

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

การวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องกำแหงลพบุรีปราชญ์

ปริญญานิพนธ์

ของ

สุนีย์ เกรียงศรี

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษิตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

21 ธันวาคม 2516

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติพิจารณาปัญหานี้แล้ว เห็นสมควรรับ
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้

..... กุศล เกษม วัฒนวิทย์ ประธาน

..... ดร. อนุชิต วัฒนวิทย์ กรรมการ

ประกาศคุณประการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับความกรุณาอย่างสูงที่สุดจาก รองศาสตราจารย์กุลหลาม
มัลลิกะมาส และอาจารย์คุณหญิงสุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ด้วยคำแนะนำทางการ
ศึกษาคนควา รวมกับภาคนควา ตลอดจนแก้ไขสำนวนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอกราบ
ขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณครู - อาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนอบรมมา ตลอดจนได้
กรุณาแนะนำชี้แนวทางบางประการในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณวิทยากรที่กรุณาให้ความรู้ ได้แก่ กร.บรรจบ พิชญเมธา อาจารย์
ทองสืบ บุกรมารค กร.ประเสริฐ ณ นคร คุณเชตร ศรียาภัย คุณฉวี พยอมยงค์
อาจารย์สมพันธ์ เลชะพันธุ์ และอาจารย์ประจักษ์ สายแสง ซึ่งได้กรุณาให้ความรู้ในด้าน
ความหมายของศัพท์และสำนวนภาษาบางประการ และขอขอบพระคุณ อาจารย์นิจ หิรัญรัตน์
แห่งสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ที่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องแผนที่และชื่อตำบลสถานที่
หลายแห่ง ตลอดจนได้ช่วยค้นหาชื่อสถานที่บางชื่อ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การค้นคว้า
ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ อาจารย์เทพพรณี ทวีวรรณนะ ผู้ช่วยกรุณาทำแผนที่เส้นทาง
การเดินทาง และอาจารย์สมาน เจริญการ ผู้ช่วยกรุณาจัดทำภาพประกอบ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จไม่ได้ หากไม่ไ้คุณประณม กนิษฐนาคะ ช่วยพิมพ์
ต้นฉบับบางตอน และยังได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ เพื่อน และศิษย์ทั้งหลาย ในด้าน
ต่าง ๆ มาโดยตลอด ผู้เขียนขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้

สุนีย์ กรธรงค์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
/ ภูมิหลัง	1
/ ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	2
/ สมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า	2
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	3
/ ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	3
ข้อตกลงเบื้องต้น	3
/ วิธีการศึกษาค้นคว้า	4
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	6
2 ลักษณะโคลงกำสรวลศรีปราชญ์	16
ลักษณะต้นฉบับสมุดคำโคลงกำสรวล ฯ	18
ลักษณะคำประพันธ์ในกำสรวล ฯ	24
ลักษณะถ้อยคำภาษาในโคลงกำสรวล ฯ	32
ธรรมเนียมนิยมในการแต่งคำประพันธ์	45
3 เนื้อเรื่องในโคลงกำสรวล ฯ	52
เนื้อเรื่องย่อ	52
วันเวลา และความมุ่งหมายในการเดินทาง	53
เส้นทางและลักษณะการเดินทาง	54
ความรู้ทางขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้จากเนื้อเรื่องโคลงกำสรวล ฯ	57
เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงไว้ในเนื้อเรื่องโคลงกำสรวล ฯ	59
ทางเสียงของผู้แต่ง	61

บทที่	หน้า
ความรู้สึของผู้แต่งที่ปรากฏในโคลงกำสรวล ฯ	65
4 การวิเคราะห์วรรณคดีโคลงกำสรวล ฯ . ศัพท์และความหมาย	70
5 สมัยที่แต่งโคลงกำสรวล ฯ	200
โคลงกำสรวล ฯ ไปได้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือสมัย	
พระเพทราชา	200
โคลงกำสรวล ฯ แต่งเมื่อไร	208
6 ผู้ประพันธ์วรรณคดีเรื่องโคลงกำสรวล ฯ	217
ผู้แต่งโคลงกำสรวล ฯ เป็นคนละคนกับกริปร าชญ์ ผู้ประพันธ์โคลงกำสรวล ฯ	
คือพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา	226
ผู้ประพันธ์โคลงกำสรวล ฯ คือพระมหากษัตริย์พระองค์ใด	230
7 บทย่อ สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	248
บทย่อ	248
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	250
อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า	252
ข้อเสนอแนะ	253
บรรณานุกรม	254

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 เส้นทางทางการเงินทางตามที่ปรากฏในสมุดคำทั้ง ๒ ฉบับ	19
2 เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ในโคลงกำสรวล ฯ, ลิลิตยวนพ่าย, ทวาทมาส ลิลิตพระลอ และมหาชาติคำหลวง	29
3 เที่ยมเคียงภาษาที่ใช้ในโคลงกำสรวล ฯ และวรรณคดีอื่น ๆ	37
4 เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ระหว่างวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	205

บัญชีแผนที่

แผนที่ที่		หน้า
1	แผนที่แสดงทิศทางการคมนาคมในเคียนมกราคม	233
2	แผนที่การเดินทางเรือสำเภาเจ้าพระยา ถึงปากอ่าวไทย	234
3	แผนที่แสดงเส้นทางการเดินทางจากปากอ่าวไทย ถึงอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร	235
4	แสดงเส้นทางการเดินทางในคลองหลังสวน	236
5	ภาพแผนที่เจ้าพระยาจากอยุธยาออกทะเล ที่ชาวต่างชาติเขียนไว้ตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 16	237
6	แสดงแผนที่เจ้าพระยา และป้อมที่เมืองบางกอก นักท่องเที่ยวชาวฮอลันดา เขียนไว้ใน พ.ศ. 2233 แผนที่สมเด็จพะเพทราชา	238
7	แสดงแผนที่เจ้าพระยาตอนที่สุโขทัย	239
8	ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา และที่อยู่ของชาวต่างชาติรอบ ๆ เกาะ ซึ่งลาลูแบร์ ทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เขียนไว้ระหว่าง พ.ศ. 2230 - 2231	240

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
1 แสดงทรงผมสตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	241
2 แสดงทรงผมของชายและหญิงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	242
3 แสดงทรงผมเจ้านายและสามัญชนทั้งชายและหญิงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	243
4 ภาพเจ้าหญิงสบันยุชยากอนกน	244
5 เครื่องประดับเกียรตริ ซึ่งพบในกรุวัดราชบูรณะ	245
6 เครื่องประดับศีรษะผู้ชาย ที่พบในกรุวัดราชบูรณะ	246
7 แสดงทรงผมผู้ชายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	247

ภูมิหลัง

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน (2507 : ภาคคำนำ) อธิบายว่า อาจศึกษาวรรณคดีได้เป็นสามทาง คือ

1. ทางพรรณนา (descriptive)
2. ทางวิจารณ์ (critical)
3. ทางเปรียบเทียบ (comparative)

การศึกษาวรรณคดีในบริบทสมัยใหม่เป็นการศึกษาทางพรรณนา ได้แก่การศึกษาในภาคประวัติซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาที่สำคัญ ดังที่ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวไว้ใน "วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์" ว่า การศึกษาวรรณคดีที่แท้จริงคือการพยายามทำความเข้าใจบทประพันธ์นั้นให้แจ่มแจ้ง (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2504 : 256 - 257) และศึกษามุมคิดและเครื่องแวดล้อมที่ทำให้เกิดวรรณคดีเรื่องนั้น ตัดสินคุณค่าของวรรณคดีนั้นโดยระลึกลักษณะบทประพันธ์นั้นเป็นผลผลิตแห่งยุคใด นั่นคือ การศึกษาวรรณคดีเล่มใด เราจำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่ง เพื่อช่วยประกอบการพิจารณาตัดสินคุณค่า ในเรื่องวรรณคดีเรื่องใดเป็นผลงานของกวีท่านใด ยิ่งเป็นปัญหามากในประวัติวรรณคดีไทย ยุคที่เป็นปัญหามากคือยุครุ่งศรีอยุธยาตอนต้น ปรากฏว่ามีวรรณคดีที่ไม่ทราบว่ามีผู้ใดแต่งหลายเรื่อง เช่น ลิลิตโองการแช่งน้ำ ลิลิตยวนพ่าย กำศรวลศรีปราชญ์ โดยเฉพาะกำศรวลศรีปราชญ์เป็นวรรณคดีเอกของไทยเรื่องหนึ่ง ถ้อยคำสำนวนเรียบเรียงไพเราะงดงาม และเป็นแบบฉบับของวรรณคดีนิราศสมัยต่อมา ควรจะได้รับการพิจารณาศึกษาอย่างจริงจัง ดังที่ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (คำรา ณ เมืองใต้ และ กระแสสินธุ์, 2502 : ภาคคำนำ) กล่าวถึงความสำคัญที่จะต้องศึกษาประวัติของวรรณคดีเรื่องนี้ว่า "โคลงกำศรวลศรีปราชญ์เป็นโคลงเก่าแก่มากกว่า 200 ปี แต่น่าเสียดายที่ถูกลืมทิ้งอยู่ในลักษณะที่ขาดการดูแลหรือเอาใจใส่ ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงว่า ถ้าโคลงกำศรวลถูกลืมทิ้งอยู่ในสภาวะการณเช่นนี้สืบไปอีกประมาณ 100 ปีข้างหน้า ก็ยากแล้วที่จะกลายเป็นเรื่องลึกลับ ทั้งถ้อยคำสำนวน ทั้งเรื่องของศรีปราชญ์ ทั้งต่างคนต่างสันนิษฐานเรื่องของศรีปราชญ์ไปตามใจ ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง ถ้อยคำที่ศรีปราชญ์เขียนในโคลงกำสรวลนั้นเป็นภาษาโบราณ นับวันแต่ละสูญหายไป เพราะขาดผู้รู้หรือผู้รู้หมดไป" การศึกษาเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่งกำสรวลศรีปราชญ์จึงเป็นเรื่อง จำเป็นที่จะต้องทำเสียก่อนที่จะหมกหมกทวงศึกษากัน

การอ่านกำสรวลศรีปราชญ์อย่างพิจารณาใคร่ครวญแล้วจะก่อให้เกิดความสงสัยหลายประการ เป็นต้นว่า ศรีปราชญ์ บุตรพระโหราธิบดี ข้าราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้แต่ง เรื่องนี้จริงหรือ มีข้อความหลายตอนที่ใช้คำราชาศัพท์ อันแสดงว่าผู้แต่งน่าจะเป็นเจ้านายชั้นสูง ไม่ใช่ข้าราชการธรรมดา ภาษาสำนวนเก่า เทียบกันไม่ได้กับโคลงต่าง ๆ ที่พระยาทรงศรีฯ จำไว้ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นของศรีปราชญ์ และโคลงเบ็ดเตล็ดในตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แม้เทียบกับอนิรุทธคำฉันท์ซึ่งเป็นผลงานอีกเรื่องหนึ่งของศรีปราชญ์ ก็ยังให้ความรู้สึกว่าการอ่านกำสรวลศรีปราชญ์เก่ากว่าอนิรุทธเอง ความสงสัยเช่นนี้ประกอบกับคำกล่าวของผู้ทางวรรณคดีข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้เขียนต้องการที่จะศึกษาหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ใหม่มากขึ้น เพื่อเป็นการขยายความรู้และความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายที่จะ

1. หาข้อเท็จจริงแวดล้อมเพื่อช่วยให้กำหนดได้ว่า ผู้แต่งกำสรวลศรีปราชญ์เป็นใคร และแต่งในสมัยใด
2. อธิบายค่าและความตามเนื้อเรื่องในวรรณคดีเรื่องนี้

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องการจะพิสูจน์สมมติฐานต่อไปนี้

1. วรรณคดีเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ ไม่ใช่ผลงานของศรีปราชญ์ กวีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ซึ่งเป็นบุตรพระโหราธิบดี และเป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์และโคลงเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ที่ปรากฏในตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

2. ผู้แต่งวรรณคดีเรื่องกำศรวลศรีปราชญ์ คือ พระอินทราชาโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาไกรสรราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 และโคลงกำศรวลศรีปราชญ์มีมาก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประมาณ 200 ปี

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาว่าผู้ใดแต่งกำศรวลศรีปราชญ์ มีใช้ศึกษาประวัติของศรีปราชญ์
2. ศึกษาเนื้อเรื่องในเชิงเปรียบเทียบกับวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นและวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเฉพาะอนิรุทธคำฉันท์

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ดังนี้

1. เข้าใจภาษา ถ้อยคำสำนวน ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องกำศรวลศรีปราชญ์ อันจะช่วยให้เขาเนื้อเรื่อง และเกิดความซาบซึ้งในสุนทรียภาพของวรรณคดีเรื่องนี้ยิ่งขึ้น
2. เป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณคดีไทยอย่างมีหลักฐานแวดล้อม
3. ได้เห็นวิวัฒนาการของการแต่งร้อยกรองทำนองนิราศของไทย

ขอบเขตของบท

1. นิราศ คือ วรรณกรรมประเภทที่แสดงความเศร้าโศกในการที่ต้องพลัดพรากจากคนรัก หรือภรรยา ฉะนั้นลักษณะของนิราศจึงมักกล่าวถึงความสัมพันธ์ฉันคนรักหรือสามีภรรยาอย่างลึกซึ้ง เป็นการเฉพาะส่วนตัวระหว่างกันเสมอ การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จึงมีความจำเป็นต้องอธิบายถึงความหมายที่เร้นอยู่ของความสัมพันธ์นั้น เพื่อความแจ่มแจ้งในการที่จะเข้าใจความของเนื้อเรื่อง

เราอาจแบ่งนิราศตามวิธีพรรณนาออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- 1.1 นิราศที่ยึดการเดินทางเป็นสำคัญ ได้แก่ กำศรวลศรีปราชญ์ นิราศนรินทร์ เป็นต้น
- 1.2 นิราศที่ยึดเวลาเป็นสำคัญ ได้แก่ ทวาทศมาส

1.3 นิราศที่ถูกเรื่องขึ้นจากเรื่องการจากกันของตัวละครในวรรณคดีหรือนิยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นหลัก ได้แก่ นิราศอิเหนาของสุนทรภู่

2. ข้อความในวรรณคดีเรื่องกำทรลศรีปราชญ์และวรรณคดีบางเรื่องที่กล่าวถึง ยึดฉบับที่กรมศิลปากรชำระไว้เป็นหลัก นอกจากจะมีปัญหาบางประการ ผู้เขียนจึงจะทดสอบกับต้นฉบับสมุดไทยเขียนลายมือ ซึ่งเก็บไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติบางตามความจำเป็น

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวรรณคดีอาจใช้วิธีการศึกษาแบบวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการเปรียบเทียบ (René Wellek, 1949 : 5) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษา 4 วิธี คือ

1. การวิเคราะห์ (analysis)
2. การจัดหมวดหมู่ (category)
3. การเปรียบเทียบ (comparison)
4. การตีความ (interpretation)

- ผู้เขียนเห็นด้วยกับความคิดของ แสงต์เบอฟ (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2504 : 299) ที่ว่าด้วยการวิเคราะห์หาข้อมูลต่าง ๆ ก่อนจะวินิจฉัยคุณค่าของวรรณคดีเรื่องใด จะต้องพยายามทำความเข้าใจและอธิบายวรรณคดีเรื่องนั้น การพิจารณาหาผู้แต่งและสมัยที่แต่งเป็นข้อมูลสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้เข้าใจวรรณคดีเรื่องนั้นได้ดีขึ้น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งที่จะทำความเข้าใจโคลงกำทรลศรีปราชญ์ตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. การศึกษาเรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลจาก

1.1 พระราชนิพนธ์การกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ

1.2 จดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เข้าไปในประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ได้แก่ จดหมายเหตุลาลูแบร์ จดหมายเหตุแฉะสแตร์ จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเคอซัวซี จดหมายเหตุฟอร์เบงค จดหมายเหตุมอแกนเฟอร์ วันวลิต และจดหมายเหตุชูเตน

1.3 เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ ตำนานกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์ รวมปาฐกถางานอยุธยาสุรณ 200 ปี ตำราพิชัยสงคราม กฎมนเฑียรบาล

หนังสือเฉลิมพระราชนุสรณ์สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมราชูปถัมภ์พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว และ
ลิลิตยวนพ่าย ในแง่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์

1.4 อุปกรณ์ให้ความรู้เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ แผนที่สมัยกรุงศรีอยุธยา
ภาพเขียน และรูปปั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ฯลฯ

1.5 การศึกษากำศรวลา ในคำานภาษา สำนวน ลักษณะการแต่ง เทียบเคียงกับวรรณคดี
เรื่องลิลิตพระลอ ไตรภูมิพระร่วง ทวาทศมาส อนิรุทธคำฉันท์ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ
พระนารายณ์ ภาพหล่อโคลงพระศรีมหาโพธิ์ นีราศนครสวรรค์ และโคลงเบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์
ที่พระยาตรังคำ จำไว้

1.6 การศึกษาลักษณะของคำประพันธ์ที่ใช้ในกำศรวลา เทียบเคียงกับวรรณคดีเรื่อง
อื่น ๆ ได้แก่ ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส ลิลิตยวนพ่าย เพื่อพิจารณาอายุของกำศรวลา

1.7 การศึกษาเนื้อเรื่องของกำศรวลา เปรียบเทียบกับประวัติของศรีปราชญ์ตามตำนาน
ศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

ในคำานผู้แต่งและสมัยที่แต่งนี้ ผู้เขียนศึกษาค้นคว้าการวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำ เนื้อเรื่อง และ
ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง (Literary convention) ใช้ความรู้ในทางประวัติศาสตร์ที่แฝงอยู่
ในเนื้อเรื่อง และความรู้เกี่ยวกับผู้แต่งและบุคคลที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง แล้วนำไปเปรียบ
เทียบกับข้อมูลอื่น ๆ ที่ระบุไว้ข้างต้น เพื่อศึกษาว่าใครเป็นผู้แต่งกำศรวลา และแต่งในสมัยใด ด้วย
การทดสอบสมมติฐาน จากสมมติฐานใหญ่ไปสู่สมมติฐานย่อย

2. ศึกษาความหมายของถ้อยคำสำนวนภาษาของกำศรวลา เพื่อทำความเข้าใจเนื้อเรื่อง
ผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลในคำานความหมายของถ้อยคำสำนวนบางคำจาก

2.1 วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่เข้าใจตามสมมติฐานว่าแต่งในสมัยใกล้เคียงกับกำศรวลา
ได้แก่ ทวาทศมาส ลิลิตยวนพ่าย มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ

2.2 พจนานุกรมภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาเขมร ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต

2.3 พจนานุกรมภาษาถิ่นต่าง ๆ ของไทย ได้แก่ ภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นใต้ และ
ภาษาถิ่นอีสาน

2.4 วิทยากรผู้ให้ความรู้โดยตรงต่อผู้เขียน ได้แก่ ดร. บรรจบ พันธุเมธา

นายทองสืบ ศุภมรรค นายประจักษ์ สายแสง ดร.ประเสริฐ วนนคร นายเชษฐ ศรีรัมย์

ในด้านการศึกษาความหมายของถ้อยคำสำนวนในกำสรวลฯ นี้ บางครั้งผู้เขียนศึกษาจากการวิเคราะห์ถ้อยคำ โดยอาศัยความรู้ทางนิรุกติศาสตร์และภาษาศาสตร์ช่วยในการวิเคราะห์ บางครั้งก็ใช้วิธีเทียบเคียงความหมายของคำนั้นที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และอธิบายความในกำสรวลฯ ในรูปวรรณามิใช่เป็นการถอดความ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

1. ในด้านการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

หลักฐานที่เก่าที่สุดที่ทำให้เข้าใจกันว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ ได้แก่คำให้การของชาวกรุงเก่า (กรมศิลปากร, 2507 : 134) กล่าวว่า ศรีปราชญ์เป็นผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ พระไตรปิฎก และการแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธิบดี นอกจากนั้นยังมีหลักฐานจากวรรณคดีในสมัยหลังหลายเรื่องที่ระบุว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งกำสรวลฯ ได้แก่ โคลงที่ 180 และ 181 ในนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อยของพระยาตรังคำ (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี, 2513 : 76) ที่ว่า

อาทิเยวราชร้าง	แรมสมร
สามพอปริชาเจน	จักล่า
ทุกทวาศมาสจร	เจ็บเสณห์ ราแม่
ยังไปป่านฐชำ	ชอกใจ
กำสรวลสาคเรศสร้อย	สารศรี ปราชญ์แธ
เจียรนุจรรนุชไกล	กลืนฐ
จวบารมิงส์วสดี	เคียวแนว อ่อนเอย
ครังกระคลยฐ์เสร์	สุครอม

นอกจากนั้นพระยาตรังคำ ยังได้กล่าวถึงศรีปราชญ์ไว้ในโคลงที่ 119 ของนิราศกลาง (ม.จ.จันทรจิรายุ รัชนี, 2513 : 37) ว่า

ศรีปราชญ์นิราศท้าว	จุฬาลักษณ์
รำเรื่องรำรักทุก	นานกว้าง
ทวาทศมาสศักดิ์	สามปราชญ์ รังษ
ยังไปป่านเรียบร้าง	รำไห้หาสมร

โคลงบทนี้ทำให้เข้าใจกันว่าผู้แต่งกำศรวลฯ คือ ศรีปราชญ์ และได้แต่งคร่ำครวญถึงท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เช่นเดียวกับที่นายอินทร์ธิเบศร์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2510 : 32) กล่าวไว้ในโคลงที่ 123 ว่า

กำศรวลศรีปราชญ์พร้อง	เพรงกาล
จากจุฬาลักษณ์ลาญ	สวาทแล้ว
ทวาทศมาสสาร	สามทวาศ ฤวิลแ
ยกหักกลางเกษแก้ว	กิ่งร้อนทรวงเรียม

นอกจากนายอินทร์ฯ แล้ว โคลงที่ 210 ของนิราศพระประชม (น.จ.จันทร์จิรายุ รัชนิ, 2513 : 296) ก็ได้เอ่ยถึงชื่อกำศรวลศรีปราชญ์ไว้เช่นเดียวกัน จากหลักฐานต่าง ๆ นี้ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าผู้แต่งกำศรวลฯ คือศรีปราชญ์แต่งคร่ำครวญถึงท้าวศรีจุฬาลักษณ์ซึ่งเป็นชื่อตำแหน่งพระสนมเอก เข้ากันกับคำให้การของชาวกรุงเก่า ที่เล่าว่าศรีปราชญ์ชอบส่งเพลงยาวเข้าไปถึงนางสนมในพระราชวัง พระเจ้าสุริยเณรราชบิดาจึงได้ ให้เนรเทศไปอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร, 2507 : 134 - 135)

ต่อมาพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้เขียนตำนานศรีปราชญ์ขึ้นเมื่อ 30 ปีก่อนเล่าประวัติศรีปราชญ์อย่างละเอียด ว่าศรีปราชญ์เป็นบุตรพระโหราธิบดีผู้แต่งหนังสือจินตามณี ชื่อเดิมว่า "ศรี" ได้ต่อโคลงพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์ฯ จนได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ต่อมาได้รับพระราชทานชื่อเป็น "ศรีปราชญ์" ที่พระราชอุทยานป่าแก้ว ได้แต่งโคลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ไว้หลายโคลง ได้แต่งโคลงเกี่ยวกับพระสนมจนถูกลงพระราชอาญาให้ขุดโคลนในภู เหนือพระสนมผู้แคลงใจมานาน มา ศรีปราชญ์จึงสาธิตโคลนใส่พระสนม ถูกลงพระราชอาญาให้เนรเทศไปเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาศรีปราชญ์ซัดใจกับเจ้าพระยาบวรฯ ด้วยเรื่องขู้สาว จนถูกเจ้าพระยาบวรฯ สั่งให้ประหาร

พระวรวงศ์เธอ (2501 . 1 - 4) กล่าวว่า ผู้แต่งกำศรวลฯ คือศรีปราชญ์บุตรพระโหราธิบดีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้แต่งโคลงชมกระทิงใบจากรูปสำเภาของพระสนมคนโปรดคนหนึ่ง

ว่า

มลักเห็นใบจากเจ้า	นฤมิตร
เป็นสำเภาไฟจิตร	แปดโล
จะลงระวางวิก	จวนแก่ แล้วเฮย
แน้นหนุ่มกระโน้นไอ	พี่เพียงโดยสาน ฯ

พระสนมเอกโกรธว่าศรีปราชญ์อาจเอื้อน จึงแต่งโคลงตอบว่า

หะทายกระต่ายเต้น	ชมจันทร์
มันบ่เจียมตัวมัน	ต่ำต้อย
นกยูงหากกระสัน	ถึงเมฆ
มันบ่เจียมตัวน้อย	ต่ำเตี้ยเคียดจรจาด ฯ

ศรีปราชญ์แต่งโคลงตอบว่า

หะทายกระต่ายเต้น	ชมแข
สูงส่งสุดตาแล	สูงฟ้า
ถูกรูทึบแค	สัควู้ กัณหา
อย่าว่าเราเจ้าข้า	อยู่พื้นดินเคียว ฯ

โคลงนี้มีความหมายในเชิงหมิ่นประมาทพระสนมเอก ตามกฎมนเฑียรบาลต้องระวางโทษอย่างหนัก ถึงประหารชีวิต 7 ชั่วโมง แต่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษศรีปราชญ์ไว้แก่พระโหราธิบดีแล้ว จึงโปรดฯ ให้นำตัวศรีปราชญ์ไปจำขัง ศรีปราชญ์ถูกใช้ให้หาบดินไปถมที่ลุ่ม เติมน้ำพระสนมเอกกลับจากทำบุญผ่านมา ศรีปราชญ์เอาโคลนสาดพระสนมจนเปื้อน นางไค้ หลงเกล้าฯ ถวายฎีกา ศรีปราชญ์ให้การ เป็นโคลงว่า

ปิดฉีดยั้งละ	ลาเพ
ปิดพระราชโปเล	จะข้า
เหน้อยนักพักพอเท	ปะแม่ กระมังนา
ในพระกฤษฎี้อ	โทษไว้เป็นไฉน ฯ

การตัดสินใจนี้ทำให้ศรีปราชญ์ถูกเนรเทศไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช ต้องลงเรือละถิ่นฐานและคนรักไป โดยไม่มีหวังว่าจะได้กลับ จึงแต่งโคลงด้วยถ้อยคำโศกเศร้าเป็นเจนิราศเล่มนี้ขึ้น

ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ เขียนประวัติผู้แต่งกวีศรเวลา ไว้ใน "ประชุมวรรณคดีไทยภาค 1" (นายคำรา ณ เมืองใต้ และ กระแสสินธุ์, 2502 : 26) ว่า ศรีปราชญ์มีตัวจริงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ ถูกเนรเทศในแผ่นดินพระเพทราชา และถูกประหารในแผ่นดินพระเจ้าเสือ ศรีปราชญ์เป็นบุตรพระโหราธิบดี มีเรื่องกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ซึ่งเป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์ฯ และเป็นพระกนิษฐาของพระเพทราชา ถูกเนรเทศไปในสมัยพระเพทราชาโดยฝากไปกับกองทัพเรือของพระยาสุรสงครามและพระยาราชบังสัน ซึ่งยกไปปราบพระยารามเดโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นกบฏแข็งเมือง ฉะนั้นศรีปราชญ์น่าจะแต่งกวีศรเวลา เมื่อ พ.ศ. 2235 คือมีทัพเรือไปปราบพระยารามเดโช (แต่พระราชพงศาวดารมิได้กล่าวว่าได้ประหารเจ้าเมืองนครฯ เพราะเจ้าเมืองหนีไปได้ - ผู้เขียน) (คุรุสภา, 2504 ข : 143 - 154) เหตุที่ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์เชื่อว่าศรีปราชญ์มีตัวจริงในระหว่างสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระเพทราชา และพระพุทเจ้าเสือนั้น มีหลักฐานดังนี้

ก. ตามความในโคลงที่ว่า

ตระการหน้าคดแค้น	วังพระ
บ่าบงหญิงชายแตรง	ขึ้นไต้
บุรพาทานสรคสระ	สรงโสรจ
ทวงคอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาน ฯ

ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ พบว่าความในโคลงนี้ตรงกับใจความในจดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเดอซัวซี ซึ่งเข้ามาในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2228 (บาทหลวง เดอซัวซี, 2482 : 188) ว่า "อีกสองวัน น้ำพุก็จะเสร็จแล้ว กำลังทำสระซึ่งน้ำที่จะส่งไปยังน้ำพุ เร่งรักทำกันทั้งกลางวันกลางคืน" และในคำให้การของชาวกรุงเก่าก็กล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดฯ ให้ขุดสระทั้งทิศเหนือและทิศใต้ของพระราชวัง และอ้างพระราชพงศาวดารว่ามีข้อความเกี่ยวกับการสร้างสระน้ำแต่ขุดในแผ่นดินพระเพทราชา (ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสบันทึกไว้ว่า เมื่อ พ.ศ. 2230 สมเด็จพระเพทราชาโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนไสน์ แล้วให้ขุดสระเป็นคู

อัยยัชชาวพระที่นั่งองค์นั้น - ผู้เขียน) (คุรุสภา, 2504 ก : 155)

ข. ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ใ้้องถึงหมอแกมเฟอร์ ซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา กับคณะทูตเนเทอร์แลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2233 (ชวาช รัตนวิชาติ, 2507 : 142 - 186) ใ้กล่าวถึงสระน้ำในพระบรมมหาราชวัง และใ้พรรณาสภาพกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า "ตัวเมืองมีกำแพงที่ก่อด้วยอิฐล้อมรอบคั่นไ้และคั่นเหนือ สูงประมาณ 5 ฟาทัม มีเชิงเนินหอรบมั่นคงแข็งแรง ล่างคั่นชำรุดลงไปบ้าง ตามกำแพงมีประตูเล็ก ๆ หลายแห่งเปิดลงแม่น้ำ ในกำแพงบนเชิงเนินวางปืนใหญ่เป็นระยะ" กล่าวว่ตรงกับโคลงกำสรวลว่

อยุธยาไฟโรจน์ไ้	ศรีบูร
ทวารุจิรยงหอ	สระหล่าย

ค. พระเพทราชาตรัสใ้สร้างเรือนสนมท้ายที่นั่งเป็นที่ประภาษราชการ ตรงกับความในโคลงว่

สนสนวนสอากตง	ศรีบุษ
อร่ามเรืองเส้าโสม	มาศไ้

ง. ปราบกฐิในพระราชนพศาวการว่พระเพทราชาไ้โปรดฯ ใ้สร้างพระที่นั่งบรรยงกฤษณาศน์ ตรงกับความในโคลงกำสรวลว่ "เรือนทองเทพแปลงปลูก ยินยาก"

จ. บาทหลวงเดอซาวี ใ้เขียนชมปราสาทราชนมเจียรในกรุงศรีอยุธยาไว้ว่ "ปราสาทราชนมเจียรใหญ่โครโหราน งามสง่า สุกใส ไฟโรจน์ ทางขวามือมีพระมหาปราสาทองค์หนึ่งมีหลายยอด ยอดมหาปราสาทของคั่นสวยงามมาก มีแสงสุกใสเป็นประกายแพรวดา ปลายยอดทาสีเหลือง ถูกลั้บลั้ยคลั้บลั้ยว่จะทำคั้ยทองคำเสียคั้ย" ข้อความตอนนั้ตรงกับความในโคลงกำสรวลว่ "อร่ามเรืองเส้าโสม มาศไ้"

ฉ. โคลงกำสรวลว่ บทหนึ่งกล่าวถึง "แดร" ว่ "แดรกระหลบข้าวรุ้ ข้าวยาม" สันนิษฐานว่ประเพณีการใ้แดรบอกเวลาคงจะไ้มาจากทหารฝรั่งเศสที่เข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ช. โคลงกำสรวลฯ ตอนหนึ่งกล่าวถึงท้าวศรีจุฬาลักษณ์ว่า "บาทศรีจุฬาลักษณ์ ยศยิ่ง
พูนแม่" ตรงกับความในพระราชพงศาวดารที่ว่าพระเพทราชาได้ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าแก้ว
ธิดาของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าแก้ว ท้าวศรีจุฬาลักษณ์จึงมียศสูงขึ้น (ในพระราชพงศาวดารฉบับ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บันทึกว่า "ตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอพระองค์แก้ว ซึ่งเป็นบุตร
ท้าวศรีจุฬาลักษณ์อันเป็นพระราชกนิษฐาของพระองค์นั้น เป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบดีวิวัตร" - ผู้เขียน)
(คุรุสภา, 2504 ช : 125) นอกจากนั้นยังมีโคลงที่แสดงฐานะของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ชัดเจน คือ
"อ่าน้องมาโนชเนื้อ นางกษัตริย์ พี่เอย" แสดงว่าตอนนั้นพระเพทราชาได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว
นอกจากนั้นในโคลงกำสรวลฯ ยังใช้ราชาศัพท์หลายแห่ง แสดงว่านางต้องเป็นเจ้านาย เช่น

- ถนคคเพื่อนพ้องนาง <u>เสวอย</u>	<u>พี่</u> คิน
- <u>เสนาะกรรแสง</u> ยมน	อก <u>ห</u> ยอน
- <u>รกรร</u> สช้อยชาบ	<u>พระ</u> ทนต์
- <u>ทรงกรรแสง</u> ใจใจ	จน <u>น</u> จวน

ช. โคลงที่ 110 ว่า "สลาตนคราษหน้าแต่ง พลุทุธ" เป็นข้อยืนยันว่า
ศรีปราชญ์ถูกฝากไปกับกองทัพเรืออย่างแน่นอน โคลงที่ 16 ว่า "สาวส่งเลวเต็ม ผ่องเฝ้า"
ให้เห็นว่าการไปครั้งนี้ไปเป็นกองทัพใหญ่มีผู้มาคอยดูขบวนกองทัพเป็นอันมาก โคลงที่ 117 ว่า
"โอดครวญเควร้ายา เรือหนุน มากแธ" เป็นเครื่องสนับสนุนว่าศรีปราชญ์ถูกฝากไปกับกองทัพเรือ
แน่

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ได้สรุปความคิดไว้ว่า ศรีปราชญ์แต่งโคลงกำสรวลฯ ในสมัย
พระเพทราชา เมื่อวันอังคาร เดือนยี่ ปีวอก พ.ศ. 2234 ส่วนที่มีผู้นำกำสรวลฯ ไปเปรียบเทียบกับ
อนิรุทธคำฉันท์ และโคลง "ชรินนี้ไฉน เป็นพยาน" มหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาตินั้น ไม่
สมควรจะนำมาเป็นข้อตัดสินได้ เพราะลีลาของคำประพันธ์ที่ต่างกันนั้นทำให้ไม่สามารถจะเทียบกัน
ได้

ฉนิท อยู่วิทยา (ม.จ. จันทร์จิราญ รัชนี้, 2511 : 125) ให้ความเห็นว่า อาจเป็น
ไปได้ว่าศรีปราชญ์มีตัวจริง แต่อาจจะถูกประหารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นั่นเอง

ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิ์กุล (2507 : 144 - 157) มีความเห็นแตกต่างไปจาก ฉันทิชย์
กระแสสินธุ์ ที่กล่าวแล้วข้างต้น ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิ์กุล เห็นว่ากำสรวลฯ อนิรุทธคำฉันท์

และโคลงต่าง ๆ ที่อ้างถึงในประวัติของศรีปราชญ์นั้นไม่ใช่สำนวนของกวีคนเดียวกัน ก่ำศรวลา อายุเก่ากว่าอนิรุทธคำฉันท์ถึง 200 ปี และก่ำศรวลา เป็นหนังสือที่เห็นได้ชัดว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น คือสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เทียบถ้อยคำสำนวนได้กับลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และมหาชาติคำหลวง ก่ำศรวลา ไม่ใช่ผลงานของศรีปราชญ์บุตรพระโหราธิบดี เพราะพระโหราธิบดีได้ยกโคลง 3 บทตอนของก่ำศรวลา มาอ้างเป็นตัวอย่างของโคลงคันทนาทฤณในหนังสือจินตนาถ ซึ่งมีใช้ลักษณะของนิทานที่จะยกโคลงของบุตรมาเป็นโคลงครูในงานของตน เมื่อปรากฏว่าผู้แต่งก่ำศรวลา และอนิรุทธคำฉันท์เป็นคนละคนกัน และประกอบกับความคิดที่ว่าชื่อศรีปราชญ์ฟังดูไพเราะเกินกว่าจะเป็นชื่อของบุคคลในสมัยก่อนโน้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าศรีปราชญ์เป็นชื่อตำแหน่งกวีเอกในราชสำนัก อาจมีตัวบุคคลที่ได้รับตำแหน่งนี้หลายคน ผู้แต่งโคลงที่พระยาปรีดิฯ ธรรมธาคานำมาอ้างประกอบประวัติของศรีปราชญ์นั้น น่าจะเป็นอีกคนหนึ่ง เพราะสำนวนโคลงต่าง ๆ เหล่านั้นใหม่กว่าอนิรุทธคำฉันท์เป็นอันมาก เทียบได้กับสำนวนระหว่างเวลาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับพระยาครุฑวงศ์ ฉะนั้นน่าจะมีศรีปราชญ์ 3 คน คือ ผู้แต่งก่ำศรวลา ในสมัยอยุธยาตอนต้นคนหนึ่ง ผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ คนหนึ่ง และผู้แต่งโคลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ นั้นอีกคนหนึ่ง นอกจากนั้นยังปรากฏชื่อศรีปราชญ์ในสมัยพระเจ้าสุริยเณรหรือพระเพทเจ้าเสียอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีกล่าวถึงในคำให้การของชาวกรุงเก่า อาจจะเป็นศรีปราชญ์คนเดียวกับในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ หรือไม่ก็ได้ ถ้าเป็นคนหนึ่งคนกัน ก็รวมเป็นศรีปราชญ์ถึง 4 คน นอกจากนั้นยังปรากฏว่าในประเทศอื่น ๆ บางประเทศ เช่น ญีปุ่น และพม่า ก็มีกล่าวถึงกวีเอกที่มีประวัติคล้าย ๆ กับศรีปราชญ์ของไทยอีก ท่านองเกี่ยวข้องกับเรื่องศรีธนชัย ทำให้เข้าใจว่าประวัติศรีปราชญ์นั้นอาจจะเป็นประวัติที่คัดลอกกันมาแบบนิยายอื่น ๆ

ปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในพระราชพงศาวดารไม่ปรากฏว่ามีการประหารเจ้านครศรีธรรมราชในแผ่นดินพระเพทราชา มีแต่การกบฏแล้วเจ้าเมืองหนีไปได้ ทำให้เกิดความไม่แน่ใจในประวัติศรีปราชญ์ยิ่งขึ้น

พ. ณ ประมวลมารค (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี้, 2511 : 126 - 178) เข้าใจว่า ก่ำศรวลา เป็นบทพระราชนิพนธ์ในขณะเสด็จพยุหยาตราทางเรือหรือเสด็จประพาสสมุทร คร่ำครวญถึงท้าวศรีจุฬาลักษณ์ซึ่งเป็นพระสนมเอก โดยอ้างคำบางคำที่แสดงว่าผู้นิพนธ์เป็นเจ้านาย ได้แก่ว่ามีเครื่องหมายสัญลักษณ์ในข้อความต่อไปนี้

- เพลิดเพลินดูควาย หูกิ่ง ไล่แฮ
- ถนัดมวงมีนางผาน ผากเจ้า

คำประพันธ์ข้างบนนั้น ใช้กริยา "ควาย" กับผู้พนัน ใช้ "เจ้า" ซึ่ง พ. ๗ ประมวลมารคเข้าใจว่า หมายถึง "เจ้านาย" นอกจากนั้นยังใช้คำว่า "พระ" แทนตัวผู้พนันหลายแห่ง และเรียกนางว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" อันเป็นชื่อตำแหน่งสนมเอก ทำให้คิดว่าผู้พนันกำศรวลา เป็นพระมหากษัตริย์ จึงกล่าวพันถึง "ศรีจุฬาลักษณ์" และตามประวัติของศรีปราชญ์ ศรีปราชญ์เป็นคนมีอารมณ์แรง ถ้าจะแต่งก็แต่งได้แต่มีราศแสดงอารมณ์ ไม่สามารถแต่งนิราศสังวาสประเภทแอลลิเกอรี

อย่างกำศรวลา ซึ่งเต็มไปด้วยความรู้สึก และแต่งเป็นโคลงกลั่นความและเล่นความสลับได้เช่นนี้

ในด้านการที่จะเปรียบเทียบสำนวนระหว่างกำศรวลา อนิรุทธคำฉันท์ และโคลงเบ็ดเตล็ดนั้น พ. ๗ ประมวลมารค เห็นว่าวรรณกรรมเหล่านั้นเป็นสำนวนของกวีคนละคน โดยให้ความเห็นตรงกันข้ามกับ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ว่าสำนวนของกวีคนเดียวกันต้องสามารถเทียบกันได้ ส่วนเรื่องสมัยที่แต่งกำศรวลา นั้น พ. ๗ ประมวลมารค เห็นว่าไม่มีเหตุผลที่จะยืนยันว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ หากจะอ้างเรื่อง "แตรบอกเวลา" เป็นหลักฐาน เพราะที่ว่า "แตร" เข้ามาพร้อมกับฝรั่งเศษในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะทหารฝรั่งเศษเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ 500 คน อยู่ที่บ้านกอก 200 คน มะริด 120 คน ลงเรือไปไล่โจรสลัด 70 คน นอกนั้นไปเป็นทหารรักษาพระองค์ที่ลพบุรี ไม่มีอยู่ที่อยุธยาเลย สันนิษฐานสมเด็จพระนารายณ์ฯ เข้าใจว่าทหารฝรั่งเศษได้ออกจากประเทศไปหมด ไม่มีเหลือเป่าแตรบอกเวลาในสมัยพระเพทราชา รวมระยะเวลาที่ทหารฝรั่งเศษอยู่ในประเทศไทยประมาณ 1 ปี และถ้าหากจะแย้งว่าทหารไทยเป่าแตรบอกเวลาบ้าง ก็ไม่จำเป็นต้องเรียนจากฝรั่งเศษ อาจเรียนมาจากพวกโปรตุเกสซึ่งเข้ามาก่อน สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ 100 กว่าปี และในสมัยพระไชยราชาก็มีทหารโปรตุเกสรักษาพระองค์ 120 คน นอกจากนั้นในลิลิตยวนพ่ายก็มีกล่าวถึง "แตร" ไว้ว่า "แตรตระหลมทองหล้า ส่งเสียง"

พ. ๗ ประมวลมารคได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในโคลงกำศรวลา กล่าวถึงเขาสามมุกว่า "สมมุขเจื้อนเขามุกค์ เมียงม่าย" แสดงว่าเมื่อแต่งกำศรวลา เขาสามมุกยังเป็นเกาะหินอยู่ คงจะต้องใช้เวลามากกว่า 250 ปี จึงจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นป่าไปอย่างปัจจุบันนี้ได้ สมกับคำทำนายที่ว่า "สมมุขจะเป็นป่า ศรีราชาจะเป็นฝั่ง ลีซังจะเป็นท่าจอดเรือ" นั่นคือกำศรวลา ต้องมีอายุมากกว่า 250 ปีขึ้นไป คือแต่งก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

พ. ๗ ประมวลมารค สรุปความคิดว่า กำศรวลฯ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 และทรงพระราชนิพนธ์ในระหว่าง พ.ศ. 2025 – 2034 โดยอ้างหลักฐานว่า

ก. จากเหตุผลทางภาษาและโบราณคดี ทำให้เชื่อกำศรวลฯ แต่งในระยะกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือระยะใกล้เคียง

ข. ถ้าเป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 น่าจะมีภาษาทางเหนือปะปนอยู่มากกว่านี้ เพราะทั้งสองพระองค์มีพระราชมารดาเป็นเจ้านายทางเหนือ และเคยทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นอุปราชที่เมืองพิษณุโลกมาก่อน

ค. ในกำศรวลฯ กล่าวถึง "คำหลวง" ว่า "ถากล่าวคำหลวงอำ อ่อนเกล้า เกลาฉันท" คำว่า "กล่าว" แปลว่า แต่ง ฉะนั้นกำศรวลฯ จะต้องแต่งหลังมหาชาติคำหลวง คือหลัง พ.ศ. 2025 คำว่า "เกลาฉันท" คือแต่งฉันท การแต่งฉันทมีมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังปรากฏในมหาชาติคำหลวง มีได้เพียงมีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ง. เส้นทางการเดินทางในกำศรวลฯ เป็นการเดินทางไปทางตะวันออก แล้วไปกล่าวถึง "กันขาวา" ซึ่ง กระแสสินธุ์ ว่าอยู่แถวเขาสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทำให้เข้าใจว่าเดินทางไปทวาย เพราะการเดินทางไปทวายต้องไปข้ามค่านสิงขรในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตามหนังสือของ "แชนมวลไวท์" (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนิ, 2511 : 365 – 367) นอกจากนั้น ยังได้อ้างข้อความในกำศรวลฯ ที่ว่า "โอยออกครวญคร่ำถ้ำ เรือมูล มากแธ" เป็นเครื่องแสดงว่าเป็นการไปทวายจริง

จ. ในกำศรวลฯ มีข้อความที่กล่าวถึง "บาศรีจุฬาลักษณ์" สันนิษฐานว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นชายาของสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 เป็นเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย จารึกที่วัดโคกไสการาม (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513 : 41) ซึ่งปรากฏชื่อพระมเหสีของพระมหาธรรมราชาลิไท ว่า "สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราชมเหสีเทพธิดาโลกรัตน์" จึงเชื่อว่าชื่อ "ศรีจุฬาลักษณ์" มีตัวบุคคลจริง มีได้เป็นนามของนางในนิราศเท่านั้น ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2031 อันเป็นปีที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 เสด็จไปตีทวายนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ "ศรีจุฬาลักษณ์" จึงมียศสูงขึ้นจาก "ศรีจุฬาลักษณ์" ของลูกหลวง เป็น "ศรีจุฬาลักษณ์" ซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระมหาจักรี สมกับความเป็นโคลงที่ 28 ที่ว่า "บาศรีจุฬาลักษณ์ ยศยิ่ง พูนแม่"

จะเห็นว่า พ. ๗ ประมวลมารค สันนิษฐานว่า ผู้แต่งกำศรวลา คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2031 ในโอกาสที่เสด็จกรีธาทัพไปตีเมืองทวาย

มานิต วัลลิโกดม (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี้, 2511 : 296 - 309) เขียนถึงเส้นทางการเดินทางในกำศรวลา ไว้ใน "ตามเรือใบขึงทอง" สรุปได้ว่า กำศรวลา แต่งก่อนสมัยพระไชยราชา คือก่อน พ.ศ. 2085 เพราะชว่นเรือไม่ผ่านคลองซึ่งขุดลัด 3 แห่ง คือ

ก. คลองลัดเกร็ดน้อย ซึ่งขุดในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ.ศ. 2265 เพราะในกำศรวลา กล่าวถึง "รัตนภูมิ" ซึ่ง มานิต วัลลิโกดม สันนิษฐานว่าเป็นตำบลบางภูมิ อยู่บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม

ข. คลองลัดที่ตำบลตลาดขวัญ ซึ่งขุดในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. 2178 เพราะในกำศรวลา กล่าวถึง "บางปาดู" อยู่บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม

ค. คลองลัดระหว่างคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน คลองลัดนี้ขุดขึ้นในสมัยพระไชยราชา เมื่อ พ.ศ. 2085 เพราะในกำศรวลา กล่าวถึงตำบลบางฉมัง (ปัจจุบันเรียกว่า บางเชือกหนัง) มาจนถึงบางฝั่ง แสดงว่าต้องเข้าคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่

ความเห็นของ มานิต วัลลิโกดม ช่วยสนับสนุนความคิดของ พ. ๗ ประมวลมารค ว่ากำศรวลา ไม่ได้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เพราะถ้าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จะต้องผ่านคลองลัดซึ่งขุดในสมัยพระเจ้าปราสาททองและพระไชยราชา เพราะคลองทั้งสองเป็นคลองที่ช่วยย่นระยะทางเป็นอันมาก แต่ถ้ากำศรวลา แต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 ก็เป็นอันสมเหตุผล เพราะยังไม่มีคลองลัดเหล่านี้

ความคิดเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่งกำศรวลา ตามที่ผู้สนใจศึกษาท่านอื่น ๆ ได้ค้นคว้าไว้ อาจสรุปได้เป็น 2 นัย คือ

1. เชื่อว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งจริง และแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ หรือระยะใกล้เคียง

2. เชื่อว่าผู้อื่นเป็นผู้แต่ง ไม่ใช่ศรีปราชญ์ และเชื่อว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือระยะใกล้เคียง

ลักษณะโคลงกำสรวลศรีปราชญ์

กำสรวล เป็นวรรณคดีเก่าแก่ของไทย ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ ได้ค้นคว้าจากต้นฉบับ
สมุดข่อย 9 ฉบับ เป็นของหอสมุดแห่งชาติ 6 ฉบับ อีก 3 ฉบับเป็นของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร, ม.จ. ปิยภักดีนาถ และฉบับที่ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ เรียกว่าฉบับเชลยศักดิ์
ทั้ง 3 ฉบับเป็นของส่วนตัว ผู้เขียนจึงได้ศึกษาจากต้นฉบับเพียง 6 ฉบับ ในหอสมุดแห่งชาติ ได้แก่

1. สมุดคำ เลขที่ 246 ชื่อ โคลงกำสรวล

ลักษณะ - เขียนด้วยตัวอักษรสีเหลือง

คำประพันธ์ - ขึ้นต้นทวยรายต้น และมีโคลงต้น 79 บท ไม่มีโคลง

"สารนี้บุษแม่ไว้ ในหมอน" และมีสุภาษิตสอนสตรีอยู่ในสมุดเล่มเดียวกัน

2. สมุดคำ เลขที่ 244 ชื่อ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

ลักษณะ - เขียนด้วยตัวดินสอขาว

คำประพันธ์ - จาหน้าด้วยโคลง

"กำสรวลศรีปราชญ์ร่าง

แรมสมร

เสาะแต่ปางนคร

ล้มแล้ว

ไปพบไปพานกลอน

โคลงท่าน จบแฮ

จวบแต่ตนปลายแคล้ว

หนึ่งนอยยืนถวาย"

- ร่ายนำเป็นร่ายคันเหมือนฉบับที่ 1 และมีสุภาษิตสอนสตรีคือ

3. สมุดคำ เลขที่ 239 ชื่อ โคลงกำสรวลแตรมเกียรติคำภาคาษาเขมร

หน้าแรกเขียนชื่อว่า "กรรมสวด"

ลักษณะ - เขียนด้วยตัวอักษรสีเหลือง

คำประพันธ์ - (1) ร่ายเป็นร่ายสุภาพเพราะลงท้ายว่า

"อยู่ทวยมาถึงยอคำ ราเมศไทรราชท้าว แต่งตั้งสมญา

ท่านแล"

(2) มีโคลงทั้งหมด 113 โคลง ลงท้ายด้วยโคลง

"สารนีนุชแนมไว้ ในหมอน"

4. สมุดคำ เลขที่ 247 ชื่อ "สมุดโคลงคำสรวล"

ลักษณะ - ก็นสอขาว

คำประพันธ์ - (1) มีโคลงนำเหมือนฉบับที่ 2

(2) ร่ายนำเป็นร่ายก้น

(3) มีโคลงทั้งสิ้น 129 โคลง รวมทั้ง "สารนีนุชแนมไว้

ในหมอน" ด้วย และมีสุภาพนิพนธ์สอดแทรกท้ายโคลงคำสรวล

5. สมุดคำ เลขที่ 253 ชื่อ "พระสมุค คำสรวลศรีปราชญ์สร้าง"

ลักษณะ - ตัวก็นสอสีเหลือง

คำประพันธ์ - (1) มีโคลงนำเหมือนฉบับที่ 2 และ 4

(2) ร่ายนำเป็นร่ายก้น

(3) จำนวนโคลงทั้งหมดมี 129 โคลง รวมโคลง

"สารนีนุชแนมไว้ ในหมอน" และต่อท้ายด้วยโคลง

เรียบรำน้านาเนตรถวาม ถึงพรหม

6. สมุดคำ เลขที่ 242 ชื่อ "โคลงคำสรวลศรีปราชญ์"

ลักษณะ - ตัวเหลือง

คำประพันธ์ - (1) ร่ายนำเป็นร่ายก้น

(2) มีโคลงทั้งสิ้น 120 โคลง รวม "สารนีนุชแนมไว้

ในหมอน" และต่อท้ายด้วยโคลง "เรียบรำน้านาเนตรถวาม ถึงพรหม" เหมือนฉบับที่ 5

ลักษณะของต้นฉบับสมุคคำโคลงกำรเวด

ในจำนวนต้นฉบับสมุคคำทั้ง 6 ฉบับนี้ มีข้อน่าสังเกตที่สรุปได้ดังนี้

1. มีต้นฉบับสมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) ที่มีโคลงนำว่า

กำสรวัดศรีปราชญ์ร่าง	แรมสมร
เสาะแต่ปางนกร	ลมแล้ว
ไปพบไปพานกลอน	โคลงท่าน จมแธ
จวบแต่ตนปลายแคล้ว	หนึ่งน้อยยืมถวาย

ได้ความเป็นท่านอนันติกของผู้จารึกว่าต้นฉบับกำรเวดศรีปราชญ์นั้นกระจัดกระจายอยู่
ไม่สามารถจะรวบรวมให้ครบได้ ได้มาแต่ตอนต้น ตอนท้ายเรื่องยังหาไม่ได้

2. ลักษณะของรายนำนนี้มี 2 แบบ คือ

- 2.1 เป็นรายนัน (หมายเลข 246, 244, 247, 253, 242) ว่า

ศรีสิทธิวิวิธบรร มหาธิลกภพ นพรัตนราชธานี บุรีรมย เมืองมิ่ง แล้วแธ
ราเมศไท่ท้าวตั้ง แต่งเอง

- 2.2 รายนสุภาพ (หมายเลข 239) ว่า

ศรีสิทธิวิวิธบรร นครควรรชม ไกรพรหมรังสรรค์ สวรรค์แก่งแต่ม
แย้มพื้นแผนพสุธา มหาธิลกภพ นพรัตนราชธานี บุรีรมยเมืองมิ่ง อยู่ทวยายังยอกค้าว
ราเมศไท่ธีราชท้าว แต่งตั้งสมยา ท่านแล

3. มีโคลงลงท้าย 4 ฉบับ (หมายเลข 246, 239, 247, 253) ว่า

สารนั้นขแนมไว้	ในหมอน
อย่าเมื่อยาควรเอา	อ่านเหลน
ยามนอนนาฏเอนอน	เป็นเพื่อน
คืนคำฤาไ้ไ้	ว่างโค

4. การเรียงลำดับโคลงของกำรเวด ในสมุคคำฉบับต่าง ๆ นั้นสับสนมาก ไม่อาจ
จะยึดฉบับใดเป็นหลักได้ ทำให้เกิดความไม่แน่ใจเกี่ยวกับเส้นทางที่ผู้พิมพ์พระนางถึง ก็จะได้
เรียงตามลำดับสถานที่ที่กล่าวถึงไว้ในตารางที่ 1

ตาราง 1 เส้นทางการเดินทางที่มีปรากฏในสมุดคำทั้ง 6 ฉบับ

ผู้ ทอดสถานะ										หมายเหตุ	
บางกะจะ	9	9	9	16	16	15	1	ตัวเลขในแต่ละ			
เกาะไผ่	10	10	10	17	17	16	ของ	หมายถึง			
เกาะจอม	10	10	10 (บอม)	17	17 (บอม)	16	ลำดับ	ลงใน			
ชอน	11	11	11	18	18	17 (ชอน)	สมุดคำ				
บางพระนา	12	12	12(พระนา)	19	19(พระนา)	18	2.	ตัวหนังสือใน			
บางชดาน	13	13 (ชดา)	13	20	20	19	วงเล็บ	แสดง			
เกาะไผ่	13	13	13 (คำไผ่)	20	20 (คำไผ่)	19 (คำไผ่)	ไผ่	หมายถึง			
บ้านขวาง	14	14	14	21	21	20	สถานะ	ที่เขียน			
ราชกราม	15	15	15	22	22	21	เขียน	ไปจาก			
ชวอกแหวะ	16	16	16	23(ชวอกแหวะ)	23	22(ชวอกแหวะ)	ฉบับ	ที่พิมพ์			
ทุ่งหญ้าเมือง	18 (ทง..)	18 (ทง..)	18 (ทง..)	25 (ทง..)	25 (ทง..)	24 (ทง..)	ชำระ				
เมืองเก่า	19	19	19	26	26	25					
ด.ท	19 (ด.ท)	19	19	26	26 (ด.ท)	25 (ด.ท)					
ของราคา	21(ของราคา)	21(ของราคา)	21(ของราคา)	28	28	-					

ตาราง 1 (ต่อ)

ผู้ ทดสอบ	สมุดคำหมายเลข						หมายเหตุ
	246	244	239	247	253	242	
เกาฏี	25 (เกาฏี)	23 (บ้านนา)	23 (เกาฏี)	30	30 (เกาฏี)	29 (บ้านนา)	
เกรียนสวาย	24	24 (กวยบ...)	24	31 (กวยบ...)	31 (กวยบ...)	30	
บางคุด	25	25	25	32 (...กฏ)	32 (...กฏ)	31	
สัวรุ่ง	28	28	28 (สัวรุ่ง)	35	35	34	
รัตนภูมิ	30	30	30	37	37	36	
บางบัวหุ	35 (บัวหุ)	35 (บัวหุ)	35 (บัวหุ)	42 (บัวหุ)	42 (บัวหุ)	41 (บัวหุ)	
บางเชน	39	39	39	46	46	45	
บางกรูจ	43	44	43	50	50 (...กฏ)	49	
บางพลู	45	46	45	52	52	51	
ฉมิงราย	40 (ฉมิง)	47 (ฉมิง)	46	53 (ฉมิง)	53 (ฉมิง)	52	
บางระฆาก	47 (ระฆาก)	48 (ระฆาก)	47 (ระฆาก)	54 (ระฆาก)	54 (ระฆาก)	53 (ระฆาก)	
บางฉมิง	52	53 (ฉมิง)	52 (ฉมิง)	59 (ฉมิง)	59 (ฉมิง)	58	
บางจาก	54	55	54	61 (บางจาก)	61	60	
จอมศักดิ์สวาย	57	58	57	64	64	63	
บางบง	-	-	-	75	75	-	

ตาราง 1 (ต่อ)

ผู้ ถอดถาวร	สมุดคำหมายเลข						หมายเหตุ
	246	244	239	247	253	242	
ปากพระวาล	65 (.วาน)	64	65 (.วาน)	80	80	69	
ทุ่งกระตาง	69 (กระตาง)	68 (กระตาง)	69 (กระตาง)	84 (กระตาง)	84 (กระตาง)	73 (กระตาง)	
เขาโคก	70	69	70	85	85	74	
เขาสมมุข	70 (สมมุข)	69 (สมมุข)	70	85 (สมมุข)	85 (สมมุข)	74 (สมมุข)	
สุรัง	71 (สุรัง)	70 (สุรัง)	71 (สุรัง)	86 (สุรัง)	86 (สุรัง)	75 (สุรัง)	
เกาะไผ่	71 (ไผ่)	70	71	86	86	75	
(เกาะ) ธรรม	71	70	71	86	86	75	
บางคอม	72 (.คาน)	71	72 (.คาน)	67	87	76	
(ศาล) กนกาวา	75 (กนก.)	74 (กนก.)	75 (กนก.)	90 (กนก.)	90 (กนก.)	79 (กนก.)	
บางนาย	82 (.หญ)	81 (.หญ)	82 (.หญ)	97 (.หญ)	97 (.หญ)	80 (.หญ)	
สวาโถก	-	84	85	100	100	89	
บางส้ม	103	106	107	124	124	112	
บางคด	104 (บาง.)	107 (บาง.)	108 (บาง.)	125	125	113 (บาง.)	
บางขม	-	-	109	126	126	114	
(บาง) ช	108	120	112	-	-	-	
บางฉบับเป็น ตัวบดสุดท้าย							

จากตาราง 1 จะเห็นว่าเส้นทางในสมุคคำทั้ง 6 ฉบับ แตกต่างกันเป็น 2 อย่าง คือ

4.1 สมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 246, 244, 239) กล่าวถึงตำบลบางฝั่งเป็นแห่งสุดท้าย (หมายเลข 246 มี "บางสุ" เพิ่มขึ้น แต่อาจไม่มีชื่อตำบลก็ได้ ดังได้อธิบายไว้ในบทที่ 4)

4.2 สมุคคำที่เหลืออีก 3 ฉบับ (หมายเลข 247, 253, 242) กล่าวถึงตำบลบางฝั่งหลังบางจากและชอมตักหาว ซึ่งทำให้สันนิษฐานว่าเป็นตำบลบางฝั่งในจังหวัดสมุทรปราการ แสดงว่าขบวนเรือออกปากอ่าวจังหวัดสมุทรปราการ

5. ลักษณะการเขียนตัวพยัญชนะในสมุคคำต้นฉบับเก่าศรวลา มีสมุคคำ 2 ฉบับที่มีลักษณะการเขียนตัวพยัญชนะผิดไปจากปัจจุบัน คือ

5.1 สมุคคำฉบับที่ 1 (หมายเลข 246) เขียนพยัญชนะ ฝ ฟ ป ช ฎ ศ เป็น ฝ ฝ ป ฝ ฎ ศ

5.2 สมุคคำฉบับที่ 2 (หมายเลข 244) เขียนพยัญชนะ ฝ ฟ ป ช ฎ เหมือนฉบับที่ 1

ลักษณะการเขียนพยัญชนะ เช่นนี้เหมือนตัวพยัญชนะที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกสมัยอยุธยาหลายหลัก หลักที่เก่าที่สุดคือหลักที่ 45 จารึกเมื่อ พ.ศ. 1935 (ปัจจุบันนี้อยู่ที่หอพระสมุคแห่งชาติเดิม)

6. ลักษณะอักษรวิธีในสมุคคำ มีลักษณะแตกต่างจากปัจจุบันโดยเด่นชัด ดังนี้

6.1 มีสมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) ใช้ "ย" แทนเสียงสระเอีย เช่น จยร (เจียร) รยง (เรียง) รยม (เรียม)

6.2 มีสมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) เขียนพยัญชนะท้ายพยางค์ซ้อนแทนเครื่องหมายไม้หันอากาศ เช่น ฌนง (ฌนัง) รงสรรค (รงสรรค์) ค้วงค้วง (คว้งคว้ง)

6.3 มีสมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) ใช้วิสรรชนีย์เติมท้ายพยางค์ที่ประสมสระอุ เช่น บำรุะ ละ เหมือนกับที่จารึกบนใบลานที่พบในกรุฐานพระปรางค์วัดพระศรีมหาธาตุ (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ, 2508 : 48)

6.4 มีสุมุคคำ 3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) ใช้ศัททิต (°) แทน พยัญชนะตัวสะกดแม่กม เมื่อผสมสระโอะลครูป เช่น ลั (สม), ลั (ลม), ชั (ชม), พรห (พรหม)

6.5 สุมุคคำ 5 ฉบับ (ยกเว้นหมายเลข 239) ไม่มีไม้ไ้ศฐ (°) เช่น ในคำว่า เตม (เต็ม), เลก (เล็ก), เหน (เห็น) เป็นต้น

6.6 ใช้ ฤ แทนเสียง "รี" เช่น ฤทัย, ฤา แทนเสียง "รือ" เช่น ฤา (คือหรือ), ฤ แทน "ลี" เช่น รฤก (ระลึก), พันรฤก (พันลึก) เหมือนกันทุกฉบับ

6.7 ใช้ "รร" แทนเสียง "อัน" มาก เช่น บรร (บัน) ยรร (ยัน) จรรจับ (จันจับ) เขวรร (เขววัลย์) เหมือนกันเกือบทุกฉบับ

6.8 นิยมใช้ "ไ" มากกว่า "ใ" แม้ในคำที่ปัจจุบันใช้ "ใ" บางฉบับก็ใช้ "ไ" หรือใช้ปะปนกันไม่แน่นอน เช่น ไกล (ไกล) ไบ (ใบ) ไคร (ไคร) ไ้ (ไ้)

6.9 มีคำบางคำซึ่งเขียนแปลกไปจากปัจจุบันมากได้แก่

6.9.1 รัก บางฉบับเขียนเป็น รัษ เหมือนที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวง

6.9.2 อุษยา ทุกฉบับเขียนเป็น อุษยา ✓

6.9.3 วิวิช ทุกฉบับเขียนเป็น วิวิท ✓

6.9.4 ไพโรจน์ เขียนเป็น ไพโรช, ไพโรจ ✓

6.9.5 โลก เขียน โลก, โลกย

6.9.6 ภาค เขียน ภาค, ภาคย

6.9.7 สวาท เขียน สวาก, สวากิ, สวาสติ

6.10 มีการเติม "ร" เข้าไปทำให้เป็นอักษรควบไม่แท้ เช่น โสรม, เสร์ำ, โสรก, ศรี้อย หรือ สร้อย, สรงโสโรค, ขรลาย, โชรม หรือ โชรม, ขรอก หรือ ขรอก, ทรอ (คือ ขอ)

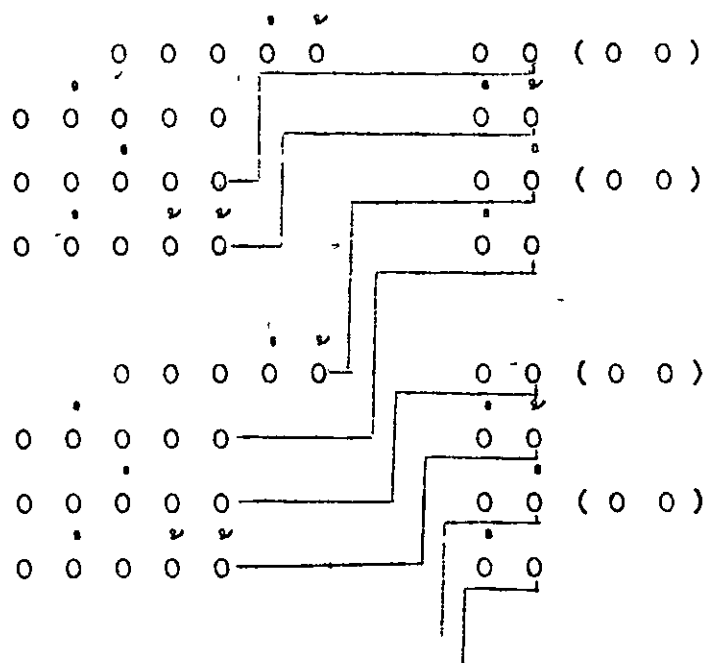
ผู้วิเคราะห์ได้ศึกษาอักษรวิธีในจารึกสมัยอยุธยาเทียบกับอักษรวิธีในต้นฉบับเก่าๆ วลา ซึ่งเข้าใจว่าได้มาจากการคัดลอกต่อ ๆ กันมาจากต้นฉบับเดิม จึงได้นำอักษรวิธีเดิมหลงอยู่ในสุมุคคำ ถาวรเวลา ทั้ง 6 ฉบับนี้มา อันอาจเป็นแนวทางในการกำหนดสมัยที่แต่งถาวรเวลา ผลจากการ เที่ยมเทียบ ปรากฏว่าจารึกที่มีอักษรวิธีใกล้เคียงกับสุมุคคำถาวรเวลา คือ จารึกลานเงินภาษาไทย

วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ, 2508 : 48 - 49) จารึกแผ่นคัมภีร์ภาษาไทย วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (หน้า 51 - 53) และศิลาจารึกภาษาไทย หลักที่ 45 (หน้า 61 - 69) ซึ่งบอกไว้ว่าจารึกเมื่อ จ.ศ. 754 (พ.ศ. 1935)

ลักษณะคำประพันธ์ในกำสุรวลา

โคลงกำสุรวลา แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดโคลงคัมภีร์บทกวีสุร รวมทั้งสิ้น 129 โคลง มีบางตอนขาดสัมผัสระหว่างโคลง สันนิษฐานว่าเป็นตอนที่โคลงขาดหายไป ทำให้โคลงที่เหลือขาดสัมผัสต่อเนื่องตามลักษณะของโคลงคัมภีร์บทกวีสุร

โคลงคัมภีร์บทกวีสุร มีลักษณะบังคับดังนี้

แต่โคลงคัมภีร์บทกวีสุรในกำสุรวลา มีลักษณะแปลกไปจากแผนผังข้างต้น คือ

1. คำรับสัมผัสบังคับในโคลงบางโคลงอาจเลื่อนมาอยู่ที่คำที่ 3 หรือ 4 ได้ เช่น

ศรีมาเทศสร้อย	สงสาร
ทุกยานอกชุมไฟ	น่านอง
ศรีมา <u>อังก</u> ารฉมก	ฉมวโยใหญ่
และระบัคไลทอง	ทงชยว ฯ

2. บาทที่ 4 มีลักษณะผิดไปจากลักษณะโคลงคันถึง 50 โคลง ดังนี้

2.1 วรรคแรก คำที่ 4 และ 5 ไม่เป็นโทคู่ มี 25 โคลง เช่น

เรือมาจยรจยคิไกล	ฉมงงราย
ฉมงงนอกฉมงงใน	อกช้า
ชาวขุนสรุทรหลาย	เหลื่อย่าน
อวนหยอนยงง <u>ทาน้ำ</u>	ถูกปลา ฯ
หรือ	
มลักเห่นน้ำหน้าโน	โนคา พี่แม่
รยมตากคนตึงกาย	น่านอง
สนนลัฟแลมา	ปากจาก
จยรจากคือ <u>กรอง</u>	รยกนางหานาง ฯ

หรือ	
หอมเพรงบงงเหตุเด่น	คัศหวาย
หวายเท่าแทงตนหอม	ตอกคอง
หอมถือหอดคนตาย	คดาว
หยมว่าเพรง <u>โคพรอง</u>	ทึนนมหวายยง ฯ

2.2 วรรค 2 บาท 4 ไม่ตรงตามลักษณะโคลงคัน 30 โคลง ดังนี้

2.2.1 มี 4 คำ โดยมีลักษณะเป็นคำซ้อนสี่พยางค์ 24 โคลง เช่น

รยกนางหานาง, ลื่นใจโลมใจ, สู้สสองส, รยกคินหาคิน, ก่อโฉมเกลลาโฉม ฯลฯ ซึ่งคำที่ 2 และ 4 ซ้ำกัน คล้ายข้อความในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) แต่ศิลาจารึกนั้นซ้ำคำที่ 1 และ 3 เช่น ไคช้างไค้งว, ไคบัวไค้งนาง, กลางบ้านกลางเมือง, มีถ้อยมีความ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504 : 334 - 335)

อนึ่ง ในจำนวน 30 โคลงที่กล่าวถึงนี้ มี 6 โคลงซึ่ง 3 บาทแรกมีเพียง 7 อักษร
(บาท 4 มี 9 อักษร) ได้แก่

12 สายารักอยู่เฝ้า

ยบจรรจับแขนขึ้น

สายากล่าวเอาใจ

สวามารู้ไทม์สิ้น

อย่าไป

เกอดคั้น

โลมสวาสติ

สิ้นใจโลมใจ ฯ

26 จากมาเรือรอนหง

เมืองเปล่าปลิวใจหาย

จากมาเยี่ยมมาเปลือง

อกเปล่าวายฟ้าร้อง

พญาเมือง

นานอง

อกเปล่า

ร่ำหารนหา ฯ

61 ค้าวหันนอเนชื้อ

วอนวอนเลงคืด

หมากสรุกษระลายปลง

มือแมคาลาลาว

ชนชาย

คาวราว

ปลิดไหม

แล่นชิงโซรมชิง ฯ

65 ขอมเพรงขงเหตุเด่น

ทวายเท่าแห่งตนขอม

ขอมถือทอกตนตาย

หัยมว่าเพรงโคพร้อง

คัตทวาย

คอกคอง

คคาว

ที่นนทวายยง ฯ

101 เรือมาที่ทาง

ครันพี่ถึงโถกนไท

บเหนยิงไฟโรน

อกพิดาลร้อนเรา

สวาโถกน

แม่เค้า

รูนสวาติ

ยิงรามไกรราม ฯ

111 น้ำหน้าสองฟากฟุ้ง	ผกาแจรง
ฟองฟ่องตามตือก	คลื่นเคล้า
ร่นชลร่นนแซงอิง	อากาศ
เรื้อย้งอยงน้ำเข้า	ชาติใจชนใจ ฯ

ลักษณะของโคลงข้างต้นเหมือนกับโคลงโบราณที่เรียกว่ามหาวิษุมาลี (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2504 : 155) เช่น

ข้าแต่พระบาทเกล้า	มุนินทร์
ลายลักษณ์พระบาท	วิจิตร
ชนิกรไหว้อาจิณ	คืบคำ
ตั้งกระหม่อมขานิตย์	คอเท่าเมือมรณ

ชุมนุมคำรากลอน

จะเห็นโคลงก่ำรวลา 6 โคลงข้างต้นลักษณะใกล้เคียงโคลงมหาวิษุมาลีมาก แต่โคลงก่ำรวลา ,เพิ่มบังคับวรรคยุกต์โท

นอกจากนั้นในก่ำรวลา ยังมีโคลงอีก 38 โคลง ซึ่งทุกบาทมีเพียง 7 คำ เช่น

4 ตระการหน้าวัคแหวน	วงพระ
บำบวงหญิงชายแซรง	ชื่นไหว
บุรพาท่านสรรคสระ	สร้งโสทร
ดวงคอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาล ฯ

ลักษณะใกล้เคียงกับโคลงโบราณชื่อวิษุมาลี (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2504 : 155) เช่น

ข้าแต่พระบาทเกล้า	มุนินทร์
ลายลักษณ์พระบาท	วิจิตร
ชนิกรไหว้อาจิณ	คืบคำ
ตั้งกระหม่อมขานิตย์	เทามรณ

ชุมนุมคำรากลอน

2.2.2 วรรคที่ 2 บาท 4 มี 4 คำ ซึ่งมีวรรณยุกต์เหมือนโคลง 4 สูปภาพ

6 โคลง เช่น

65 ขอมเพรงบงกเหตุเด่น	คัคหวาย
หวายเท่างคนขอม	คอกคอง
ขอมถือทอคนตาย	คดาว
หยมว่าเพรงโคพร้อง	ทนนหวายยง ฯ

อาจสรุปลักษณะโคลงในกาพย์าวลว ใค้ดังนี้

- วรรค 2 บาท 4 มี 2 คำ	99 โคลง
ทุกบาทมี 7 คำ	38 โคลง (โคลงวิษุมาลี)
- วรรค 2 บาท 4 มี 4 คำ	30 โคลง
คำขึ้น 4 พยางค์	24 โคลง
สามบาทแรกมี 7 คำ	6 โคลง (โคลงมหาวิษุมาลี)
เอกโทเหมือนโคลงสี่สุภาพ	6 โคลง

อาจเปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ของกาพย์าวลว กับลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และลิลิตพระลอ ใค้ดังนี้

[illegible]

จากตาราง 2 เราแบ่งคำประพันธ์ประเภทโคลง 4 ตามลำดับดังนี้

1. โคลงคั่นแท้ ๆ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นคำประพันธ์ที่เก่าที่สุด แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 โคลงคั่นซึ่งทุกบาทมีเพียง 7 อักษรเหมือนโคลงโบราณวิหขุมาลี แต่มักมี
เอกโทเหมือนโคลงคั่น

1.2 โคลงคั่นซึ่งบาท 1 – 3 มี 7 อักษรบ้าง 9 อักษรบ้าง

จากตาราง 2 จะเห็นว่าวรรณคดีที่นำมาเปรียบเทียบมีลักษณะเป็นโคลงคั่นแท้ ๆ มากน้อย
ตามลำดับ คือ ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส กัศรวรดา

2. โคลงคั่นซึ่งเพิ่มคำในวรรค 2 บาท 4 อีก 2 คำ ทำนองเป็นคำซ้อน 4 พยางค์
แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 บาท 1 – 3 มี 7 อักษร ลักษณะคล้ายคลึงกับโคลงมหาวิหขุมาลี แต่มักมี
เอกโทเหมือนโคลงคั่น

2.2 บาท 1 – 3 มี 7 อักษรบ้าง 9 อักษรบ้าง

จากตาราง 2 วรรณคดีที่นำมาเปรียบเทียบมีลักษณะในข้อนี้มากน้อยตามลำดับ คือ
กัศรวรดา ทวาทศมาส ลิลิตยวนพ่าย

3. วรรคสุดท้ายเป็นโคลงสี่สุภาพ ซึ่งเข้าใจว่าเปลี่ยนแปลงมาจากข้อ 2 โดยเพิ่ม
คำโทเข้าในคำที่ 2 วรรคสุดท้ายแทนคำสามัญในข้อ 2 แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 วรรคแรกบาท 4 ยังคงเป็นโทอยู่ ซึ่งปรากฏว่าวรรณคดีที่นำมาเปรียบเทียบ
มีลักษณะตามข้อนี้มากน้อยตามลำดับ คือ มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส ลิลิตยวนพ่าย
กัศรวรดา

3.2 วรรคแรกบาท 4 คำที่ 4 เป็นคำสามัญหรือคำเอก ซึ่งมีลักษณะเป็นโคลง
สี่สุภาพเต็มที่ เรียงตามลำดับ คือ ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส กัศรวรดา ลิลิตยวนพ่าย

จากตัวเลขในตาราง 2 อาจสรุปได้ว่า

– วรรณคดีที่มีลักษณะคำประพันธ์เก่าที่สุด คือ ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งเป็นโคลงคั่น
แท้ทั้งสี่

– วรรณคดีที่มีลักษณะคำประพันธ์เก่ารองลงมาคือ ทวาทศมาส และกัศรวรดา
ตามลำดับ

- มีโคลงบางโคลงในลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และกำสรวัดฯ แต่งเป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างโคลงคั่นและโคลงสุภาพ คือ บาท 4 วรรคแรก คำ 4 - 5 เป็นโทอยู่ แต่วรรคหลังมีลักษณะเป็นโคลงสุภาพ ซึ่งเหมือนกับโคลงส่วนใหญ่ในลิลิตพระลอและมหาชาติคำหลวง แสดงว่าลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และกำสรวัดฯ แต่งในระยะใกล้เคียงกับลิลิตพระลอและมหาชาติคำหลวง

4. มีโคลง 13 โคลงในกำสรวัดฯ ที่มีลักษณะซ้ำคำระหว่าง 2 คำสุดท้ายของบาท 3 และ 2 คำแรกของบาท 4 เช่น

จากมา ^๑ ให้ส่ง ^๒ โกฏ	เกาะ ^๑ รยน
รย ^๑ มร ^๒ ้า ^๓ หัว ^๔ เกาะ ^๕ จอม	ช่วย ^๑ อ้าง
จาก ^๑ มามี ^๒ ศ ^๓ ทาว ^๔ ย่น	<u>วอง^๑วอง</u>
<u>วอง^๑วอง</u> โหย ^๒ ให้ ^๓ ช้าง	ช้าง ^๑ ื่อ ๖

ลักษณะการใช้คำซ้ำเช่นนี้ใกล้เคียงกับโคลงห้าตามพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ม.จ. จันทบุรีจัญ รัชนี้, 2510 : 270) เช่น

นานา ^๑ อเนก ^๒ น้าว	เทอม ^๑ กัลป์
จัก ^๑ ร ^๒ ้า ^๓ จัก ^๔ รพ ^๕ าฬ	เมื่อ ^๑ ใหม่
กล่า ^๑ วถึง ^๒ ตระ ^๓ วน ^๔ นเจ ^๕ ็ค	<u>อน^๑นพ^๒ล่ง</u>
<u>อน^๑นพ^๒ล่ง</u> น้ำ ^๓ แล ^๔ ง ^๕ ไ้	ชอก ^๑ หาย

สรุปความคิดเกี่ยวกับลักษณะคำประพันธ์ของโคลงกำสรวัดฯ

1. แม้จะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงคั่น แต่เป็นโคลงคั่นซึ่งกลายมาจากโคลงคั่นในลิลิตยวนพ่ายมาใกล้เคียงโคลงสุภาพในลิลิตพระลอ แสดงว่าแต่งในระหว่างลิลิตยวนพ่ายกับลิลิตพระลอ และมีลักษณะใกล้เคียงกับทวาทศมาสมาก

2. โคลงกำสรวัดฯ เป็นวรรณกรรมร่วมสมัยกับลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และลิลิตพระลอ

3. โคลงกำสรวัดฯ เป็นวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นระยะหลังลิลิตโองการแช่งน้ำ ไม่นานนัก เนื่องจากยังมีลักษณะบางประการใกล้เคียงลิลิตโองการแช่งน้ำอยู่มาก

ลักษณะถ้อยคำภาษาในโคลงกำรเวด

1. โคลงกำรเวด แต่งด้วยถ้อยคำโบราณอันยากที่จะเข้าใจได้ ดังปรากฏว่ามีโคลงหลายโคลงที่ยังไม่อาจเข้าใจความหมายที่ผู้แต่งต้องการแสดง เช่น

กระหนยก ในโคลงที่ 53 ว่า "รยมรณเมื่อไซกู กระหนยก นางนา" ซึ่งมีความหมายเป็นเงา ๆ ไม่กระจ่างแจ้งว่าหมายถึงอะไร

"เมรุทเท่าหน้า กำรเวด" ในโคลง 66 ฎเณิน ๆ เหมือนจะรู้ความหมาย แต่ถ่าพิจารณาศัพท์แต่ละคำแล้วก็ยังไม่สามารถจะแปลให้แจ่มแจ้งได้ เพียงแต่สันนิษฐานว่า เมรุ หมายถึง เขาพระสุเมรุ ซึ่งต่อมากลายความหมายเป็นเมรุเผาศพ ทู แปลว่า ชั่ว เลว

ฯลฯ

กล่าวได้ว่ามีคำในโคลงกำรเวด เป็นจำนวนมากที่เรายังไม่รู้ความหมาย แม้ว่าคำเหล่านั้นส่วนใหญจะเป็นคำไทยแท้ ๆ

2. ที่มาของคำในโคลงกำรเวด คำที่ใช้ในโคลงกำรเวด มีที่นาสังเกตว่ามาจากภาษาเขมรและภาษาไทยโบราณเป็นจำนวนมาก เช่น

ภาษาเขมร

กรรแสง	-	ร้องไห้	เจลอย	-	ตอบ
ขจร, กำจร	-	พุ่งไป	ฉาบ	-	สักการ์
ชมองไกรย	-	ปลาหลังดำ	ช่าง้อ	-	เจ็บ ไข้
เขมน	-	แน่น, คึง	ดงาค	-	หน้าผาก
เขมา	-	ดำ			เนื้อใต้ท้องน้อย
โขคง	-	เสากระโคงเรือ	แดง	-	ดวงจันทร์
จังกุก	-	หางเสือเรือ	โกกน (ถกน)	-	เรียงขึ้นเป็นชั้น ๆ
จ่างาย, ช่างาย	-	ไกถ	เคอร	-	เคิน
เจนิยร	-	คสิ่ง	แค	-	ใจ
ฉมัง	-	แมน	โคย	-	ตาม

โคโร (พิโคโร)	-	คอกไม้	สร้อย	-	คอกไม้
ล่อง	-	ละออง	สระ เหนาะ	-	วังเวงใจ
บังเหตุ	-	ประมาท	สวา	-	ลึง
บันทับ	-	ประทับ	สวาย	-	มะม่วง
บันลู่	-	บรรลู่	สัศของ	-	เรือ
บันหาร	-	จักการ, แสดง	สั	-	กิน
ฉนัง	-	หม้อ	เสบอย	-	สบาย
รมาศ	-	แรศ	เสวอย	-	กิน
ทันหิง	-	คอย	โสรม	-	ทอง
มาศ	-	ทอง	โสจร	-	อาบนํ้า รคนํ้า
ทีกถนํ้า	-	นํ้ายา	เห็จ	-	เหาะ
ลออ	-	งาม	เหอร	-	เหาะ
สไบ	-	นํ้าหมสตร	อาเกียรณ	-	มาก
สรง	-	อาบนํ้า รคนํ้า	เพ็ญ (เพ็น)	-	ชมวด

ภาษาไทยโบราณ

กระโต	-	เคย	ซุง, ซุง	-	จนกระทั่ง
กล้า	-	กิน	ถา, ทา	-	คอย
เกลี้ยง	-	งาม	เต้า	-	มา, มาถึง
ขว้า	-	คว้า (ความรูสึก)	บร้าง	-	ไม่, ไม่น่าจะ
คอบ	-	คีน	บเรอม	-	จำเดิมแต่,
เคร่า	-	คอย		-	ตั้งแต่, ตัวอย่าง
จรหล้า	-	ไปนาน	บา	-	เจ้าชาย, เจ้าหญิง
ซ้อย	-	งาม	บ่า	-	มาก, ล้น
ชี	-	แม่วา	พริ้นกว่า	-	ว่าหวั่นใจ

พี	-	นี้	วัง	-	ท่า, สร้าง
ปูน	-	โน้น	เรียบ	-	สรรพนามบุรุษที่ 1
เปลี่ย	-	พิน	รอย	-	ชะรอย
มเมอ	-	ละเมอ	ลั่นลุง	-	เป็นทุกซกถึง
มลัก	-	เห็น, แอบเห็น	ลิวโลก	-	ไกลลิบลิบ
มลิ้น	-	ลิ้น	ลูะ	-	ถึง
มี	-	เสียงเอ็ดอึง	ว่อง, ว่องว่อง	-	เวียนเป็นวง ๆ,
แมน	-	เทวดา, นางฟ้า		-	รวกเร็ว
เยีย	-	ท่า	วี	-	พัด
เยียว	-	แม่น้ำ, หากว่า	สั่ง	-	ว่าลา
ยาฏ	-	ขมชนิดหนึ่ง	สาบยา	-	ฐูรัก
ย้า	-	ขบ, กัก	สุโนก	-	นก
ราก	-	อาเจียน	เหี้ยม	-	เหตูว่า
เรน	-	ซอน	ห่วย	-	เคลื่อนที่
ไวเฆอ	-	ไวไม้	ให้ซาง	-	ร้องให้ด้วยความ เศร้าโศกยิ่ง

การใช้คำในโคลงกำรเวดฯ ช้ากับมหาชาติคำหลวงและลิลิตยวนพ่ายมาก (ดูรายละเอียด หน้า 44) การที่คำไทยโบราณใช้มากแสดงถึงอายุอันเก่าแก่ของโคลงกำรเวดฯ การใช้คำเขมรมากทำให้เห็นได้ว่าแต่งเมื่อยังรับอิทธิพลจากขอมอยู่มาก อันแสดงว่าโคลงกำรเวดฯ แต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น เนื่องจากสมัยอยุธยาตอนต้นอิทธิพลขอมยังครอบงำไทยอยู่มาก ส่วนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชรับวัฒนธรรมเข้ามาแต่งมาก ลักษณะบังคับครุ ลหุ ทำให้ต้องใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตมาก

หากพิจารณาวรรณกรรมในสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาและสมัยอยุธยาตอนต้น จะพบว่าใช้คำเขมรและคำไทยโบราณมาก อันเนื่องจากอายุและอิทธิพลขอมดังกล่าวยังข้างต้น เช่น ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. 1835) (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,

2504 : 333 - 343) ลิลิตโองการแช่งน้ำ (สมัยพระเจ้าอู่ทอง ประมาณ พ.ศ. 1867 - 1912) (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2504 : 12 - 26) มหาชาติคำหลวง (กรมศิลปากร, 2511 ข : 339) และจารึกสมัยอยุธยา ภาคที่ 3 (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508 : 253) และภาคที่ 4 (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513 : 280)

วรรณกรรมสมัยสุโขทัยที่ใช้คำบาลีสันสกฤตปนมากมีเฉพาะเรื่องทางศาสนา คือ ไตรภูมิพระร่วง นอกจากนั้นใช้คำเขมรและคำไทยโบราณมาก

ส่วนวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้คำบาลีสันสกฤตปนมาก เนื่องจากรับคำประพันธ์ประเภทฉันทะเข้ามาดังได้กล่าวแล้ว เว้นแต่ฉันทกล่อมช้างเท่านั้นที่มีคำเขมรปนมาก เนื่องจากเราพบประเพณีการกล่อมช้างมาจากพวกขอมจึงได้รับอิทธิพลภาษาขอมมาด้วย

โดยสรุปแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าโคลงกำสรวลใช้คำเขมรและคำไทยโบราณมาก คล้ายคลึงกับวรรณกรรมในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น/ บางคำก็ใช้ซ้ำกับวรรณกรรมทั้งสองสมัยดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการเปรียบเทียบในข้อ 3 ต่อไป

3. เปรียบเทียบถ้อยคำในโคลงกำสรวล และในวรรณคดีอื่น ๆ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างโคลงกำสรวล และวรรณคดีอื่น ๆ

วิธีการศึกษาเปรียบเทียบในขั้นนี้ ผู้เขียนได้เลือกคำรุ่นเก่าที่มีใช้อยู่ในโคลงกำสรวล จำนวนหนึ่งที่เห็นว่าแปลกไปจากวรรณคดีโดยทั่ว ๆ ไป แล้วศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีอื่น ๆ ซึ่งเข้าใจตามสมมุติฐานว่าแต่งในสมัยใกล้เคียงกันกับโคลงกำสรวล หรือแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รวม 13 เรื่อง เพื่อพิจารณาว่าวรรณคดีเล่มใดบ้างที่มีคำใช้แปลกไปจากวรรณคดีทั่ว ๆ ไป เหมือนโคลงกำสรวล บ้าง ถ้าคำใดในวรรณคดีเล่มหนึ่งเล่มใดมีเสียงต่างไปบ้างเล็กน้อย แต่มีความหมายใกล้เคียงกันก็ถือว่าเป็นคำเดียวกันได้ รวมผลว่าวรรณคดีเรื่องใดใช้คำซ้ำกับคำในโคลงกำสรวล ที่ผู้เขียนเลือกมาเป็นตัวแทนมากน้อยเพียงใด ผลจากการศึกษาขั้นนี้จะทำให้สามารถแบ่งวรรณคดีทั้ง 13 เรื่องที่เลือกมาศึกษาว่าเล่มใดแต่งในระยะใกล้เคียงกับโคลงกำสรวล หรือไม่เพียงใด

วรรณคดีที่เลือกมาเปรียบเทียบ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 วรรณคดีที่มีเนื้อความทำนองคร่ำครวญความรักความอาลัยทำนองเดียวกับ
โคลงกำสรวลฯ ได้แก่ ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส นิราศหริภุญไชย อนิรุทธคำฉันท์ ภาพยนตร์โคลง
พระศรีมโหสถ นิราศนครสวรรค์ วรรณคดีเหล่านี้จะมีศัพท์ซ้ำกับโคลงกำสรวลฯ มากกว่าวรรณคดี
ประเภทอื่น แม้ว่าจะแต่งในระยะห่างกัน ทั้งนี้เพราะเหตุว่ามีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกันเป็นเครื่อง
จำกัดวงศัพท์

3.2 วรรณคดีที่ไม่ได้มีเนื้อความทำนองคร่ำครวญความรักความอาลัยเหมือน
โคลงกำสรวลฯ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง ลิลิตโองการแข่งน้ำ มหาชาติคำหลวง (7 กัณฑ์)
ลิลิตยวนพ่าย โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โคลงเบ็ดเตล็ดในตำนาน
ศรีปราชญ์ โคลงของศรีปราชญ์ที่พระยาตรังฯ จำไว้

ตาราง 3 เที่ยมเคียงภาษาที่ใช้ในโคลงกำเริวดา และวรรณคดีอื่น ๆ

คำศัพท์	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกำเริวดา	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแช่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาติคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคำจำไว้
1	กระไล (เคย, คุ่นเคย)			/										
2	เกลี้ยง (งาม)	/		/	/		/	/	/	/		/		
3	ชัว (ใช้กับความรู้สึก)		/	/		/	/	/	/					
4	ควักวง, ควักวง เควา (คอย)				/					ควักวง				
5	คินชอบ, คินชอบ, คมคิน (กัมคิน)			/		/	/	/						
6	จรรหล่า, จรรหล่า (ไปนาน)			/	/		/	/					/	
7	จ่างาย (จากไกล)			/	/		/	/						
8	จะใจ, ใจใจ			/	/		/	/						
9	ช้างอ (เจม, ไซ)				/		/							
10					/		/	จำ อ						

ตาราง 3 (ต่อ)

คำศัพท์	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกำรเวด	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลี โองการแข่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาติคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคำ จาไว้
11	ชาว (คำประกอบหน้า นาม, สรรพนาม)			/			0		/				/	
12	ชุง, ชุง (จวน)			/										
13	ชวम्म (นางใน)			/					/					
14	ชอย (งาม)			/	/	/		/			/			
15	ชอ (ทรอ - ชั่วของ)			/	/									
16	คอกคาง, คางคก (คอกไม่)			/	/			/			/			
17	คางเคียว (นาง)							/						
18	เต้า (ไป, มา)			/		/								
19	คาก (ลำบาก)				/		/		/					

ตาราง 5 (ต่อ)

คำไทย	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกำรเวด	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแช่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาคิคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคา จาไว
20	กบัต (เคมธัก, ราวกับ)			/	/	/	/	/				/		
21	กา, ทา (คอย)			/				/						
22	ท่ง				/		/							
23	เทา (ไป)			/	/	/	/	/				/		
24	ทัก (น้ำ)				/			/	/					
25	ทักน้ำ, ทักทัก (น้ำยา)						/							
26	น้ำ			/				น้ำ						
27	น้ำตา (น้ำตา)						/		/					
28	น้ำ			/				/						
29	น้ำนาง, น้ำนาง			/			/		/		/			
30	นาง (ทนม)			/						/				
31	นาง, นาง (ประกอบกริยา)			/	นาง				/					

ตาราง 3 (ต่อ)

คำศัพท์	คำแปลปรากฏในโคลงกาพย์	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแข่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาติคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อภินิหารคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดในตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ที่พระยาตรังคำจำไว้
32	บา (หวานไหว)			/			/	/						
33	บรัม (เปรี้ยวเหมือน)	/		/		/	/							
34	ฉิมเขน (แผ่นดิน)		แผ่น		/	/		/						
35	ชะง่า			/	/									
36	พันลึก (มากมาย, เหลือล้ำ)			/		/	/		/					
37	พรนกา						/							
38	มลัก			/	/		/		/					
39	เมืองมิ่ง (เมืองเอก, เมืองหลวง)			/	/	/		/			/			
40	เมียงมาย			/				เมียงมาย						
41	มาทุร, มาทุริ				/	มฤทุรา	/		/		/			

ตาราง ๕ (ต่อ)

คำศัพท์	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกำรเวด	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแช่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาติคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคำ จำไว้
42	แมน (เทพ)					/			/					/
43	เย้ย (ประกอบหน้าคำอื่น)													
44	เยี้ยว (ถ่า, ถั่ว)			/	/	/		/				/		
45	ยา (รักษ่า, แก้อัช)			/			/					/		
46	ยะแยม, ยะยม			/				/					/	
47	รักษ (รัก)				/		/							
48	รอย (ชะรอย)			/			/	/	/					
49	ไล้			/										
50	ลิ้งไลค				/		/					/		
51	ลิ้งไลค			/	/									
52	ละล้ง, ลินล้ง, รล้ง			/	/		/		/			/		

ตาราง 3 (ต่อ)

คำศัพท์	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกำสรวล	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแช่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาติคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคำฉันท์	กาพย์ห่อโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบิกเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคำ จาไว
53 วออง, วองวออง				/			/	/						
54 ศรี (สรพนาม)				/			/	/						
55 สม (ครองคู่)				/				/						
56 สึง (ลา)				/										
57 เสนาะ (วังเวง, ไพเราะ)				/										
58 สายา, ซายา (นาง)				/			/	/						
59 เขียม (เขต)		เขม			/		/	/						
60 ไหลาง (อาการร้องไห้)				/	/		/	/						

ตาราง 3 (ต่อ)

คำศัพท์	คำแปลที่ปรากฏ ในโคลงกัศราล	ไตรภูมิพระร่วง	ลิลิตโองการแข่งน้ำ	ลิลิตพระลอ	มหาชาคิคำหลวง	ลิลิตยวนพ่าย	ทวาทศมาส	นิราศหริภุญไชย	อนิรุทธคณินท์	ภาพหอโคลง	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	นิราศนครสวรรค์	โคลงเบ็ดเตล็ดใน ตำนานศรีปราชญ์	โคลงของศรีปราชญ์ ที่พระยาตรังคำ จำไว้
61 หวาย, วาย (เงินทอง)			/	/		/	/	/						
62 เอลใจ (จับใจ)				/	/				/	/		/		
63 อวล (นาง)				/			อวน	อวร						
64 อาน														
รวม		3	3	45	29	13	35	24	15	4	6	9	2	3

1 6 2 4

หมายเหตุ 1. เครื่องหมาย / หมายถึง "ไม่ใช่"

2. ข้อความในวงเล็บ หมายถึงความหมาย

จากตาราง 3 ในจำนวนคำรุ่นเก่า 64 คำ ที่โคลงกำหรวลา ใช้แตกต่างจากวรรณคดีทั่วไป มีวรรณคดีอื่น ๆ ใช้ซ้ำกับโคลงกำหรวลา มากน้อยตามลำดับดังนี้

ซ้ำกับ ลิลิตพระลอ	45	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	70.3
ทวาทศมาส	35	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	54.7
มหาชาติคำหลวง	29	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	45.3
นิราศหริภุญไชย	24	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	37.5
อนิรุทธคำฉันท์	15	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	23.4
ลิลิตยวนพ่าย	13	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	20.3
นิราศนครสวรรค์	9	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	14.0
โคลงเฉลิมพระเกียรติฯ	6	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	9.4
กาพย์ห่อโคลง	4	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	6.2
ไตรภูมิพระร่วง	3	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	4.7
ลิลิตโองการแช่งน้ำ	3	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	4.7
โคลงของศรีปราชญ์ที่พระยาตรังคำ จำไว้	3	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	4.7
โคลงเบ็ดเตล็ดในตำนานศรีปราชญ์	2	คำ	เทียบได้กับร้อยละ	3.1

เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องประกอบด้วย เราอาจแบ่งวรรณคดีออกเป็น 2 ประเภท

- วรรณคดีที่มีเนื้อเรื่องในทำนองคร่ำครวญแสดงความรักความอาลัย ซึ่งมีคำใช้

ซ้ำกับโคลงกำหรวลา มาก คือ ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส นิราศหริภุญไชย

- วรรณคดีที่มีเนื้อเรื่องไม่ได้คร่ำครวญแสดงความรักความอาลัย ซึ่งมีคำใช้ซ้ำกับ

โคลงกำหรวลา มาก คือ มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย

ผลการเปรียบเทียบอาจสรุปได้ว่า

- วรรณคดีที่มีคำรุ่นเก่าใกล้เคียงกับโคลงกำหรวลา คือ ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส

มหาชาติคำหลวง นิราศหริภุญไชย และ ลิลิตยวนพ่าย

- วรรณคดีที่ไม่มีกวีรุ่นเก่าที่ใช้ในโคลงกำสรวล คือ โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาพหล่อโคลงพระศรีมหาโพธิ์ นีราศนครสวรรค์ โคลงเบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์ โคลงศรีปราชญ์ที่พระยาตรังคำ จำไว้

- วรรณคดีที่มีกวีรุ่นเก่าใกล้เคียงกับโคลงกำสรวล บ้าง แต่เนื่องจากเนื้อเรื่องเป็นคนละประเภททำให้ใช้ศัพท์ต่างกันน้อย คือ ไตรภูมิพระร่วง ลิลิตโองการแช่งน้ำ

* นั่นคือ โคลงกำสรวล เป็นวรรณคดีร่วมสมัยของลิลิตพระลอ มหาชาติคำหลวง ทวาทศมาส ลิลิตยวนพ่าย นีราศหริภุญไชย

ธรรมเนียมนิยมในการแต่งคำประพันธ์ (Literary Conventions)

พระยาอนุมานราชชน (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 33) อธิบายว่า Convention หมายถึงสิ่งที่กำหนด นิยมทำกันคือ ๆ มาจนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณี ธรรมเนียมนิยมในการแต่งคำประพันธ์ หมายถึงแบบแผนที่กวีนิยมใช้ในการนิพนธ์วรรณกรรมซึ่งถือปฏิบัติตามแบบอย่างของกวีรุ่นเก่าต่อกันมา โคลงกำสรวล เป็นวรรณกรรมประเภทนิราศที่เก่าที่สุดเรื่องหนึ่ง ได้วางแบบแผนหรือธรรมเนียมนิยมให้กวีรุ่นต่อมาดำเนินรอยตามหลายประการ ดังนี้

1. โคลงกำสรวล เป็นวรรณคดีประเภทนิราศ จึงมีบทพรรณนาเป็นอันมากที่แสดงความรัก ความอาลัยถึงนางอันเป็นที่รักของกวี และบทพรรณนาความรักความอาลัยนี้เป็นหัวใจของเรื่อง กวีได้พรรณนาความรู้สึกของตนว่ามีความเศร้าโศกเพียงใดที่ต้องจากนางมา เช่นโคลงที่ 16 อันเป็นโคลงเริ่มพรรณนาการเดินทางว่า

สรเหนะนิราศน้อง	ลงเรือ
สาวส่งเลวแถม	ฝั่งเฝ้า
สระเหนะที่หลยเหลือ	อกส่ง
สารคงชาส่งเจ้า	ส่งคน ๆ

นอกจากนั้นกวีได้พรรณนาความรู้สึกโศกเศร้าของตนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบด้วยภาพพจน์ได้อย่างดี เช่นโคลงที่ 90 ว่า

ตนคยวมาจากเจ้า	เจอบอก อ่อนเออย
เรือกลือกกลางวงใจ	ซาคชัว
จากนางยิ่งตนตก	เมรุมาศ
รดอกลำฟ้าช้า	ชานดิน ฯ

การพรรณนาความเศร้าโศกในโคลงกำหรววนี้ เห็นได้ชัดว่ากวีเขียนด้วยความรู้สึกที่แท้จริง เช่น โคลงที่ 82 – 83 ว่า

ดวงภูกสุดหยงพัน	คณนา
รดอกพрынพรายดู	แพรงน้ำ
เยียมมาเยียสุดตา	แสนโยชน
เรือแล่นผ้าผ่าย	ผาวใจ ฯ
เยียมมาน้ำหน้าคลาว	ครางตาย
รยมรทวยคีนมือ	มีคหน้า
เยียแลไฟใจหาย	หาวหาค
เงาชรเลไลไฟ	มายมยง ฯ

นอกจากนั้น กวียังได้นำชื่อสถานที่ที่ผ่านมาถึงเป็นเครื่องช่วยในการพรรณนาความรักความอาลัย เช่น โคลงที่ 27 ว่า

จากมาเมืองเก่าเท่า	ลเท ทานรา
เทหาปึงบางบา	บ้าไส
จากมาออนอาเม	บุญบาป ไกนา
เมืองมิ่งหลายเจ้าไว้	รยกรอย ฯ

และโคลงที่ 22 ว่า

พระไต่บาราศแก้ว	กามา
มาขานขวางขวางกาย	คองนี้
จากมา: ลือกคาคก	เตมยาน
เตมยานบรู๊	ก้องแถม ๖

บางครั้งก็ก็นำการผ่านพบใด ๆ มาเป็นพาหะบรรยายความและพรรณนาความรู้สึกในใจ
เช่นโคลงที่ 46 พรรณนาความรู้สึกเมื่อเห็นดวงอาทิตย์กำลังจะลับขอบฟ้า ว่า

จรวลไต้ฟ้าคำ	เตือนยาม
โหยบเห่นสายใจ	จรรล่าย
บลูแม่เมากาม	กาเมศ ญเออย
ลพห้วยน้ำหน้า	มีดเมา ๖

เนื่องจากโคลงกำสรวลฯ เป็นวรรณคดีประเภทนิราศ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายโดยตรงที่จะพรรณนา
ความรักความอาลัยระหว่างคู่ครอง ผู้แต่งจึงพรรณนาถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดในฐานะชายหญิงคู่สามี
ภรรยาอย่างแจ่มแจ้ง เช่น

แม่วิฐขอยข่ง	นอนหลับ แลแม่
คิ่นมเมอหาศรี	แอบข้าง
ถนอมมือบนนทืบหลง	โถมจูบ กนหนา
รยมนคิ่นเจ้าคาง	คางเชอย ๖

กำสรวลฯ โคลงที่ 78

รภกหน้าช้อยขึ้น	บวทอง ญา
หอมหื่นไคร เหนตา	ภูไค้
รภกพลหลับสองน้	นาภิศ ญา
ยบวอยหาชู้ไซ้	อินตาง ๖

กำสรวลฯ โคลงที่ 68

ดวงกี๋อนาภีศนอง
กระแห่นวแนวนาภี
ใครเหอนรเอววรร
ปานปิ่นน้อยน้อยริน

นางสวรรณ ภูเออย
พืดัน
ใจวาย วางฤา
ถาร่างกลวตยา ฯ

กำสรวลฯ โคลงที่ 121

✓ ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นลักษณะของวรรณคดีนี้ว่ามักจะพรรณาสัมพันธภาพฉันสามีภรรยาอย่างเปิดเผย ไม่แสดงว่าปิดบังลึกลับ นอกจากนั้นยังแสดงว่าผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ เป็นสามีของนางในวรรณคดีนี้ มิใช่เป็นเพียงผู้รักดังปรากฏในประวัติของศรีปราชญ์ ผู้ที่เข้าใจกันว่าเป็นผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ

2. โคลงกำสรวลฯ เป็นหนังสือคำโคลง คำประพันธ์ส่วนใหญ่เป็นโคลง มีร่ายนำเพียงบทสั้น ๆ บทเดียว ลักษณะใกล้เคียงกับลิลิตยวนพ่ายและทวาทศมาส ซึ่งทั้งสองเล่มที่กล่าวถึงนี้มีร่ายนำเป็นบทสั้น ๆ ร่ายที่นำโคลงนี้เนื้อความเป็นท่านองบโหว้ครู ตามปกติร่ายที่นำมักจะเลือกให้เหมาะสมกับประเภทของโคลง ได้แก่ นิยมให้ร่ายสุภาพนำโคลงสุภาพ ร่ายคั่นนำโคลงคั่น โคลงกำสรวลฯ แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดโคลงคั่น แต่ปรากฏว่าในต้นฉบับสมุดคำบางฉบับมีร่ายสุภาพเป็นร่ายนำ ร่ายที่นำมีเนื้อความสั้นมาก มีเพียง 10 วรรค เป็นการชมบ้านชมเมืองและสดุดีพระมหากษัตริย์ต่อกับโคลงที่ตามมาอีก 8 โคลง เป็นการแต่งที่เป็นแบบแผนของหนังสือกวีนิพนธ์ไทยโดยทั่วไป

3. กวีพรรณนาถึงการพลัดพรากจากนางว่าเป็นความทุกข์โศกแสนสาหัส แม้เมื่อเทียบกับการพลัดพรากจากกันของคู่พระคู่นางในวรรณคดีหรือนิยายต่าง ๆ ก็ยังเหนือกว่ามากนัก เช่น

เพรงพิณรูปพิพัค
ซอนชาตสองหวายไส้
พร่ำพบบมาโนชเนื้อ
สองสู่ล้นนคย
เท่บาเปลาเปลงอก
สองพรากพรักแคล้วชู

พระโธษ
จากจร ฯ
นางเมือง
แทนแก้ว
ในอ่อน อรแม่
ซ้ำจื่อ ฯ

กำสรวลฯ โคลงที่ 104 - 5

ลักษณะการพรรณนาดังกล่าวข้างต้นปรากฏในวรรณคดีในสมัยหลัง ๆ เป็นอันมาก เช่น นิราศนรินทร์ นิราศกลางของพระยาตรังค์ฯ เป็นต้น

4. โคลงจบของโคลงกำสรวลฯ เป็นโคลงสี่ถึงนาง ซึ่งเป็นแบบแผนให้วรรณคดีในสมัยหลัง ๆ เลียนแบบกันต่อ ๆ มาจนกลายเป็นธรรมเนียมนิยมในการเขียนนิราศ ดังจะได้ยกมาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

สารนั้นช่สนับไว้
อย่าเฝ้าอย่าควรเอา
ยามนอนนารดเอนนอน
คำคืนฤาไค้เว้น

ในหมอน
อ่านเพลิน
เป็นเพื่อน
ว่างใด ๆ

กำสรวลฯ โคลงที่ 129

สารนี้สายสวาสติเจ้า
แทนพี่แทนถนอมองค์
ไปควรเฝ้าอย่าควร
เข้าคำเพื่อนห้องน้อง

จงสงวน ไว้แม่
แอบพร้อง
คำพี่ เพรงเลย
ณ ศรี ฯ

พระยาตรังค์ฯ

ร่ำรักร่ำเรื่องร้าง
เสนาะสนั่นดินครวญ
สารลั้งพี่กำสรวล
ควรแม่ไว้ต่างหน้า

แรมนวล
ครุ่นฟ้า
แสนเสนห์ นุชเอย
พุ่มนภายหลัง

นายนรินทร์ธิเบศร์

5. ผู้พัฒนาได้พรรณนาชีวิตความเป็นอยู่และการปฏิบัติระหว่างสามีภรรยาไว้หลายตอน เช่น

เยียมมาสักคอกแห่ง	ฤทัย ชื่นแฮ
เครื่องอมถวลงงอก	คำเช่า
เยียมมา.ยียไกลกลาย	บางกรูจ
ถนัดกรูจเจ้าสระเกล้า	กลืนขจร ฯ
รศิโคคาวหน้ากุจ	รศย์ แม่เลย
นมเทพอัมพรสาว	รูปแพ
พระเออยเมื่อสองสั	สุเกษ นางนา
บนชอกกลางเกล้าแก	จำเลย ฯ
เยียมมาพิเศศพิ	บางพลู
ถนัดเหมือนพญางเสวอบ	พิดัน
รยมรักษเนื้อไข	กระหนยก นางนา
รศร่าเพยต้องมลิ้น	ลั่นใจลานใจ ฯ
ควงคยวบวมาศแพ	จิมทอง พี่เออย
รยมหลับไหลหา	คำเคี้ย
ควงคยวแม่มองหน	หาพี่ พูนแม่
ใครช่วยชูเกล้าเกลี้ย	กล่อมแดง ฯ
มุงเหนยรคาสสรอย	แสนส่วน
แม่มวงชุนไรรยง	รูนสรอย
กถึงทองรำควรใคร	รศออน พี่แม่
ปรางประเหลแถมชอย	ซาบพณ ฯ

ลนล่งสองฟากฟุ้ง	ผกาสลา
ไทรล่อองอบตาง	กลืนเกล้า
รอยมือแม่ชารทา	หอมเห็น ยงงเลอย
จนทนกระแจะรศเฝ้า	รวจขจร ฯ

รกกแก้วกั้นลี้	นางสอง ไซ้แม่
อรอยรสทิกถน้า	ปากป้อน
จนทนจรงออกชารทา	ยงงรุง
นยายยวเนื่อรอน	เร่งวี ฯ

แม่วิฐชอยชุง	นอนหลับ แลแม่
ตื้นมเมอหาศรี	แอบข้าง
ถนอมมือบนนทับหลง	โถมดูบ กนหนา
รยมคันทเจ้าคาง	คางเซอย ฯ

จากตัวอย่างโคลงข้างต้น เป็นแบบแผนให้กวีผู้แต่งนิราศท่านอื่น ๆ ดำเนินรอยตามอย่าง

เช่น

เคยปรุงประทีนแป้ง	ปนละออง อบเอย
สรงสว่างใจสอง	ครุ่นครั่ง
จอกจันทน์จากจรงหมอง	ราแม่
พานใส่เสาวคนธ์คั่ง	แต่งให้ไครทา

นายนรินทรธิเบศร์

นอกจากจะเป็นวรรณกรรมที่มีบทพรรณนาไพเราะลึกซึ้งและพรรณาคำด้วยความรู้สึกจริงใจแล้ว โคลงกาพย์รวดา ยังเป็นวรรณคดีที่วางแบบแผนหรือธรรมเนียมนิยมในการเขียนนิราศ ซึ่งกวีสมัยต่อมา ได้เลียนแบบดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น นายนรินทรธิเบศร์ผู้แต่งนิราศนรินทร์ พระยาตรังค์ฯ ผู้แต่งนิราศตามเสด็จเจ้าน้าน้อยและนิราศกลาง เป็นต้น

เนื้อเรื่องในโคลงกำสรวล

เนื้อเรื่องย่อ

โคลงกำสรวล มีลักษณะเป็นวรรณกรรมประเภทนิราศ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จึงเป็นการ
กล่าวถึงนาง ซึ่งผู้พนธ์เอ่ยชื่อไว้ในโคลงที่ 13 และ 28 ว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" และเสริม
ไว้ในโคลงที่ 119 ว่าเป็น "นางกษัตริย์"

ตลอดทั้งเรื่องผู้พนธ์ทำให้บังเกิดความเข้าใจว่าคนเป็นคู่ครองของ "ศรีจุฬาลักษณ์" ด้วย
การพรรณนาถึงความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งสอง และยังกล่าวถึงสภาพชีวิตทั่วไปที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า
ผู้พนธ์เป็นพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูงพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

ในด้านการเดินทางนั้น ผู้พนธ์ได้แสดงให้เห็นว่าได้เดินทางไปในขบวนเรือเดินสมุทร
ซึ่งใช้ใบช่วยรับลม เริ่มออกเดินทางตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาจนออกปากอ่าวไทย แล่นเลียบริมฝั่ง
ทะเลตะวันออก ผ่านเขาสามมุก เกาะสีชัง เกาะไข่ เกาะคราม จนมาถึง "ก้นขาววา" ซึ่ง
ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ว่าอยู่แถวเขาสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ต่อมาเรือผ่านท้องทะเล
มาจนถึงตำบลบางนายใหญ่ ซึ่งผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก คุณนิจ หิณชิรพันธ์ (หัวหน้ากองสำรวจ
ภายใน สำนักผังเมือง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) ช่วยค้นให้ พบว่าอยู่ที่อำเภอหลังสวน
จังหวัดชุมพร ใกล้แม่น้ำหลังสวน ตำบลบางนายใหญ่เป็นตำบลชายทะเล ชื่อปัจจุบันว่า ตำบลบางหยี
(ดูแผนที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร) ในตอนท้ายก็ได้นำพรรณนาถึงตำบลบางสุบ บางคล และ
บางชนบ ซึ่งพระยาอนุমানราชชน (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 303 - 307) อธิบายว่าเป็นคำเรียก
ตำบลที่อยู่ริมแม่น้ำหรือคลองที่ไม่ไกลทะเลนัก แสดงว่าขบวนเรือได้แวะเข้าไปตามลำแม่น้ำหรือลำคลอง
ใหญ่ ๆ ต่อจากนั้นผู้พนธ์ก็จบงานของตนด้วยโคลงสั่ง ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2

วันเวลาเดินทางและความมุ่งหมายในการเดินทาง

ผู้พิมพ์ได้เคยถึงวันเวลาไว้ 3 ตอน คือ

1. โคลงที่ 39 ว่า "ศรีมาองงการณมก ฌมายใหญ่" แสดงว่าเริ่มออกเดินทางเมื่อวันอังคาร (ก่อนโคลงนี้ยังไม่มีการพรรณนาถึงเวลากลางคืนเลย แสดงว่าวันอังคารเป็นวันแรกของการเดินทาง)
2. โคลงที่ 59 ว่า "แม่ม่วงขุนไรรยง รุนสรวัย" ซึ่งกล่าวถึงแม่ม่วงกำลังออกดอกอ่อน ๆ แสดงว่าเป็นระยะฤดูหนาว
3. โคลงที่ 83 ว่า "เดือนยี่หนาวซักไส้ น้ำชาย" แสดงว่าระยะที่เดินทางนั้นเป็นเดือนยี่หรือเดือนมกราคม อันเป็นเดือนที่มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านประเทศไทย (เจริญ ไชยชนะ, 2504 : 62) การเดินทางในสมัยก่อน ๆ ใช้อาศัยลมนี้พัดให้เรือแล่นตัดจากฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉยลงไปทางฝั่งทะเลภาคใต้ (ดูแผนที่ที่ 1 แสดงทิศทางลมในเดือนมกราคม) ดังปรากฏรายละเอียดในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ (หลวงอุดมสมบัติ, 2515 : 144 - 150) เมื่อโปรดฯ ให้ยกกองทัพเรือไปทำสงครามป้องกันหัวเมืองปักษ์ใต้ในรัชกาลที่ 3 ขบวนเรือต้องแล่นเลียบฝั่งตะวันออกไปจนถึงจังหวัดจันทบุรี ใช้เวลาประมาณ 4 - 5 วัน แล้วใช้ใบให้ลมพัดคดลงไปที่เมืองนครศรีธรรมราชใช้เวลาอีกประมาณ 5 วัน (ดูรายละเอียดจากจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ) ฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากระยะเวลาและเส้นทางการเดินทางแล้ว สรุปได้ว่าขบวนเรือมีจุดหมายจะเดินทางไปทางใต้ อาจจะไม่ถึงเมืองนครศรีธรรมราช จึงออกไปรับลมแค่เกาะไผ่ ไปไม่ถึงจันทบุรีอย่างกองทัพเรือในสมัยรัชกาลที่ 3

ผู้พิมพ์มิได้กล่าวถึงจุดหมายในการเดินทาง และเข้าใจว่าโคลงกล่าวคร่าวๆ ตอนท้ายขาดหายไป ผู้เขียนได้ค้นคว้าจากพระราชพงศาวดารและจารึกสมัยอยุธยา เพื่อจะหาหลักฐานว่ามีการเดินทางที่มีจุดหมายใกล้เคียงกับที่ได้เล่ากันไว้ในประวัติของศรีปราชญ์ เช่น การเนรเทศขุนนางออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช หรือการออกไปจับตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชประหาร แต่หาไม่ก็ปรากฏเรื่องเหล่านี้ในพระราชพงศาวดารหรือจารึกใด ๆ เลย / จึงยังไม่มีหลักฐานในขณะนี้ว่าขบวนเรือที่เดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยาไปทางตอนใต้ครั้งนี้มีจุดหมายจะไปทำอะไร ที่ไหน แต่อย่างไรก็ตาม การเดินทางครั้งนี้คงเป็นการเดินทางครั้งสำคัญมาก เพราะไปกันเป็นขบวนใหญ่ มี

เรือเสมียงออกแจกจ่ายอาหารตามเรือต่าง ๆ เมื่อจะออกเดินทางมีผู้ไปส่งเค็มฉั่ง เมื่อขบวนเรือผ่านที่ใดก็มีผู้คนมากอยรอรับเป็นจำนวนมาก

เส้นทางและลักษณะการเดินทาง

ผู้บันทึกได้กล่าวไว้ในโคลงที่ 16 ว่า "สรเหนะนิราษน้อง ลงเรือ" แสดงว่าผู้บันทึกได้เรือเป็นพาหนะ ประเภทของเรือนั้นรู้ได้จากความในโคลงที่ 109 ว่า

โอดอกสทวกไล่	เสาโซคง
ลโอบกใบบินอยง	แล่นผ้า
ขทิงทองรนนทโยง	ดยอแลง
ลัช่วยขว้ายล้ำ	แลงเรือ ฯ

พาหนะที่ใช้ในการเดินทางเป็นเรือเดินสมุทรซึ่งกางใบรับลมให้ลมพัดพาไป ฉะนั้นจึงต้องเลือกฤดูกาลให้ถูกว่าจะไปในเดือนใดจึงจะมีลมที่พัดไปทางทิศที่ต้องการ เรือลำที่ผู้บันทึกโดยสารไปมีชื่อเรียกว่า "ขทิงทอง" (ตามคำสันนิษฐานของ มานิต วัลลิโภคม) แต่ในโคลงที่ 117 ว่า "โอดอกครวญเคร่าถ่า เรือขุน มากแธ" ทำให้เข้าใจว่าการเดินทางครั้งนี้มีขบวนเรือร่วมไปด้วยกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเรือเสมียงออกส่งอาหารให้แก่เรืออื่น ๆ (ดูโคลงที่ 60) ดังได้กล่าวแล้ว

จุดเริ่มต้นของการเดินทางคือกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นที่อยู่ของผู้บันทึก โดยผู้บันทึกได้ทิ้งนางไว้ที่นั่น (ดูโคลงที่ 66 และ 80)

ชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้บันทึกกล่าวถึง เรียงตามโคลงกล่าวคร่าวๆ ที่กรมศิลปากรชำระไว้มีดังนี้

- บางกระจะ (ช้างวัดพนัญเชิง อยุธยา)
- เกาะเรียน (เกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้เกาะเมืองอยุธยา)
- เกาะขอม (ตำบลบ้านขอม ซึ่งเป็นชื่อเดิมของตำบลวัดยม อำเภอบางบาล)
- ชนอน (ชนอนหลวงใกล้วัดโปรกสัตว์ อำเภอบางปะอิน)
- บางทรนาว (บางตะนาวศรี ตำบลเดียวกับชนอนข้างต้น)
- บางชดาน (บ้านบางกระดาน ตำบลตลาดเกรียบ อำเภอบางปะอิน)

- เกาะคำแย (อาจจะเป็น "เกาะพระ" ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านบางกระดาน)
- ย่านขวาง (ทางแม่น้ำซึ่งหักขวางต่างกับลำแม่น้ำตอนอื่น)
- ราชคราม (ชื่อเดิมของอำเภอบางไทร ออยุธยา)
- หุ่นพระยาเมือง (หุ่นพระยาบรสิธ แถวักมเหยงค์ - มานิต วัลลิโกทม)
แต่ปรากฏว่าวัดมเหยงค์ไม่ได้อยู่ทางใต้ของเกาะเมือง ผู้เขียนจึงเข้าใจว่า
จะไม่ใช่ที่แห่งเดียวกัน)
- ลเท (สันนิษฐานว่าคือตำบลลานเท อำเภอบางปะอิน)
- เชียงราก (ตำบลเชียงราก อำเภอสามโคก ปทุมธานี)
- เก้าภู (เข้าใจว่าเป็นชื่อสถานที่ที่มีภูหรือเจดีย์เก้าองค์ เป็นที่เคารพสักการะ
ของผู้ที่ผ่านมา)
- เกรียนสวาย (วัดเทียนถวาย ใกล้ปากคลองเชียงราก - มานิต วัลลิโกทม)
- บางพุท (ตำบลบางพุท อำเภอมือง ปทุมธานี)
- ลำโรง (ใกล้เกร็ดน้อย ปทุมธานี หรือ คลองลำโรง สมุทรปราการ)
- รัตนภูมิ (ตำบลบางภูมิ บนลำน้ำอ้อมเกร็ดน้อย ปทุมธานี เดิมเป็นลำน้ำเจ้าพระยา
ต่อมาชุกคลองลัดเกร็ดน้อยในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ.ศ. 2265
- ลำน้ำเดิมจึงขึ้นเขิน คลองลัดกลับกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างที่ปรากฏ
ในปัจจุบัน - มานิต วัลลิโกทม)
- บางบำหรุ (ตำบลบางบำหรุ บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ต่อมาชุกคลองลัด
ที่ตำบลตลาดขวัญ นนทบุรี เมื่อราว พ.ศ. 2178 ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง
แม่น้ำเดิมจึงกลายเป็นคลองแม่น้ำอ้อมไป - มานิต วัลลิโกทม)
- หุ่นบางเขน (อำเภอมือง นนทบุรี อยู่ข้างใต้วัดเขมาภิรตาราม)
- บางกรูด
- บางพลู (วัดบางพลู อำเภอบางกอกน้อย ธนบุรี)
- ฦังราย
- บางระมาด (ตำบลบางระมาด อำเภอดลิ่งชัน ธนบุรี)
- บางฉ้าง (ตำบลบางเชือกหนัง อำเภอดลิ่งชัน ธนบุรี)

- บางจาก (ตำบลบางจาก อำเภอภาชีเจริญ ชลบุรี)
- ขอมคันทวาย
- บางผึ้ง (ตำบลบางผึ้ง อำเภอพระประแดง สมุทรปราการ)
- ปากพระวาล (ตำบลคลองวาน ประจวบคีรีขันธ์) ^{ปากน้ำ (คลอง)}
- ^{คลอง}สมุทร (เขาสามมุก ชลบุรี)
- เกาะสร้ง (เกาะสีชัง ชลบุรี)
- บางคอม
- กันขาวา (ตำบลกันขาวา ใกล้เขาสามร้อยยอด ประจวบคีรีขันธ์ -
ฉิมิชัย กระแสสินธุ์)
- บางนายหมู่ (บ้านบางหมู่ อำเภอหลังสวน ชุมพร - นิจ หิวนิรันดร์)
- สวาโลกน
- หงบางสมุ
- บางคล
- ขนบ
- บางสุตาย

ผู้เขียนได้เขียนแผนที่แสดงเส้นทางการเดินเรือตามคำพรรณนาของผู้ให้พินัย โดยได้แบ่งระยะทางออกเป็น 3 ตอน คือ

1. การเดินเรือตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา โดยอาศัยแผนที่จังหวัดต่าง ๆ ในอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : 1678 หน้า) และแผนที่จาก "ตามเรือขึงทอง" ของนายมานิต วลีโลกม ซึ่งได้สอบสวนเรื่องการซุกคลองลัดในสมัยต่าง ๆ และชื่อตำบลบางตำบล)
2. การเดินเรือในทะเล นับตั้งแต่เรือออกปากอ่าวเลยไปทางชายฝั่งทะเลตะวันออก ไหลมพัดคักกลับมาทางฝั่งทะเลตอนใต้ลงไปยังบ้านคลองวาน และบาง(นาย)ยี่ อำเภอหลังสวน ชุมพร ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป็นจุดสุดท้ายในการเดินเรือในทะเล
3. แผนที่แสดงว่าเรือเข้าไปตามลำแม่น้ำหลังสวน ชุมพร

ความรู้ทางขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้จากเนื้อเรื่องโคลงกำสรวล

จากโคลงกำสรวล จะสังเกตเห็นธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง ดังนี้

1. การแต่งกายของสตรี ผู้หญิงได้พรรณาวาดังนี้

โคลง 52	รศิโคต้าวหน้าคุดจ ดมเทพอัม্বরสาว พระเออยเมื่อสองสี่ มนชอดกลางเกล้าแก้	รศม แม่เลย รูปแพ สุเกษ นางนา จำเลย ๖
---------	--	---

โคลง 97	ไกรพรงทวารอาจเต้น สาวเชือกชักเรือเรา นางนุชเมมวายุ ยามหนึ่งไกลน่องคำ	เห็จเหน พ็อง พิโยค ญเออย ชาวปี ๖
---------	---	---

โคลง 119	อ้าน้องมาโนชเนื้อ ศรีกระโคเครงควญ อ้าวรศยรศยคัท ศรีกระโคกล้าวเกล้า	นางกระษัตริ พ็เออย คำเช่า มาลยมาศ ญเออย กลั่น ๖
----------	---	--

ทั้งสามโคลงข้างต้นทำให้เห็นภาพนางเกล้าผมเป็นมวยมีดอกไม้ประดับ ทรงผมดังกล่าวนี้ใกล้เคียงกับทรงผมสมัยสุโขทัย ซึ่งกองวัฒนธรรมอธิบายว่า "ผู้หญิงไว้ผมมวยเกล้าผมอย่างที่เรียกว่าโซงโซง เลียบผกามาศในช่องผม" (กองวัฒนธรรม, 2514 : ภาพที่ 1) และทรงผมสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งปรากฏในกฎมณเฑียรบาลรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่าสตรีชั้นสูงเกล้าผมมีเกี้ยวแซม (กองวัฒนธรรม, 2514 : 17) นอกจากนั้นยังมีภาพเจ้าหญิงอยุธยาตอนต้น (ภาพที่ 4) และเครื่องประดับผมสตรีซึ่งพบในกรุวัดราชบูรณะ (วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 1967 สมัยพระเจ้าสามพระยา) (กรมศิลปากร, 2501 : 81) เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าเจ้านายชั้นสูงสมัยนั้นเกล้าผมมวยเป็นรูปกลมขนาดเล็ก (ภาพที่ 5)

นอกจากนั้นผู้พิมพ์ยังได้พรรณาถึงทรงผมของผู้ชายที่ร่วมชบวนไปด้วยกันว่า

โคลง 99

หลายผู้คลี่กลิ้ง	จำยาม
เมามือยงไอนหวน	ผูกผ้า
ถักสาวสมุทรตาม	ดวงแพง
ชาวพิพยงถวนหน้า	รากธณ ฯ

ความในโคลงนี้กล่าวถึงผู้ร่วมคณะที่เดินทางมาจากกรุงศรีอยุธยา พวกนี้คั้นเกล้าจนเมามายผมหลุ่ยร่าย แสดงว่าคนเหล่านั้นไว้ผมยาวซึ่งโดยปกติเกล้าไว้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า "ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไทยจะได้ไว้ผมสูงกันลงมานาน แม้พวกกรุงเก่าก็น่าจะพึงมาตัดผมเมื่อราวแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิหรือพระมหาธรรมราชา" (กองวัฒนธรรม, 2514 : 18) นอกจากนั้นเครื่องประดับศีรษะที่พบในกรุวัดราชบูรณะยังเป็นเครื่องยืนยันเด่นชัดว่าผู้ชายสมัยอยุธยาตอนต้นไว้ผมยาวเกล้าสูง (กรมศิลปากร, 2501 : 79) (ภาพที่ 6)

ทรงผมของชายและหญิงที่ยกมาแสดงนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า โคลงกำสรวลฯ มิได้เป็นวรรณคดีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยแน่นอน คัวยาลาตุแมร์ไคบันทิกไว้ว่า "ทั้งสองเพศไว้ผมสั้นมากผมที่ปรกรอบศีรษะยาวลงมาเสมอระดับใบหูข้างบนเท่านั้น ค่าลงมากกว่าระดับนั้นก็กร่อนเสียเกือบเกรียนติดหนังศีรษะ พวกผู้หญิงนั้นหัวผมตั้งไว้บนหน้าผากโดยมิได้รวบเข้าเกล้ากระหมวด"

(ลาตุแมร์, 2510 : 123) ตรงกับภาพในหอเขียนวังสวนผักกาดซึ่งได้มาจากพระนครศรีอยุธยา และท่านผู้รู้เชื่อว่าเขียนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏว่าหญิงชายในภาพเหล่านั้นไว้ผมสั้นแบบผมทรงมหาดไทยทั้งสิ้น (ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร, 2502 : ภาพที่ 6, 9, 16, 19) (ภาพที่ ๗, 2, 7, 3)

2. ในโคลงกำสรวลฯ กล่าวถึงงานอดิเรกของนางไว้ในโคลงที่ 72 ว่า

ปารน้อรเข้าแม่	เกลอองค์ อยู่ญา
ตงกรทงานจตุรงค์มยง	มายมา
ฤาวางสกาลง	ททยบาท
ฤากล่าวคำทสวงอา	ออนแกลงเกลานนท ฯ

งานอดิเรกของนางที่กล่าวไว้ในโคลงข้างต้นมี 4 อย่าง คือ เล่นหมากruk (จตุรงค์ หรือ จาคูรงค์ คำสันสกฤตแปลว่าหมากruk) เล่นสกา ("บาท" ในที่นี้คือบาศก์ หมายถึงลูกเต๋าที่ใช้ทอด เพื่อเดินแต้มในการเล่นสกา) กลารคำหลวง หมายถึง การอ่าน (ออกเสียง) มหาชาติคำหลวง (ปรากฏตอนท้ายกัณฑ์ของมหาชาติคำหลวง เฉพาะกัณฑ์ที่เป็นของเก่า เรียกมหาชาติคำหลวง ว่า "คำหลวง") เกลาฉันท หมายถึง การแต่งคำประพันธ์

โคลงข้างต้นแสดงว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" ผู้นี้มีงานอดิเรกการละเล่นสนุกอย่างมีความรู้สูงอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการแต่งคำประพันธ์นั้นผู้หญิงสมัยโบราณคงจะทำได้ยากถ้าไม่ใช่เจ้านายชั้นสูงซึ่งได้รับการศึกษาเป็นพิเศษ นางน่าจะต้องเป็นเจ้านายชั้นสูงยิ่งจึงได้ใช้เวลาว่างไปในทางเล่นสกา เล่นหมากruk อ่านมหาชาติคำหลวง (วรรณคดีชั้นสูง) และแต่งคำประพันธ์

3. ประเพณีการมีหญิงคอมพิวเตอร์ ปรากฏในโคลงที่ 88 ว่า

ระฤกษณ์น้องใน	ในตา พี่แม่
เอวสมุทรอยงกาม	กล่อมเหน้า
เย็บแลนลงมา	บางคอม
ถนัคคอมนอยข้าเจ้า	ส่งจนทน ๗

โคลงข้างต้นแสดงว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" มีนางคอมพิวเตอร์เป็นคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นเหตุผลยืนยันว่านางต้องเป็นเจ้านายชั้นสูงยิ่ง เนื่องจากปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน (ครุสภา, 2505 : 222) ว่านางคอมพิวเตอร์มีศักดินา 50 แสดงถึงประเพณีการเลี้ยงหญิงพิการไว้รับใช้ในพระราชวัง

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงไว้ในเนื้อเรื่องโคลงกำสรวล

ผู้พิมพ์ได้พรรณนาถึงเหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นก่อนที่ผู้พิมพ์จะได้เขียนหนังสือโคลงกำสรวล เหตุการณ์นั้นคงจะเป็นเรื่องสำคัญมาก จึงเป็นที่ประทับใจให้ผู้พิมพ์ระลึกถึงและนำมาพรรณนาถึง นั่นคือเรื่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถวายพระราชวังเดิมของพระเจ้าอู่ทองให้เป็นเขตพุทธาวาส เพื่อให้ประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับความสมเด็จพระ

ปริมาณชิตินิโรธ (คुरुสภา, 2504 ก : 43) ทั้งนี้โดยสรุปจากโคลงต่อไปนี้

โคลง 4	ตระการหน้าวัดแหวน	วงพระ
	บำบวงหญิงชายแซรง	ขึ้นไหว
	บุรพาทานสรคสระ	สรงโสโรค
	ควงคอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาล ฯ
โคลง 1	อุยทธยายยั้งฟ้า	ลงดิน แลฤา
	อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
	เจกิลอออินทร	ปราสาท
	ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสรม ฯ
โคลง 5	กุญฑูโชติชอย	อาศัร
	เทมร่าสวรคดาปาง	แผ่นเฝ้า
	เรือนรัตนพิริยปราง	ปราสาท
	แสงยอกแยมแก้วเกา	เฉกโฉม ฯ

โคลง 1 และ 5 เอยถึงชื่อปราสาท 3 ชื่อ คือ อินทรปราสาท, เรือนรัตน และสุริยปราสาท สันนิษฐานว่าคือพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท, พระที่นั่งไพศุภยมหาปราสาท และพระที่นั่งไอศวรรยมหาปราสาท ตามลำดับ ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น ตามความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับความสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (คुरुสภา, 2504 : 33) โคลงที่ 4 กล่าวถึงวัดซึ่งเป็นพระราชวังเดิม ฉะนั้นโคลงที่ 1 และ 5 ที่กล่าวถึงเรื่องพระราชวัง, ปราสาท และวัดปนกันอยู่ จึงหมายถึงพุทธาวาส (ซึ่งต่อมาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงขนานพระนามว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์) ซึ่งในพระราชพงศาวดารฉบับความสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1977 (ตรงกับ พ.ศ. 1991 ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ) ปรากฏในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 19) ว่า

ปางพระชนนิศรสิ้น	เสียดสนธ
มวงพิมานสวรคแซง	ชอแก้ว
แถลงปางไปลเมืองบน	ทศมาส
ถวายแก่สรวรเพชญแล้ว	เลอศุณ ๖

คร. ประเสริฐ ๗ นคร อธิบายว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแบ่งส่วนพระราชวังทางทิศใต้ ถวายบุชาพระพุทธเจ้า หลังจากพระราชชนนิศนพระชนม์ ประมาณ พ.ศ. 2005 (คร. ประเสริฐ ๗ นคร, 2514 : 118 – 119)

ทั้งนี้แสดงว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งในระยะไม่นานนักหลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงถวายวังเดิมเป็นพุทธาวาส และผู้แต่งคงจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับอย่างใดอย่างหนึ่งกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

หางเสียงของผู้แต่ง (Tone)

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื่อว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ คร่ำครวญถึงพระสาม ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (นายตำรา ๗ เมืองใต้ และกระแสสินธุ์, 2502 : 8) แต่ผู้เขียน ไม่เห็นด้วย เพราะผู้นิพนธ์ได้แสดงให้เห็นความจริงบางอย่างแทรกไว้ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างนางกับผู้นิพนธ์ ในโคลงกำสรวลฯ ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง "ศรีจุฬาลักษณ์" กับผู้นิพนธ์ไว้หลายตอน คือ

โคลง 21	จากมามาเกลไกล	บางชาน
	ชานราบคือชานคือ	คอกไม้
โคลง 68	รภทหน้าช้อยขึ้น	บวทอง ภูนา
	หอมตีนใคร เทนตา	ภูไค้
	รภทคลลันนวล	นาภิศ ภูนา
	ยวอยู่หาฐไค้	อื่นตาง ๖

โคลง 20	จากมานักนั้นเนื้อ หนาวเหน้อยเพราะลัชาย จากมาบางทรนาวนาว หนาวเหน้อยมือแก้ว	นอนหนาว ซาบฐ น้แม่ ม่นมือ ฯ
โคลง 19	จากมาก่าจรจนทน จรงกลิ่นแกนนองแก้ว	จรงกลิ่น ไปวาย ฯ
โคลง 78	แม่วิฐฮอยซุง คั่นมเมอหาศรี ถนอมมือบนนัทหลงง รยมคั่นซ้เจ้าคาง	นอนหลับ แลแม่ แอบข้าง โถมดูบ กนenna คางเซอย ฯ
โคลง 63	รอยมือแม่ชารทา จนทนกระแจะรศเภา	หอมพื้น ยงงเลอย รวจจจร ฯ

จากตัวอย่างข้างบนนี้ทั้งหมด แสดงให้เห็นชัดเจนว่าผู้นิพนธ์กับนางเป็นสามีภรรยาที่มีความรักใคร่ผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง จึงสมควรจะเป็นการเขียนถึงนางผู้เป็นเพียงผู้รักหรือผู้ลอบรักกัน ดังที่ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื้อ (นายตำรา ณ เมืองใต้ และ กระแสสินธุ์, 2502 : 18) และมีใช่เป็นการเขียนเพื่อเข้าหาแย่นางสนมที่เป็นคู่แข่งดังที่คณะอาจารย์ภาษาไทย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (นิรันดร์ นวมารค และคณะ, 2499 : 47) สันนิษฐานไว้

2. ฐานะของผู้แต่ง รู้จากเนื้อความของโคลงต่อไปนี้

โคลง 32	เย็บมาเรือล่องไกล สวายนสวาสศิรินาง เพ็ญพวงกุจดวงฉาย แม่เมวรงรศฟ้าไล่	กรบนสวาย มิ่งไม้ ทุกกิ่ง ไซ้แธ ลูกหวาน ฯ
---------	---	---

ในโคลงข้างต้นใช้คำว่า "ถวาย" ซึ่งเป็นคำกริยาราชาศัพท์ ทำให้เข้าใจว่าผู้แต่งเป็นเจ้านาย

โคลง 118	รภกเนื้อกรรเกสร้อย	สาวสวรรค์ ภูเออย
	กรกอกหมอนเหมือนนาง	ว่าให้
	รภกก่าจรจนทน	อายโอรุ ฐานดา
	ทรงกรรแสงใจใจ	จันจวน ๗

บาทที่ 4 ผู้พนธ์ใช้ "ทรง" นำหน้า "กรรแสง" ซึ่งเป็นคำราชาศัพท์แทนคำกริยาร้องไห้ของผู้พนธ์ สนับสนุนความคิดที่ว่าผู้พนธ์เป็นเจ้านายชั้นสูงให้แน่นอนยิ่งขึ้น และเมื่อมีบาทที่ 4 ของโคลงที่ 13 ว่า "เรียมเรียมพุงเข้าใกล้ ส่องเทา" มาประกอบให้เห็นว่าผู้พนธ์มีบริวารเป็นจำนวนมาก และกล่าวถึงนางค่อมคนรับใช้ในโคลงที่ 88 ว่า "ถนัคค่อมน้อยข้าเจ้า ส่องจันทน์" แสดงว่าผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ เป็นเจ้านายชั้นสูงในพระราชวัง และอาจเป็นองค์พระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

3. ฐานะของนาง ปกติผู้แต่งวรรณกรรมประเภทนี้ราศจะพรรณานางในดวงใจเพียงคนเดียว นางผู้นั้นมักจะเป็นภรรยาหรือคนรักของกวี ผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ ได้คร่ำครวญถึงนางผู้เป็นสวามีที่รักด้วยความผูกพันอย่างลึกซึ้ง และได้เอ่ยนามของนางผู้นั้นถึง 2 ครั้ง คือ

โคลง 13	หน้าเจ้าชู้ช้อยฉาบ	แรมรักษ์
	สาวสือมาพลางลื้ม	เล่นให้
	บาศรีจุฬาลักษณ์	เสาวภาค ภูเออย
	รยมรยพุงเข้าใกล้	ส่องเทา ๗

โคลง 28	เคษานภาพเรื่อง	อารักษ์ ทานดา
	รักเทพจำสารโดย	บอกบ้าง
	บาศรีจุฬาลักษณ์	ยศยิ่ง ฐานแม่
	ไปยอมโหยให้อ้าง	โอสาร ๗

จากโคลงที่ยกมาข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันว่านางมิใช่สตรีสามัญหรือเป็นเพียงนางสนมกำนัล ผู้พนธ์พรรณานางให้เห็นภาพของนางว่าเป็นสตรีมีความรู้สูง (โคลงที่ 72) การแต่งกายประณีตมาก

ใช้เครื่องหอมต่าง ๆ เช่น กระแจะจันทร์ ฆะสะอาค นิกสันหอมด้วยเครื่องสำอาง หักคอกไม้
งดงาม มีคนรับใช้ เช่น นางค่อมและคนอื่น มีฝีมือในการทำขนมได้อย่างสวยงามยิ่ง ทำให้แลเห็น
บรรยากาศของชนชั้นสูง เกินกว่าจะเป็นเพียงพระสนมสามัญหรือพระสนมเอกผู้มีศักดิ์นาเพียง 1000
(ดูรายละเอียดหน้า 59) ๔๘

ตามคำกล่าวข้างต้น "ศรีจุฬาลักษณ์" ไม่ได้เป็นเพียงชื่อนางในนิราศที่เข้าใจกันมาแต่เดิม
ว่าผู้แต่งเรียกนางของคนด้วยความยกย่อง เพราะ "ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นนามของพระอัคมะเหลสีของ
พระมหากษัตริย์ หรืออย่างน้อยก็เป็นพระสนมเอก ไม่ควรจะมีผู้ใดกล้านำนามนี้มาเอ่ยคร่ำครวญ
หากผู้คร่ำครวญมิได้เป็นองค์พระมหากษัตริย์นั่นเอง

เป็นที่แน่ชัดแล้วว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นนามของพระมเหสีของกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย
เหตุใดจึงกลายมาเป็นนามของพระชายาแห่งพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา น่าจะสันนิษฐานได้ว่า
เป็นนามซึ่งใช้เรียกพระชายาที่เป็นเจ้าทางสุโขทัยเพื่อยกย่องเอาใจให้อยู่ในตำแหน่งสตรีสูงสุดเมื่อ
เทียบกับทางสุโขทัย ผู้เขียนขอสันนิษฐานว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" ที่เอ่ยไว้ในโคลงกำรเวด เป็น
เจ้านายชั้นสูงของสุโขทัยที่มาดำรงตำแหน่งพระสนมเอกหรือพระมเหสีของกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง
แห่งกรุงศรีอยุธยา ดังที่ปรากฏว่าพระราชมารดาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นธิดาของสมเด็จพระ
พระมหาธรรมราชาลิไท และได้เสด็จไปครองเมืองพิษณุโลกเพื่อช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเมือง
เหนือ (สุโขทัย) และเมืองใต้ (อยุธยา) (ดร. ประเสริฐ ณ นคร, 2514 : 57, 112) ผู้เขียน
เข้าใจว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระราชโอรสก็ทรงได้เจ้าหญิงสุโขทัยมาเป็นมเหสีเช่นกัน
เพราะในระยะสมัยอยุธยาตอนต้นนั้นปรากฏศิลาจารึกที่กล่าวแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์
ทั้งสอง ดังรายละเอียดในศิลาจารึกพระเจดีย์น้อย วัดพระมหาธาตุ สมัยสุโขทัย (คณะกรรมการ
จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513 : 1 - 5) ทั้งนี้ทำให้เข้าใจว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" ใน
โคลงกำรเวด หมายถึงเจ้าหญิงสุโขทัยองค์ใดองค์หนึ่ง คือ มเหสีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือ
มเหสีสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ทั้งนี้นอกจากจะมีหลักฐานด้วยนาม "ศรีจุฬาลักษณ์" แล้ว ผู้เขียน
ยังพบว่าศรีจุฬาลักษณ์มีผิวพรรณค่อนข้างขาวเหนือ จากโคลงที่ 118 ว่า "รภกเนื่อกรรเกสร้อย
สาวสวรรค์ ภูเออย" และเป็นผู้ทรงความรู้สูงมากดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากโคลงกำสรวลแล้ว ยังปรากฏนาม "ศรีจุฬาลักษณ์" ในวรรณคดีอีกเรื่องเดียว คือ ทวาทศมาส (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 110) ว่า

อาพาอาพาตเพียง	เพ็ญพัศตร์
อกกำกรมทรวงดอน	ผกไส
ทวงศรีจุฬาลักษณ์	เฉลิมโลก ญเอย
เดือนใหม่มามาได้	โศกสมร ฯ
	ทวาทศมาส

ทั้งในโคลงกำสรวล และทวาทศมาส แสดงให้เห็นว่านางในนิราศทั้งสองเล่มนี้ คือ "ศรีจุฬาลักษณ์" ของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งซึ่งอาจจะเป็นองค์เดียวกันก็ได้ เพราะปรากฏว่าสำนวนโวหารของโคลงกำสรวล และทวาทศมาสคล้ายคลึงกันมาก ดังจะได้เปรียบเทียบให้เห็นในบทที่ 4 ฐานะของ "ศรีจุฬาลักษณ์" ดังกล่าวข้างต้น เป็นเรื่องยืนยันว่าผู้นิพนธ์โคลงกำสรวล คือพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง มีใจนักปราชญ์ราชบัณฑิตคนใดทั้งสิ้น

ความรู้สึกของผู้แต่งที่ปรากฏในโคลงกำสรวล

ความรู้สึกของผู้แต่งที่มีต่อโลกและชีวิตจะปรากฏอยู่ในทางเสียงของผู้แต่ง (Tone) ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงบ้างแล้วในหัวข้อก่อน ความรู้สึกดังกล่าวจะเป็นเครื่องช่วยให้รู้จักผู้นิพนธ์ได้ดีขึ้น ผู้เขียนได้อาศัยความรู้สึกที่ผู้นิพนธ์แสดงออกมา เป็นเครื่องเปรียบเทียบกับความรู้สึกที่ศรีปราชญ์ควรจะมีในขณะถูกเนรเทศไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชตามพระบรมราชโองการ ดังที่ปรากฏในตำนานศรีปราชญ์

แม้ว่าตลอดทั้งเรื่องผู้นิพนธ์จะได้พรรณนาถึงความทุกข์โศกอย่างสุดซึ้ง โดยเปรียบว่า "จากนางยี่งตนตก เมรุมาศ" หรือ "จากมาเลือกตาคก เฒ่ายาน" แต่ก็ได้แสดงความหวังให้เห็นว่าผู้นิพนธ์จะกลับมาหาในโอกาสต่อมามิได้ไปลับ ดังในโคลงที่ 66 และ 113 ว่า

โคลง 66	สรเหนาะหน้าเจ้าแหวน ปางจากอยุธยา นาน	ไวจณน จึงเฝ้า
โคลง 113	เลงแลตลิ่งแก่ง นพเพชฌฆาตทุก พระเอยจำศรีคราญ อัยยกรักให้พล้ง	เกลาสาร แม่ฮ่า บ้านยง คีนคอบ สรา พลยกเรือลงเรือ ฯ

แสดงว่าผู้นิพนธ์มีความมั่นใจว่าจะได้กลับไปครองคู่อยู่กับนางอีก ดูไม่สมที่จะเป็นงานนิพนธ์ของศรีปราชญ์ผู้ถูกเนรเทศให้ไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชดังที่กล่าวไว้ในตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

โคลง 39	ศรีมาเทวศร่อย ทุกย่านอกพุ่มไฟ ศรีมาองงการฉมก แลลบบัไลทอง	สงสาร น่านอง ฉวยใหญ่ หงชวย ฯ
---------	---	---------------------------------------

บาทที่ 3 แสดงว่าผู้นิพนธ์ไม่ได้มีจิตใจเศร้าหมองเพราะการจากไปมากนัก เพราะพรรณนาว่าการไปครั้งนี้เป็นการไปตีมีดลาง ส่วนบาท 4 ยิ่งแสดงให้เห็นว่าผู้นิพนธ์มีความรู้สึกในทางที่ดีต่อโลกและชีวิต จึงได้มองเห็นความงดงามของท้องทุ่งอันเขียวชอุ่ม

โคลง 40	เนื้อเบื้อละไลล้ำ ควายประชลเพราะพรยว กวางทรายประนงหา บ้างลวบบ้างเหลนบ้าง	สงงชยา คิ่นเตน หวงเถื่อน งาเงย ฯ
---------	---	---

โคลง 40 นี้ พรรณานกิริยาอาการของสัตว์ป่าต่าง ๆ ด้วยสายตาของผู้ที่สนใจและเข้าใจความรู้สึกของสัตว์เหล่านั้นอย่างยิ่ง ไม่ควรจะเป็นผลงานของศรีปราชญ์ผู้กำลังมีความทุกข์เพราะถูกทำโทษสถานหนัก

จากตัวอย่างโคลงที่ยกมาข้างต้น แสดงว่าแม่ผู้พิมพ์จะแสดงความเศร้าโศกที่ต้องจากนาง
ระลึกถึงนางด้วยความรักอย่างลึกซึ้ง แต่ก็ได้แสดงความหวังที่จะได้กลับมาพบนางอีก ผู้พิมพ์
แสดงความมั่นใจว่าจะได้กลับมาพบกับนางอย่างแน่นอน แม้จะต้องจากไปเป็นเวลานาน (ในความ
รู้สึกของผู้พิมพ์ เพราะกล่าวว่า "ยามหนึ่งไกลน่องคำ ขวบปี") ผู้พิมพ์มิได้แสดงความรู้สึกโกรธ
แค้นขุนเคืองผู้ใด มิได้แสดงความละอายอดสู้อย่างใด ยังคงมองเห็นความงามของธรรมชาติ
และกล่าวขวัญว่า การไปครั้งนี้จะนำโชคลาภอย่างยิ่งมาให้ ทำให้เข้าใจว่าผู้พิมพ์มิได้ไปเพราะถูก
เนรเทศแต่อย่างใด เป็นการไปดีมีโชคอย่างแท้จริง

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื่อว่าศรีปราชญ์แต่งโคลงกำถวลา ในขณะที่ถูกเนรเทศไปกับ
กองทัพเรือของพระยาราชวังสันที่จะยกไปปราบเจ้าพระยามนทรศรีสุราช (นายคำรา ณ เมืองใต้
และกระแสสินธุ์, 2502 : 1 - 36) ในสมัยพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2235 แต่ถ่าพิจารณาแล้ว
จะพบว่าการเดินทางของเรือขบวนนี้มีได้เป็นไปอย่างรีบเร่งตามลักษณะของการยกทัพไปทำสงคราม
หัวหน้าขบวนเรือค่อนข้างจะใจดี ปล่อยให้ลูกน้องขึ้นบกไปดื่มเหล้าเมามายกันจนแทบไม่รู้เรื่อง ดัง
ปรากฏในโคลงที่ 98 - 99

เมื่อเทียบกับวรรณคดีประเภทนิราศที่แต่งขณะเดินทางไปรบ จะพบว่าผู้พิมพ์แสดงความ
โกรธเคืองเคียดแค้นศัตรู เช่น เพลงยาวนิราศ กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท เสด็จไปตีเมืองพม่า
เมื่อ พ.ศ. 2336 (หอสมุดแห่งชาติ, 2507 : 37 - 38) ว่า

จะเร่งลัดตัดคิมนันเสียก่อน	มันรอนอย่าให้ทันแน่นหนา
จำจะคิดให้ฉีกแตกออกมา	เป็นทัพหน้านาวายกออกไป
ตามทางทะเลไปสงขลา	จะซุกพสุธาเป็นคลองใหญ่
ให้เรือรบออกประจบเอาเมืองไทร	ปากใต้ฝ่ายทะเลให้พร้อมกัน
จึงจะยกไปตีเอามะริด	จะปิดปากน้ำเสียให้มัน
ทัพเรือมันจะพลอยเข้าช่วยกัน	จะตีมันเกลยทัพให้ยับไป
รบไหนจะให้ยับลงที่นั่น	แต่ถึงวันมิให้ทนทานได้
จะทำการครั้งนี้ให้มีชัย	จะไว้เกียรติให้สืบทั้งแผ่นดิน
มันท่าเมืองเราก่อนเท่าใด	จะทดแทนมันให้หมดสิ้น
มันจิกอหังการท่ามิพ	จะล้างให้สุดสิ้นอย่าสงกา

กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท

หรือมีจะนั้นมรรยาภาศในการเดินทางไปรบก็ควรจะเดินทางไปด้วยความรีบเร่ง ไม่แวะที่ใด
โดยไม่จำเป็น ผู้เขียนได้เปรียบเทียบมรรยาภาศในการเดินทางในโคลงกำสรวลฯ กับในนิราศรบพม่า
ที่ท่าดินแดง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (หอสมุดแห่งชาติ, 2507 :
7, 8) เป็นข้ออ้างของความคิดข้างต้นดังนี้

ก. เมื่อจะออกเดินทาง นิราศรบพม่าท่าดินแดงออกเดินทางอย่างเร่งรีบ
โคลงกำสรวลฯ ออกเดินทางอย่างมีพิธีรีตอง

สระเหนานิราศน้อง

ลงเรือ

สาวส่งเลวเต็ม

ฝั่งเฝ้า

สระเหนาพี่เหลียวเหลื่อ

อกส่ง

สารคั้งข้าส่งเจ้า

ส่งคน

โคลงกำสรวลฯ

ก็เพราะมีอริราชไทยัน

เข้าหักหั่นด่านแดนบุริมย์

จึงต้องกรูกริทัพลากร

มาจำจรจากสุขเกษมสม

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

ข. การเดินทางที่ทรงพรรณนาไว้ในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงเต็มไปด้วยความรีบร้อน
ส่วนโคลงกำสรวลฯ เดินทางไปอย่างช้า ๆ

โอดครวญคร่ำถ้ำ

เรือผูก มากแธ

ลูกรุ่งรางราศรี

โศรกเศร้า

รฤกแถมมาฐูร

ทุเรศ ภูเออย

เอาสไบชูชอย

หตาง

โคลงกำสรวลฯ

พอชลาถอยถกลงลคฝั่ง
พลพายรายกันลงเขินไป

เรือคั่งเคื่องเขินเดินไม่ได้
เหมือนเข็ญใจเคื่องจิตที่จากมา
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

รับเร่งพลพายให้รับพาย

เป็นสายชลเชียวฉาดฉาน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

ค. ระหว่างทางเมื่อมีการหยุดพัก นิราศรบพม่าทำดินแดงพรรณนาถึงการร่วมกัน
ปรึกษากลวิธีศึก ส่วนโคลงกำสรวลฯ ระหว่างทางแะคัมเกล้าเมามายกันทั่วทุกคน

แต่ตรึงการที่จะผลาญอรินราช

จนโอกาสแสงจันทร์จรัสไซ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

เมามเอยงโองหัว

ผูกผ้า

โคลงกำสรวลฯ

จากตัวอย่างข้างต้น จะแลเห็นความแตกต่างระหว่างบรรยากาศการไปรบซึ่งต้องการความ
รวดเร็ว เร่งร้อน กับโคลงกำสรวลฯ ซึ่งเป็นเรื่องการเดินทางในชุกกิจอย่างอื่น มีใช้การเดินทาง
ไปรบเป็นเน

การวิเคราะห์วรรณคดีโคลงกำสรวล

ศัพท์และความหมาย

วรรณคดีเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ มีศัพท์ที่ยากแก่ความเข้าใจ เป็นผลให้ไม่เข้าใจความหมายของโคลงอย่างถ่องแท้ ผู้ศึกษาจึงจะได้นำศัพท์และความหมายของโคลงมาศึกษา ให้ข้อสังเกต และให้ความหมายตามลำดับ

วรรณคดีเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ ประกอบด้วยร่ายนำหนึ่งบท และโคลงสั้น 129 โคลง ดังนี้

ศรีสิทธิวิวัฒนบรร	นครควรรช
ไกรพรีทรงงสรรรค	สวรรรคแต่งแถม
แย้มพนแผนพสุชา	มหาคิลกภพ
นพรัตน์ราชธานี	บุรีรมย์เมืองมิ่ง แลแล้ว
รวเมศไทท้าวตง	แต่งเอง ฯ

ร่ายนำบทนี้เรียกกรุงศรีอยุธยาว่า "มหาคิลกภพ นพรัตน์ราชธานี บุรีรมย์" ตรงกับร่ายนำของลิลิตพระลอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2512:1) ซึ่งเรียกกรุงศรีอยุธยาว่า "พระนครศรีอยุธยา มหาคิลกภพ นพรัตน์ราชธานี บุรีรมย์"

ศัพท์

ศรีสิทธิวิวัฒนบรร ขอความเจริญรุ่งเรืองนานับการจงบังเกิดมีเป็นศิริมงคล
 นครควรรช ไกรพรีทรงงสรรรค สวรรรคแต่งแถม
 (กรุงศรีอยุธยาอันเป็น) เมืองที่งดงามยิ่งกว่าสวรรรคพระพรหมสร้างและตกแต่ง
 แย้มพนแผนพสุชา งามเบิกบานอยู่ ณ ภาคพื้นดินนี้
 มหาคิลกภพ นพรัตน์ราชธานี บุรีรมย์
 สร้อยนามของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีนามเต็มว่า "กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา
 มหาคิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์" (คุรุสภา, 2504:33)

เมืองมิ่ง มิ่ง แปลว่า สิ่งเป็นสิริ เมืองมิ่ง คือ เมืองอันเป็นเมืองชาต เป็นภิรมงคล
หมายถึง นครหลวง

ไกรพิรทรงสรรค (งกงาม)ยิ่งกว่าพระพรหมสร้าง
คำว่า พรหม มีความหมายดังนี้

1. ตามคติทางพุทธศาสนา พระพรหม หมายถึงผู้บรรลุนิพพานแห่งจิต ซึ่ง
แบ่งออกเป็น รูปพรหม และ อรูปพรหม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ, 2504:674-696)
2. ตามคติทางศาสนาฮินดู พระพรหมเป็นชื่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งแบ่งออก
เป็น 2 นัย คือ

2.1 ตามคัมภีร์ปุราณะ พระพรหม หมายถึง เทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่ง
ในสามองค์ (คือ พระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์) โดยถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง
(พระ บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ, 2509:999)

2.2 ตามคัมภีร์อุปนิสัท ถือว่า พระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด
ฉะนั้น พระพรหมที่กล่าวถึงในรายงานนี้จึงหมายถึงพระพรหมในคัมภีร์ปุราณะ
เพราะกล่าวถึงการสร้างนคร

รามาศ พระราม หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมักมีพระนามว่า
"พระรามายิตี" แทบทั้งสิ้น เหมือนพระนาม "พระราม" ผู้ครองกรุง "อโยธยา"
ในเรื่องรามายณะ ในที่นี้หมายถึงสมเด็จพระรามายิตีที่ 1 หรือพระเจ้า
อู่ทอง ซึ่งมีพระนามเต็มว่า "สมเด็จพระรามายิตีศรีสุนทรบรมมหาพิทร
พระพุทธิเจ้าอยู่หัว" (คุรุสภา, 2504 ก 33)

รามาศไททาวตอง แดงเอง

สมเด็จพระรามายิตีที่ 1 ทรงเป็นผู้สร้างและประดิษฐ์ประทับครุฑนี้ให้คงงาม

1	อู่ทองยายคิงฟ้า	ลงหิน แลดา
	อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
	เจ็กีลออินทร	ปราสาท
	ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโลรม ฯ

"อินทราปราสาท" ในภาพที่ 3 หมายถึง ปราสาทของพระอินทร์ซึ่งมีชื่อว่า "ไพชยนต์" จึงทำให้เข้าใจว่า อินทราปราสาท คือ พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท ซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างในพระราชวังเมื่อ พ.ศ. 1893 พร้อมกับพระที่นั่งไพศุริยมหาปราสาท และพระที่นั่งไอศวรรยมหาปราสาท (คุรุสภา, 2504:3)

ภาพที่ 2 ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองซึ่งกล่าวถึงในโคลงนี้เป็นผลจากที่ "เพรงพระ" คือ พระมหากษัตริย์ในอดีตกิต์ทรงสร้างบารมีไว้

โคลงนี้มีชื่อแปลกคือพรรณนาเจดีย์(ซึ่งควรจะอยู่ในวัด) คู่กันกับพระที่นั่ง(ซึ่งอยู่ในวัง) ทำให้เข้าใจว่าคือวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเดิมเป็นพระราชวังที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างเป็นที่ประทับเมื่อ พ.ศ. 1893 ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ถวายพระราชวังนี้เป็นวัดสำหรับประกอบพิธีสำคัญ ๆ แล้วพระองค์ได้ทรงสร้างพระราชวังใหม่เลื่อนไปทางเหนือของเกาะเมือง สร้างพระที่นั่งใหม่ คือ พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท และพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท (คุรุสภา, 2504 กะ 43 - 44)

ศัพท์

โสรณ คือ โสรณ แปลว่า ทอง

อินทราปราสาท ปราสาทของพระอินทร์ ซึ่งชื่อ ไพชยนต์มหาปราสาท (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504:697) ในที่นี้อาจจะหมายถึง พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (คุรุสภา, 2504 กะ 33)

2	พรายพรายพระธาตุเจ้า	จयरจนนทร แจมแฮ
	ไตรโลกยเลงคือโคม	คำเช่า
	พิหารรเบียงบร	รุจิเรช เรืองแฮ
	ทุกแห่งทองพระเจ้า	นงเงือง ๖

ภาพที่ 1 กล่าวถึง "พระธาตุ" ว่ามีแสงรุ่งเรืองราวกับแสงจันทร์

คำว่า "พระธาตุ" มีความหมายสองอย่าง คือ พระอัฐิของพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ หรือเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิ

โคลงนี้กล่าวถึงพระธาตุด้วยความชื่นชมยกย่องอย่างสูง น่าจะหมายถึงพระบรมสารีริกธาตุ

และพระบรมสารีริกธาตุที่มีความสำคัญมากจนพระราชพงศาวดารก็บันทึกไว้ คือ พระบรมสารีริกธาตุที่สมเด็จพระราชครูพรหมเทพเนตรเห็น และได้ทรงสร้างวัดมหาธาตุขึ้นเป็นพระอารามใหญ่และมีความสำคัญยิ่งในบริเวณที่หอพระเนตรเห็นนั้น (กรมศิลปากร, 2511 ก:31) ในพระมหาวีรหารวัดมหาธาตุปรากฏว่ามีภาพเขียนเรื่องมหาเวสสันดร ตรงกับ "พิหารรเบียงบวร รุจิเรช เรืองแสง" นอกจากนั้น กรมศิลปากรยังพบว่าภายในคอกที่ล้อมรอบพระปรางค์วัดมหาธาตุมีพระพุทธรูปศิลาตั้งเรียงรายเต็มไปหมด เข้าใจว่าภายในคอกคงจะแบ่งออกเป็นห้อง ๆ อย่างระเบียบวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กรุงเทพฯ ในบาทที่ 4 จึงพรรณนาไว้ว่า "ทุกแห่งหอพระเจ้า นงนึ่ง" หรือ"พระเจ้านงนึ่ง"นี้อาจเป็นรูปพระโพธิสัตว์ 500 ชาติ ที่หล่อเมื่อ พ.ศ.2001 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ได้

ส่วนในบาทที่ 4 ใกล้เคียงกับบาทที่ 4 โคลงที่ 157 ในลิลิตยวนพ่ายที่ว่า "ทุกแห่งหอตายแก้ว นงนึ่ง"

ศัพท์

พราय	เลอม พราว แววาว
พระธาตุ	หมายถึง เจดีย์หรือสถูปที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิของพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ หรือหมายถึงพระอัฐินี้ก็ได้
จयर	เจียร อาชมาจาก จิร แปลว่า นาน ยั่งยืนนาน
จयरจนทร แจมแอ	แจมจรยยั่งยืนนานเสมอด้วยดวงจันทร์(ซึ่งอยู่คู่โลกมานานแล้ว)
ไตรโลกย	คือ ไตรโลก แปลว่า โลกทั้งสาม ในทางพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่สามแห่ง คือ

1. กามภูมิ ได้แก่ สถานที่ที่สัตว์ในภพนั้นยังข้องแวะในกามกัมภี มี 11 ภูมิ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- 1.1 จตุรกาย ไคแกที่อยู่ของสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวเจดาน
- 1.2 มนุษยโลก แบ่งออกเป็น 4 ทวีป ไคแก อุดรภู อมรโคยานี

บุพพิเทห์ และชมพูทวีป

- 1.3 ฉกามาพจร ไคแก ที่อยู่ของเทวดา มี 6 ชั้น คือ จาตุมาหาราชิก

การถึงสั กุสิดิ ยามะ นิมนานนรติ และปรณิมนิควสวัคคิ

2. รูปภูมิ ไคแกที่อยู่ของพรหมที่มีรูปกาย มี 16 ชั้น เรียกว่า โสฬส (แปลว่า สิบหก) เริ่มด้วย พรหมปาริสัชฌาณภูมิ จบด้วย อภินิฐาณภูมิ

3. อรูปภูมิ ไคแกที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปกาย มีแค่ดวงจิต มี 4 ชั้น ไคแก อากาสาณัญญาชนภูมิ, วิญญาณัญญาชนภูมิ, อากิญจัญญาชนภูมิ และ เนวสัญญานาสัญญชนภูมิ

ในทางศาสนาฮินดู ไตรโลก หมายถึง

1. มนุษย์โลก คือ ที่อยู่ของมนุษย์
2. สวรรค์ คือ ที่อยู่ของเทพ
3. นาคาล คือ ที่อยู่ของนาคและสัตว์นรก

ในที่นี้ ความในโคลงหมายถึงตามศาสนาทั้งสอง ให้ความเข้าใจโดยสรุปว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก ยึดเอาพระธาตุเป็นพระที่ปโทแสงสว่าง

วิหาร คือ วิหาร แปลว่า ที่อยู่ของสงฆ์ หรือที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับโบสถ์
ในที่นี้จะหมายถึงที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

บรร คือ ที่นั่น หมายถึง หน้าจั่ว

รุจิโรช มีลวดลายงดงาม

เนื่อง มากมาย ติดอยู่ไม้ฉากสาย หรือมาจาก เนื่อง แปลว่า เป็นแถว แนว

โคลงบทนี้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาอันเป็นที่ยึดถือของชาวไทยสมัยนั้นมีพระเจดีย์ใหญ่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และมีพระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาเป็นจำนวนมากมาย

3 ศาลาอเนกสร้าง

แสนเส้า โสศแอ

ขรรมาสูงใจเมือง

สุฟ้า

พิหารยอมฉล็กเงลา

ฉลุแผ่น ไสนา

พระมากเลอมเลอมหลา

หลอแสง ฯ

บาทที่ 2 ตรงกับลักษณะพระอุโบสถวัดมหาธาตุ ซึ่งกรมศิลปากรอธิบายไว้ว่า "พระอุโบสถซึ่งผนังเป็นช่องลูกกรงและมีลวดลายประดับ" (กรมศิลปากร, 2511: 32)

ศัพท์

อเนก	คือ อเนก แปลว่า มาก
โสภ	ที่เดียว
ธรรมาส	คือ ธรรมาสน์ กล่าวเป็นทำนองสัญลักษณ์ หมายถึง หลักธรรมของพุทธศาสนา
พระสงฆ์ใช้เทศนาสั่งสอน	
เมือง	ในที่นี้หมายถึง ชาวเมือง
สุฟ้า	ขึ้นสวรรค์
ฉลักฉลา	คือ สลักเสลา หมายถึงการแกะสลักอย่างงดงาม
พระมาศ	พระพุทธรูปทอง
เลื่อมเลื่อมหล้า หล่อแสง	มีความหมายอย่างอุปมาอุปไมยว่า ให้แสงสว่างแก่โลก

โคลงนี้พรรณนาความเจริญทางพุทธศาสนาต่อไป กล่าวถึงอาคารสถานที่ วัตถุ และพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา

4	กระการหน้าวัดแหวน	วงพระ
	บัววงหญิงชายแซรง	ชั้นไหว
	บุรพาทานสรรพศระ	สร้งโสรค
	ควงคอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาล ฯ

บาทที่ 1 คำว่า "วังพระ" หมายถึง พระราชวัง วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นนิยมใช้ "พระ" เรียกพระเจ้าแผ่นดิน เช่น ลิลิตพระลอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2512:57) นางลักษณวดีทูลพระลอว่า "พระไปแม่พระไค้ สมสอง" ใช้คำ "พระ" แทนองค์พระลอ ลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512:2) ว่า

เอกาทศเทพแสง	เอาจงค์
เป็นพระศรีสรรเพชญ์	ท้อาง
พระเสด็จตำรงรักษ์	ลยงโลกย ไส้แ่
ทุกเทพทุกท้าวไท	ช่วยไชย ฯ

แสดงว่าใช้ "พระ" และ "พระศรีสรรเพชญ์" แทนองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น มักใช้ "สี" เมื่อต้องการจะหมายถึง พระที่เป็นนักบวช
 ฉะนั้น วัด ซึ่งเป็น วังพระ ในต้นจึงน่าจะหมายถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งอยู่ในบริเวณพระราชวัง
 เดิมของพระเจ้าอู่ทอง

บาทที่ 2 แสดงความประทับใจใน "บ่าววังหญิงชายแรง ชื่นไหว" เข้าใจว่าจะหมายถึง
 งานฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งเป็นงานใหญ่มาก บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ
 อักษรนิติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2525

บาทที่ 3 คำว่า "สรงโสทรค" หมายถึง การอานน้ำ หรือรทน้ำ ของบรรพทิศหรือเจ้านาย
 แสดงว่า สระที่ขุดขึ้นนี้เป็นสระในวัดพระศรีสรรเพชญ์ และขุดขึ้นเพื่อใช้ในพระราชพิธีที่มีการลงสรง
 การขุดสระปลูกดอกไม้เป็นวัชณธรรมของประเทศทางตะวันออกซึ่งมีอากาศร้อน ดังปรากฏใน
 กฎหมายเพียรบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (จุลสาร, 2505: 76-77) ว่า พระราชวังมีสระแก้ว
 และมีการทอทองส่งน้ำ ดังนั้นจึงไม่น่าจะสรุปได้ว่าใดแบบอย่างการขุดสระ (และทำน้ำพุ จึงไม่มีกล่าวไว้
 ในโคลง) มาจากฝรั่งเศส ตามที่ปรากฏในประชุมวรรณคดีไทย ภาค 1

ศัพท์

พระการ	งาม
แหวน	คือ แวน แปลว่า ชอบ เขต
วังพระ	คือ วังพระ วัง แปลว่า ที่ประทับของกษัตริย์หรือเจ้านาย พระ คือ
พระเจ้าแผ่นดิน	ดังนั้น วังพระ คือ พระราชวัง
บ่าววัง	บ่าววัง เช่นสรวง บุษยา
แรง	แรง ปรากฏในมหาชาติคำหลวงมาก เช่น "ไม้ไผ่ขอ <u>แรง</u> กัน"(กรมศิลปากร, 2511 ข : 146) แปลว่า เบียดเสียด หนาแน่น
บุรพา	คือ บุรพา แปลว่า ประณม แรก ก่อน ทิศตะวันออก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2511: 770) "บุรพาทานสรทสระ" อาจให้ความหมายได้เป็น 2 นัย คือ สระทางทิศตะวันออก หรือ พระมหากษัตริย์แต่เดิมเป็นผู้ขุดสระ
สรท	ภาษาสันสกฤต แปลว่า สร้าง
สรงโสทรค	สรง เป็นภาษาเขมร แปลว่า อานน้ำ รทน้ำ โสทรค คือ โสรจ แปลว่า
อาน สรง ชำระ	สรงโสทรค เป็นคำเกี่ยวกับ โสรจสรง ซึ่งแปลว่า อานน้ำ ในมหาชาติคำหลวง

ใช้มาก เช่น "จงมาสร้งมาโสทร"(กรมศิลปากร, 2511 ข : 184) ลักษณะการเขียนก็เหมือนกันด้วย
 แงบบาล แงบ แลว่า แงบออก บาล คือ บาน แงบบาน แลว่า ขยายกลีจาก

ความในโคลงที่ 4 กล่าวถึงการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกพระราชวังเดิมให้เป็น
 วัดพระศรีสรรเพชญ์ คร.ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่าเมื่อ พ.ศ. 2006 (คร.ประเสริฐ ณ นคร,
 2514:85)

5 ภูฏูโชคิชอย	อาศัร
เค็มว่าสวรรคดาปาน	แผนเผา
เรือนรัทน์พริบปรางค	สุรบปราสาท
แสงยอกแยงแวงเกา	เจกโฌม ๖

บาทที่ 3 มีคำเรียกชื่อพระที่นั่งหรือตำแหน่งว่า เรือนรัทน์ และสุรบปราสาท และมีคำประกอบ
 ข้างท้ายว่า"ปรางค" แสดงว่า เรือนรัทน์ และสุรบปราสาท มีลักษณะเป็นพระปรางค์ คือสร้างเป็น
 ปราสาทมียอดปรางค์

คำว่า"เรือนรัทน์" ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นหลายเรื่อง เช่น ลิลิตพระลอว่า
 "ถึงปางพันเรือนรัทน์" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2512:150) คำว่า เรือนรัทน์ หรือเรือนแก้ว ปกติ
 หมายถึงตำแหน่งเจ้านายชั้นสูง

คำว่า"สุรบ" อาจร่อนมาจาก ไออรัย" ซึ่งแผลงมาจาก ไอศวรรย์ ฉะนั้น สุรบปราสาท
 อาจหมายถึง พระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทซึ่งอยู่ในพระราชวังเดิมของพระเจ้าอยู่ทอง กวี่จึงพรรณนา
 พระมหาปราสาทปะปนอยู่กับภูฏูและอาศรม เพราะต้องการจะพรรณนาถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์รวมไปด้วย
 นั้นเอง และคำว่า เรือนรัทน์ อาจหมายถึง พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาทก็ได้ เพราะ ไพฑูรย์ เป็นชื่อ
 แกวชนิกหนึ่ง กวี่จึงเรียกพระที่นั่งองค์นี้เป็นคำสามัญว่า เรือนแก้ว หรือ เรือนรัทน์

พระที่นั่งพระเจ้าอยู่ทองทรงสร้างไว้ในพระราชวังของพระองค์ซึ่งต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 พระราชนาพระราชวังนี้ให้เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์สำหรับประกอบพระราชพิธีสำคัญนั้น มีสามองค์ คือ
 พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท และพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท ปรากฏ
 ว่ากวี่พรรณนาถึงทั้งสามองค์ คือ พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท ในโคลงที่ 1 พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท
 และพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท ในโคลงที่ 5 พระที่นั่งทั้งสามองค์นี้มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นปราสาทไม้

มีบอก (กรมศิลปากร, 2511:2) กวีจึงใช้ "เรือน" เป็นคำเรียก และตรงกับความเป็นมาที่ 4 ว่า
"แสงยอดแยมแถวเกา เดกโฌม"

ศัพท์

ภูฏี มาจาก ภูฏี แปลว่า เรือน บ้าน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2511:267) หมายถึง
ที่อยู่ของพระ

โชติ แปลว่า รุ่งเรือง
ชอย มีใสมากในมหาชาติคำหลวง เช่น "ก็จะให้พราหมณ์หน้าชอย" (กรมศิลปากร,
2511:181) เมืองชอย นำชอย พิจารณาความแล้วเห็นว่า ชอย แปลว่า งดงาม ในโคลงทวาทศมาส
(โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504:102)ว่า "อัญชันชอยชอย นิลรัตน์" โชติชอย จึงแปลว่า งามกระจ่าง
รุ่งโรจน์

เต็มรำ เหลือที่จะพรรณนา
แผนเฒ่า แปลว่า ฒม หมายถึงส่วนที่สูงที่สุด แผนเฒ่า หมายถึง ที่นั่งงามเลิศ
ในแผนดิน

เรือนรัตน์ เรือนแก้ว กำหนัก
พิริย ขอมมาจาก อภิรมย์ แปลว่า รื่นเริงยิ่ง ยินดียิ่ง
ปรางค แปลว่า ปราสาทที่มียอดสูง
แสงยอด รัศมีจากยอดมหาปราสาท ซึ่งทำควยทอง
แยม แยมออก ส่งประกายวิวาม
แถวเกา แถวแถวประการ

6	สนั่นสนวนสอาดคอง	ทวีมุข
	อรามเรืองเส้าโลรม	มาศไฉ
	เรือนทองเทพแปลงปลุก	ยินยาก
	ยวพาญใจ	ช่วยกิน ฯ

ภาพที่ 1 เอยถึงธพระที่นั่งตรีมุข ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าถูกไฟไหม้เมื่อ พ.ศ. 1984

ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (ค.ศ. 2504-5) เป็นพระที่นั่งที่อยู่ในพระราชวังเดิม ซึ่งกลายเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ไปในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ฉะนั้นโคลงนี้จึงเป็นการกล่าวถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์ต่อจากโคลงที่ 5 หรืออาจหมายถึงพระที่นั่งที่มีสามมุขก็ได้ เช่น พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ซึ่งสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

บาทที่ 3 เรือนทอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าเป็นคำเรียกตำแหน่งของพระเจ้าแผ่นดินโดยเฉพาะ (สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515: 153)

บาทที่ 4 คำว่า "ฟ้า" ในที่นี้อาจจะหมายถึงที่สูง คือพระเจ้าแผ่นดิน ส่วน "ดิน" คือ ทวยราษฎร์ ฟ้าช่วยดิน คือการที่พระเจ้าแผ่นดินถวายวังเป็นวัดเพื่อประโยชน์ของราษฎร หรืออาจจะหมายตรงไปตรงมาว่า สถานที่ตั้งทางช้างเผือกนั้น ไคมาจากสวรรค์เพื่อช่วยให้โลกมนุษย์งดงามยิ่งขึ้น

โพธิ์

ต้น เจ้าจอม ในที่นี้อาจหมายถึง เรือนสนม
 สนวน ฉนวน คือ ทางเดินที่กั้นก้าง สำหรับเจ้านายฝ่ายในใช้เป็นที่เฉพาะ ไม่ให้คนทั่วไปแลเห็น
 ตรีมุข อาจให้ความหมายได้เป็น 2 นัย คือ
 1. ชื่อพระที่นั่งฐานเกา ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่าถูกไฟไหม้เมื่อ พ.ศ. 1984 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (พระเจ้าสามพระยา) (ค.ศ. 2504 ค : 5)

2. พระที่นั่งซึ่งมีสามมุข
 โสรณ คือ โสรณ แปลว่า ทอง
 แปลงปลูก แปลง แปลว่า ทำ สร้าง (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508: 235) ปลูก คำไทยโบราณ ปัจจุบันภาษานักอักษรยังใช้คำนี้ในความหมายว่า ปลูก สร้าง (ชัยสิทธิ์ เสรฐบุบผา, 2514: 54)

นิมยาค มีใชว่าจะได้ยินเช่นนี้เสมอ ยากนักที่จะได้ยินว่ามีที่ไหนอีก หมายความว่าถึงหายาก หาดูเหมือนนิมยาค

ยบว ฉนวนว่า เยียว แปลว่า แมวว่า ถา

ฟ้า	สวรรค์
ภู	ยังให้สุสภาพเดิม เอาขึ้น เอามา
ดิน	มนุษย์โลก

โคลงที่ 6 เป็นการกล่าวชมความงามอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณพระราชวังเดิม (ซึ่งขณะนั้นเป็นวัดไปแล้ว) วาดงามยิ่ง งามราวกับได้มาจากสวรรค์ เพื่อช่วยให้โลกมนุษย์งดงามขึ้น หรือพระเจ้าแผ่นดินโปรดฯ พระราชทานวังให้เป็นวัดเพื่อให้ราษฎรได้ชื่นชมกราบไหว้บูชา

7	อยู่ทวยายกโยกฟ้า	ฟากดิน
	ผาดดินผิงผกยว	ดอกฟ้า
	แสนโกฏมยลลิน	หยากเยื่อ
	ไทรรัตนเรืองรุ่งหลา	หลากสวรรค์ ฯ

บาทที่ 4 ย้ำถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา รั้งกันกับความในโคลงต้น ๆ ซึ่งพรรณนาถึงวัดต่าง ๆ ทำให้เข้าใจว่าในระยะเวลาที่พ้นชั่ววรรคคือเรื่องนี้ เรื่องที่ประทับใจก็เกี่ยวกับวัดและพระพุทธศาสนา หรือมีเจตนาที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของความงามทั้งปวง

ศัพท์

โอบ	คือ โอบ แปลว่า <u>ประกอบ</u> (ลัดลนา ศิริเจริญ, 2513:7)
ผาด	มองดู ผาดดิน มองดูทั่วแผ่นดิน
คยว	มีที่เขหลายแห่ง เช่นดวงเคียว หมายถึง ความเป็นหนึ่ง เป็นเอก หรือ

พิกะสุก

ดอกฟ้า	ดอกไม้แห่งสวรรค์ หมายความว่า งามวิเศษปานดอกไม้แห่งสวรรค์
หยากเยื่อ	เกษของทั้งแล้ว
หลาก	ทวมทน มาก หลากสวรรค์ หมายความว่า ทวมทนไปถึงสวรรค์

โคลงที่ 7 กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาที่มีความงดงามเป็นเอกเสมอด้วยดอกฟ้า ทำให้คนอื่น ๆ คอยไปทั้งหมด และเล่นคำ รัตนไทร ว่าเป็นดวงแก้วส่องแสงเรืองจรัสจนถึงสวรรค์

8	อูษุทธยาไฟโรชไต	ตรีบุร
	ทวารรุจิรยงหอ	สรหลาย
	อูษุทธยาบังแม่มสูร	สุระโลก รวงแห
	ถนัคคจสุวรรณคคาลัย	แกทว ๖

บาทที่ 1 ตรีบุร แปลว่า กำแพงสามชั้น (คณะกรรมการผู้จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508:217) แต่คำว่า ตรีบุร ที่ใช้ในที่ต่าง ๆ ไม่ได้หมายถึงกำแพงสามชั้นเสมอไป เช่น ในกิลาจาริกวัคเชียงมัน จังหวัคเชียงใหม่ (พ.ศ.2124) ว่า "ยามแตรรุ่งแล้วสองลูกนาคี ปลายสองบาท นวลันนาเสวณวาวศ์ พุทฺธิ์ในมินราศรี พญามังรายเจ้าและพญางำเมือง พญาร่วง ทั้งสามคน ตั้งหอนอนในที่ชัยภูมิราชมนเทียร ชุกคือกอกอูษุทธยั้งสี่คาน และกอกพระเจดีย์ที่คันทอนอน บ้านเชียงมัน"(คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508:210-211) ในกิลาจาริกสุโขทัยหลักที่ 1 คานที่ 2 บรรทัดที่ 7-8 ว่า"รณเมืองสุโขทัยไตรบุ(ร)ไคสามพนนศรีอยุธยา" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504:309) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า กำแพงเมืองสุโขทัยมีสามชั้น แต่กำแพงที่มีความยาวโดยรอบใกล้เคียงกับกิลาจาริกสุโขทัยหลักที่ 1 คือกำแพงชั้นในเท่านั้น เข้าใจว่ากำแพงชั้นในเป็นกำแพงที่พอรุณรามกำแพงโปรกาศให้สร้าง ส่วนกำแพงชั้นกลางและชั้นนอกนี้เป็นของที่ทำเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง

ถ้าพิจารณาตามรูปศัพท์ ตรี แปลว่า สาม บุร หรือ บุร แปลว่า เมือง ตรีบุร จึงแปลว่า สามเมือง หรือเมืองที่สาม เมืองหน้าคานของกรุงศรีอยุธยาที่อยู่ทางเหนือมีสองเมือง คือ ลพบุรี และพิษณุโลก ถ้านับกรุงศรีอยุธยาอยู่ทางใต้(ใต้) ก็เป็นเมืองที่สาม แสดงว่าคองนับพิษณุโลกเป็นเมืองแรก ผู้พิมพ์จึงกล่าวว่า "อูษุทธยาไฟโรชไต ตรีบุร" หมายถึงกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่สามที่มีความเจริญรุ่งเรือง อยู่ทางใต้ของเมืองพิษณุโลกและลพบุรี หรือเท่ากับมีกำแพงสามชั้นกันศัตรู ก็ได้โดยปริยายหมายถึงนครที่มีเมืองหน้าคานป้องกันแน่นหนา

ศัพท์

ไฟโรช	คือ ไฟโรจน์ แปลว่า รุ่งเรือง สุกใส (ลลนา กิริเจริญ, 2513:10)
ไต	คือ ไค หมายถึง ทิศใต้ หรือภายใน
ตรีบุร	กำแพงสามชั้น (คณะกรรมการผู้จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508:217) โดยปริยายหมายถึงนครที่มีกำแพงแน่นหนา ไคตรีบุร หมายถึง นครใหญ่ทางใต้

รุ่งเรือง สว่าง
 รยง คือ เรียง
 หอ ในที่นี้หมายถึง หอรับ ซึ่งหมายถึงหอที่ประตูกำแพงเมือง สำหรับยิงปืนใหญ่
 รบกับข้าศึกศัตรู (คร.แคมป์ส แบรดเลย์, 2514:782)
 สรหลาย คือ สรหลาย แปลว่า เรียงรายเป็นแนวยาว ๆ กันไป
 แมนสุร แมน แปลว่า เทวดา สุร คือ สุร แปลว่า เทวดา เช่นเดียวกัน
 รวง อามวา รัง แปลว่า แต่ง สร้าง ตั้ง

โคลงที่ 8 กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาที่มีความมั่นคงแข็งแรง และงดงามราวกับเทพเป็นผู้สร้าง

9 ยามพลบสงก๊กกอง	กาหล แม่ฮา
สงแสงสงสาวทรอ	ชาวชู
อยุธยาเมืองทล	มาโนช กูเออย
แตรตระหลบขาวู	ชาวยาม ฯ

ความในโคลงนี้เป็นการพรรณนาความร่มเย็นของชาวเมือง การบรรเลงดนตรีในยามค่ำคืน และการแจจเวลาควย"แตร"

ในทวาทศมาสกัมโคลงที่พรรณนาในลักษณะเดียวกันนี้ (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504:93)ว่า

กรรคึกเคื่อนตั้งแตร	โคมถวาย
ทุกทวยหญิงชายแสวง	ล่องเหลน
ขับขอไม้แคนหลาย	เพลงพาทย์
คึงคึงนัวนาวเทน	รอนรำ ฯ

บาทที่ 4 สัมคกำหนดเลข 242 เป็น "เขตรตระหลบขาวู ชาวยาม" ฉบับอื่น ๆ เป็น "แตรตระหลบขาวู ชาวยาม" แตร น่าจะได้อรรถาธิบายว่า เขตร ในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512:60) ปรากฏว่ามี"แตร"ใช้แล้ว ในโคลงที่ว่า

เสนาทกเคลื่อนเซา	กลยวลาบ
ลุยานไทเทงหงาย	เพื่อกฟ้า
พลเมืองไพรลาวหนาว	นฤนาท
แตรตระหลบกองหลา	ส่งสยง ฯ

จะเห็นได้ว่า นอกจากจะกล่าวถึง"แตร"แล้ว ส่วนวนโคตงยังคล้ายคลึงกันอีกด้วย นอกจากนั้น ยังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 76 จารึกในสมัยอยุธยา เมื่อ พ.ศ.2124 (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508:210) ว่า "ศักราช 658 ปีรวบสัน เดือนวิสาขะ ออก 8 ค่ำ วัน 5 ไทยเมิงเปล่า ยวมแตรรุ่งแล้วสองลูกนาที่....." แสดงว่าแตรเป็นเครื่องบอกเวลามาตั้งแต่ เมื่อ พ.ศ.2124 เป็นอย่างช้า คือก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงค้านกับความคิดของ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ที่เชื่อว่าไทยรับวัฒนธรรมการใช้แตรเป็นเครื่องบอกเวลามาจากทหารฝรั่งเศส ที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (นายคำรา ณ เมืองไท่ และกระแสสินธุ์, 2502:17) ในความหมายข้างไทย แตร เป็นเครื่องดนตรีที่มีปากบาน ดังปรากฏในภาพสลักบนหินครวักซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวงษ์มณฑล 2 ระหว่าง ค.ศ. 1113-1150 (Groslier, 1957 : 107) ศัพท์

กาหล	แตรวงอน (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2508:143)
ใช้ในพระราชพิธีและในกระบวนรบ (มนตรี ตราโมท, 2510:69) หรืออาจแปลว่า อีกทีก็ จอแจ	
แจ่ง	ฉาบ (มนตรี ตราโมท, 2510:19)
ทรอ	อานว้า ซอ แปลว่า ซัมรอง (จ.จ.ส., 2499:80) หรืออาจหมายถึง เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งเรียกว่า ทรอลลอ รูปรางคล้ายซออู้ (กร.ประเสริฐ ณ นคร, 2516:85)
ชาว	ไซเป็นคำกริยา แปลว่า ส่งขาวหรือถามขาว ชาวซู คือ ส่งขาวหรือถาม
ชาวคนรัก	

ทล	มาจากภาษามาลี แปลว่า รุ่งเรือง (แปลก สนธิรักษ์, 2506:138)
"อยุธยาถึงเมืองทล" หมายถึง กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองยิ่ง	
มาโนช	เกิดแก่ใจ

10	สา ^๒ ยา ^๒ เขา ^๒ ควา ^๒ เหล ^๒ น	หลาย ^๒ กล
	เค ^๒ อ ^๒ ร ^๒ ค ^๒ ค ^๒ เพ ^๒ ล ^๒ ย ^๒ เพ ^๒ ล ^๒ ง ^๒ พ ^๒ า ^๒ ล	ร ^๒ ย ^๒ ก ^๒ ฐ ^๒
	สา ^๒ ยา ^๒ อ ^๒ ย ^๒ ใน ^๒ ถ ^๒ น ^๒	ถ ^๒ า ^๒ ม ^๒ ช ^๒ า ^๒ ว ^๒ ร ^๒ ย ^๒ ม ^๒ ถ ^๒ า
	ย ^๒ ง ^๒ ง ^๒ ท ^๒ ส ^๒ า ^๒ ว ^๒ น ^๒ อ ^๒ ย ^๒ ร ^๒	ร ^๒ ย ^๒ ก ^๒ ช ^๒ ว ^๒ น ^๒ ๖

ศัพท์

สา^๒ยา

อาจให้ความหมายได้เป็น 4 นัย คือ

2511 ข : 110) 1. มาจาก สา^๒ยา^๒ท^๒ หมายถึง เวลา^๒เย็น เช่นในมหาชาติคำหลวง (กรมศิลปากร, ว่า "กาลเมื่อสา^๒ยา" ในภาษาถิ่นอีสานใช้ สา^๒ยา แปลว่า เวลา^๒ค่ำ (ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุบผา, 2514:61)

2. แปลว่า นาง เช่น ในลิลิตพระลอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2512:170) ใช้ "สา^๒ยา" นอกจากนั้นในเพลงพื้นเมืองปากบ่ไค้ (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2509:65) และใน "โนรา" (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2508:5) มีคำว่า "ฉา^๒ยา" ในความหมายว่า นาง น่าจะเป็นคำเดียวกับ สา^๒ยา เพราะพยัญชนะ ส ฉ และ ช เกิดที่ฐานันท์ เช่นเดียวกัน ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน, 2514:117-118)

3. ภาษาพม่า มีคำที่ออกเสียงใกล้เคียงกับ สา^๒ยา ออกเสียงว่า "สา^๒ยัม" แปลว่า **complaisant characters** หมายถึง บุคคลที่มีความอารีอารอบนาคบ (ดร.บรรจบ พันธุเมธา)

4. ภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า ชู^๒ร^๒ัก ชายหรือหญิงก็ได้ คำเดียวกับ สาละวัน ซึ่งกร่อนเป็น สาลา และ สา^๒ยา ตามลำดับ เนื่องจากพยัญชนะ ล และ ย เป็นพยัญชนะฐานเดียวกัน (นายประจักษ์ สายแสง กศ.ม.)

ในทวาทมาสเรียกนางที่รักของตนว่า สา^๒ยา ดังโคลงที่ว่า

เจ ^๒ ็บ ^๒ เจ ^๒ ็บ ^๒ ร ^๒ ม ^๒ มา ^๒ ว ^๒ ไ ^๒ หม ^๒	ท ^๒ ร ^๒ ว ^๒ ท ^๒ ร
ก ^๒ า ^๒ ม ^๒ ก ^๒ ระ ^๒ อ ^๒ อ ^๒ ก ^๒ า	ร ^๒ ำ ^๒ ไ ^๒ ค ^๒
สา ^๒ ยา ^๒ ล ^๒ ำ ^๒ เพ ^๒ า ^๒ ส ^๒ ม ^๒ ร	ห ^๒ าย ^๒ แ ^๒ ง ^๒ ไ ^๒ ต ^๒ นา
ท ^๒ าย ^๒ ค ^๒ ค ^๒ เค ^๒ ีย ^๒ ว ^๒ เส ^๒ ีย ^๒ ว ^๒ ไ ^๒ ส ^๒	ไป ^๒ ว ^๒ าย ๖

สา^๒ยา ในโคลงนี้มีความไคว่^๒ว่าเป็นการเล่นคำ ในบาทที่ 1 หมายถึง เวลา^๒เย็น ส่วนใน บาทที่ 3 ใช้หมายถึง นางที่รัก

คว่ำ ยึด ถือ
 เหลน การละเล่น การสนุกสนาน
 หลายกล หลายอย่าง หลายวิธี หมายความว่า ถือเอาการแสวงหาความบันเทิง
 หลายวิธีความกัน
 เฟลย เครื่องดนตรีชนิดเดียวกับ พิณเพียซึ่งใช้ตีประกอบการขับร้อง (มนคร
 ตราโมท, 2510: 74-75) นายมณี พยอมยงค์ อธิบายว่า "เฟลย" เป็นชื่อของอย่างหนึ่งซึ่งผู้ชายเท่านั้น
 จึงจะตีเล่นได้ เพราะเวลาตีนิยมสอดคันขอเข้าไปในอกเสื้อ ฉะนั้น "สาया" ในโคลงนี้ อาจแปล
 ได้ทั้งสองเพศ หมายถึงผู้ที่รักซึ่งจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชายก็ได้ แต่ "สาया" ที่เดินดึกเฟลยควรต้องเป็น
 เพศชาย
 พาล อาจจะเป็นคำเดียวกับ ฟาน ในภาษาถิ่นใต้ แปลว่า เกลื่อน กระจาย
 (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514: 390) อีกความหมายหนึ่งคือ หมูม สาว เพลงพาล อาจหมายถึง
 เพลงของคนที่หมอมคนสาว ก็ได้
 ถนน ทาง หนทาง หมายถึง นอกบ้าน "อยู่ในถนน" ในที่นี้จึงหมายถึง ออกนอกบ้าน
 เพื่อพบปะ (ติดต่อกับ) คนรัก
 ถาม ภาษาถิ่นใต้ แปลว่า ติดต่อกับตกลงอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ถามเงิน
 หมายถึง ขอเงิน น่าจะเป็นคำเดียวกับ ถาม ในคำ "หาบถาม" ซึ่งหมายถึง ติดต่อกับทำการตกลง
 ถามขาว อาจแปลว่า ติดต่อกับสีขาวกัน

ความในโคลงที่ 10 ต่อเนื่องกับโคลงที่ 9 กล่าวถึงการละเล่นบันเทิงหลายแบบ บ้างก็
 ร้องเพลง บ้างก็เล่นดนตรี และบ้างก็พบกับคนรักในที่รู้จักเฉพาะสองคน (ยังที่สาวน้อย รุกขวรรณ)

11	สาयाบวรวาวเกลย	จกมา
	สาวสงอยามาวน	สุนอง
	สาयाกรรแสงคลา	สองสู กนหนา
	สาวบวรวอยู่ในทอง	รยกันหาคีน ๖

ความในโคลงที่ 11-12 น่าจะเป็นการพรรณนาถึงชาวบ้านชาวเมือง พระศรีมหาโพธิ์ส กวีใน
 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ดำเนินตามธรรมเนียมนิยมในการแต่ง เช่นเดียวกับโคลงกำสรวลว่า

คือพรรณนาการเกี่ยวพาราสีและสัมพันธ์รักของหญิงชายชาวอยุธยา (พระศรีมโหสถ, 2502 : 40) โคลงทั้งสองนี้ใช้คำเรียกสตรีว่า "สาया" ซึ่งไม่ปรากฏว่าผู้พิมพ์โคลงกำสรวลใช้เรียกนางของตน(ในโคลงอื่น ๆ) เลย จึงทำให้เข้าใจว่าเป็นตอนพรรณนาสภาพทั่วไปยังไม่ได้กล่าวถึงตนเองโดยเฉพาะ

บาทที่ 4 มีลักษณะนิคจากโคลงคันทั่วไป ที่เห็นชัดคือ วรรคหลังมีคำ 4 คำ สองคำแรกเป็นคำเอกนำหน้าอย่างโคลงคัน และมีคำเติมอีก 2 คำ ทำนองเล่นคำกับสองคำแรก ส่วนวรรคแรกคำที่สี่ไม่ใช่คำโท ซึ่งมีลักษณะของโคลงคันทั่วไป แต่ปรากฏมากในโคลงโบราณ เช่น สวัสดิชนพ่าย โคลงแรกว่า "เรื่องรวิจรจำแจ่มจันทร์" ในลิลิตพระลอก็มีลักษณะเช่นนี้เป็นอันมาก

สาया ในบาทที่ 1 หมายถึง เวลาเย็น แต่บาทที่ 3 หมายถึง นาง โดยสังเกตจากเนื้อความในบาทที่ 3 ว่า "สาया" กันแสงเมื่อทั้งคู่พบกัน เป็นการเล่นคำเช่นเดียวกับโคลงคัน ๆ

ศัพท์

บวบบาว	คือ บวบบาว หมายถึง ชายหนุ่ม
เกลี้ย	พูด ในเมฆาชาติคำหลวงใช้คู่กับกล่าว เช่น "ควยกลยกล่าวคำนาม"

(กรมศิลปากร, 2511 ข: 141)

วนน	คือ วัน แปลว่า เวลากลางวัน หรือเร็ว ยังไม่มีค
กรรแสง	คือ กันแสง แปลว่า ร้องไห้ , ใจเศร้า
คลา	คือ ครา หมายถึง ขณะที่ยามที่
สู่	ไปยัง มายัง (กรมศึกษาธิการ, ร.ศ. 129 : 25)
คิน	ในโคลงนี้เล่นคำ"คิน" คิน(คำแรก) หมายถึง เวลากลางคิน คิน(คำที่สอง)

หมายถึง คินกลับมา กลับคิน

โคลงที่ 12 กล่าวถึงการพบกันของคู่รัก มีความหวังใยในสวัสดิภาพของกัน และการประเลาะประโลมกันควยถอยคำอันหวาน

ตัว

เทอญ

เทอญ เด็ก

ยบว

แมว หากว

จรรจับ

น่าจะหมายถึง จับ จรร เป็นคำเติมเข้ามา(ตามลักษณะคำในภาษาไทย)

ยบวจรรจับแขนขึ้น เคอคั่น มีความหมายว่า เกรงว่า(กูของตน)จะเคือครอนเพราะมีผู้จับได้ (วามาพบกัน)

มลิน

คือ ลิน ปรากฏในมหาชาติคำหลวงนิยมเติมพยัญชนะ "ม" หน้าคำที่ขึ้นต้น

พยัญชนะ"ม" เช่น "เมลอยมลา" (กรมศิลปากร, 2511:263)

โคลงที่ 12 กล่าวถึงการพบกันของคู่รัก มีความห่วงใยในสวัสดิภาพของกัน และการประเล้าประโลมกันด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน

13 หนาเจ้าชู้ชอยฉวน

แรมรักษ์

สาวส้อมาพาลงลิ้ม

แลนไห

บาศรีจุฬาลักษณ์

เสาวภาคย์ ภูเออย

รชมรยกผูงเขาไกล

ส่งเทา ๆ

โคลงนี้เป็นโคลงเริ่มของนิราศ บทที่ 2 นั้นเท่าที่แปลกันมานานแล้วว่ามีแม่สื่อมาติดคอ ทำให้ภักใจว่าผู้ให้พรและนางเป็นเพียงคู่รักหรือเป็นชู้กัน คำว่า"สาวส้อม" ในที่นี้ไม่น่าจะหมายถึง แม่สื่อ ในภาษาถิ่นต่าง ๆ นั้นไม่ปรากฏเลยว่าใช้ สาวส้อม หรือ แม่สื่อ ในภาษาถิ่นใดใด"แม่ชู้" (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514:419) สื่อ แปลว่า ติดคอสังขาร สาวส้อม จึงอาจตีความได้ว่า มาสังขาร ไหนางทราบ บทที่ 2 นี้จึงมีใจความว่า ครั้นพี่มาสังขารไหนดางทราบ(ถึงการที่จะต้องจากไป) ต่างก็ ลืมตัว(ควยอ่านจากความรักอาลัย) รวบรวมใจไว้รัก(แลนไห)

อีกประการหนึ่ง เนื้อความในโคลงกำรเวดกล่าว"ศรีจุฬาลักษณ์"และบุณิพนธ์เป็นคู่ครอง อย่างสามภรรยาก็ไม่จำเป็นต้องมีแม่สื่อติดคออีกแล้ว

ในบทที่ 3 เยนามของนางว่า"บาศรีจุฬาลักษณ์" และเรียกซ้ำอีกครั้งในโคลงที่ 28 ว่า "บาศรีจุฬาลักษณ์ ยศยิ่ง พูนแม่" และย้ำไว้ในโคลงที่ 119 ว่า "อานองมาโนชเนื่อ นางกระษัตริ พิเอย" นั่นคือ นางผู้มีนามว่า"ศรีจุฬาลักษณ์"นี้มีเชื้อสายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนางพลเรือน (คुरुสภา, 2505:22) ซึ่งอ้างว่าเขียนไว้แต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นตำแหน่งพระสนมเอกตำแหน่งที่สี่ มีศักดินา 1000 มีตำแหน่งรองจากท้าววรจันทร์ที่สมเด็จพระพี่เลี้ยง แต่ถาพิจาณาจากคำพรรณนาของขุนพันธุ จะเห็นว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" มิใช่เป็นเพียงสนมเอก เห็นได้จากงานอดิเรกที่นางทำ (คูโคลงที่ 60 และ 72) และการแต่งกายของนาง ("รฤกกัจจรจนนทน์ อายโชนฐ พุณญา" และ "อาอวรกษยรศยทัก มลายมาศ ภูเออย") แสดงว่านางเป็นสตรีสูงศักดิ์ยิ่งกว่าตำแหน่งสนมเอกเป็นแน่ ขุนพันธุพรรณนาถึงนางในโคลงที่ 68 และ 95 ตามลำดับ ว่า "ยวอยุหาฐุไซ์ อันทาง" และ "ยวกลอกกลั่นใจชู ตากตาย" แสดงให้เห็นว่า แม่นางจะมีคู่หรือไม่ก็มิได้อยู่ในอำนาจที่ขุนพันธุจะลงอาญาได้แต่ทว่าเกรงว่านางจะเป็นเช่นนั้น หากนางเป็นเพียงพระสนมเอก ถ้ามีคู่ตามกฎมณเฑียรบาล (คुरुสภา, 2505:119) ให้ประหารชีวิตโดยไม่มีข้อแม้ ผู้เขียนจึงเชื่อว่านางมิได้เป็นเพียงสนมเอก

ชื่อ "ศรีจุฬาลักษณ์" นั้น ปรากฏในจารึกสุโขทัยหลักที่ 93 (จารึกวัดคอโสภาราม) ด้านที่หนึ่งว่า "นมัสการศรีศรีรัตน นมัสตุมงคลไตรบรมมาน ศักราชโคเจ็กรอยหกสิบเอ็ด(ปี) โทะ นักษัตรณัคคumas ออกเจ็ดค่ำ โดยฤกษ์มธุรกี แลฤกษ์นาทีย อันโยคโยคี สมเด็จพระราชเทพศรีจุฬาลักษณ์อัครราช(มเหสี) เพชร(ณัโถ)กรัณ.... มาทปรวรากก็ป็นชายาแถมเจ้ามหาธรรมราชาธิราช เกาปรควมญูจกัลยาณัณณิลพร...." (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513:41) จารึกหลักนี้บอกถึงราชวปี 761 ตรงกับ พ.ศ. 1942 เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าตำแหน่งศรีจุฬาลักษณ์นั้นเป็นตำแหน่งพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัย และทางกรุงศรีอยุธยาบริเวณนครมัยมา ฉะนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่า กวีไม่ว่าจะเอ่ยนาม "ศรีจุฬาลักษณ์" ใดง่าย ๆ ถ้านางไม่ใช่ "ศรีจุฬาลักษณ์" จริง ๆ และนอกจากนั้น ในบาทที่ 4 ยังมีคำว่า "ผู้ง" เข้ามาย้าให้เกิดความรู้สึกว่าขุนพันธุจะป็นพระเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้อื่น จึงได้เอ่ยนาม "ศรีจุฬาลักษณ์" อย่างชัดเจนและมีการเรียกผู้ง(นาง)มาร่ำลาอีกด้วย คำว่า "ผู้ง" ที่ขุนพันธุใช้ ในบาทที่ 3 ก็ให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอำนาจ ผู้ซึ่งต้องเป็นผู้มีตำแหน่งสูงเท่านั้น เช่น พ่อขุนรามคำแหงในเทพพระองค์เองในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่หนึ่ง เป็นต้น

ศัพท์

ผู้

ชอย

คู่รัก เญิง หรือ ชาย กี่

งาม ในมหาชาติคำหลวงใช้ในความหมายว่า งาม เหมือนกัน

ฉาบ ภาษាเขมร แปลว่า สักครู่หนึ่ง ชั่วระยะเวลาหนึ่ง
 แรม หมายถึงสองอย่าง คือ พักอยู่ เช่น โรงแรม รางไป เช่น แรมราง
 ในที่นี้หมายถึงทั้งสอง
 รักษ์ คือ รัก ในมหาชาติคำหลวงก็เขียนเป็น รักษ์ เช่น "เสด็จถวายลูกรักกับราช"

(กรมศิลปากร, 2511 ช : 148)

สื่อ ส่งข่าวติดต่อ สาวสื่อ แปลว่า มาส่งข่าวให้นางทราบ
 แล่น หมายถึง ทำให้ประสานกัน เช่นในคำว่า เป่าแกล่น ในที่นี้ แกล่นให้ หรือ
 แกล่นให้ หมายถึง รวมร้องไห้ด้วยกัน
 ใ้ สมุคคำหมายเลข 244 เป็น ใ้ คือ ร้องไห้ แกล่นให้ แปลว่า รวมกันร้องไห้
 บา คำไทยโบราณ ยังใช้อยู่ในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า เจ้าชาย (คณะกรรมการ
 จัดทำ อุดรราชธานี, 2500:114) ในวรรณคดีเรื่องนี้ไช้ บา นำหน้า"ศรีจุฬาลักษณ์"ซึ่งเป็นชื่อตำแหน่ง
 พระสนมเอกและเป็น"นางกษัตริย์"ถึงสองแห่ง เห็นได้ว่าโบราณใช้"บา"เรียกเจ้านายฝ่ายในด้วย

เสาวภาคย์ มาจาก สุวภาค สุว แปลว่า ดี งาม ภาค แปลว่า ส่วน สุวภาค
 หมายถึง ผู้มีส่วนต่าง ๆ งามพร้อม

ฝูง แปลว่า หมู่ พวก (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513:
 89) ในที่นี้น่าจะหมายถึงเหล่านางกำนัลทั้งหลาย

สั่งเฑาะว์ สั่ง แปลว่า รำล้า เช่น ทักขิณูสั่งเมือง ผ่นสั่งฟ้า ปลายสั่งน้ำ เฑาะว์ เป็น
 ภาษาเขมร แปลว่า ไป สั่งเฑาะว์ แปลว่า รำล้าในการที่จะจากไป

โคลงนี้ผู้นิพนธ์ไ้รำล้า"ศรีจุฬาลักษณ์"และบรรดานางข้างในอย่างเปิดเผย เหมือนดังเช่น
 พระลอรำล้าพระมเหสีและสนมกำนัลก่อนจากไป แสดงว่ามีไ้เป็นการลอบรักใคร่เป็นชู้กันแต่อย่างใด

บาทที่สอง มีคำว่า"สาวสื่อ"แต่ก็มีไ้แปลว่า แม่สื่อ อันจะทำให้เข้าใจว่าผู้นิพนธ์และ
 "ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นชู้กัน ผู้นิพนธ์จึงไม่ใช้ศรีปราชญ์ซึ่งตามประวัติว่าเป็นชู้กับนางสนมจนถูกเนรเทศ
 โคลงที่ 13 กล่าวถึงการรำล้านางที่รักและนางสนมกำนัลก่อนที่จะจากไป การรำล้าเช่นนี้
 เป็นธรรมเนียมนิยมกันในราชวงศ์ต่าง ๆ แต่งตามมาตลอด

14	โฌแม้จักฝักฟ้า	เกรงอินทร ทยอกนา
	อินทรทานเทอกโฌมา	สุฟ้า
	โฌแม้จักฝักกิน	กินทาน แลวแอ
	คินฤชัคเจ้าหลา	สุตีสองสั ะ

บาทที่ 1 และ 2 กล่าวถึงผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ คือ พระอินทร์ บาทที่ 3 และ 4 กล่าวถึงผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน คือ พระพรหม ปรากฏในลิลิตโองการแช่งน้ำว่า "ขุนแผนแรกเอาคิน ภูที่" (กุหลาบ มณีจักษมาส, 2504 : 15) ขุนแผน หมายถึง พระพรหม แสดงว่าพระพรหมสร้างโลก สร้างแผ่นดิน จึงเป็น "เจ้า" แห่งแผ่นดิน ความกล่าวถึงเทพมาแต่บาทต้น จึงเข้าคู่กัน คือ พระอินทร์ และ พระพรหม ความในบาทที่ 4 คำว่า "เจ้าหลา" จึงน่าจะมิได้หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน

ศัพท์

เทอก	พจนานุกรมใช้ เท็ก แปลว่า พาไป
ฟ้า	สวรรค์
อินทร	พระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์
คิน	มนุษย์โลก
ภู	หรือ ไม่
เจ้าหลา	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน หมายถึง พระพรหม
สุตีส	อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา

15	โฌแม้ฝักน่านน้ำ	อรรณพ แลฤา
	ยวนนาคเซยช็อก	ฟ้าใหม่
	โฌแม้ร่าฟิงจบ	จอมสวาสติ ภูเอย
	โฌแม้โครสงวนได้	เท่าเจ้าสงวนเอง ะ

บาทที่ 3 สมุดคำหมายเลข 244 เป็น "โฌแม้ร่าฟิงจบ ไครโลกย" น่าจะถูกต้องมากกว่า "จอมสวาสติ" เพราะความในโคลงที่ 14 กล่าวถึง ฟ้า (สวรรค์) คิน (โลกมนุษย์) โคลงที่ 15 กล่าวถึง น้ำ (บาดาล) จึงครบโลกทั้งสาม

ศัพท์

อรรณพ หวงน้ำ
 ยยาว อานว้า เยี้ยว แผลว้า แผนว้า
 ไทรโลกย คือ ไทรโลก ในทางวรรณคดีหมายถึงโลกทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์
 และบาดาล ซึ่งเชื่อว่าอยู่ในไตรหาสมุทร
 สงวน ถนอมรักษาไว้ หวงแทนไว้

ข้อสังเกต

บาทสุดท้าย มีลักษณะเป็นโคลงสี่สุภาพ แปลกกว่าโคลงอื่น ๆ

ความสรุปของโคลงที่ 14 - 15 ซึ่งกล่าวถึงการแสวงหาบุคคลและสถานที่อันเหมาะสมที่จะ
 ผาถนางไว้ระหว่างที่จากไป เป็นบทประทับใจ ที่สร้างธรรมเนียมนิยมในการพรรณนาบทนิราศ กวี
 สมัยหลังมาแต่งตามกันหลายท่าน

16	สร เหนาะนิราบน้อง	ลงเรือ
	สาวส่งเลวแถม	ฝั่งงเฝ้า
	สระเหนาะพี่เหลยวเหลือ	อกส่ง
	สาวคงงขาส่งเงา	ส่งคน ๆ

บาทที่ 2 ผู้นิพนธ์พรรณนามีผู้เฝ้ามาส่งอยู่เต็มฝั่ง สนับสนุนความคิดที่ว่าผู้นิพนธ์เป็น
 พระเจ้าแผ่นดิน และการเดินทางครั้งนี้คงจะเป็นการเดินทางครั้งสำคัญ จึงมีผู้มาส่งกันอย่างเอิกเกริก
 ไม่ใช่ไปอย่างปกติธรรมดา

บทที่ 1 บอกไว้ชัดเจนว่าเป็นการเดินทางทางเรือ

ศัพท์

สรเหนาะ วังเวงใจ มักหมายถึงเสียงที่ให้ความรู้สึกวังเวงใจ
 นิราบน นิราศ แปลว่า ไปจาก นิราบน้อง คือ ไปจากน้อง หรือ จากน้องไป
 สาวส่ง สาว หมายถึงบรรดาฝ่ายในทั้งหลาย เนื่อความสอดคล้องกับโคลงที่ 13
 ส่ง หมายถึง ว่าลา ความบังเอิญว่าสมณกษัตริย์ฝ่ายในมาส่งเสด็จ เป็นการว่าลาเป็นจำนวนมาก ส่งเสียงอื้ออึง

เลว ^๕ ฟังไป ^๕ เลียงถั่ง ^๕ ถึง
 ฝา ^๕ พบคำนี้อีกในโคลงที่ 55 ใช้เป็นราชาศัพท์ แปลว่า ไปพบ ไปหา ยืนยันว่า
 ผู้จะเดินทางไปเป็นเจ้านาย
 เหลือ ^๕ เกิน ^๕ พ้น ^๕ เหลือออก หมายถึง สิ้นพ้น (จากใจ) คำนี้พบอีกครั้งในโคลงที่ 49
 สาร ^๕ ขอความ
 ทน ^๕ ตัวเอง ^๕ คือนุญ ^๕ พน ^๕ ข
 สารทงงชาสงเงา ^๕ สงงทน ^๕ หมายถึง ไครว่าลางนางกวยขอความที่นางก็ไครว่าลาชา

17 ^๕ สระเฒาะนำควงควง ^๕ ควักแ
 สักอกแคโหยหล ^๕ เพื่อให้
 จากบางกะจะแล ^๕ ลิวโลก
 ลิวโลกชวนมองไซ ^๕ ชาวตรอม ฯ

โคลงนี้เป็นโคลงแรกที่กล่าวถึงสถานที่ที่ผ่านไป แสดงว่าจุดเริ่มต้นของการเดินทางอยู่ใกล้ ๆ
 กับบางกะจะ บางกะจะอยู่ตรงสามแยกทางน้ำ ใกล้วัดพนัญเชิง (กรมศิลปากร, 2509 : แผนที่
 พระนครศรีอยุธยาฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ. 2469) บริเวณนี้ ปรากฏในภาพที่ชาวต่าง
 ประเทศที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเขียนไว้ (กรมศิลปากร, 2514 : 72 - 73)
 ว่าเป็นท่าจอดเรือกำปั่นของฝรั่งและเรือสำเภาของจีน แต่ไม่ปรากฏว่าไครพรรณนาไว้ในโคลงกำสรวลฯ
 แสดงว่าวรรณคดีเรื่องนี้แต่งก่อน พ.ศ. 2060 อันเป็นที่ชาวโปรตุเกสเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย ใน
 รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (สงวน อ้นคง, 2504 : 275)

มีข้อที่น่าสนใจก็คือ สองคำท้ายบาทที่ 3 ข้างกับสองคำแรกของบาทที่ 4 ลักษณะเหมือนกับ
 โคลงห้าในลิลิตโองการแช่งน้ำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย
 ให้เขารูปแบบของโคลงคัน (ม.จ. จันทร์จรัญ รัชสี, 2511 : 270 - 286) เช่น

<u>ของเดิม</u>	นานาเอนกเนา ^๕ เคอมกลับ	<u>รัชกาลที่ 6</u>	นานาเอนกเนา	เคอมกลับ
	จักว่าจักรพา ^๕ ฝเมื่อหมั		จักว่าจักรพา	เมื่อใหม่
	กล่าวถึงตระวน ^๕ เจ็คอนนพลุ		กล่าวถึงตระวน ^๕ เจ็	<u>อนนพลุ</u>
	น้ำแลงไซ ^๕ ขอดหาย		<u>อนนพลุ</u> ^๕ น้ำแลงไซ	ขอดหาย

ลักษณะการเขียนเช่นปรากฏในโคลงนิราศหริภุญชัย เช่น โคลงที่ 174 ว่า

จากเจียนเนื้อเกลี้ยงกลืน	องค์อร
องค์อรสมสมรนอน	พรากขวัญ
พรากขวัญเคื้อคแตกคอน	อกมอน มรแอ
อกมอนมรบาน	บินมาในทรง ฯ

นิราศหริภุญชัย หน้า 5

แต่โคลงนิราศหริภุญชัยโคลงนี้ กวีตั้งใจให้เป็นโคลงกลอักษร คือกำหนดให้วรรคหลัง กับสองคำหน้าวรรคหน้าในบาทต่อ ๆ ไปทุก ๆ บาท ส่วนโคลงทวาทศมาสนั้น เห็นได้ว่ามีลักษณะ การซ้ำคำในวรรคหลังบาทที่ 3 และวรรคหน้าบาทที่ 4 ซ้ำคำไม่หมดทั้งสองคำ มีโคลงถึง 7 โคลง ซ้ำเฉพาะคำแรก ส่วนคำหลังใช้พยัญชนะต้นตัวเดียวกัน เช่น

บลุเลยไคไครค	ตรอมเคียว
พิษณุเวาแกลลาญ	สวาทชา
ววมวังเวงเยียว	นฤพิ
นฤชาคิยังหาหนา	นิมสมร ฯ

ทวาทศมาส โคลงที่ 227

นอกจากนั้นยังมีการซ้ำคำที่สอง เช่น

กรจบบทมาศไท	ชาศรี กากยแอ
หัตถ์บังคมพุ่มไฉน	เลื้อคยอย
บวงสรวงสุมาลี	นานไผ่ ลมแอ
เคื่อนไผ่หาละหอย	ไผ่เห็น ฯ

ทวาทศมาส โคลงที่ 73

ในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 60) เช่น

สำสารผายผาคพยง	สีนเคนทร
คมชาคคคือจักร	เคลือบแคลว
พระกรกระลึงเขน	กระลอก
กรลอกกตกงแพรว	เพรอกพราย ฯ

ลิลิตยวนพ่าย โคลงที่ 279

ศัพท์

คว้งคว้ง ความหมายเดียวกับ คิวคว้าง และ คิวคว้าง ซึ่งพจนานุกรมแปลว่า
 เว้งว้าง กว้างใหญ่
 คิวแค ใจหวิว
 ล็อค สมคอก สมกับที่ คำ"คอก" มีใช้มากในลิลิตพระลอ มีลักษณะเป็นคำลงท้าย
 เช่นเดียวกับคำว่า หรอก ทำให้มีความหมายแน่นขึ้น หรือชี้เฉพาะขึ้น
 เพื่อ คำไทยโบราณ แปลว่า เพราะ เพราะเหตุว่า
 บางกะจะ เม่นำตรงฐานแยกไกลปอมเพชร พระนครศรีอยุธยา เป็นทำจอคเรือกำปั่น
 ของฝรั่งที่เขามาคิดคอกขาย

ลิวโลก ปรากฏอีกครั้งในโคลงที่ 93 บาทที่ 3 ว่า "ลูกยืนวงงเวงแล ลิวโลก"
 ลิวโลก เป็นคำประกอบคำว่า "แล" ทั้งสองแห่ง ชัยสิทธิ์ เกรษฐบุบผา แปลว่า ไกลลิบลับ
 (ชัยสิทธิ์ เกรษฐบุบผา, 2514 : 59) อาจจะหมายถึงความรู้สึกว่าเหว เปลาเปลี่ยวเดียวดาย
 ก็ได้

18	จากมาให้ส่งงโกฎ	เกาะрын
	รมร่ำทั่วเกาะขอม	ช่วยอ้าง
	จากมามีคตาวน	วองวอง
	วองวองโหยโหยาง	ช่างื่อ ๆ

โคลงนี้เคยข้อสถานที่เรือผ่านสองแห่ง คือ เกาะเรี่ยน และ เกาะขอม เกาะเรี่ยนนั้นที่
 สังเกตที่ ตำบลเกาะเรี่ยน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : 9) ส่วนเกาะขอมนั้น สันนิษฐานว่า คือ
 ตำบลบ้านขอม ซึ่งเป็นชื่อเดิมของตำบลวัดยม อำเภอบางบาล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : 707)

ลาธุแบร์ ทูตฝรั่งเศษซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เขียนแผนที่กรุง
 ศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2509 : ผังเมืองกรุงศรีอยุธยาและที่อยู่ของชาวต่างประเทศรอบ ๆ เกาะ
 เมือง) เห็นได้ว่า ระหว่าง บางกะจะ - บ้านเกาะเรี่ยน - บ้านวัดยม มีที่อยู่ของชาวต่างชาติ
 เป็นอันมาก ซึ่งกวีแต่งโคลงกำสรวลมาได้พรรณนาถึงเลย ทั้ง ๆ ที่ขบวนเรือโค่นานมาทางนั้นอย่าง
 แน่นหนา (ดูแผนที่ ที่ 8)

คำว่า ช้างอ เป็นภาษาเขมร แปลว่า ป่วย พบมากในทวาทมาส ดังโคลงที่ 23 ว่า
 "ปางเจ็นช้างอถวิล ลิวโลก" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 71) ในโคลงกล่าวกรวลา
 หมายถึง เกรวโสภมากเหมือนเจ็นป่วย

คำว่า ไหขวาง ที่กวีใช้แทนคำว่า ร่องไห นั้น มีใช้มากในทวาทมาส มหาชาคิคำหลวง
 คีลทพระลอ และลิลิตยวนพ่าย เช่น

เคื่อนคลกรรกรีกหลา	ชลาชล
ชลชลานองเนย	น่านกวาง
ทวมมารคนทีจน	คาฝั่ง
นีกรวนทุกไหขวาง	ที่เห็นใคร เห็น ฯ

ทวาทมาส โคลงที่ 134

"ไหขวางชวาวนคั่น"

มหาชาคิคำหลวง หน้า 198

ศัพท์

โกฏ	คือ โกษ ซึ่งพจนานุกรมหมายถึง โลก หรือ แผ่นดิน
เกาะเรียน	เกาะเรียน เป็นชื่อตำบลหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันเรียกว่า
"บ้านเกาะเรียน"	
รำ	รำไห ร่องไห
เกาะขอม	ชื่อตำบลบ้านขอม ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนเป็น ตำบลบ้านวัดยม
มืคทาวเียน	คือ มืคตาเวียน หมายถึง ความรู้สึกวิงเวียน ซึ่งในภาษาถิ่นเหนือใช้ว่า
เวียนหน้า ภาษาถิ่นกลางใช้ว่า เวียนหัว	
ว่องว่อง	คำซ้ำ ว่อง ในภาษาถิ่นใต้แปลว่า รวดเร็ว ในภาษาถิ่นเหนือหมายถึง
สิ่งที่เป็นวงกลม ๆ (จ.จ.ส., 2499 : 236) ภาษาถิ่นอีสานแปลว่า อากาเวียนที่ระ	
(ชัยสิทธิ์ เกรษรบุณดา, 2514 : 60)	
ไหขวาง	ร่องไหควยความเกรวโสภยิ่ง
ช้างอ	ภาษาเขมร แปลว่า ป่วยไข้

โคลงที่ 18 เป็นการกล่าวพรรณนาถึงการที่เรือแล่นมาถึงเกาะเรียน และ เกาะขอม
อย่างรวดเร็ว ประกอบกับความทุกข์โศกทำให้วังเวียนจนป่วยไข้

19	จากมาล้าทนลง	ละชนอน
	ชนอนมือเลยอะ	พิแกลว
	จากมาก่าจรจนทน	จรงกลืน
	จรงกลืนแกมนองแกว	ไปวาย ฯ

โคลงนี้เคยถึงชื่อสถานที่แห่งเดียว คือ ชนอน ชนอนคือคานเก็บอกรการผ่านเขตรอบ ๆ
กรุงศรีอยุธยา มีสี่คาน ตั้งอยู่ที่แม่น้ำทางรวมที่จะเข้ากรุงทั้งสี่ทิศ ทิศตะวันออก คือ ชนอนบ้านเขาเมา
ทิศใต้ คือ ชนอนบ้านบางตะนาวสี ทิศตะวันตก คือ ชนอนบ้านปากคู ทิศเหนือ คือ ชนอนบ้านบางหลวง
(กรมศิลปากร, 2509 : 48) ชนอนที่กล่าวถึงในโคลงนี้คือชนอนบางตะนาวสี ซึ่งพระยาโบราณ
ราชธานินทร์อธิบายว่าอยู่ตรงข้ามวัดโปรดสัตว์ เป็นคานเก็บภาษีใหญ่กว่าทุกแห่ง เพราะเป็นคาน
สำหรับตรวจคนและเรือสินค้า กับเก็บภาษีสินค้าที่เข้าออกหัวเมืองชายทะเลและต่างประเทศ
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชนอนหลวง ปรากฏในจดหมายเหตุชาวฮอลันดา ที่เข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2160
- 2161 ว่าบ้าน Tanau เป็นที่ตรวจเรือสินค้า (หลวงวิจิตรวาทการ, 2480 : 13) ถ้าหาก
โคลงกล่าวถึงเวลาแห่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นสมัยที่มีการติดต่อค้าขายกับต่าง
ประเทศมาก ชวนพจนานุกรมจะพรรณนาถึงเรือสินค้าที่มาทอดสมออยู่แถวชนอนหลวง แต่โคลงกล่าวถึงเวลา
ก็มิได้พรรณนาถึงเลย ทั้งที่ข้อความตอนนั้นมิได้ขาดหายไป

ศัพท์

ล้าทน	หัน ภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า นั้น (จ.จ.ส., 2499 : 267) ล้า คง
จะหมายถึง	ล้าแม่นำ ล้าหัน แปลว่า ล้าแม่น้ำนั้น
ดูะ	คือ ดู แปลว่า ถึง (รายละเอียดอักษรวิธีของคำนี้ มีในบทที่ 22)
ชนอน	คานเก็บอกรการผ่านเขต ชนอนในที่นี้จะเป็นชนอนหลวงทั่วทิศโปรดสัตว์
อำเภอบางปะอิน	พระนครศรีอยุธยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : 101)
ถือ	จับ ยึด ในที่นี้หมายถึง เก็บภาษีอากร

แคลว

คลาด

ละ

ปล่อย หมายความว่า คำนปล่อย ผู้พ้นจึงเกินทางต่อไป

กำจร

พุ่งไป แผลงมาจาก ขจร

จันทน

คือ จันทน์ หมายถึง ไม้อันทนซึ่งใช้เป็นเครื่องหอมประพินฉวี เรียกกระแจะจันทน์ หรือน้ำมันหอม เรียกน้ำมันจันทน์

จรงกลิ่น

มีกลิ่นหอมจรงใจ

บาทที่ 2 ของโคลงนี้ บางฉบับเป็น "ชนอนบื้อเลยะ พี้แคลว" ซึ่งให้ความหมายได้ชัดเจนกว่าไม่มีคำว่า บื้อ แสดงว่า ชนอนไม่เรียกเก็บภาษี

โคลงที่ 19 กล่าวถึงการเดินทางผ่านด่าน คงเนื่องจากเป็นกระบวนเรือของราชदारจึงไม่ต้องเสียค่าผ่านด่าน และพรรณนาในสองบาทท้ายเป็นทำนองว่า แม่จะมาทางไกลถึงแค่นี้แล้ว ก็ยังไ้กลิ่นหอมจากแกมนางที่รักอยู่ไม่หยุด

20 จากมานักนีนเื้อ

นอนหนาว

หนาวเหนอยเพราะลัชาย

ชาบชู

จากมาพระนางนาว

น้แม่

หนาวเหนอยมือแก้วกู

มือนมื่อ ๆ

โคลงนี้สอดคล้องสถานที่แห่งหนึ่งในบาทที่ 3 คือ "พระนาง" หรือ บางตะนาว ซึ่งเป็นชื่อตำบลอยู่ใกล้ ๆ กับชนอนที่เอ่ยถึงในโคลงที่ 19 ปรากฏชื่อในพระราชนิพนธ์ว่า ชนอนบางตะนาว (คุรุสภา, 2504 ก : 25)

ศัพท์

นักนีนเื้อ

นักนีน เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า อ่อน นุ่มนิ่ม เนียน (ชัยสิทธิ์ เกรษฐบุณดา,

2514 : 51) คร.ประเสริฐ ๗ นคร ว่า นักนีน นกนิม หมายถึง นาง (คร.ประเสริฐ ๗ นคร

2516 : 222) หาก นักนีน แปลว่า อ่อน นักนีนเื้อ หมายถึง เน้ออ่อน คือ นาง เช่นกัน

ลั

ลม

ชาย

แปลว่า พัดอ่อน ๆ

ชามชู้ ชาม แปลว่า ชิมเข้าไป ชู้ หมายถึง นางและผู้นิพนธ์ ชามชู้ หมายถึง
 ม พักมาทำให้นางหนาว ผู้นิพนธ์เองก็หนาว
 ทรนาว เขาใจว่าหมายถึง ชนอนนางตะนาวสี
 นาว คือ นาว แปลว่า เหนียว หรือ โน้ม หรืออาจจะหมายถึงผลมะนาวโดยตรง
 แก้ว ของมีค่า หมายถึง นาง
 ภู ยังให้ขึ้นสู่สภาพเดิม "หนาวเหนียวมือแก้วภู" หมายถึง มีนางช่วยทำให้
 วยหนาวและหายเหนียว
 มุ่มมือ มุ่ม แปลว่า เกลี้ยงเกลา อ่อนนุ่ม มุ่มมือ หมายถึง รู้สึกถึงความละมุนมือ

โคลงที่ 20 ความหนาวที่เกิดแก่ตนเพราะกระแสดลม และความหนาวเพราะความอยู่เดี่ยว
 ้าเหวของนางที่รัก เมื่อถึงคำบางตะนาวสี เล่นคำ นาว เป็นทำนองเทียบเคียงด้วยความระลึก
 ถึงความละมุนมือคราวสัมผัสเมื่อยามหนาวแต่ครั้งก่อนมา

21	จากมามาเกลไกล	บางชาน
○	ชานราบคือชานคือ	คอกไม้
	มาเกาะกำแยลาญ	ลุงสวาสติ ภูเอย
	ถนัดกำแยยไส	พี่ค้าย ฯ

บาทที่ 1 กล่าวถึงชื่อ บางชาน ซึ่งอยู่ในคำมุลลาลกเกรียบ อำเภอบางปะอิน ถัดจากบาง
 ตะนาวสี ในพระราชพงศาวดาร (จุลศักราช, 2504 ๓:25) ว่าทัพพระมหาอุปราชโอรสพระเจ้าหงสาวดี
 ยกมาเมื่อ พ.ศ.2130 ตั้งอยู่ที่ชนอนบางตะนาวแล้วแตกพ่ายลงไปอยู่ที่บางกระคาน ส่วนอุปมาในบาท
 2 นั้น มีพยางค์ในทวาทศมาสว่า "ชานคังชานคือ คอกไม้" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504:92)

บาทที่ 4 พรรณนาความรู้สึกโดยไข้ไส้"เป็นที่แสดงความรู้สึกแทนหัวใจหรือจิตใจ ลักษณะการ
 พรรณนาเช่นนี้มีมากในโคลงกำสรวลฯ และทวาทศมาส เช่น โคลงที่ 66 ของทวาทศมาสว่า "กรมโกธ
 เทวารถอน ถอดไส้" โคลงที่ 144 ว่า "คลรคุดยรร หยอนไส้" และโคลงที่ 155 ว่า "อิงแอก
 เสี่ยงเรียมแปร บ่วนไส้" เป็นต้น แสดงว่า หมายถึง ความรู้สึกภายใน

คำพูด

แกล เป็นคำโบราณ แปลว่า ไกล เกือบ
 ไกล คือ ไกล
 บางชกาน ชื่อหมู่บ้าน อยู่ในตำบลตลาดเกรียบ อำเภอบางปะอิน
 คือ สะท้อน
 คอกไม้ ความเปรียบว่าสะอึกอัมคังคอกไม้ บอกถึงการแต่งกายที่แลเห็นส่วนของ
 เกาะกำแย ไม่ปรากฏว่าอยู่ที่ใด อาจเป็นเกาะเล็ก ๆ ในอดีต เวลานั้นคิดเป็นเนินได้ยาก
 กับแผนกใหญ่แล้วก็ได้
 ลาญสูง คำเดียวกับ ลันสูง สะสูง แปลว่า ใจเป็นห่วงถึง เป็นทุกข์ถึง ใจหาย
 หนัก รวกับ
 กำแย ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง มีขนที่ใบ ถูกแล้วคัน
 ย่ำใส่ สมุดคำทุกฉบับ ยกเว้นฉบับหมายเลข 247 เป็น "หนักกำแยเข้าใส่" เข้า
 คุ้มกับ แหะ แปลว่า กวนโดยไม่ปลายมือหรือปลายไม้กวนให้บังเกิดความระคายในใจ
 คาย อาการที่รู้สึกราวของสิ่งหยาบ ๆ มากกระทบตัว ระคาย

โคลงที่ 21 ผู้นิพนธ์เดินทางมาถึงตำบลบางชกาน ก็ได้กล่าวเชิงเปรียบเทียบกับชื่อตำบลกับ
 ส่วนของร่างกายนางตามที่มีเกิดขึ้นในจิตประหวัดถึง และเมื่อมาถึงเกาะกำแย ก็เปรียบกับความ
 รู้สึกระคายเคืองภายในจิตใจ

22	พระไภยารักษ์แก้ว	กามา
	มายานขวางขวางกาย	กงงนี้
	จากมาเลือกตากก	เทมยาน
	เทมยานมรุก	ดงงแถม ฯ

โคลงนี้บอกข้อสลดทว่า ยานขวาง เข้าใจว่าจะหมายถึงทางน้ำที่ไหลขวางจากแนวแม่น้ำ
 ตอนอื่น ๆ (แผ่นที่ 2)

คำ พระ ในที่นี้ ถ้าไม่แปลว่า เทวดาเป็นผู้ทำให้พลัดพรากจากนาง แต่ แปลว่า พระราชา

ผู้วิเศษจากนาง ความก็จะแน่นอนขึ้นว่า เป็นเกียรติหรือเจ้านายชั้นสูง

กวี

พระ เทวคาหรือพระราช จะหมายถึงตัวเองบ้างใดหรือไม่ มีความหมายว่า
ใครเล่าที่จากนางมายังตำบลนางขว้าง เป็นคำถามแบบ Rhetoric question คือ รู้คำตอบแล้วว่า
พระองค์ใดที่จากนางมา (ผู้พิมพ์เอง)

บาราศ	พราภ
แกว	นาง แกวภู นางของชา
ยาน	ระยะทางจากตำบลหนึ่งไปอีกตำบลหนึ่ง บริเวณ
ขว้างกาย	ขว้างตัว นอนทอดตัว, กลิ้งกาย เป็นการ เล่นคำให้สอดคล้องชื่อตำบล
เลือกตากก	ส่วนคนไทย หมายถึง ทุกข์หรือคับแค้นอย่างแสนสาหัส
มรุ	ไม่รู้วาทะไร ประมาณมิได้
ก	ก็ เทาไร

โคลงที่ 22 นี้ ผู้พิมพ์พรรณนามาถึงย่านนางขว้าง ทอดขว้างกายลงคร่ำครวญ จากมาครั้งนี้
ทุกข์หนักแสนสาหัส น้ำตาไหลเป็นสายเลือกมากมายประมาณมิได้เต็มบริเวณนานนั้น

23	จากมากอนานน้ำ	นองกาม
	กามกระเวนแรมรศ	รวงไส้
	จากมาราชครามคราม	อกกำ
	อกกำเพราะชู้ให้	คันที ๑

บาทที่ 2 มีลักษณะเช่นเดียวกับโคลงที่ 21 คือ พรรณนาความรู้สึกโดยใช้ "ไส้" แทนจิตใจ
ส่วนบาทที่ 3 และ 4 ก็มีลักษณะซ้ำคำเช่นเดียวกับโคลงที่ 22

กวี

อก	ในอก ในใจ
นานน้ำ	บริเวณของน้ำ
นองกาม	เต็มไปด้วยความรัก เอาความว่า ความรักท่วมท้นหัวใจ (เหมือนน้ำเต็ม
บริเวณนานน้ำ)	

กระเวน	วนเวียน
กามกระเวน	คือมีความปรารถนาในความรักร้อยไม่ขาด
แรมรศ	แรม แปลว่า ร้างไป ไม่มี รศ คือ รส ในที่นี้หมายถึง รสพิศวาส
แรมรศ หมายถึง	ร้างจากความรัก หรือ ร้างจากนาง
ร้างใส่	ร้าง แปลว่า รุ่งโรจน์ สว่างโพล่ง ใส่ เป็นสร้อยคำ
ราชคราม	ชื่อเดิมของอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : 1206)

คราม	มาก (คณะกรรมการผู้จัดทำ ฉบับราชธานี, 2500 : 57) หรือแปลว่า
ดวงสีน้ำเงิน	
กำ	แซม สีจึก ครามอกกำ หมายถึง ออกชอกขำเป็นสีคราม
ให้	คือ ให้ หรือ ร้องให้
ทัน	ไม่หลับ ไม่ละเวน
ที่	ทูป คือ ทูปอก แสดงความเศร้าโศก ทันที หมายถึง ทูปอกอยู่ตลอดเวลา

โคลงที่ 23 กล่าวถึงการจากมาในบริเวณที่เนื่องนองควยน้ำไม่ขาดสาย เปรียบได้กับความรัก ที่คู่สวณอยู่ในใจไม่ขาดหายไปได้เลย เมื่อมาถึงราชคราม กวีเล่นคำว่า คราม ซึ่งเป็นสีคล้ายเหมือนรอยชอกขำเพราะทูปอกตนเอง

24	จากมาแก้วคำ	ชรอกแซะ
	โพรงชรอกโสรหมแซะศรี	โศกรสร้อย
	จากมาพิบูลเบะ	บุณแม่
	บุณแมลหอยไ	ชาวตรอม ฯ

บาทที่ 3 สมุดคำหมายเลข 253, 244 และ 242 เป็น "จากมาพิบูลเบะ บุณแม่" สมุดคำหมายเลข 239 และ 246 เป็น "จากมาพิบูลเบะ บุณแม่" ทำให้เข้าใจว่าเป็น "จากมาพิบูลเบะ บุณแม่" ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้นิพนธ์และ "ศรีจุฬาลักษณ์" จากการที่นางได้จัดหมากพลูมาไหว้รับประทานระหว่างทาง

บาทที่ 1 บอกว่าเป็นเวลาค่ำ แสดงว่าเดินทางมาได้ 1 วันแล้ว

ศัพท์

แกว	แกว หมายถึง นาง กู แผลงมาจาก กู
ชรอกแขวะ	ชรอก คือ ชอก แปลว่า ครอบ หางแอม ที่แอม ชองแอม แขวง แปลว่า
เจาะ	ชรอกแขวะ หมายถึงริมฝั่งแม่น้ำตอนที่แยกออกเป็นทางน้ำเล็กๆ
แขวะ	เป็นคำกริยา แปลว่า เจาะ ทะลวง
ศรี	คำแทนตัวกวีในวรรณคดีเรื่องนี้
โศรกศร่อย	คือ เกรี้ยวโศก "โศรกชรอกโศรมแขวะศรี โศรกศร่อย" มีความหมายว่า
	เหมือนความเศร้าโศกร่วมกันแซกซอนอยู่ทุกซอกทุกมุมในกายคน
พิบูล	สมุคคำหมายเลข 239 และ 246 เป็น พืพลู
แปะ	แปลว่า แยกออก บาน แยกออก เป็ดของ (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514 : 329)
ปุ่นแม่	สมุคคำหมายเลข 253, 244 และ 242 เป็น ปุ่นแม่ โคลงนี้เล่นคำว่า ปุ่น
ในบาทที่ 3	หมายถึง ปุ่นที่ไขกันหมาก แบทบาทที่ 4 ปุ่นแม่ มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ นาง (คู่กับพลู)
ลหอยให้	ลหอย แปลว่า โอดครวญ ลหอยให้ หมายถึง ร้องไห้คร่ำครวญ
ชาวตรอม	ฟังชาวอย่างตรอมตรมใจ

โคลงที่ 24 กล่าวถึงการเดินทางตามลำคัมต่อมา มีความทุกข์โศกแซกซอนอยู่ทั่วทั้งร่างกาย ความในบาทที่ 2 เป็นเชิงเปรียบเทียบว่า ผู้นิพนธ์กับนางนั้น รักกันสนิทแนบแน่นเข้าคู่กันประหนึ่งพลูกับปุ่น (แยกจากกันไม่ได้) และในบาทที่ 4 มีความหมายว่า ครั้นพลู (ผู้นิพนธ์) ต้องแยกกับปุ่น (นาง) ฉะนั้น ก็ได้แกคอบฟังชาวครวญกันด้วยความตรอมใจ

25	จากมาแกวฝั่งแม่	ใจรักษ มาแม่
	ยวอยู่เลวไผ่จอม	ดาวใส่
	จากศรีสลักไกร	สกลิดอน อวนแม่
	รยร่ำไห้หาเจ้า	ช่างาย ๗

บาทที่ 3 แสดงความเชื่อของคนไทย 2 อย่าง คือ คนสลักเพราะมีผู้พูดถึงบ่อยครั้ง อย่างหนึ่ง ในที่นี้แสดงว่า ผู้นิพนธ์คิดถึงนาง บ่นถึงนาง จนนางน่าจะสลัก อีกอย่างหนึ่ง คือ เชื่อว่าการสะกิดเป็นการ แกสลักได้ ฉะนั้นโคลงนี้จึงเน้นให้เห็นความใกล้ชิดของคนทั้งสอง

ศัพท์

ฝั่ง	น่าจะเป็น ฝั่ง แปลว่า ทางออก แผลออก
แผ่	คลี่ ขยาย แสดง แผ่ใจรักแผ่ แปลว่า ส่องหัวใจแสดงความรักมาถึงนาง
ยบ	ผิวว่า แมว่า ถ้า
อยู่เลย	อยู่ไม่ก็ อยู่ไม่มีความสุข
ไผ่ผอม	คือ ผายผอม
ผ่าวใส	ผ่าว แปลว่า ร้อน ผ่าวใส หมายถึง เราร้อนในใจ
ศรี	นาง
สถิต	สถิต
ออน	แปลว่า นาง หรือ คอยๆ ละมุนละม่อม สถิตออน หมายถึง สถิตินาง หรือ
สถิตเบาๆ	
อรน	น้อง (คณะกรรมการจัดทำ อุดมราชธานี, 2500 : 186)
ช่างาย	ภาษาเขมร แปลว่า ห้างไกล

โคลงที่ 25 กล่าวถึงความทวงใจ เกรงนางที่รักว่าจะไม่มีความสุข และปรารถนาถึงความใกล้ชิด และความเอาใจใส่ ประณิบัติ เล็กๆ น้อยๆ ที่เคยมีต่อกัน ระลึกได้ถึงเวลาสักอีก ก็ต้องการให้ผู้อื่นช่วยทำให้หาย

o

26	จากมาเร็วร้อนทั้ง	พญาเมือง
	เมืองเปลวปลิวใจหาย	น่านอง
	จากมาเย็นมาเปลือง	อกเปลว
	อกเปลววายฟารอง	รำหรรษา ๖

บาทที่ 1 กล่าวถึง หังพญาเมือง คำว่า หัง ปรากฏมากในมหาชาติคำหลวง เช่น "ที่ในหงษ์พาลี" (กรมศิลปากร, 2511 ข : 148) และในทวาทกมาส (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 96) ว่า "หงนาแลชาวเลิศ ลวงนา แม่เฮย"

ศัพท์

รอน	ลอย
หง	คำเดียวกับหง แปลว่า หุง (คณะกรรมการจัดทำ อุดมราชธานี, 2500 : 104)

พญาเมือง	ชื่อเฉพาะ มานิก วลลิโกม (ม.จ.จันทร์จิรายุ รัชนี้, 2511 : 299)
สันนิษฐานว่า คือ พงพระยาบรรลือ	
เมืองเปล่า	เมืองร้าง
นานอง	นานอง
เปีย	แลว แลจึง (คร.ประเสริฐ ๗ นคร, 2516 : 232)
เปลือง	หมกสิ้น หมกไป
อกเปล่า	ใจอ้างว่าง ใจหาย
ว้ายฟ้า	(ใจ) ปลิวล่องลอยไปในอากาศ
รำหา	รำ แปลว่า ร้อง รำหา หมายถึง ร้องหา
รนาหา	ค้นหาควยอาการเรารอน

โคลงที่ 26 กวีกล่าวถึงณารที่เรือล่องลอยมาจนถึงทุ่งพญาเมือง แลเห็นเมืองร้างว่างเปล่าก็
ใจหาย จึงเปรียบกับความว่างเปล่าในอกตน ได้แต่ส่งใจแสวงว้ายฟ้ามาหานางควยความว้าเหวและเรารอน

27	จากมาเมืองเก่าเท่า	ลเท ทานรา
	เท่ามึงบางมา	น้ำใส
	จากมาอนอานา	บุญมาป ไกนา
	เมืองมึงหลายเจ้าไว	รยกโรย ๆ

โคลงนี้พรรณนาถึงเมืองหลวงเก่าเมืองหนึ่งซึ่งมีพระมหากษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาหลายพระองค์
เป็นเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก แต่มาร่วงโรยร้างราไป เข้าใจว่าจะหมายถึง "กรุงอโยธยา" ซึ่ง
เป็นเมืองหลวงเก่าก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเกิดโรคระบาด จึงย้ายขึ้นไปเหนือน้ำ เพื่อหนีจากโรค
ระบาด (กรมศิลปากร, 2514 : 63 - 65) ศรีศักร วลลิโกม กล่าวว่า เมืองอโยธยาน่าจะอยู่
บริเวณวัดเดิมหรือวัดอโยธยาจะต้องเป็นเมืองสำคัญถึงขั้นเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ (ศรีศักร
วลลิโกม, 2509 : 64 - 66)

บาทที่ 3 มีคำเรียกนางที่แปลกจากวรรณคดีเรื่องอื่นๆ อยู่คำหนึ่งคือ "อาเม" คำว่า "เม"
น่าจะเป็นคำเดียวกับ แม่ ของภาษาไทยในอัสสัม ซึ่ง ดร.บรรจบ พันธุเมธา (ดร.บรรจบ พันธุเมธา,
2504 : อธิบายศัพท์หน้า 16) สืบค้นมาได้ว่าหมายถึง เมีย ปรากฏว่า คำว่า "เม" มีใช้อยู่ในวรรณคดี

เรื่องเดียวกันนั้น คือ ทวาทคมาส (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 98) ว่า "โอ้เหมือนแม่เหมือนเม มาลบบมาศ ญเอย" แปล "เม" ว่า เมีย ได้ความเหมาะสมเจาะ โคลงที่ 221 ในวรรณคดีเล่มเดียวกันว่า "ภรรยาคะหงองโอ้อาเม มิ่งเอย" ใช้ "อาเม" เป็นคำอุทานเช่นเดียวกับคำกรวลา ทำให้เห็นได้ว่า อาเม คือ อา หรือ อ้า หรือ โอ้ กับ เม จึงหมายถึง เมีย ดังนั้นความในบาทนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนคำกรวลา กับศรัทธาลักษณะอย่างชัดเจนว่าเป็นสามีภรรยา

ความในบาทที่ 3 และ 4 นี้แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งคำกรวลาใช้พุทธปรัชญาเป็นเครื่องตัดสิน โดยลงความเห็นว่าสิ่งที่เป็นไปได้หลายยอมเนื่องมาจากผลกระทบของตน ควณการ เปรียบเทียบให้เห็นว่าบ้านเมืองแม้จะเจริญรุ่งเรืองเพียงไร ถ้าผู้ที่อยู่ในเมืองไม่ดีย่อมจะเสื่อมลง ทำให้ผู้แต่งคิดถึงตนเองว่าต้องพลัดพรากจากนั้นด้วยผลกระทบอันใด

ยี่สิบ

เมืองเก่า เมืองอโยธยา
เท่า ถึง

ล.เท ตำบลลานเท อยู่ใต้บางปะอิน (ลัทธินา คิริเจริญ, 2513 : 21)

เป็นคอที่แม่น้ำกว้างและน้ำวน สุกคำหมายเลข 246 เป็นทะเล

ทาน (รา) สุกคำหมายเลข 244 เป็น ธาร (รา) ที่ถูกน้ำจะเป็นธาร
เท่า เท แปลว่า ลาด ทำ แปลว่า ผังน้ำสำหรับขึ้นลงหรือสำหรับให้เรือจอด

เท่า หมายถึง มีท่าลาดลงไป

บึงบาง บึงที่ใช่เป็นทางน้ำ

บา คำเดียวกับ บา เช่น ไหลบา (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514 : 320)

หรืออาจแปลว่า เจ้าชาย (คณะกรรมการจัดทำ อุดมราชธานี, 2500 : 114)

บาใต้ บา แปลว่า หลากไป ลงไป ในที่นี้ บาใต้ น่าจะหมายความว่า ฐีสักอีกอีก

ไม่สบาย

อน นาง

อาเม ธนิก อยู่โพธิ์ สันนิษฐานว่า หมายถึง อ้าแม่ (ม.จ.จันทร์จิรายุ รัชนี้,

2511 : 123) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เม มาจาก แม่ ในภาษาไทยในอัสสัมตามที่ ดร.บรรจบ

พันธุเมธา ไกล่สับคามา

เมืองมิ่ง เมืองอันเป็นมิ่งขวัญ หมายถึง นครหลวง

หลายเจ้า มีเจ้าครองนครคิดต่อกันมาหลายองค์

ไว้ ละ ทั้ง

รยกโรย อันว่า เรียกโรย แปลว่า ชื่อเสียงที่เคยเรียกกันร่วโรยไป

โคลงที่ 27 มีความสรุปว่า ผ่านนครหลวงเก่าไปจนกระทั่งถึงลานเท น้ำนองท่วมไปทุกหนแห่ง ผู้พรรณนารำพึงอย่างปลงตกถึงผลของบุญและบาปในการจากนางครั้งนี้ นครใหญ่หลวงเคยมีเจ้าปกครอง หลายพระองค์ยังร่วโรยตามกรรมใด

28 เทศานาภาพเรื่อง

อารักษ์ ทานฮา

รักเทพจำสารโคย

มอกบาง

บาศรีจุฬาลักษณ์

ยศยั้ง พุนแม่

ไปยอมโหยไหอาง

โอสาร ฯ

บาทที่ 3 กล่าวถึง "ศรีจุฬาลักษณ์" อีกครั้งหนึ่ง ให้ความรู้เกี่ยวกับศรีจุฬาลักษณ์มากขึ้นเล็กน้อย ว่านางมียศสูงชันกว่าเดิม หรืออาจจะแปลว่า นางมียศยิ่ง ซึ่งอยู่ห่างไกลตนมาก

วรรณคดีที่พรรณนาถึง "ศรีจุฬาลักษณ์" นอกเหนือไปจากกำสรวลฯ คือ ทวาทมาส (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 110) ว่า "ดวงศรีจุฬาลักษณ์ เกลิมโลก ภูเขย" และนิราศหริภุญชัย (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 39) ว่า "ชาดามังราชเจ้า จุฬาลักษณ์" เข้าใจว่าจะเขียน จุฬาลักษณ์ เป็น จุฬาลักษณ์ คร.ประเสริฐ ๗ นคร, (2514 : 214) ว่า เป็นแม่เหล็ของพระเจ้า มังราย (คร.ประเสริฐ ๗ นคร, 2514 : 214) (ดูรายละเอียดในโคลงที่ 13)

ศัพท์

เรื่อง

เรื่อง

อารักษ์

เทวคานูพิทักษ์รักษา

รักเทพ

สมุคคำทุกฉบับเว้นฉบับหมายเลข 247 เป็น รักเทพ หรือ รักเทพ คำนี้

จึงอาจแปลได้ 2 อย่าง คือ รักเทพ หรือ กามเทพ ซึ่งเป็นเทพผู้ทำให้เกิดความรัก อย่างหนึ่ง และ

รักเทพ คือ เทวคานูพิทักษ์รักษา อีกอย่างหนึ่ง แต่ รักข ส่วนใหญ่ในวรรณคดีเล่มนี้ หมายถึง รัก

จำสาร จำ แปลว่า ถื๑ จำสาร หมายถึง นำสารมาให้
 โดย ตาม โดยบอก หมายถึง ตามมาบอก
 มา ภาษาถิ่นเหนือ บำ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 แปลว่า เจ้า (จ.จ.ส.,
 2499 : 135) คำ มา เก็บหมายถึง คนหนุ่ม คนสาว ต่อมา หมายถึง ชายหนุ่ม ครู อาจารย์
 กริยาวิเศษณ์ ตำแหน่งพระสนมเอกของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา หรือ พระอัครมเหสี
 ของเจ้าทางเมืองเหนือ ไคแกส๑โซทัย
 ยศยิ่ง มีเกียรติสูง
 พูน แปลว่า โน้น ให้ความหมายในทางห่างไกล หรืออาจมาจาก พูน แปลว่า เพิ่ม
 โหยใ้ ร้องไห้คร่ำครวญถึง
 โอสาร โอ แปลว่า อวค แสวง ภาควิมิสง่า โอสาร อาจแปลว่า เขียนหนังสือ

แสดง (ความรัก ความอาลัย)

โคลงที่ 28 กล่าวถึงการที่ต้องจากนางที่รักไป เป็นธรรมชาติที่จะต้องแสดงความรู้สึกในใจ
 ของคนในประจักษ์เป็นถ้อยคำ และขอให้เทพยดาช่วยพิทักษ์รักษา ตลอดจนชวนำสารแสดงความทุกข์
 แง้ให้ "กริยาวิเศษณ์" ทราบ

29	ไ้๑โค๑ชน๑จิ่ง๑นอ๑ง	นางเฉลย
	เชอ๑จ๑ทาน๑ท๑ยาน๑เป๑น๑ณ๑น	ฝากแวง
	เย๑ียม๑มา๑น๑ละ๑เด๑ม๑อย	เซอ๑ง๑ร๑าก
	ไฟ๑ร๑าค๑ค๑าล๑แพ๑รว๑แพ๑รว	พ๑ราง๑ท๑า ๑

กัท

ไ้๑โค ไ้๑ท๑ว๑โค
 ชน๑จิ่ง จิ่ง เป็นคำไทยโบราณ แปลว่า เล็ก (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 60)
 นน๑จิ่ง จึงอาจแปลไ้๑ว่า ชน๑เสียง๑เบา ๑๑ หรืออาจสันนิษฐานว่า จิ่ง เป็นคำเกี่ยวกับ แข็ง (กร.ประเสริฐ
 ๑ นร, กล่าวในที่ประชุมสัมมนาการสนทนากับที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2516) ชน๑จิ่ง
 จึงอาจหมายถึง ชน๑แข็ง ชน๑จิ่ง๑นอ๑ง หมายถึง (ไ้๑ท๑ว๑โค)ชน๑แข็ง๑กับ๑เด๑ียง๑(ต๑อม)๑ของ๑นาง

เจลยบ คือ เจลยบ แปลว่า ทอม หมายถึง พุก
 ทยานเบญจเนตร ฝากแก้ว หมายถึง ขอให้ผ่านไปเข้าบ้านนาง
 เยี่ยมมา จากมาแล้ว
 ดูะ ถึง (คณะกรรมการผู้จัดทำ อุดมราชธานี, 2500 : 147) บดะเต็มยบ
 หมายถึง ไม่มีความสุขสบาย
 เชงรอก ชื่อตำบล ปัจจุบันเรียกตำบลเชียงราก อยู่ในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
 ไฟรอก ราก แปลว่า ความกำหนด ไฟรอก คือ ความรู้สึกเราร้อนด้วยความกำหนด
 ในที่นี้เล่นคำว่า ราก - ราก และแนะนำภาพนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้อย่างงดงามยิ่ง
 คาล เกิดขึ้น มีขึ้น เป็นขึ้น
 แพร้วแพร้ว มีแสงวิบวับๆ เราร้อน
 พรางตา สว่างจนตาพรำมัว

โคลงที่ 29 กวีกล่าวหานองชมเสียงอันไพเราะของนาง ว่าไก่ตัวใดเล่าจะหาญขันแข่งให้เพราะ
 ยิ่งไปกว่าได้ และให้ขอร้องต่อไปว่า ขอให้ไก่ตัวนั้นไปปรากฏในฝันของนาง นำข่าวของทนแจ้งในฝันนั้น
 ครั้นถึงตำบลเชียงราก กวีเล่นคำว่า ราก (ซึ่งเป็นสิ่งร้อนประดุจไฟ)

30	เยี่ยมมาเยี่ยมจากเจ้า	กูเจ็บ
	เจ็บรทนโหยหา	จใจ
	เยี่ยมมาเยี่ยมหนามเหม็บ	อกอยู่
	อกอยู่เพราะนองไห้	ตากทน ๆ

บทที่ 3 สำนวนคล้ายกับโคลงที่ 207 ในทวาทศมาส (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 108)
 ว่า "ทรวงกำกรมกลหนาม เสียบไส้" และในลิลิตยวนพ่ายว่า "กลางแควจุหนามเหม็บ หนึ่งอยู่"
 (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 25)

บทที่ 4 สำนวน "ตากทน" มีไฉนมากทั้งในโคลงกำสรวล และทวาทศมาส และใช้ใน
 ความหมายว่า ลำบากเกือบรอนกาย เหมือนกันด้วย เช่นในโคลงที่ 135 ในทวาทศมาสว่า "ดูบมีเลยเข้า
 ทากทน" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 94) ในมหาชาติคำหลวงว่า "เฝ้าถืองอนาดตากตากทน
 นอน อยู่แล" (กรมศิลปากร, 2511 ข : 287)

คำว่า ใจใจ ปรากฏมากในวรรณคดีล้านนา นอกจากนั้นยังพบมากในมหาชาติคำหลวง เช่น "แลนลยหาเมจใจ" (กรมศิลปากร, 2511 ช : 196) ในลิลิตพระลอใช้ จะใจ เช่น "เห็นหาเหมือนจระคูลม ชรอมบนเวหา สองสงกาจะใจ สองประณมมือไหว รอยบู่เจ้าเรามา" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2512 : 25) และบางครั้งก็ใช้ ใจใจ หรือ จ้าย้าย ส่วนในทวาทมาสใช้ ใจใจ เช่น "เคื่อนหากเห็นใจใจ แม่เร้นเมื่อใด ฯ" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2505 : 85)

ศัพท์

รหนโหย น่าจะแปลอย่างเดียวกับคำว่า ระโหย ซึ่งหมายถึง อ่อนใจ อ่อนเพลีย
 จใจ คำเต็มว่า ใจใจ แปลว่า บ่อยๆ เนิ่งๆ (จ.จ.ส., 2499 : 79)
 ออกอยู่ อยู่ แปลว่า เต็มที่ หนัก ยิ่งคง ในบาทที่ 3 หมายถึง ยิ่งคง (เต็ม) อยู่
 ทอก ในบาทที่ 4 หมายถึง จิตใจเคืองครอน หรือ เจ็บปวดเต็มที่
 ตากทน ตาก หมายถึง ทนลำบาก ตากทน หมายถึง ทนลำบากกาย

โคลงที่ 30 มีความสรุปว่า การจากมาครั้งนี้ต่างก็เจ็บปวดโหยหาถึงกัน แต่ตัวกวีเจ็บปวดทรมานเพราะรูปร่างทนต์ทุกซัทรมาณอยู่ทางโน้น ยิ่งเจ็บมากขึ้นเหมือนหนามปักใจ

31	เยียนมาเวือ่เกากู	การูญ บ่านนา
	เบเทพอรชุนบน	บอกถอย
	มือพันพอมิญญ	แลสอง คุรา
	เชอญพอเคจควงชอย	ชาบศรีสัศรี ฯ

ศัพท์

เกา สมุคคำหมายเลข 246 และ 239 เป็น แก้ว
 กู คำไทยเดิม ภาษาดั้งเดิมยังใช้อยู่ แปลว่า อนุสาวรีย์ทำแบบเจดีย์สำหรับบรรจุกระดูก (จ.จ.ส., 2499 : 21) หรือ กู คำกริยา แปลว่า ร้องเรียก ร้องขอความกรุณา คำว่า เกากู อาจสันนิษฐานได้เป็น 2 อย่าง คือ เป็นชื่อสถานที่ หมายถึงสถานที่ที่มีกู (เจดีย์) เกาองค์ อย่างหนึ่ง และ แกวกู ซึ่งหมายถึง ญินพินท์ (แก้ว) ร้องขอไหยานนกรุณา

นม ไหว
เทพอรชุน ชื่อบุคคลในวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมีอยู่ 2 องค์ คือ ราชานางพวก "ไทรหัย"
มีฉายาว่า การ์ตะวีรยะ มีแขนพันแขน ใ้รับชนะราพทกุสูร แต่ภายหลังถูกปรกรูรามฆาตตาย ถึงปรากฏ
ในเรื่อง ปรกรูรามาวตาร และอีกองค์หนึ่ง คือ พระอรชุน หนึ่งในห้าของกบฏทริยปาณฑพ เป็นลูกของ
พระอินทร์กับนางกุนตี มเหสีท้าวปาณฑุ ในเรื่องมหาภารตยุทธ์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,
2503 : 49) พระอรชุน ในที่นี้คือพระอรชุนในปรกรูรามาวตาร เพราะในบาทที่ 3 ว่ามีมือพันมือ

นม คำขอร้องไห้เพื่อบดาชวย
แลสอง แล แปลว่า ดู สอง แปลว่า มุ่งมอง แลสอง หมายถึง สอดส่องดู
เค็จ คือ เค็จ แปลว่า เก็บ
ดวงชอย ดวง แปลว่า ยอด จอม (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, 2515 : 154)
ชอย หมายถึง งาม (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, 2515 : 135) ดวงชอย หมายถึง นางงามงดงาม
เป็นคำเรียกผู้หญิง ในโคลงกำสรวล มีคำเรียกนางอีกคำหนึ่ง คือ ดวงเค็ยว

ข้อสังเกต ผู้เขียนได้กำหนดตนเองว่า "ศรี" จึงเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต
ใช้นำหน้านามเทพ และนามของบุรุษผู้เป็นที่เคารพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2511 : 1156)
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า "ศรี" ใช้นำหน้าพระนาม
พระมหากษัตริย์ที่ทรงผนวชแล้ว เช่น เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไททรงลาผนวชแล้ว พระมหาสวามี
สังฆราชจึงมาจากลังกา ถวายพระนามว่า "พระเจ้ากัณฐิกริภพพรตสัทธิสุริยโชติมหาธรรมมิกราชาธิราช"
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเองในบานแพนกกฏหมายที่เขียนในรัชสมัยของพระองค์ ก็ขนานพระนาม
ว่า "สมเด็จพระรามาริณคิกริบรมไตรโลกนาถ" (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
2515 : 192) การที่ผู้เขียนเรียกตนเองว่า "ศรี" อาจเป็นเครื่องแสดงว่าผู้เขียนได้เคยทรงผนวชแล้ว

โคลงที่ 31 กวีพรรณน้าย้าว่าเดินทางกวยเรือค้อมมา (คงมีสิ่งใดทำให้ระลึกถึง อรชุน)
จึงได้กรวยไหวเทพอรชุนผู้มี 1000 หัตถ์ ขอให้โชติคัถ์นั้นเกิด "ดวงชอย" (ดอกไม้งาม) อันเป็น
ความเปรียบหมายถึงนางที่รัก มาสมทน

32	เบียมมาเรือล่องไกล	กรณสวาย
	สวายสวาสศิธรณีนาง	มิ่งไม้
	เพลิงพวงจุจกวางถวาย	ทุกกิ่ง ไซ้แ
	แม่มางรศฟ้าไล	ลูกหวาน ฯ

บาทที่ 3 พรรณมาถึงทมะม่วงซึ่งมีลูกเต็มกิ่งราวกับจะเตรียมไว้ "ถวาย" ทำให้เข้าใจ
ความหมายในขบวนการนี้เป็น "เจ้านาย"

กรณสวาย กรณ อำนาจ เกรียน เข้าใจมาจากภาษาเขมร แปลว่า ทะเล
อ่าว สวาย มาจากภาษาเขมร แปลว่า มะม่วง เกรียนสวาย หมายถึง ป่ามะม่วง คำขลิบไม้
ปรากฏชื่อในปัจจุบัน

ชรณีนาง	แม่พระชรณี แฉนดิน
มิ่งไม้	เป็นเอกในหมู่ไม้
สวายสวาสศิธรณีนาง	มิ่งไม้ บกย่องวามะม่วงเป็นไม้วิเศษในหมู่พรรณไม้มันยังเกิดในแผ่นดิน
เพลิงพวง	เพลิง คือ เฟล็ค หรือ เผล็ค แปลว่า ผลออก เพล็คพวง หมายถึง

ออกลูกเป็นช่อเป็นพวง

ดวง	ดอกไม้ (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, 2515 : 154)
ถวาย	ให้ ให้กุ ให้ชม
รศฟ้า	รศทิพย์
แม่ม	เหมือน

โคลงที่ 32 ความกล่าวถึงตำบล ชื่อ เกรียนสวาย หรือป่ามะม่วง กวียกย่องวามะม่วง
เป็นไม้พรรณวิเศษในแผ่นดินสุวรรณภูมิดังผลไม้แห่งสวรรค์ ขณะนี้ออกช่อทุกกิ่งราวกับจะถวายต่อ
ผู้นิพนธ์

33 มุ่งเห็นน้ำหน้าวิ่ง	วยรตา แลแม่
ถนัดมวงมือนางผาน	ปากเจ้า
เพทรวงทุเรมา	บางภูจ พี่แม่
หมากพุงรูลับเลา	พุงพราง ฯ

บาทแรก ไข่สำนวน วยรตา หรือ เวียนตา ในโคลงที่ 18 ว่า "จากมามีกตาเวียน วงว่อง"

พท

มุ่งเห็น	มุ่ง แปลว่า จำเพาะ มุ่งเห็น หมายถึง จ้องมองดู
น้ำหน้า	หน้าตา
วยรตา	คือ เวียนตา
ถนัด	ราวกับ
มวง	มะมวง
ผาน	เฉือนเป็นชิ้น
ปาก	ให้ มอบให้
เจ้า	เข้าใจว่าเป็นบุรุษที่หนึ่ง แทนตนเอง คือเจ้านาย
เพทรวง	เท อาจแปลไถเป็นสองนัย คือ ทำให้ไถลออก เพทรวง หมายถึง

อาความในใจออกมาแสดง อย่างหนึ่ง และ เท แปลว่า ทิ้ง (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, 2515 : 204)

พทรวง หมายถึง ทิ้งหัวใจไว้

ทุเร	มาจาก ทุร แปลว่า ลำบาก หรือมาจาก ทุร แปลว่า ไกล
บางพุง	มะพุง
ลับเลา	ลับ แปลว่า ซ่อน เรน เล่า คำเดียวกับ เล่า แปลว่า บอก พุด

บเลา หมายถึง พุดบังความจริง ความหมายเดียวกับ พุดพราง ในวรรคต่อไป

โคลงที่ 33 ผู้เขียนกล่าวความต่อจากโคลงที่ 32 เป็นใจความว่า ไถจ้องมองดูที่มะมวง วยใจระลึกถึงมะมวงที่นางเคยปอกให้ และเมื่อถึงตำบลบางพุด ก็ได้เล่นคำ พุด ว่าคนมะพุดแม่จะ เรืองเร้นลับอย่างใด ๆ ก็มีไถแถมพราย

34	ต้นไม้ขรรฐคลีน	นมี่ แม่ฮา
	ถามชาวนวนางดา	พุงโค
	รกกกระลาศรี	เสาวภาคย์ ภูเอย
	สารส่งงทุกตนไม้	ลนดุง ๖

ขรรฐค เรียวยาว เป็นคำประกอบลักษณะต้นไม้
 ญาพุงโค ไม่สามารถจะตอบได้
 รกก ระลึก
 กระลาศรี กระลา เป็นคำโบราณ แปลว่า ห่วงที่ ศรี คือ สิริ กระลาศรี แปลว่า
 ห่วง (พจนานุกรม)
 เสาวภาค ผู้มีความงาม
 ลนดุง คือ ลันดุง แปลว่า ใจหายทวยความเป็นห่วงถึง

ข้อสังเกต ตามธรรมชาติโคลงส่วนใหญ่ในโคลงกำสรวลฯ จะมีเนื้อความจบในแต่ละโคลง
 ละแต่ละโคลงจะแบ่งเนื้อความเป็นสองตอน คือ บาทที่หนึ่งและสอง ความหนึ่ง บาทที่สามและสี่
 กับความหนึ่ง แต่โคลงที่ 32, 33 และ 34 ความต่อเนื่องกันระหว่างโคลง แตกต่างกับโคลงส่วน
 ใหญ่ในโคลงกำสรวลฯ

โคลงที่ 34 ความต่อเนื่องจากโคลงที่ 33 กวีพรรณนาต่อไปว่า ถามชาวนางจากต้นไม้
 ย่อมไม้โคขาวใด ๆ จึงได้แก่เป็นฝ่ายระลึกถึงนาง และส่งความห่วงใยถึงนางไว้กับต้นไม้ทุกต้นที่
 วนไป ข้อความเช่นนี้เป็นกวีโวหารที่กวีสมัยหลังมานิยมเลียนแบบกันเป็นอันมาก

35	อาเมจยรจากเจ้า	กินใจ บานี่
	ยรรยอนหงพะพะง	พรมนกวา
	อาเมอยู่จันโค	ควงสวาสติ ภูเอย
	นอนนงงดาไหนา	ผูกแด ๖

โคลงนี้คำแปลอยู่คำหนึ่ง คือ พรมนกวา เท่าที่ศึกษาสอบถาม พบว่ามีปรากฏในวรรณคดีอีก
 เรื่องเรื่องเดียวเท่านั้น คือ ทวาททมาส ในทวาททมาสมีข้อทั้งสิ้น 6 แห่ง เช่น

รุกเคื่อนเหลนพี
ออกกระอุเปลื่องปลิว

ดูหนอ อยู่นา
พริ่นกัว

ทวาทกมาส โคลงที่ 121

บาทที่ 4 กวีพรรณนาถึงกิริยาของนางที่รักด้วยความเป็นห่วงถึงทุกอิริยาบถ สังเกตเห็นว่า
คงกำสรวลานิยมพรรณนาเช่นนั้นมาก ในทวาทกมาสก็ปรากฏว่า

ไอปรานีนาดเน้อ
นังฉานฉนเยียวกลาง

นงลักษณ์
สวาทชา

ทวาทกมาส โคลงที่ 235

อา คำอุทาน
เม ภรรยา อาเม คำอุทานเรียกภรรยา
จयर อานว่า เจียน มาจาก จิร แปลว่า นาน ซ่า จयरจาก หมายถึง
กามาชานาน ทร.ประเสริฐ ๓ นคร (2516 : 215) แปล เจียน ว่า จาก จयरจาก จึงอาจ
เป็นคำซ้อน

กินใจ แหงใจ รู้สึกลึกซึ้งอยู่ในหัวใจ
บานี้ น้าจะเป็นคำเดียวกับ บารนี้ ซึ่งแปลว่า บึง นึก มาก
ยรรยชน ยรร คือ ยัน แปลว่า เม่า มีน บ่อน กือ ชยชน แปลว่า ถอยกลับ
อาการจะอาเจียน ยันยชน หมายถึง อาการเมาเมิ้น นะอีคชะอม

ทง ทัง
เพาะพง เพาะ คือ กะเพาะ พง กือ ทอง
พริ่นกัว พริ่น แปลว่า คร้าม กลัว กัว แปลว่า ว่าหวามใจ พริ่นกัว หมายถึง

ง อาการหวาดกลัววุ่นวายใจ

ดวงสวาสติ ดวง แปลว่า จอม ยอด ดวงสวาสติ แปลว่า ยอดรัก
ให้ ให้ ร้องให้
น้าผูกแถ แถ แปลว่า ใจ หัวใจ หมายถึง ทรวงอก นึก คือน รัด น้าผูกแถ คือ
รักทรวง หมายถึง น้าหม ตรึงกับ กันแสง ของภามาเขมร ซึ่งผูกถึงไซเป็นผาเซ็กนำตาควยใน

วลา ร้องไห้ คำว่า กันแสง จึงเปลี่ยนมาแปลว่า ร้องไห้ ให้นาญกแด ร้องไห้โดยใช้นาหมเช็กน้ำตา

โคลงที่ 35 มีใจความว่า ความพลัดพรากจากกันนี้ทำให้เจ็บปวดทั้งกายใจ ห่วงใยไปทุก
 รมานของนางว่าจะเป็นประการใด จะสุข ทุกข์ หรือรำไห้ทุกข์ร้อนเพียงใด

36	เย็นมานิรามรอน	ไฟกาม
	ดูบมีเลอยแด	รยกฟ้า
	กรี่มาสำโรงงาม	อายแก่ พี่แม่
	ถนัศสำโรงเจ้าถา	ออกโรง ๑

ดูบมีเลอยแด มองไม่เห็นทางที่จะสำเร็จสมความปรารถนา
 รยกฟ้า ร้องขอให้เทพยดาช่วย
 สำโรง ชื่อตำบลสำโรง อยู่ในอำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ หรือ
 คลองสำโรง ในตำบลสำโรงใต้ ซึ่งซุกเมื่อ พ.ศ.2041 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 หรือ
 อาจเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งชอบขึ้นใกล้น้ำ มาจากภาษาเขมร
 อายแก่ พี่แม่ (นาง) ทำท่าทางอายแก่ (ผู้แต่ง)
 ออกโรง โรง ในที่นี้คือ ทองพระโรง ในกฎหมายโบราณเรียกว่า พระที่นั่งออกโรง
 (ดูสุสภา, 2505 : 71) ออกโรง ในที่นี้หมายถึง เข้าเฝ้าในทองพระโรง

หมายเหตุ หาก "สำโรง" ในโคลงนี้ หมายถึง ตำบลสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ
 คลงกำกรวดลาตองแตงกอน พ.ศ.2041 (สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) เนื่องจากในปีนั้นซุกออก
 ของสำโรง พบรูปเทพารักษ์ 2 องค์ จึงสร้างศาลประดิษฐานเทพารักษ์ไว้ ๒ ที่นั้น (ดูสุสภา, 2504 ก :
) แต่ในโคลงกำกรวดลามิโลกกล่าวถึงเลย

โคลงที่ 36 กวีกล่าวถึงความเดือดร้อนทวยไฟแห่งการพลัดพรากจากคนรัก ไม้มีความ
 สมายอันใดเลย จนต้องร้องขอความกรุณาจากเทวดา ความสงอนาถหลัง กล่าวถึงสถานที่ที่ผ่านไป
 สำโรง ซึ่งทำให้จิตใจประหวัคคิงเวลาทีนางรอดอยเข้าเฝ้า ๓ ทองพระโรง

37 รุกนองนอยเง	ลีลา ภาแม่
ฝันแถมโยงดา	อยู่ใด
แลที่รำไพพา	เลงโลกย ทุมแม่
แผนผูกแมกฟ้าไว้	จึงคง ฯ

คำว่า ฝันแถม มีที่ไ้มาในมหาชาติคำหลวง เช่น "อันว่าโกลาหลแต่ฝันแถม ทดเท่า
เทพพรหมโณ" (กรมศิลปากร, 2511 ช : 190) ในลิลิตยวนพ่าย โคลงที่ 276 มีสำนวน
คล้ายคลึงกับโคลงนี้ คือ

พนมกล้าฟ้าค้ำ	คินนรุต
ฝันแถมโยงเคียง	นชา
พลหลวงกรัราชบุตร	ผจงแผน มานา
เขาเกลื่อนช้างเขากลา	เกลื่อนเขา ฯ
	ลิลิตยวนพ่าย

แก้

ลีลา สมุทคำหมายเลข 244 เป็น ลีลา และหมายเลข 239, 246 เป็น กรัลา
ความน่าจะเป็น กรัลา มากกว่า มีความหมายในเชิงเปรียบเทียบว่า ก่อนกรัลาต้องตั้งมั่นอยู่บนแผ่นดิน

จึงจะอยู่ใด

ฝันแถม แผ่นดิน ปราบภูมิมากในมหาชาติคำหลวง

โยง ยึดไว้ เชื่อมติด

ดา ไม่ ในที่นี้หมายถึง หรือจะ

รำไพ รำไพ มาจาก รวิ แปลว่า ดวงอาทิตย์

เลงโลกย เลง คือ เติ้ง แปลว่า มอง โลกย คือ โลก เลงโลกย หมายถึง

ส่องโลก

แมก กิ่ง เช่น แมกไม้ หมายถึง กิ่งไม้ แมกฟ้า คือ กิ่งฟ้า

โคลงที่ 37 มีใจความสำคัญในเชิงเปรียบเทียบว่า ก่อนกรัลาจะต้องติดอยู่กับแผ่นดิน จึงจะ
อยู่ไ้มั่นคง ดวงอาทิตย์ก็จะต้องอยู่ในท้องฟ้า จึงจะได้ แต่ทว่านาง ต้องผูกไว้กับแผ่นดิน (เหมือน
ก่อนกรัลา) และกิ่งฟ้า (เหมือนดวงอาทิตย์) จึงจะอยู่ไ้มั่นคงไ้ไม่สูญหาย

38 ศรีมาพิโยค	รัตนกุม
ณคฤหพระภูมฉาง	แผนแผน
เล็งแลเยยฟ้าข่ม	ชลเนกร
เพราะหีบเจ้าแกล	คลากไกล ๑

พิโยค คือ วิโยค แปลว่า การจาก การพลัดพราก
 รัตนกุม รัตน เป็นคำประกอบคำอื่น หมายถึง ก็ วิโยค กุม คือ กุมิ แปลว่า
 คิน ในท่อนจะเป็นหรือสถานที่ เพราะในบาทต่อไปเล่นคำว่า กุม มานิต วลีโกธม
 จ. จันทรจิรายุ รัช. 2511 : 301) เชื่อก็คือทำนองบางกุ่ม เพราะมีคดองบางกุ่มอยู่ในลำน้ำ
 เกร็ดน้อย ซึ่งเป็นลำน้ำเจ้าพระยาเดิม

ณค	ราวกับ
พระกุม	คือ พระกุ่ม หมายถึง เพญรักษาแผ่นดิน
ฉาง	บรรจง ตั้งใจทำให้ดี
แผนแผน	แผน คือ แผ่นดิน แผน แปลว่า กวาก ฉาง ทำให้เคียน แผ่นแผน

ถึง ทำให้พื้นดินเคียนสะอาด.

โคลงที่ 38 เนื้อความกล่าวถึงการเดินทางมาถึงบางกุ่ม ซึ่งคงเป็นที่สะอาดตา ไม่รกรุงรัง
 ถึงจึงถือว่าพระกุ่ม (เจ้าที่) เป็นผู้จัดทำความสะอาดจนงงงาม พื้นแผ่นดินนั้นก็อยู่หรือก แก่แผนฟ้า
 องหม่น ราวกับจะรองไ้รวมกับความเงิยพลกของกวีในการจากนาง

39 ศรีมาทเวษศรย	สงสาร
ทุกยานฉกข่มไฟ	นานอง
ศรีมาองการฉก	ฉววยใหญ่
แลสบบัไลทอง	ทงชยว ๑

บาทที่ 3 บอกว่าเดินทางวันอังคาร นอกจากนั้นยังได้พรรณารูสีกให้เห็นว่า
 ทางครั้งนี้เป็นการไปอย่างจะนำโชคลาภ จึงพรรณารวดอกเดินทางวันอังคาร เป็นวันฤกษ์ดี

ชด สิ่งต่าง ๆ ถึงความสกลขึ้นเป็นการส่งเสริมโชคทั้งนั้น จึงไม่ว่าจะเป็นการไปเพราะถูกเนรเทศ
ณประวัติของกวีปราชญ์

พท

เทวษ	การคร่ำครวญ ความลำบาก
กรวย	คือ กรวย แปลว่า โศกเศร้า
สงสาร	ในที่นี้หมายถึง นำสงสาร
องงการ	วันอังคาร
ฉกฉวย	ฉวย เข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับ ฉวย ภาวนาถึงใต้ ซึ่งแปลว่า
ชดคือ ได้ตามมากในการลงทุน เช่น การซื้อ ขาย แลกเปลี่ยน หรือ แสวงหาตามใจ ๆ	
วิทยาลัยครูสงขลา, 2514 : 530) ฉก คือเป็นคำประกอบ ฉวย หมายความว่า แรง มาก	
ฉก	สมุคคำทุกฉกที่มีในหอสมุดแห่งชาติเป็น ฉก แปลว่า หยาดอน
ได	ฉก
ทงชยว	คือ ทงเขียว

โคลงที่ 39 กล่าวถึงความทุกข์โศกอันเป็นเรื่องภายในใจของกวีโดยเฉพาะ แต่อย่างไร
ก็ตาม ในการจากไปครั้งนี้ เป็นวันอุกฉ่างยามก็ บรรยากาสกลขึ้น แสดงว่าจะได้ตามใหญ่ หรือประสบ
ชดยิ่งใหญ

40	เนอเบอดะไลล่า	สงงชยา
	ควายประชลเพราะพรยว	คนเอน
	กวางทรายประนังหา	หวงเอน
	บางลบบางเหลนบาง	งาเอย ๆ

โคลงนี้ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงกวีว่าแสดงกิริยาอาการต่างๆ กวียสายตาของผู้ที่กำลังมีความสุข
สนุกสนาน เสริมความคิดที่ได้จากโคลงที่ 39 ที่ว่าผู้ประพันธ์กำลังไปทำธุระเกี่ยวกับเรื่องที่จะนำโชคตาม
มาให้ มากกว่าจะไปเพราะถูกเนรเทศ

โคลงที่ 40 และโคลงอื่น ๆ ได้แก่ 43, 56, 59, 63, 69, 71, 85, 122 แสดงความ
เป็นธรรมชาติกวีของผู้ประพันธ์

เนื่อ

สัตว์ป่าจากหาวกวาง

เนื่อ

สัตว์ป่าทั่วไป หรือสัตว์ป่าชนิดหนึ่งเล่ากันว่า มีรูปร่างคล้าย ๆ คน

ก็ไม่มีสะพานหรือ

ละไล

น่าจะเป็นคำเดียวกับ ล้าย ๆ ในภาษาถิ่นอีสาน ซึ่งแปลว่า อាកารเงิน

กันเป็นแถว (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 350)

ล้ำสงขยา

ล้ำ แปลว่า เกิน สงขยา อ่านว่า สังขยา แปลว่า การนับ ล้ำสังขยา

หมายความว่า มากจนเหลือที่จะนับได้

ความประ

คือ ความประ หมายถึง ความที่มิเขาเบะกว้างออกไป ปัจจุบันยังใช้คำนี้

จังหวัดอุบลราชธานี (อาจารย์สมพันธ์ เลชะพันธุ์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง)

ชล

คือ ชน

เพราะ

คือ เพราะ หมายถึง วัวป่าชนิดหนึ่งซึ่งมีเขาบิด ๆ

พรว

อ่านว่า เปรี้ยว แปลว่า เปี้ยว

กินเดิน

ไม่ละ ไม่หยุดหย่อน กินเดิน หมายถึง แสดงอาการกระโจนโฉบตบตลอดเวลา

ประมั้ง

ประชุม รวม

เลือน

ฆ่า

ถว

สมุดคำทุกฉบับ ยกเว้นฉบับเลข 243 เป็น ลอน แปลว่า ทำหรือดูหรือไป

โดยไม่มีไกรให้เห็น

เหลน

เลน

ง่าเงย

ง่า แปลว่า งอ ง่า กางออก เงย แปลว่า ยกหน้าขึ้น ง่าเงย หมายถึง

กิริยาแหงนหน้าขึ้นให้เห็น

โคลงที่ 40 เป็นการพรรณาสัตว์ป่า ตามที่กวีขอเห็นจริง ๆ จึงไม่มีสัตว์ประเภทที่มัก

พรรณนาคาแบบของวรรณคดี

41	รูกุญแกวเก็อน	ใจตาย แลแน
	รณมร่างเปนตนเลอย	น่านอง
	เล็อดตาบึงเณรราย	รายน
	อภัพพารอง	รยกรวี ำ

แก้

รูกุญ คือ ระลึก
 รูกุญ ในที่นี้หมายถึง นาง รูกุญ หมายถึง นางแกว
 เก็อนใจตาย เก็อน คือ เก็อน แปลว่า ทำให้สิ้นไป เก็อนใจตาย หมายถึง ใจจะขาดตาย
 รณมร่างเปนตน สมุทคำหมายเลข 239 ว่า "เรียมมร่างเปนเลอย" บร่าง คำเดียวกับ
 บร่าง แปลว่า ไม่ ไม่น่าจะ "เรียมมร่างเปนเลอย" หมายถึงว่า (พี่) ไม่น่าจะยังคงเป็นตัวอยู่ได้
 (น่าจะหายไปแล้วความทุกข์)

รายน ภาษาถิ่นใต้ หมายถึง ไปรยรายน
 รายน รา ปรากฎในภาษาถิ่นใต้ว่า ลา แปลว่า ละเลง ลายาน หมายถึง นอนยาน
 รยกรวี กวี หมายถึง นาง เรียมกรวี คือ เรียมหวานาง

โคลงที่ 41 ผู้พิณห์แสดงความระลึกถึงประหนึ่งจะขาดใจ ส่วนร่างกายเล่าก็ระทมทุกข์
 แทบไม่เป็นตน เล็อดตาเรียมรายยิ่งฝนตก ส่วนเสียงคร่ำครวญในหัวอกนั้นยิ่งกว่าเสียงฟ้าร้อง วิธี
 พรรณนาและเปรียบเทียบนี้ เป็นกวีโวหารที่ไพเราะ ให้ความรู้สึกกินใจอย่างยิ่ง

42	ตังงใจรักษเจ้าอาจ	อุปมา ถึงดา
	ชีไผ่ยานญน	ไปแล้ว
	ควงคววแมงกตรำ	ไตรโลกย ญเคย
	กินและฟ้าไคแกว	กอดมเกลตาโฉม ำ

บาทที่ 3 ใจคำว่า ควงเคียว ซึ่งมีไผ่มากในทิวทัศน์และนิราศหริภุญชัย และใจใน
 ความหมายเดียวกัน คือ ใจหมายถึง นาง ถ้าพิจารณาความแล้วจะเห็นว่า "ไตรโลกย" ในที่นี้อาจ
 ไม่หมายถึง สามโลก อย่างตรงไปตรงมาก็ได้ ส่วนคำว่า ญ เป็นสรรพนามแทนตนเองของผู้เป็นใหญ่
 อย่างในกวีนิพนธ์ที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง

1

กังวลใจ	คือ กังใจ หมายถึง จงใจ ใจจากใจจ่อ
อุปมา	อุปมา เปรียบเทียบ
จี	อาจเป็นคำเดียวกับ จีสา แปลว่า แมว (คร.ประเสริฐ ๓ นคร, 16 : 216) หรืออาจมาจาก จีร ภาษามาลี แปลว่า กล้าแข็ง แรง
ไผ่	คือ ไผ่ แปลว่า เอาใจผูกพันอยู่ หมายถึง มีใจระลึกลงถึงนาง
ยาม	เป็นชื่อส่วนหนึ่งวัน ในคติแบบไทย แบ่งยามออกเป็น 8 ยาม ยามละ ๓ โมง ในภาษามาลีแบ่งเวลากลางคืนออกเป็น 3 ยาม
ปุน	แปลว่า เปรียบ เทียบ ยามปุนนี้ หมายถึง เวลายามหนึ่งนานราวกับ
ลาหนึ่งปี	
ไปแล้ว	ไม่สิ้น
ดวง	ลักษณะนามแทนผู้หญิง (คร.ประเสริฐ ๓ นคร, 2516 : 217)
ดวงควา	ดวงเดียว หมายถึง นางผู้อยู่แต่เพียงคนเดียวเท่านั้นไม่มีสอง หรือ เป็นเอก
ครา	ผูก ประทับ
ก่อใจ	บังเกิดเป็นใจนาง
เกล้าใจ	(กรันแล้ว) ตกแต่งใจงาม

โคลงที่ 42 มีข้อความพรรณนาความรักอย่างหาที่เปรียบมิได้ ยามจากกันแต่เพียงยามเดียว
 านราวหนึ่งปี ก็ยากยิ่งว่านางนี้เป็นเอกในโลกทั้งสาม บังเกิดและตกแต่งขึ้นจากวงแหวนแห่งโลก
 ะสรวรรค์

43	ฝ่ายสงสุโนกไท่	หานาง แมฮา
	รมมทนทึงแทงโลม	ลิ้นเลา
	มาคลบ่าระูะกราง	ครวญสวาสติ
	ไ้หม่าระูะหนาเฒา	จอกใจ ฯ

ฝ่าย พวก หมู
 สุนัข นก
 ไท ร่องไห
 ทนทั้ง มาจากภาษาเขมรว่า ทรรทั้ง แปลว่า คอย
 แทะ สุ่มคำหมายเลข 244, 239 และ 242 เป็น แทะ แปลว่า ดวงเคียน
 โลม เอาออกเอาใจ
 ลิ่นเล้า สุ่มคำหมายเลข 239 และ 253 เป็น ลิ่นเล้า ลิ่น น่าจะเป็น ริ่น
 ไปถึง อากการเบิกมาน รำเวิง มีความสุข โลมลิ่นเล้า คือ เล้าโลมให้จิตใจเบิกมาน ช่วยให้คลายทุกข์
 มาดล มาถึง
 บำระ เป็นชื่อตำบล อยู่ในอำเภอบางกอกน้อย ธนบุรี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507
 มสอง ; 664) แต่ มานิต วัชชีโลกม (ม.จ.จันทร์จิรายุ รัตน์, 2511 : 303) ว่ามีคลอง
 งบำทรุ อยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ
 กรวางกรวญ คือ กรวญกรวาง หมายถึง รำรำพัน
 ให้ ขอให้
 บำระ แผลงมาจาก บำระ แปลว่า ทะลุ โลงตลอด
 หนาหนา เหน่า เป็นสร้อยคำของ หุ้ม นอง (คร.ประเสริฐ ณ นคร, 2516 : 241)
 หนาหนา หมายถึง ใบหนาของนาง
 จอจใจ จอจ แปลว่า หุ้มอยู่ ทิคอยู่ จอจใจ หมายถึง ใจผูกพันอยู่

โคลงที่ 43 กล่าวเปรียบเทียบเสียงนกร้อง ว่าเสมือนหนึ่งเพรียกหานาง ซึ่งทำให้นึกถึง
 าคอยรับ (นางจะมาตามเสียงเพรียกหา) ครั้นถึงตำบลบางบำหรุ ก็ร้องขอให้ได้แลตลอดไปเห็นหน้า
 ผู้ที่ตนมีใจผูกพันอยู่

44 บำรุงบำรกรามแก้ว	กุ่มา
จักบำรุงใครใคร	ช่วยได้
บริบบริบเรณมอ	บร้าง ละเลย
โอบเรณมอให้	ไผ่เห็นสองเห็น ๖

บาทที่ 3 และ 4 มีกัททพนาสนใจคือ บเรณ มีใช้ในไตรภูมิพระร่วง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504 : 527) ว่า "บเรณัมกังทณญจะออกมาเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้ากัฏะเกิดเป็นลูกพระพุทธเจ้ากัฏะ...." ในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 30) ว่า

บเรณมทาวญพ	ใจรัก คีนา
ยงมบคมีทาทำ	โชนกล้า
บเรณมลูกรักยง	หยวลูก เอาแธ
อยาวาชาญชา	บชาชนเอา ๖

ลิลิตยวนพ่าย โคลงที่ 130

พ

บำรุง	เป็นชื่อตำบล กวีเล่นคำว่า บำรุง กับ บำรณ
บำรกราม	แปลมาจาก ปราช แปลว่า ไปจาก
แก้ว	แก้ว หมายถึง นาง แก้ว คือ นางของชา
บำรุง	แปลว่า รักษา
บริบ	ไม่มีใครรับ (ที่จะช่วย)
บเรณ	มีความหมายทำนองว่า เหมือน เปรียบเหมือน ทั้งนี้สรุปจากความในโคลง 130 ของลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 30) และไตรภูมิที่ยกมาแสดงข้างต้น กร.ประเสริฐ นคร แปลว่า จำเดิมแต่ ขึ้นตน

อว	คำอุทานแสดงความวิตกกังวล
บร้าง	มีความหมายในเชิงคาดคะเนว่า คงจะเป็นเช่นนั้นกระมัง มีความหมายว่า คัดเน ในภาษาดั้งเดิมยังใช้อยู่ เช่น "เห็นบร้างมาก" หมายถึงว่า เขาคงจะมากะมัง ากฎมากในลิลิตพระลอ เช่น

หมดเข้านมอดแกแก
จึกกัณฑ์โดยตาม
หลานเขยคณเฑาะพาม
บรรจนามนักไท

คุณความ-มากนา
ไปได้
จารอดก เราเลย
จิราณผายถึงเรา ฯ

ลิลิตพระลอ โคลงที่ 113

พระตายจงถูได้
ผีลูกตามกบฏี
เผากพลุถอยาม
ภาพรางเผานี้ไท

เห็นผี ทานนา
แม่โค
ดูจาก ราแม่
บรรจโคเผานี้ ลูกเลย

ลิลิตพระลอ โคลงที่ 299

ดู

ถึง ล่วง

โคลงที่ 44 กวี่มีเจตนาเล่นคำ บำหรุ บำราศ บำรุง บรับ บเรอมน และ บรรจ
จากความสรุปของโคลงนี้ว่า ชื่อบำหรุเป็นต้นเค้าแห่งความคิดว่าบำราศมา จะมีใครรับช่วยบำรุงทะนุถนอม
าง ป่านนี้นางอาจถูกละเลยเสียแล้วละกระมัง (เมื่อนึกขณะนี้แล้ว) ก็ให้หวังว่านางคงจะรำไท
นิพนธ์จริงใคร่กลับไปดู และใครให้เราสองได้พบกัน

45 รยมนาบสว่างไซ้
กระอื่คอกเขนเขน
ดูจิงจรลึงยิน
อาจารย์รักษเจ้า

ชวนมื่น บำแ
ช่วยเทนา
จรหล้า แลวแ
จำงาย ฯ

บาทที่ 2 เป็นการพรรณนาอาการร้องไห้ ในทวาทมาสมีการพรรณนาที่คล้ายคลึงกับ
กลอนนี้ คือ "เข็งเข็งช้านน้ำ นัยนา" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 101)

คำว่า จรหล้า มีใช้มากในมหาวาติคำหลวง เช่น "คิดคำนวนจรหล้า" (กรมศิลปากร,
511 ข : 315) หรือ "ด้วยประการดังนี้แล้วจรหล้า" (กรมศิลปากร, 2511 ข : 320)

ลิลิตพระลอก็มีใช้หลายแห่ง เช่น "เพ้าวทางไกลจรหล้า"

คำว่า จ่างาย มีไ้มากในมหาชาติคำหลวงเช่นเดียวกัน เช่น "ถึงฤาสองเจ้านาจ่างาย
หักหลาญอกนี้" (กรรมกิลปากร, 2511 ข : 272)

บสว่างไซ้ สุกถำหมายเลข 239 และ 246 เป็น บสร้างไซ้ พมายเลข 242 เป็น
สว่างไซ้ บสร้างไซ้ หมายถึง อากาญเจ็บป่วยยังไม่ทุเลาลง
กระอึก แปลว่า รำไห้
แรมเซ่น น้ำไหล ในที่นี้หมายถึง น้ำคาคก
จุง แปลว่า จง เป็นคำประกอบแสดงกิริยาฉนวนหรือบังคับ
จรลิ่ง ถามาจาก จรลิ่ง หมายถึง ทะลิ่ง ถามาจาก จรริง หมายถึง ตริ่ง
ขปริยายหมายถึง ผูกพัน ในที่นี้หมายถึงทั้งสองความ เป็นการเล่นคำ
ยีน รูลัก ยินดี รูลักในก้านคี่ ยินร้าย รูลักค้านร้าย
จรลล่า กำเกี่ยวกับ จรล่า แปลว่า ไปช้า ไปนาน นาน ช้า
จ่างาย แปลว่า สาย บ้าย ทางไกล โดยปริยายหมายถึง ห่างเหิน ห่างไกล

โคลงที่ 45 กวีร่ำพันความทุกข์เหมือนความไขทางกาย และชวิญหาญทางฝ่ายจิตใจ กนแต่
เราโคกกวยความทุกข์ในใจ ไปถึงที่โลกไค้แก่ทะลิ่งแล รูลักแคววจากไปไกล - ไกลออกไป แคววว่า
ห่างเหินไปสักเท่าใด ใจก็ตรึงตรวอยู่กับนางเสมอ

46 จรลิวไท้ฟ้าต่ำ	เดือนยาม
โหยบเห่นสายใจ	จรคลาย
บลูแมเมวากาม	กาเมธ ภูเออย
ลพพวายนน้ำหนา	มิกเมา ฯ

บาทแรกมีคำว่า ไต้ฟ้า หมายถึง ดวงไค้ในท้องฟ้า คือ ดวงอาทิตย์ คล้ายกับที่ไว้ในทวาทเมมาส
เรียกดวงจันทร์ว่า ไต้ ถึงนี้

จรัลลิลลิจระ
 แสงแห่งซีกดวงแทน
 เสงเกิดนทีสุกแก
 เคือนสว่างคือไต้ไต้

ลับแซ แสงนา
 แม่ไว
 ลิลลิล แลวแฮ
 โลกนี้หายหอม ฯ

ทวาทมาส โคลงที่ 105

จรัล
 516 : 215)
 ไต้ฟ้า
 คำ
 เคือนยาม
 โหย
 สายใจ
 จรัลฉาย
 บลูแม่
 หวาย
 น้ำหนา
 มีกเมา

ถ้าเกี่ยวกับ จรัล ขรลิล แปลว่า ลิล ไม้ไผ่ (กร.ประเสริฐ น.นร.,
 กวงไต้ในทองฟ้า หมายถึงดวงตะวัน
 คลอยลง
 นอกเวลา
 ร่ำร้องถึง คร่ำครวญถึง
 หมายถึง นาง
 จรัลฉาย แปลว่า กล้ากราย ไม้ที่หมายถึงมหา
 ไม้พบนาง
 หวาย หมายถึง เคียนหาง
 น้ำหนา
 มีก ในพื้นหมายถึงมองไม่เห็น เมา หมายถึง น้ำตาตามตามมีมัว มองไม่เห็น

โคลงที่ 46 บรรยายความใดละ เป็นศิลปะไม่ว่าวิธีใดจะให้บังเกิดความนึกคิดกว่าจะกล่าว
 อยากรว่า เวลาเห็นระชาภิกขุใกล้จะตก ทำให้รู้สึกถึงเวลาที่ล่วงไป คอยนางเท่าใดก็ยังไม่เห็นมา
 อดให้ กวามมีกมลด้วยความรัก (เจ้าคู่กันกับเวลาที่มิคอง)

47 มาทุ่งทุเรศที่
 เชนชาวอกนเณลา
 ปีนามภูกระเวนหวา
 ถวายใหญ่แกวทองง

บางเขม
 หิตง
 ใจพี่ พระเออย
 พิศกันคง ฯ

ทุเรศ แปลว่า ไกล ลำบาก
 ฟ้า นี้ (คณะกรรมการผู้จัดทำ ขุณยสารธานี, 2500 : 133)
 บางเขน ชื่อตำบล อยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี
 เขนขาว ชาว อาจเป็น ชาว เขนขาว หมายถึง เขน (เครื่องป้องกันอาวุธ
 ปกคลุม) ซึ่งมีสีขาว (เหมือนทรงฉัตรอันกลมงามของนาง) มีคำว่า เขน ในความหมายเขนนี้อีกใน
 คลงที่ 117 กวีตั้งใจเล่นคำที่มีความหมายเชิงเปรียบเทียบข้อสถานที่ที่ผ่านไป
 เฉลา งคงงาม
 ทงง ถัง ถัง ถังตรง ไม่หย่อน
 ปืนกาม ปืน เป็นคำโบราณใช้เรียกอาวุธ เช่น หน้ำไม้ (คณะกรรมการผู้จัดทำ
 ขุณยสารธานี, 2500 : 120) ปืนกาม หมายถึง ปรกามเทพ เห็นได้ชัดเจนว่า กวีมีเจตนาพูดถึงอาวุธ
 ปืน และ เขน เครื่องป้องกันอาวุธเข้าคู่กัน เป็นการแสดงถึงความคลิลิตซึ่ง อันเป็นบุคลิกลักษณะของ
 ฟ้าทวนนี้
 กระเวน วนเวียน วนกลบ
 กงง ถัง แปลว่า กัน ขวางไว้

 48 ถ้ากรดสร้อยฟ้าคลี่ ควรรักกับ ฤาแม่
 รอยอยู่แรมรอร่องค์ พี่เก่า
 เกรินายอนคักคัก ใจจอก คื่นนา
 ครนกล่าวครนให้เกล้า เกลือกเรือ ฯ

ท ท
 กำสรค กำสรค แปลว่า สลค เสร้า
 สร้อยฟ้าคลี่ สร้อย แปลว่า ดอกไม้ คลี่ แปลว่า บาน ขยาย สร้อยฟ้าคลี่ เป็นคำอุปมาว่า
 าวเปรียบเหมือนดอกฟ้าที่กำล้งบาน
 ควรรักกับ น่ารัก ควรแก่ความรัก

รอย	ระรอย
แรม	ร้าง ปราศจาก
รศรงค์	รศ คือ รส หมายถึง สิ่งน่าพอใจต่างๆ รงค์ แปลว่า สี หมายถึง สีอันอัน
งดงามทั้งหลาย อันไรตกแกงและประกัมกาย	
เตา	มา เค็นมา (กร.ประเสริฐ ๓ นกร, 2516 : 218)
กักคัก	น่าจะเป็นคำเดียวกับ อะคัก นี่แปลว่า ลำบาก อักคัก ร้อนใจ
ใจจอก คื่นนา	ใจจอกอยู่แต่จะกลับกันไป
เกลา	ถูบะ

โคลงที่ 48 กวีแสดงความเป็นห่วงนางผู้งามถึงคอกไม้สวรรค์ควรแก่การทะนุถนอมด้วยความรัก
 รั้นากมาเสียละนี้ คอกไม้ นั้นจะเฝ้าเราเฝ้า เสียกลิ่น และสีอันงามเฝ้า ผู้ที่พบรักใจจอกจ่ออยู่ไม่วาย
 แกะจะกลับไม่ไ้ได้ จึงไ้แต่ทอดกาย (แสดงว่าทุกข์หนัก) อยู่ในเรือนนี้เอง

49	กริมาใจชอกซอน	ทางวนน
	แลสนนลูงเหลื่ออก	น่านอง
	ศรีมาบอมรับววนน	แฉวนผาก ไ้แม่
	กาลกั้นถ่อกรวง	ร่ำหารนหา ฯ

โคลงนี้เป็นอีกโคลงหนึ่งซึ่งแสดงความสัมพันธ์ของกวีกับนางว่าต้อง เป็นสามีภรรยากัน

ชอกซอน	ชอก แปลว่า แห้ง ซอน คือ ซอน แปลว่า ปั่นป่วน ชอกซอน หมายถึง
ความรู้สึกลึกเหี่ยวแห้งนั้น	
ทางวนน	วนน อ่านว่า วัน ทาง คือ ทั้ง ทางวนน หมายถึง ตลอดวัน
ลนลูง	ลูง แปลว่า เป็นทุกสิ่ง
เหลื่ออก	ทน เกินที่ใจจะรับได้
น่านอง	น่านองเอ๋ย
ขวัญ	สิ่งที่ไม่มีความ นิยมว่าอยู่ประจำชีวิตคนทุกคน รับขวัญ คือการเชิญหรือเรียก
ขวัญ หรือการทะนุถนอม	ขวัญแฉวน คือ ขวัญไปกางอยู่ตอน

ขวัญ แชนปาก ขวัญอยู่ประจำปาก คือ (ความมิดถึง) นางก็คือน้ำที่ริมฝีปาก
 คาลั่น คาลั่น แลว่า เกิดขึ้น คาลั่น แลว่า คั่นขึ้น

โคลงที่ 49 กวีกล่าวถึงความรู้สึกอันแท้จริงและเป็นทุกข์ถึงสุดจะทน รับขวัญนางอยู่ประจำไม่
 ปาก คั่นขึ้นยามใดก็ได้แต่รำรอนทรมานทรมานใจใคร่พานาง

50	บุรณใหญ่พราก	กนกเพรง	ก่อนฤา
	กรรมแมงเอาออกมา	คั่งงั้น	
	เวรานุเวรของ	พระบอ	บารา
	นิคชอบใจหน้า	สู่สสอง	สั ๖

โคลงนี้ใจความเหมือนกับโคลงที่ 76 ในทวาทมาส (โครงการพัฒนาการศึกษาศาสตร์, 2504 : 82)

เพรงเราเคยพรากเนื้อ	นกลไกล	กู่ฤา
วิบราษเอาของขัง	คั่งไว้	
มาทันปลิกสายใจ	เจียรจาก	เรียมมา
มานิรารสให้	ทางไกล	๖

การพรรณนาความในใจจะเป็นมรรมนิยมนิยมที่กวีพอใจพรรณนาอยู่ทั่วไป

ชู	คนรัก
เพรงก่อน	เมื่อก่อน
อก	ใจ จิตใจ
เวรานุเวร	เวร สนธิกับ อนุเวร เสรต่าง ๆ ทั้งให้เมื่อน
พระ	คำเรียกผู้ใหญ่ เช่น เทวดา เจ้านาย หรือ พระสงฆ์
นา	ทนม
นิคชอบ	นาม และ บุญ

ใช้หนี้
หน้า

ใช้กรรม รับผิดชอบ
หน้า

โคลงที่ 50 ผู้ที่พนักระลึกถึงบุญและบาปที่ทำให้ทองจากนาง คามทีระ (สงฆ์) ได้เคยสอนไว้
ใช้กรรม และขอให้บุญช่วยให้ได้กลับไปสู่สมนางตั้งเดิมกายหน้า

51	เย็บมาส์คอกแห่ง	อุทัย ชันแฉ
	เกรงยอมถวลงงอก	คำเช่า
	เย็บมาเย็บไกลกลาย	บางกรูจ
	ถักกรูจเจ้าสระเกล้า	กลืนขจร ฯ

สัคคอก สม เหมาะ ควร คอก เข้าใจว่าเป็นคำลงท้ายความเหมือนคำ หรอก มีใช้
กในลิลิตพระลอ เช่น

คอกชายหุชายตา	คอกมนำพารู
ขจรชาวถึงหาญ	หือไ้ทั้งสอง

ลิลิต พระลอ หน้า 143

แห่ง	แห่งแสง
อุทัยชัน	ใจชำนาญ (ในอศิต)
เกรง	คำเดียวกับ เกรงครวญ คือ คร่ำครวญรำพัน
ถวลง	สงวน รักษา
ถัก	ถักม ประคองประหงม
บางกรูจ	มะกรูค โบราณใช้สระแถม

โคลงที่ 51 เป็นการกล่าวถึงความแห่งเหี่ยวในใจ ๓ บทนี้ ว่าเต็มเท่ากับความสุข
ขึ้นในอศิต (เคยสุขเพียงใดก็กลับทุกข์แห่งแสงแว้งนั้น) จนเรือมาไกลบางกรูจ ใจก็หวนระลึกถึง
กรูจที่นางใช้สระแถม กลืนหอมหวาน

52	รศิโคถ้าวท้าวจุจ	รศณั แม่เลย
	ณมเทพสาวอับร	รูปแพ
	พระเขยเมื่อสองสั	สุเกณ นางนา
	บนชอกกลางเกล้าแก	จำเลย ๖

ภาพที่ 4 พรรณนาทรงผมของนางว่า เกล้านมไวที่กลางศีรษะ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า สคริสมัยกรุงศรีอยุธยาไฉนเกล้าสูง เเงิงจะมำคัณมในแผนกนิพนธ์มหาลักรพรรดิหรือพระมหามรรคา (กองวิจิตรกรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2514 : 18) ลักษณะการเกล้าผมสูงนี้ น่าจะตรงกับผมทรงโพงไซกองหรือโองไซกอง ซึ่งเป็นผมเกล้าสูง มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวม (กองวิจิตรกรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2514 : ภาพที่ 1) ในมหาชาติคำหลวงพรรณนาทรงผมของนางมัทรีไว้ว่า "นางโนเนนกันนี้ ปักผมเกล้าโองไซกอง"

ศัพท์

รก	ในที่นี้หมายถึง กลิ่น
ศุจ	โลก แบนดิน
นาคูจ	คุจ หมายถึง เปรียบ นาคูจ หมายถึง น่าจะเปรียบได้
รณั	กลิ่นหอม "รศิโคถ้าวท้าวจุจ รศณั แม่เลย" หมายถึง กลิ่นไฉนในโลกนี้
ที่น่าจะเปรียบกับกลิ่นผมของนางได้ ไม่น่าเลย	

สาวอับร สมุทก่าหมายเลข 242 เป็น "ฉัษรสาว" แปลได้ความเช่นเดียวกัน คือ

เทพธิดา	
สั	อ่านว่า สม
สุเกณ	สุ แปลว่า ดี งาม เกณ คือ เกศ สุเกณ หมายถึง ผมงาม
ชอก	ชวค
จำเลย	จั อุปลรรค เติมหน้าคำให้เป็นคำกริยาการัต (ฉ่า ทองคำวรรณ,

2503 : 70) เช่น จัโอง แปลว่า ทำให้โองลง หมายถึง ก้มหลัง เป็นแนวเทียบว่า จำเลย คือ จั (อุปลรรค) ผสมกับ เลย (ปล่อยลงมา) แปลว่า ทำให้เลยลงมา หมายถึง ปล่อยหรือสยาย (ผม) "บนชอกกลางเกล้าแก จำเลย" หมายถึง เมื่อยามอยู่ด้วยกัน นางจะปล่อยผมหนึ่งเกล้าไว้ แสดงว่า ทรงผมตามปกติของนางเป็นทรงเกล้าผมสูง (ดูรายละเอียดที่ 3 หน้า 57 - 58)

โคลงที่ 52 กวีกล่าวถึงยามเมื่ออยู่รวมรักกันว่า กลิ่นธมณางหอมวิเศษยิ่งกว่าธมณางฉวีสรไภย
และไต่ถ้อยมาถึงแบบแผนของนางงามสมัยนิยมไว้ในบาทสุดท้าย

53	เยี่ยมมาพิเณกพิ	บางพลู
	ตักเหมือนพญางเสวย	พิณ
	รยมรักเมื่อไซ	กระหนยก นางนา
	รกรำเพยของมลิน	ลั่นใจลานใจ ฯ

โคลงนี้ใช้คำว่า "เสวย" กับนาง 'แสดงว่า นางก็ต้องเป็นเจ้านายด้วย

พิ

พิเณก คือ วิเศษ หมายถึง ดีเยี่ยม คำบาลีมีสูตรดีเยี่ยม
พิ แปลว่า นี (คณะกรรมการจัดทำ อุดมราชธานี, 2500 : 133)
บางพลู ชื่อคลองอยู่ในตำบลบางพลัด อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี (ราชบัณฑิตย-
สถาน เล่ม 2, 2507 : 679)
รักม คือ รัก
ไซ เป็ด
กระหนยก อ่านว่า กระเหี้ยก สมุดคำหยาเลข 253 เป็น กระหนก หมายเลข 244
และ 247 เป็น กระหนก นอกจากนั้นเป็น กระเหี้ยก เข้าใจว่าจะเป็นคำเดียวกับ เหี้ยก ในภาษา
ไท ซึ่งแปลว่า เฒ่า หรือ เสี้ยน (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514 : 574) ถ้าเป็นคำว่า กระเหี้ยก
มีความหมายรับกับความตอนต้นว่า "เรียมรักเมื่อไซ" หมายความว่า โดยทั่วไปในการกล่าวถึงความงาม
ของทรวงอกสตรีนั้น นิยมให้ทรวงอกเบียดชิดกันจนหักคอกไม้ หรือในพหูไวยาระหว่างกลางได้ไม่ตก ความ
าที่จึงเป็นการกล่าวชมทั้งรูปโฉม และระลึกถึงรสหวานเสวยไปพร้อมกัน การพรรณนาแบบยลเช่นนี้
เรียกได้ว่า เป็นท่วงทำนอง (Style) ของกวีท่านนี้
ร่ำเพย พัดพา
มลิน คือ ลั่น

โคลงที่ 53 มีใจความสรุปว่า เมื่อมาถึงบางพลูซึ่งมีพญารัตนเล็ก นึกถึงพญเสวยของ
างที่เคยร่วมเสวยด้วยกัน ในพญนี้ทำให้นึกถึงพญที่เคยเปิด (ผ้าหม) ชมเชยความงามของนางคู่กันไปกับ

สพฺพทังคิกถุณฺทลฺลนพฺพาหิจิตฺตํเปวณกฺวคฺวามระลิกถิงนง

54	เรือมาจรจยกลไกล	ฉมฺงรายน
	ฉมฺงนออกฉมฺงใน	อกข่า
	ชาวขุณฺสรุมฺพฺรหลาย	เหล็อยาน
	อวนหยอนยงทาน้ำ	ถูกปลา ฯ

โพท

จร	อ่านว่า เจียน แปลได้ 2 นัย คือ เจียน ที่แปลว่า เกือบ จวน และ
เจียร แปลว่า นาน	
จยค	อ่านว่า เจียค คำเดียวกับ เจียค แปลว่า เกือบถึง
ฉมฺงรายน	เข้าใจว่า เป็นชื่อสถานที่ซึ่งไม่ปรากฏว่าอยู่ที่ใด
ฉมฺง	ฉมฺง แปลว่า แม่น ไม่ผิด ถูก ฉมฺงนออกฉมฺงใน ออกข้างกายนอกและภายใน
(เหมือนกัน) ไม่ผิดเลย	
ชาวขุณฺสรุมฺพฺร	ชาวทะเล หมายถึง ชาวประมง
เหล็อยาน	ยาน หมายถึง บริเวณ เหล็อยาน หมายถึง เติมนบริเวณนั้น
อวน	เครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง ใช้เฉพาะในทะเล

ข้อสังเกต

โคลงนี้พรรณนาถึงการใช้อวนจับปลา และใช้คำว่า "สรุมฺพฺร" แสดงว่า เป็นสถานที่ที่อยู่ใกล้ทะเลมาก เข้าใจว่าจะเป็นตอนปากแม่น้ำที่ติดกับทะเล ทำให้เข้าใจว่า การเรียงลำดับโคลงความสำคัญสถานที่ที่ผ่านไปอาจสับสน เพราะในโคลงที่ 55, 56, 59 หวนกลับมาพูดถึงตลาด ชายป่า ทุ่งหญ้า และ ฝูงสัตว์ อีกครั้งหนึ่ง ทั้งยังระบุชื่อตำบลไว้ว่า บางระมาด ซึ่งอยู่ในแถบจังหวัดสมุทรสาครนี้เอง ยังไม่ได้ไกลเขาไปทางชายทะเล

55	กล้วยออยเหล็อยานอ้าง	ฉักนาง
	จรหลายเลขคนหนา	ฝงงเฝ้า
	เขียนมาลุลกลบาง	รมาค
	ณัฏฐรมาคเตนเตา	ไถฉนยร ฯ

ภาพที่ 2 ผู้เขียนได้รับทราบข้อความจากนายเป๋นเป๋นว่า แสดงว่า ขบวนการเรือที่ผู้เขียนได้เดินทางไป

นั้นขบวนการเรือของเจ้านาย

๕

เหลือ กว (กร.ประเสริฐ ๓ นคร, 2516 : 241) "เหลืออ่านอ้าง"

หมายถึง มากเกินกว่าจะพรรณาถึง

จรรยาคุณ คือ ทลาค
เลข ชายฉกรรจ์ พลเมืองชั้นสามัญ เลขคน หมายถึง ผู้คนทั่วไป
หนา ไทพสาเกแปลว่า มาก (กร.บรรจบ พัทธเมนา) เลขคนหนา หมายถึง
คนหนาแน่น
เฝ้า เขาเฝ้า เขาพบเจ้านาย
ลูกด คำสอน แปลว่า ถึง
บางรมาศ ชื่อตำบล อยู่ในอำเภอคลองชัน จังหวัดฉะเชิงเทรา
ถนัด (เห็น) ชัดเจน
รมาศ ระมาศ มาจากภาษาเขมร แปลว่า แรด
ฉนวน ฉนวน มาจากภาษาเขมร แปลว่า ฝั่งน้ำ ในที่นี้หมายถึง ริมฝั่งแม่น้ำ

56 ชรทือคานสูงช่อ ปลอมแปล
ไพรพนอากย แกร่อง
คางคยวจากจยรแค ยรรสวาทิ
นอนเนงไปไฟหรง เพื่อนใคร ๆ

๖

เกาะ กานคิน เกล่อนกลาค
ปลอมแปล ปลอม หมายถึง ทำเทียมของจริง ปลอมแปล หมายถึง แปลมาจากของ
อยู่จริง
หนั หนม ภูเขา
อากย อาเกียวก์ แปลว่า เกล่อน

จยร นาน จากจยร หมายถึง จากไปนาน
 แดยร แดยัน หมายถึง แดษาคใจ

57 กวงคยวาววมากแพ พิมทอง ฟี่เออย
 รมบหลับไหลหา คำเคี้ย
 กวงคยวแมมองหน หาฟี่ พูนแม
 ใครชวยชูเกลาเกลี้ย กลอมแดง ฯ

บววมาก บัวทอง
 พิมทอง คือ พิมพทอง พิมพ แปลว่า รูป แบบ พิมพทอง เป็นคำยอเยี่ยงเรียกนาง
 นองอุปมาว่ามีรูปงามราวหลุดจากพิมพทอง

หลับไหล หลับ
 คำเคี้ย เคี้ย คำเคี้ยวกับ เคี้ย แปลว่า ปรลอมโยน คำ ก็อ คำ แปลว่า พยุง
 เกี้ย หมายถึง ชวยปรลอมโยน

มองหนหาฟี่ มองหาฟี่ตามหนทาง
 ฟู่น โน่น
 ชูเกลา ตรงกับสำนวนปัจจุบันว่า หุนหัวหุนเกลา หมายถึง เอาอกเอาใจ
 แดง ภาษาเขมร แปลว่า กวงเคื่อน ในที่นี้หมายถึง นาง

58 รมรกับสุกที่อ้าง เออสมร แมฮา
 กามลนลงลาญแด เคือกใหม่
 เบียมมาเพชสากร กราญสวาติ
 สยงสาครรองไห สยงสูกสยง ฯ

เออสมร ในที่นี้ใช้เป็นสัญลักษณ์ หมายถึง ส่วนสัคของนางทั้งกาย
 ลานแด ลาญ แปลว่า ทำลาย ลาญแด หมายถึง หัวใจแตกสลาย

เคือกใหม่ รุ่มรอนราวกับถูกไฟเผา
เทพสากร เทพประจักษ์หาสมุทร กือ นางเมขลา

โคลงที่ 58 กวีพรรณนาความรักในส่วนอันงามของนาง ซึ่งงามจนเหลือที่จะพรรณนา พาให้
ที่ใจนั้นรุ่มรอนด้วยความรักปรารถนา ไคยนี้เสี่ยงทะเลศักราชกับเสี่ยงคร่ำครวญ หรือว่าเป็น
เสี่ยงคร่ำครวญหาความรักของเทพประจักษ์หาสมุทร (เช่นเดียวกับที่กวีคร่ำครวญอยู่)

59 มุ่งเห็นเคียรกายสร้อย แสนส่วน
แม่มวงช่อนไรรอย รุนสร้อย
กึ่งทองรำควรไกร รกอน เพ็ญ
ปรางประหลาดเกษอย ชำพัน ๖

โคลงนี้พรรณนาธรรมชาติอันประกอบด้วยต้นไม้ต่างๆ ทำให้เห็นว่าผู้พิมพ์มองเห็นโลกในแง่
งาม ในบาทที่ 4 แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้พิมพ์กับ"ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นคู่ครองอย่างสามี
รยาก็มี มีใช้เพียงลอมรักกัน

เคียรกาย เคียรกาย มากมาย
สร้อย ดอกไม้ สวยงาม
แสนส่วน สมุดคำหมายเลข 242, 247 และ 253 เป็น "แสนส่วน" หมายถึง

วนเป็นอันมาก

แม่มวง ยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า โฉมหน้า (จ.จ.ส., 2499 : 207)

ช่อนไรรอย หมายถึง ออกซอ

มวง มะม่วง
ไรรอย เวียงราย
รุนสร้อย อยู่ในระยะผลิอกออกซออ่อน ๆ
กึ่งทอง หนึ่งคอกสีขาว เกสรสีเหลือง กลิ่นคล้ายคอกสาวก็ แต่หอมอ่อนกว่า
รำควร หนึ่งคอกคล้ายคอกนมแมว มีกลิ่นหอม
ไกร มาจากภาษาเขมรว่า ฤๅไกร แปลว่า หอม มีกลิ่นหอม

รกดอน ไม้คั่นหอ วน ๆ
 ปราง มะปราง
 ประเหล ประเหล หรือ ประเลห์ แปลว่า ประหมั่ง ประคจ
 ขามพเน ขาม แปลว่า เอ็มอามเข้าไป ในที่นี้เป็นอาการที่แสดงความรักอันเข้มน
 ข้าใจว่าเป็นอิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมักกล่าวถึงการแสดงความรักอันเข้มน(Brough, 1968:38)
 โกล่งที่ 59 กล่าวถึงการที่ผู้เขียนมองดูสวนที่ผ่านไปในระยะทางเป็นจำนวนมาก มีต้น
 ไม้ เชน มะม่วงและขนุน กำลังออกดอกออกใบอยู่เรียงราย ทั้งกระดังงาและลำควน ก็ออกสีกลิ่นหอม
 ปราง ทำให้เหวนระลึกถึงนิวแกมงามของมะปราง ทำให้รู้สึกเสียวกำนันทัน

60	เขียนมาแฉ่วไสยอน	มางฉนง
	ฉนงมอมาทิสาย	แสนทวง
	ชนทพิพพวงารง	รจเรช ขาแม
	ยิมขาวไซหมอนอง	อิมเอง ๆ

มางฉ 2 ความแสดงว่าการไปครั้งนี้เป็นกระบวนเรือกระบวนใหญ่ มีเรือเต็มยั้งยั้ง
 ทวนใบเรืออื่น ๆ "ฉนงมอมาทิสาย" หมายความว่า เรือแสนยั้งส่งอาหารเอาจนฉ่าย ทำให้
 มาก

ความในมางฉ 3 ผู้ประพันธ์พรรณานางทำนบนาไหมวิโลก แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของ
 พนมกับนาง ซึ่งน่าจะจะเป็นไปโดยเบิกเมย ย้ำได้ตระหนักว่ามีได้เป็นการลอบรัก
 ศ

แฉ่ว	ฉงเสริม เทน (สมเด็จพะมหาวิรวงศ์, 2515 : 513)
ไสยอน	ใส่ กือ ไฉ่ ยอน หมายถึง หย่อน ไม่ถึง ไสยอน น่าจะแปลว่า ใจมาก
ทองหยอน	ทรงขามกับ ทองคิง

มางฉนง กือ มางฉนง หรือ มางเชือกทัง อยู่ในอำเภอกลิ่งชัน จังหวัดธนบุรี
 วรรณคดีสถาน, 2507 : 650)

ฉนง	ภาษาเขมร แปลว่า หน่อ ในที่นี้ก็ตั้งใจจะเล่นความหมายของ ฉนง
ชนทพิพ	ชนนอันมีรสโอชาประหนึ่งของทิพย์
รง	กักมาจาก นางรง หมายถึง นางงาม

รงง รั้ง แปลว่า ทำ
 รจ เรข แปลว่า ทบแต่ง
 ไซ เป็ด

โคลงที่ 60 ผู้ให้พินัยกล่าวว่าการเดินทางมาถึงบางฉมัง ให้รู้สึกทิวโหยจนแสนท้อ แค้นอาหาร
 ังส่งมาไม่ทัน มีชนมที่นางทำให้มา โอชารสคงชนมทิพย์ แม้เพียงแต่เบ็ดภาษณะถูกให้รู้สึกฉิมเสียแล้ว

61 กาวหนอเนชข้อ ชนชาย
 วอนวอนเลวงคิก ภาพราว
 หมากสกรุมระลายปลง ปลิดใหม่
 มือแมกาลาวลาว เล่นชิงโอรมชิง ฯ

พ

กาวหน กาว แปลว่า แขน ถิ่น หน คือ หน แปลว่า หน
 อเนช คือ อเนก แปลว่า มาก
 ข้อ คือ ข้อ
 ชน ชน
 วอนวอน เสียงที่ดังแว่ว ๆ มาจากที่ไกล (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 363)
 หมากสกร หมากสูก
 ะระลาย ทะลาย หมายถึง พวงผลไม้บางอย่าง เช่น หมาก มะพร้าว
 ปลง เอาลง
 ใหม่ ใหม่
 ลาวลาว ภาษาถิ่นใต้ แปลว่า ริบ เร่ง ริบจนลนไม่เรียบร้อย
 เล่นชิงโอรมชิง เล่น แปลว่า ริบ เร็ว โอรม แปลว่า รุมกัน ช่วยกัน เล่นชิงโอรมชิง

ายถึง ริบแย่งกัน รุมแย่งกัน (ในการขอชาย)

ข้อสังเกต โคลงนี้กวีใช้ถ้อยคำและภาพพจน์ในแบบที่กำลังโจ่งแจ้งเต็มที่ ผู้คนกำลังแย่งกัน
 กันชาย สิ่งเสียงเจรจาอยู่เบื้องหน้า

โคลงที่ 61 นี้ กวีบรรยายสภาพตลาด มีสินค้านานาชนิด หมาก มะพร้าว และขนม ลูกค้า
 ค้าแย่งขอกันขอขายวุ่นวาย เป็นการบรรยายละเอียดอย่างวิสัยที่ผู้มองสิ่งใดก็เห็นสิ่งหนึ่ง และถ่ายทอด
 ามคิดได้อย่างจะแว้ง

62	มลักเห็นน้ำหน้าใน	ในตา ที่แม่
	รยมตากตนทั้งกาย	นานอง
	ลนลู่ไ้แลมา	มาจาก
	จยรจากค้อกรอง	รยคนางหานาง ฯ

มลัก	เห็น แอบเห็น
น้ำหน้า	น้ำตา
ในในตา	ใน แปลว่า ถัดอยู่ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 226)

กา ถือ นัยน์ตา ในในตา หมายถึง (น้ำตา)กลอนนัยน์ตาอยู่

ตากตน	ลำบกกาย
ทั้งกาย	ทั้ง น่าจะเป็นคำเกี่ยวกับ ทั้ง ในภาษากันเหนือ แปลว่า ทั้ง (จ.จ.ศ.,

99 : 101) ตากตนทั้งกาย หมายถึง เกือบรอนทั้งกายและใจ (ทั่วตัว)

มาจาก สมุดคำทุกฉบับ ยกเว้นหมายเลข 247 เป็น บางจาก ซึ่งเป็นชื่อตำบล ใน
อำเภอพานะเจริญ จังหวัดมณฑล

จยรจาก	จยร มาจาก จีร แปลว่า นาน จยรจาก หมายถึง จากไปนาน
--------	--

โคลงที่ 62 พรรณนาความเมื่อนมาถึงบางจาก ซึ่งบางเข้ากับสภาพการพัฒนาราก จึงทำให้
วาทะ โลกความยากลำบากยิ่งนัก ถือกักรำร้องเรียกหาบางอยู่รำไป

63	ลนลู่สองฟากฝั่ง	ผกาสดา
	โกรลองอบทาง	กลืนเกลดา
	รอยมือแม่มารทา	หอมพัน ยงงเลอย
	จนทนกระแจะรกรเภา	รวจชจร ฯ

ภาพที่ 3 และ 4 พรรณนาให้เห็นความสัมพันธ์ในฐานะสามีภรรยาของคนทั้งสอง ใน
วาทะสา กวีไ้พรรณนาแสดงความสปีทสนมในการปฏิบัติกักันฉันท์กรองว่า "ทรงสุกษณ์ฮารสร้าง
อศสม" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 70)

ผกาสดา	ภาษาเขมร แปลว่า ดอกหมาก
--------	-------------------------

ทาง ทาง
 กวีนเกล้า กณณมรณนาง
 หอนั่น หัน แปลว่า ชั่ว โยบ ยินดี แดมนั่น หมายถึง มีกลิ่นหอมชื่นใจ
 ขจรเขวอย ยัง ถ้าไทยถิ่นมีกบใต้ แปลว่า มี หรือ กงอยู่ ยังเคย หมายถึง
 ังคงอยู่ หรือมีกลิ่นหอมอยู่ไม่จาง

จนทน คือ วันทน ขจรเขวอย ผงจันทน์ ซึ่งใช้เป็นเครื่องหอมสำหรับทาตัว
 กระจจะ ผงเครื่องหอมต่าง ๆ ใช้สำหรับทาตัวหรือเวียน
 รกเรา รส ในที่นี้หมายถึง เล็น รสเรา หมายถึง มีกลิ่นกระตุ่นหรือเร้าใจ
 รวขจร รว หรือ รวค แปลว่า ไว ขจร แปลว่า ขจร รวขจร หมายถึง
 ู่ ผุ้งกระพือบางรวกเร็ว

โคลงที่ 63 กวีเชยชมกษัตริย์และอาจเฝ้าจากกรีนทางที่นานไป ่างกวีณมนาง
 ษัตริย์และหาจากม่อแสงยังปรากฏรอย และยังมี อมหวานอยู่ไม่จาง

64	เสียดวงสน ษอยสน	นวลทอง ภูษา
	ศรีเกษเกษ ดาว	คอกไม้
	มาคตมณระรอง	ชลเนตร
	ชลเนตรชชอยไค	รวงแรงโรยแรง ๆ

ศรีเกษ กวี แปลว่า มิ่งขวัญ รุ่งกล เกษ แปลว่า แดม ศรีเกษ เป็นคำเรียกนาง
 คยเปรียบเทียบกับเกสรคอกไม้

เกสรสาว คอกไม้ หมายถึง เกสรจากไม้ที่กำลังบาน (มีกลิ่นหอม)
 นมธุระ คือ มั่นดู แปลว่า ถึง ถึงตลอด
 นองชลเนตร น้ำตาใสความ
 ชชอย หมายถึง ผู้เป็นที่รัก ชชอย หมายถึง ผู้มีรูปงาม
 รวงแรงโรยแรง กำลังรวงโรย ถอยกำลัง สั่นแรง

โคลงที่ 64 ผู้เขียนรำลึกถึงนางงามทั้งคนแก้วของหญิงที่รักด้วยความเสียกาย ยิ่งระลึกไป
 เมื่อวันประชันควายคอกไม้แถมมาน จากมาถึงต้นไม้แทนน้ำตานองหน้าทั้งสองฝ่าย ทำให้สิ้นพลังกำลัง
 อทนทุกข์แล้วยิ่งระลึกถึงนางผู้เป็นทุกข์ชอกช้ำ เทากับทุกข์หนักเป็นสอง) เป็นการพรรณนาเข้าแบบ
 ทำนอง เภา ภาะแก้วของแก้วนี้

65	ขอมแรงบงงเหตุเห็น	กัศเวาย
	หวายเท่าแทงคนขอม	คอกคอง
	ขอมถือทอคนกาย	ถกาว
	หยวนาเพรงใจทรง	พันนหวายบงง ฯ

คำว่า บังเหตุ ปรากฏในพจนานุกรม (กรณียาการ, 2511 ช : 274) ว่า
 "คำว่า บังเหตุ ใ้ส่ปรก บังงเหตุก็คล้าย กับเงาของของแก้ว กัศเวายนักหนา" นี้ เป็น
 สรรก แปลว่า ทำให้ (ฉา คองคำวรรณ, 2503 : 60) บังเหตุ แปลว่า ทำให้เกิดเหตุ เป็นกันเหตุ
 คำว่า หยม ในมาตรา 4 มีใ้หมายถึวรรรกรรขณย์อยู่ยากจนกัน เช่น ในมาตรา 4 คำหลวง
 "หยมกัศเวาย" เพราะอยู่เงาของแก้วนี้ ในพจนานุกรมว่า "ยิ่งกว่าเพลิงไหม้ไหม้ ห่มแดง"
 โครงการพัฒนาการศึกษ, 2504 : 101)

๒๕

ขอม กัศเวาย กัศเวาย ๆ ภาษาปากได้ แปลว่า แก้ว โบราณ กร.ประเสริฐ
 นกร แปลว่า นกแก้วโบราณ (กร.ประเสริฐ พ.ศ. 2516 : 216)
 เรง กรังกอน
 บงงเหตุ คำโบราณ หมายความว่า ประมาท ไม่ระวัง เป็นเหตุให้เกิดเหตุ
 เห็น กระโถน
 เภา ภาษาปากได้ แปลว่า จม สุกสัน หวายเท่า อาจหมายถึง (กระโถนหักหาย)
 หวาย (ที่สุกของหวาย)แทง

ถอก	แทง คัด ถังไป
ถือ	จับ
ทอตน	เหยียดตัวลงนอน
ถกาว	มาจาก เภา ๆ เป็นคำแสดงอาการกิน

หยม คำโบราณ แปลว่า เหตุว่า

พรอง บอกร เล่า

ยง มี คงมี

หยมว่าพรองโคพรอง ที่นั้นหยาบยง หมายถึงว่า ถ้ามีเรื่องเล่ากันมาแต่ก่อนว่าชอบถูกหยาบ

ทั้งตายชกตะคอกหยาบที่นี้ ก็ยอมหมายความว่าหยาบขึ้นอยู่ ๗ ที่นี้ เป็นแน่

ข้อสังเกต ความในโคลงนี้กล่าวไปถึงนิยายประจำถิ่นที่กวีผ่านมาถึง เป็นนิยายที่คนสมัยนั้น
จักกันดี เล่ากันไปทั่ว จึงพูดถึงบ้าง

66	สระเหมาะหน้าเจ้าแวน	ไวจนวน
	ปางจากอุทุมมยานาน	จึงเฝ้า
	สระเหมาะกรรายนน	ออกหยอน
	เมรุทูเทาหนา	กำกรวด ฯ

สระเหมาะ วังเวงใจ สลดใจ

แวนไว แวน แปลว่า กระจก หมายถึง ความมองโสมมีประกาย แวนไว

มาถึง งดงามของใส

จน หมายถึง นลจัน มีนิเวศสี่เหลี่ยมอร่ามงดงาม หรืออาจเปรียบเหมือนดวงจันทร์

เฝ้า มา (คร.ประเสริฐ ๓ นคร, 2516 : 218) "ปางจากอุทุมมยานาน

เฝ้า" หมายถึง จะตองจากนางเป็นเวลานาน จึงจะได้กลับมา

รายนน อ่านว่า รายนั รา น่าจะมาจาก ระ แปลว่า กระทบ รายนน หมายถึง

ออกหยอน หยอน แปลว่า ลดลง ออกหยอน หมายถึง (อก)เหี่ยวแห้ง จิตใจร่วงโรย

เมรุ เช้าพระสุเมรุ จึงต่อมาความหมายกลายเป็น เมรุเผาศพ

ทู เจ็บปวดหรือกรำทุกข์ เมา สุ่ม ไหมหรือทำให้เราถอน (กระทรวง

พาณิชย์, 2511 : 555) "เมรุทูเทาหนา กำกรวด" หมายถึง คร่ำครวญด้วยความเจ็บปวด

นอญหนาเมรุเผาศพ

กำกรวด เกรวไถก คร่ำครวญ

โคลงที่ 66 โคลงนี้ทำให้รู้ว่าผู้เขียนจำเป็นต้องจากกรุงศรีอยุธยาไปเป็นเวลานานจึงจะ
 กลับกลับมา แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งแน่ใจว่าตนจะไ้กลับเข้ามาหานางอย่างแน่นอน ฉะนั้นจึงได้
 สกนได้เห็นว่าถูกกลโหมเนรเทศซึ่งคาดหวังมิไ้ว่าจะไ้กลับหรือไม่ ถึงกระนั้นผู้เขียนก็ยังไ้เร้าโกล
 ่งให้รากับตายลากกันไป (รองไ้เหมือนอยุธยาเมรุเผาศพ)

67	รฤกรรช้อยมา	พระทนต
	อวายปากไ้มาเร	รองเร
	มิละแสงตนเปน	สองมิก
	มิกหนึ่งไว้นองเหนา	หนึ่งมา ฯ

บท
 ขบ
 พระทนต
 อวาย
 มาถึง ปากไ้มา (คร.ประเสริฐ น.นคร)
 รองเร
 ๑ กระสุน
 ละ
 แสง

เสียว ขาน
 ราชาก็ไ้ แผลว่า พัน
 จาก อวาย ความหมายเกี่ยวกับ บ้าย เช่น บ้ายหน้า "อวายปากไ้มา"
 สุกคำหมายเลข 242, 244 เป้น รวเร ก็อ รวเร แผลว่า เร่ง
 สำเรจ
 ผา แสง

68	รฤกหน้าชอยขัน	บวทอง ภูนา
	หอมหันไ้กร เทศา	ภูไ้
	รฤกกลลับสองนั	นาคิล ภูนา
	บยวอยหาฐไ้	อนทาง ฯ

รฤก	ระลึก
บวทอง	คอกบวทอง ในไ้เป็นกำเปรียบในหนานาง

ตา	ตอน กราว
ภู	แมลงภู
กล	ภาษาเขมร แปลว่า ถึง
น	นม
นาสิก	ทวง
ยว	หากว่า
ทาง	ทาง แทน

ข้อสังเกต ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดเช่นที่กล่าวไว้ในโคลงนี้จะมีไม่ได้ ถ้าผู้หนึ่งกับนางก็เป็นสามีภรรยา กัน เพราะได้พรรณาถึงการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดยิ่ง และก็มีได้เป็นเพียงลอบกกันอย่างเร้นลับ

อนึ่ง ความในภาพที่ 4 นั้นยังแสดงให้เห็นว่า นางมีอิสระในเรื่องความรัก สามมิได้แสดงวามโกรธเคืองต่อว่า หากนางจะมีผู้ เป็นผู้หญิงรุ่นเก่าที่มีอิสระมิได้อยู่ในกรอบประเพณีแน่นอนอย่าง นสมัยหลัง ดังที่ปรากฏในพระประวัติของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และแสดงว่านางเป็นสตรีสูงศักดิ์มาก ซะเป็นสตรีสามัญ หรือเป็นเพียงพระสนม (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในโคลงที่ 13)

โคลงที่ 68 ก็กล่าวเป็นใจความว่า นึกถึงภาพใบเตยงามสดชื่นราวกับคอกม้าทองของนาง คเสมอ เหมือนแมลงภูความกลืนหอมของดอกไม้ได้แม้จะมองไม่เห็นคอก นึกไปจนถึงทรวงอกและหน้าทอง เมื่อยามนางหลับ และหวังเกรงว่านางอยู่ข้างหลังจะหาคนรักใหม่แทน

69	โกกิลกรวิณวียง	ยุงยาง
	จับกิ่งยุงยางยาว	เพือนพรวง
	พระลมกัลโหลยลาง	โลมลูบ
	จับกิ่งยางแล้วรอง	ไร่เตอ ๖

กัท

โกกิล	โกกิลลา แปลว่า นกยูงเหว้า
กรวิณ	กรวิก คือ นกการะเวก
ยง	นกเอี้ยง

ยู่ ในบาทที่ 1 หมายถึง นกยูง บาทที่ 2 หมายถึง ทนหางนกยูง
 ยาง ในบาทที่ 1 หมายถึง นกยาง บาทที่ 2 หมายถึง ทนยาง
 เขาวเพือนพร่อง เขาว หมายถึง (นก)หนุ่มสาว เพือนพร่อง หมายถึง เพือนคู่
 าวเพือนพร่อง หมายถึง นกหนุ่ม นกสาว จับคู่สนิทกัน
 ะลบ แผลงมาจาก พลบ แปลว่า เวลาเย็นใกล้ค่ำ
 ถลโหย ถอนใจ ถอนกำลังใจ กร่ำกรวย หรือร่ำร้องถึง
 ้าง แปลว่า ้าง บาง บาง อาจหมายถึง นกกลาง
 โยคุม กิริยาแสดงความรักใคร่เอาใจกัน
 ไรเอด เอด แปลว่า ายไม ไร เป็นคำไทยโบราณ หมายถึง วิสาขออกเสียง
 าย แปลว่า อากาศที่นกกหรือสัตว์ป่าส่งเสียงหรือคำเสียงถี่ ๆ กึกก้องกันคราวละนาน ๆ
 ๒๕๒๕ (พระมหาธีรราช, 2515 : 520) ใช้คำว่า ายไม ตรงกับ ไรเอด นั้นเอง
 โคลงที่ 69 กวีบรรยายถึงฝูงนกนานาชนิดซึ่งส่งเสียงร้องอยู่เรียงรายในบริเวณที่ผ่านไป
 ๒๕๒๕ อย่างละเอียดถี่ถ้วน แสดงว่าเป็นผู้รู้ ๒๕๒๕ เราเกี่ยวข้องกับบรรยายเรื่องสัตว์ในโคลง
 40 และแสดงตามที่ใดเห็นจริง ๆ มีไก่ใช้กวีโวหาร เขาแบบตามธรรมเนียมนิยมในการแต่ง
 ๒๕๒๕ literary convention) เป็นอีกโคลงหนึ่งซึ่งแสดงบุคลิกภาพและท่วงท่าของตนเองเฉพาะตน
 ๒๕๒๕ กวีผู้

70 ปารณแก้วชาต

บาทลัม อรเออย

นอนนังฉนโคญ

คงงน

ยอมอมนทิมอก

โอยแม กูเออย

เจ็บยั้งล้าพนม

หม่นทวิแสนทวิ ฯ

ปารณ

ปารณ หมายถึง เวลาปารณนี้

แก้ว

หมายถึง บาง

ยอม

ยอม

นทพ

ประพ

โดยแม่ โดย แปลว่า ตาม โดยแม่ หมายถึง (ยกมือประทับทรงของตน)
 มออย่างที่ทางเคหา ฉนิทชัย กระแสสินธุ์ ว่า "โดยแม่" หมายถึง คร่ำครวญถึงนาง
 กือ ที่ เป็นโพโพบ
 หมิ่นทวิแสนทวิ ยิ่งกว่าหมิ่นยิ่งกว่าแสนเท่า หมายถึงเจ็บปวดอย่างที่สุด
 ไกลงที่ 70 ผู้นิพนธ์แสดงความรักห่วงใยจนทำให้เลิกไปหมดว่าขณะนี้นางจะทำอะไรอยู่
 นลองยกมือขึ้นทาบพระทัยเหนืออก (ของตนเอง) อย่างที่นางเคหา ก็ให้เจ็บปวดที่ตรงนั้นเป็นที่สุด

71	เยียนมาบางฝั่งแผ่	รวงรวง
	ถักแนวนรตีปาน	แผ่แผ่
	เหอรรหรรหิงสยง	ทวทว
	ยยวถ้วถ้วนซึ่ง	คอแทน ๆ

บางฝั่ง ข้อคำบล ปัจจุบันเรียก ถ้ามลางน้ำฝั่ง อยู่ในอำเภพระประแดง
 หัวคุดมทรบร ทา ธิ
 แผ่รวงรวง คือ แผ่รวงเรียง หมายถึง ทำรังเรียงรายอยู่
 เหอรรหรร จานว่า เห็นหวน หมายถึง บินกลับไปกลับมา
 หรรหิงสยง แปลว่า ส่งเสียงเอี๊ยดอ๊ิง
 ทวทว ถ้วถ้วน หมายถึง แทะถ้ว ถ้ว เป็นคำเรียกสัตว์ เช่น กิลาจาริก
 ขทัย หลักที่ 1 ว่า ถ้วเนื้อถ้วปลา

ยยว รวกับ
 แทน แผ่ลงจำพวกหนึ่ง คล้าย ๆ ฝั่ง

ไกลงที่ 71 ผู้นิพนธ์มาถึงถ้ามลางน้ำ ฝั่ง ก็ให้ถึงฝั่งทำรังเรียงรายอยู่ หวนนึกเปรียบ
 ก็นึกเหมือนรังนี้ ฝั่งต่างก็บินไปมาส่งเสียงเอี๊ยดอ๊ิง ก็เช่นเดียวกับมนุษย์ ส่งเสียงอีกที่กุ่มววาย
 เสาะวิวาทกันเหมือนถ้วแทนต่อสู้กัน

ไกลงบทนี้แสดงลักษณะข้างสังเกตุ และข้างคึกของกวี และนำมาพรรณนาสอดคล้องกับข้อ
 ลออย่างคมคาย

72	ปาริไธโศร เช้าแม่	เกลลาองค์ อยู่ๆ
	ตงกรกานจตุรงคณยง	มายมา
	อุวรางสกาลง	ทายมาท
	อุกถาวคำหลวงธา	อวนแกลงเกลลาณนท ๗

ความในโคลงนี้พรรณนาให้เห็นงานอดิเรกที่นางปฏิบัติอยู่เป็นประจำ บทที่ 2 หมายถึงการ
เล่นหมากรุก จตุรงค์ มาจาก จาตุรงค แปลว่า การเล่นหมากรุก

บทที่ 3 กล่าวถึงการเล่นสกา ซึ่งต้องทอดลูกเต๋า (ทายมาท – ทายมาทก)

ความในภาพสุดท้ายเป็นงานอดิเรกที่น่าสนใจที่สุด โกลก การอ่าน(ออกเสียง) "กำหลวง"
และการแต่งกำประพันธ์ (ฉันท) "กำหลวง" ในที่นั้น ไม่ปรากฏเรียกในวรรณคดีเล่มอื่น ๆ

ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (คุรุสภา, 2504 ก : 9) ว่า
กรวธ 844 ขาลก (พ.ศ.2025) ท่านให้เล่นการมหรทพ 15 วัน ฉลองพระเจริญรัตนมหาธาตุ

ลวจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติ คำหลวงจบปริบท และในมหาชาติคำหลวงเอง (กรมศิลปากร,
511 ข : 22) ก็เรียกวรรณคดีนั้นว่า "กำหลวง" เป็นฉันทยติไควา คำหลวง ในกำกรวลา

มาถึงมหาชาติคำหลวง ฉะนั้นโคลงกำกรวลาของแต่งหลัง พ.ศ.2025

งานอดิเรกของนางที่กล่าวถึงข้างต้น แสดงให้เห็นว่า นางคงเป็นสตรีชั้นสูง ทรงความรู้
ลึกเจียว จึงเข้าใจวิธีเล่นหมากรุก เล่น และอ่านคำหลวง และสตรีที่มีภูมิรู้สูงเช่นนี้จะต้องเป็น
เจ้านายชั้นสูง" มิใช่เป็นเพียงธิดาขุนนาง หรือเจ้านายชั้นผู้น้อย ซึ่งควรจะม้งานอดิเรกที่เป็นประโยชน์
ชน ทำดอกไม้ อดผา ฯลฯ

อร	หมายถึง นาง
เช้าแม่	ชาวแม่ ซึ่งหมายถึงผู้หญิงในวัง หญิงรับใช้เจ้านายชั้นสูง
เกลลาองค์	แต่งตัว
ตง	คือ ทั้ง
กรกาน	กระดาน
จตุรงค	ชื่อหมากรุก ภาษามาลี

มขงมาย คำเดียวกับ มายเมือง หมายถึง อาการชำเลื่องกรี้ดกรายไปมา
 (ม.เจ.พระมหาวิรวงศ์, 2515 : 321)
 มา ในที่นี้ คือ มาหมากรุก
 สกา เครื่องเล่นการพนันอย่างหนึ่ง ใจถูกเอาทอกแล้วเก็บตัวสกาตามแต้ม
 เอา
 กาย เสียง
 กล่าว อ่านออกเสียง อย่างคนรุ่นเก่าอ่านวรรณคดีเพื่อให้ได้วรรครส เพราะ
 ภาษานั้น กวีแต่งให้อ่านฟังเสียง มักใช้คำว่า "มาจะกล่าวบทไป" คำ "กล่าวบท" ภาษาม
 ปกรณ์ให้ความหมายคำว่า อ่าน หรือ เล่า เป็นทำนอง
 อ่าน คำเรียกนาง
 แกล้ง ทำไทยเก่า แปลว่า ตั้งใจ เจตนา
 เกลาฉนนท แดงคำประพันธ์ "ฉันท" กวีโบราณใช้หมายถึง คำประพันธ์ร้อยกรอง
 น วรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ แดงควยรายและโคลง แดงก็สรุปตอนท้ายว่า
 เป็นกรแกปากฎ มงฉันท
 คือคุณมาลาสาร เรียบร้อย
 เป็นถนิมประคัมภรณ ทุกเมื่อ
 กลกระแจะทองนอย หนึ่งใจแรงใจ
 ลิลิตพระลอ

โกลงที่ 72 กวีราฟิง (ซึ่งแสดงว่าเคยอยู่รวมกันมาจแหรามกิจวัตรประจำวันเป็นอย่างดี)
 านฉนนทให้สาวแมชวยแต่งองค์อยู่หรือ หรือกำลังเล่นหมากรุก เล่นสกา สวดคำหลวงเป็น
 อย หรือว่าแต่งฉันทอยู่

73 อันเจียฮาพาหาว เทียมสอง
 เหาะบันตารโฌมฉัน ฝากแก้ว
 ถักเรียนคนตามอง เหนอน
 พอดุดลูกฟ้าแนว มีคมลาย ฯ

อันเจีย คือ อัญเจีย เป็นคำเจียสิ่งที่มีถัก เช่น เทวคา
 อาพาห คือ อาพาห แปลว่า ผู้ถือเอา ผู้รับเอา ในที่นี้ใช้คู่กับ "ทาว" จึงเป็น
 ำเรียกเป็นใหญ่ จึงสันนิษฐานว่า "อาคาต" ในที่นี้ หมายถึง ผู้รับเครื่อง เช่น คือ เทพคา
 ทาว ทาน
 เทียมสอง เทียม เป็นคำเกี่ยวกับ เทียม เทียมสอง หมายถึง นำคนทั้งสอง
 อยู่เคียงกัน ในที่นี้หมายถึง ขอให้(เทพ)อุสม แสดงวาวรรคก็เรื่องโคลงกำรเวลา ได้รับ
 ทธิพลจากปญฺชาสาตก เพราะชาตกหลายเรื่องในปญฺชาสาตกมีเรื่องเกี่ยวกับ "เทพอุสม" เช่น
 ปุทฺธโฆระชาตก เป็นต้น

บันหาร คำเกี่ยวกับ บริหาร แปลว่า จัดการ ปฏิบัติ
 โฌม ในที่นี้หมายถึง ผู้พิพธ
 แก้ว หมายถึง นาง "เหาะบันหารโฌมฉัน ฝากแก้ว" หมายถึง ขอให้เทพ
 ยนำ(โฌมของตน) ไปเข้าฉันนาง
 ฟ้าแนว ฟ้าสว่าง หมายถึง เวลาเช้า
 มีคมลาย ความมีคหายไป

โคลงที่ 73 ผู้พิพธกล่าวอัญเจียเทพคา ขอให้ตนไปสมนาง หรือมีจะนั้นก็ขอให้ตน
 นี้โอกาสปรากฏในความฝันของนาง แกล้งกลายเป็นว่าตนขึ้นเห็นทองฟ้าในยามเช้าสว่างกระจ่างตา

74 พระเออยสรโรชสรอย ศรีสรง ภูนา
 ตระบอกบวกรวิไล กลับกลอง
 พระเออยครนนเหนงน สอนยาง นนนา
 ตรีกระไคเลาตยง ลูบโลม ฯ

บาทที่ 2 ใช้คำ "กลิ้ง" ซึ่งหมายถึงงวง เหมือนกับวรรคที่เก่าๆ หลายเล่ม เช่น
 ทศาคัมภีร์ (กรมศิลปากร, 2511 ข : 125) ว่า "อันนี้คือแพศยันครใจกลิ้ง" หรือ
 บัณฑิตอนกกลิ้ง" (หน้า 148) หรือในทวาทมาส (โครงการพัฒนาการึกษา, 2504 : 115)
 "กวงพินมาบาง กลิ้งกลิ้ง"

พระเจอย คำว่าพังกกับเพศคาในโคลงที่ 73
 สโรช สโรช แปลว่า เกิดแต่สระ หมายถึง บัว
 สร้อย ดอกไม้ สร้อยสร้อย หมายถึง ดอกบัว
 กรีสรง กรี แปลว่า มิ่งขวัญ มงคล สรง แปลว่า อาบน้ำ บาทที่ 1 หมายถึง
 น้ำในสระ (บัว) ซึ่งเป็นส่วนนเปรียบเทียบถึงการร่วมรักระหว่างหญิงชาย เช่น ลิลิตพระลอ
 ระหวางศึกนัการ, 2512 : 131) ว่า

สรงสระสรวรรคไปเที่ยง	สระพระนุชเนื้อเกิดนง
อาบโอเอใจ	
แสนสนุกในสระนง	ปลาจันฉมเคนทอง
ดอกไม้วาน	

กระบอกขาว กระบอก แปลว่า กลีบดอกไม้ กระบอกบัว หมายถึง กลีบบัว เป็นความ
 เปรียบเทียบถึงส่วนร่างกายของหญิง เช่น ในลิลิตพระลอ (กระหวางศึกนัการ, 2512 : 134) ว่า

หินกรกรกายเกี้ยว	เมี่ยงบัว
บัวบานนุกถัว	ภูษา
ภูมรียรวัว	เมฆาบบ บัวนา
อนนอกในกลีบกล้า	กลิ้งกลิ้งเกสร

กรีส ไส คงเป็น สีส
 หงบ ในภาษาสันสกฤตแปลได้หลายอย่าง คือ หงส์ ห่าน กามเทพ (กรมวิชาการ,
 1 : 1305)

สอนอย่าง ย่าง แปลว่า เถิน (จ.จ.ส., 2499 : 222) สอนอย่าง คือ ระบุสอน

ดิน ในที่นี้เป็นโวหารพรรณนาท่านองบพิตรรับ หงส์สอนอย่าง จึงน่าจะหมายความว่าถึง (นางชู) แรกรู้จัก
ประเพณี

กริ ในที่นี้เป็นคำเรียกตัวนิพนธ์เอง
กระไค เคย
เล้าเลี้ยงดูโลม ดูไล้ประคับประคองเอาใจ

อสังเก

เนื้อความในโคลงนี้ (โดยเฉพาะบาทที่ 4) กวีพรรณนากวักความภาคภูมิใจว่านางเป็นหญิง
วิเศษผู้เก่งกาจเป็นสตรีพรหมจารี ฉะนั้นผู้ใดที่มีโรชชายชู้ดลกล้อมกับหญิงจึงเกยมีคู่ครองมาแล้ว ตาม
รวิทธิของกริปรารถ

โคลงที่ 74 กวีกล่าวเชิงรำพันกับเพศคำว่า ระลึกถึงสรวัวที่เคยสร้งสรวนด้วยความสุข
สืบมาผู้มีสกลในและงงาม (กล่าวท่านองอุปมาอุปไมย) ระลึกถึงนางผู้ไม่เคยในการประเพณีเหมือน
หงส์สอนเคิน ทำให้หากองเล้าโลมเอาใจนาง

75 พระเออย่น้ำเตาเตลึง	เหลื่อสินธุ์ โคดแ
ยากอญหงงวนจำ	จวกเจ้า
พระเออยงเงื่อนกิน	เกื่อนอญ บ้างธา
เจ็บจรเทอดูทนเกรา	สุกหมอง ฯ

พระ ในที่นี้หมายถึง เพชรเจ้า
น้ำหนา น้ำตา หรือ สายน้ำข้างทัก
หล่ง หมายถึง ไหล
สินธุ์ น้ำ เหลื่อสินธุ์ เป็นสำนวน หมายถึง น้ำตาหลั่งไหลถึงพันยิ่งกว่าสายน้ำ

เสียอีก

ยาก ลำบาก เกื่อนกรอน
หงงจน ถิ่นสะกิดเข้าน แปลว่า ทั้งป่า แก่สมุดคำหมายเลข 244 เป็น หงงวน

มายถึง ตลอดกัน

จอกเจ้า สมุคคำหมายเลข 244 เป็น จอกเจ้า คำว่า จอก แปลได้หลายอย่าง

ไฉนมาต้นเคื่อ แปลว่า ขาด ออก (จ.จ.ศ., 2499 : 63) จอกเจ้า หมายถึง ปราศจากนาง

เจ็บจร เทอญ จร แปลว่า ไม่ เทอญ แปลว่า เด็ก ดังนี้ เจ็บจร หมายถึง เจ็บเพราะ
ต้องพลัดพรากจากกัน "เจ็บจรเทอญเทอญ สุกหมอง" หมายถึง ความเจ็บปวดที่ต้องจากกันดังที่
ทำให้กองทนความเศร้าหมองอย่างที่สุด

โคล ที่ 75 กวียังรำลึกกับเทพยดาต่อไปว่า ใจจกจกทุกซ່อนถึงนางตลอดวัน น้ำตาไหล
เรี่ยยิ่งกว่าสายน้ำ ขอให้เทพยดาเคื้อนางให้กินอยู่ตามปกติ จากกันครั้งนี้กองทนความเศร้าอย่างที่สุด

76	รักเนื่อซรอนเนื่อ	เซมเซมา อยู่มา
	แดงดงากมุกตากัก	กอกไม้
	กำแกงนกกัเอว	วयरมาก เจอมมา
	เกอรกุซลวงใส่	ราวอนน ะ

แก้

เนื่อซรอน	เนื่อซรอน
เซมเซมา	เซมา เป็นคำเซมร แปลว่า คำ เซม เป็นคำเซมร แปลว่า แน่น ในคัม
หมายถึง อิ่มเอิบ	
แดง	ดวงจันทร์ หมายถึงนาง
ดงาก	ภาษาเซมร แปลว่า หนามาก หรือ บริเวณท้องน้อย (ดร.บรรจบ พันธุเมธา)
มุกตา	คำจากภาษามาลีว่า มุกตา แปลว่า ไข่มุก ในคัมหมายถึง ความขาวสะอาด
กัก	เปลี่ยน ลาก
กอกไม้	ความเพริช หมายถึง ทรวงอก
นกกั	นกกั หมายถึง ไม้ทอง หรือ ไม้จำเป็นทอง
วयरมาก	เครื่องประคัมทำกวยทอง เวयर - วน
เจอม	เจิม หมายถึง เสริม แต่ง ประคัม
เกอร	เกิน
ลวงใส่	หมายถึง (งดงาม) จับหัวใจ

ว่ามเหสี
ว่า ก้อ ว่า นกยถึง ร้อน ยมม อานว่า ยัน แปลว่า เมฆ หรืออาจจ
นกว่าเกี่ยวกับ แดง แปลว่า แดงมากใจ ว่ายัน จึงหมายถึง ความรู้รักเราร้อนแะแดงว่าจะมาก
แดงมากใจ

โคลงที่ 76 มีข้อความกล่าวชมความงามของนางแก้ว 2 แห่ง โดยใจคำ "หงา" แห่งหนึ่ง
จะ "หงาใจ" อีกแห่งหนึ่ง ใจกักรงานกัวยี่สี่สี่ใด กักรงานกัวยี่สี่สี่ ไม่คงประกับแต่หงาใจว่า
นางจายใจที่ปรากฏก็งาม คม ชาติได้เราร้อนใจนัก

77 รุกแก้วกันส์	นางสง ไช้แพ
อรอนแก้ว	ปากปอน
จนเทวีรุ่งดอกธรรมา	ยงสูง
มขามขาวเฝ้าเรือน	เร่งวิ ฯ

บทที่ 2 ปีกาแปลกอยคำหนึ่ง ก้อ หักจน ใด เมื่อกาชาเขมร แปลว่า น้ำ ตา ก่า เมื่อกา
เขมรเขมรเกี่ยวกับ แปลว่า เขา โขกกาเขาเรไรเมื่ บเมื่ คำเกี่ยวกับ แปลว่า เขายา เขาโศกกาทกมาส
กักรงานกัวยี่สี่สี่ใด (โครงการพัฒนาการกษา, 2504 : 70, ๖)

วันกรรมลาตเกี่ยว	กรรณ
สองสิริสงฆ์	คัมภี
วันเวียนมาวงศาหัก	นันท
สุขกับมรสกล้ำ	กลลลลลล ฯ

พาทกมาส โกลง 17

กั

สื่ คำไทยโบราณ ยังปรากฏอยู่ในภาษาถิ่นอีสาน หมายถึง การสังวาส
 ะกรรมการผู้จัดทำ อุบลราชธานี, 2500 : 157) หรือ อาจมาจาก สี่ ในภาษาเขมร แปลว่า กิน
 สี่ จึงอาจเป็นคำซ้อน แปลตรงตัวว่า กิน ก็ได

สรทักถนำ สร แปลว่า ประเสริฐ ทัก เป็นภาษาเขมร แปลว่า น้ำ ถำ เป็นคำเขมร
 ถำ ยาว สรทักถนำ หมายถึง น้ำยาพิณย์ สมุดคำหมายเลข 242 และ 244 เป็น รกทักถนำ
 ายถึง รกของน้ำยา

จนทน	จันทน์ หมายถึง นางจันทน์ที่ใช้เป็นเครื่องหอมประพินนิว
ยงรุ่ง	คือ ย้งรุ่ง แปลว่า กลอดกลิ่นจนถึงเข็ด
ยา	รักษา เบี้ยวยา ทำให้หาย บยา ไม่รักษา
ยบว	เบี้ยว หากว่า แ้วว
ว	วัล ในนี้มีเป็นคำกริยา

โคลงที่ 77 มีเนื้อความพรรณนาถึงสิ่งต่างเคยปรนนิบัติในฐานะภรรยาปรนนิบัติสามี ได้แก่
 าทาหมกามอน ทากระแระจันท์ และรั้วไม้ดอกประดับประดาอย่างงดงามทำให้คลายกังวลในเรื่อง
 ่างขุนแผน

คำว่า สี่ ปรากฏในภาษาถิ่นอีสาน (คณะกรรมการผู้จัดทำ อุบลราชธานี, 2500 : 157)
 ายถึง การสังวาส ฉะนั้นในโคลงนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า ผู้ประพันธ์และนางเป็นสามีภรรยา
 อดกัน

78	แม่วัวชอยรุ่ง	นอนหลับ แลแม่
	กัณเมอคาเรี	แอมขวาง
	ถนอมมือบนนพพิหลัง	โลมลูบ กนหนา
	รมยันทน์เจ้าคาง	คางเขอย ๆ

กั

ช่ง	กระตัง
มเมอ	ละเมอ

กริ หายถึง นาง
 บนตัย มันห้ม หรือ ประทับ
 ก้าง มีความหมายคำนองว่า เกอ ๓๒ ไม่ได
 ก้างเขอย ก้าง กือ ข้าง แฉะข้าง "เริ่มกันชมเจ้าก้าง ก้างเขอย" หมายถึง
 ๒๒ ขึ้นอีกกว่าจะ เขยมนางบนอนอยู่ข้างๆ บนมกาย ก็เกอไป (ค้าง) เพราะนางแนบข้างอยู่แต่ใน
 ามชั้นเท่านั้น

โคลงที่ 78 ความในโคลงนี้เน้นความกิดที่ว่า ทั้งสองเป็นสามีภรรยา กัน และเป็นคู่ครองที่
 ามรักความผูกพันกันอย่างลึกซึ้งด้วย เพื่อให้จากคำพรรณนาถึงความรักใคร่ละนุถนอมปรนนิบัติเอาใจ
 ไว้ในยามหลับ

79	แกมกลยงจจรูปฟ้า	ชวนฉั แม่
	ถักค้อยในแผ่นเขอย	ไปแล้ว
	รากกณนหลันั้นแว	นาภิก นางแม่
	ถักค้มเมอถลายแคลา	แม่กา ฯ

ข

แกว้ง แกมกลยง หายถึง แกว้งคงงาม
 จจร แปลว่า คงคง
 รูป กือ รูป รูปฟ้า หมายถึง รูปสวรรค์
 จาษา ฉม แปลว่า ผอบ ชวย แปลว่า ลมพัดอ่อนๆ โขยมา ชวยฉม หมายถึง
 กัดลมพัดอ่อนๆ
 ถักถัก บาทที่ 2 แปลว่า "เม่นย่า จักเจน" บาทที่ 4 แปลว่า ประหนึ่ง เสมอ
 เล่นคำกับบาทที่ 2)
 คนน จานว่า กัน น่าจะเป็น ครั้น แปลว่า เบื่อ สุกคำหมายเลข 247
 ปัน กล แปลว่า ถึง ระลึกกล แปลว่า ระลึกถึง
 แกลว กลากไป หายไป
 แกก้า ก้นกา

โคลงที่ 79 กวีพรรณนาความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนาง ได้เคยเชยชมจนจำส่วนกายของนางทุกส่วน
 ักเจน ในยามหลับก็ฝันเห็น ยามตื่นก็เหมือนเห็นวันๆ ใดๆ อยู่กับตา
 ความหมายสำคัญของโคลงที่ 79 เหมือนโคลงที่ 78 ก็แสดงให้เห็นว่ากวีและกรู่วักก็มา
 นกครองกัน

80	เมื่อมาแก้วพี่ปลิก	ปลายนแด่ พี่แม่
	ชวนนอญอยู่ชอุษาทน	ทางหม้าย
	รูกกระลาแดง	จยรจาก เจมมา
	รยมว่าหว่ายฟ้าไคว	แผ่นดิน ๗

ปลิก	ปลอก ถอด
ปลิกเปลี่ยนแด	คือ ถอดดวงใจแลกกันไว้
ชวน	คือ ชวน ในที่นี้หมายถึง จิตใจ ดวงใจ
หม้าย	โง่मी คือ ทางก็โง่มีขวัญ (ของชีวิต) อยู่ประจำตน
กระลาแดง	คำเขมร หมายถึงระจันตร์ ในที่นี้หมายถึง นาง
จยรจาก	จยร อ่านว่า เจียน แปลว่า นาน ไกล เกือบ เจียรจาก แปลว่า

จากไกล จากมานาน หรือ เมื่อไกลจะจากกัน

หว่ายฟ้าไควแผ่นดิน สรุปลำหบายเลข 246, 244, 239, 253 และ 242 เป็น หว่ายฟ้า
 วยแผ่นดิน หว่าย ในที่นี้ตีความได้ 2 อย่าง คือ หว่าย หรือ วย ซึ่งวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น
 ่มาก หมายถึง ทองเตียวไป เกินทางไป กับ ไหว ที่หมายถึง การทำความเคารพอย่างหนึ่ง
 ะนั้นความในวรรณคดีจึงอาจหมายถึงจิตใจ (เหียวกลับ) มาเผาหว่าย ผ่านภาคคี มาหานาง หรือ
 บายถึง การไหว้ขอวอนอยู่เป็นใหญ่ทั้งในแผ่นดินและในสวรรค์ให้ช่วย

แล มอญ
 ลาน หมายถึง มากมาย เช่น มาจนลานตา ในที่นี้หมายถึง กว้างใหญ่
 ทาง คือ ทั้ง
 ทุลาบ ภาษาเขมร แปลว่า กว้าง (คณะกรรมการอภิชานทัต, 2512 : 138)

โคลงที่ 81 กวีกล่าวว่าไผ่มาถึงตำบลปากพระवाल ทำให้มีกวี พระวาม หรือเทพ
 แห่งสมุทรนั้นเท่านั้น ใ้ให้กระแสน้ำไหลกว้างขวางไฉนนี้

82	ลวงภูกสุกหยงงม	คานา
	รลอมพรหมพรายกู	แพรงน้ำ
	เย็นมาเย็นสุกตา	แสนโชน
	เรือแล่นผ่านผาย	ผาวใจ ๆ

กวี

ลวงภูก คือ ลวงลึก หมายถึง ผ่านเข้าไปในย่านน้ำลึก
 หวงง วัคความลึก
 รลอม คือ ระลอก หมายถึง กลืน

พรมพราย เปรียบพราย พราย แปลว่า เป็นประกายแวววาว ในสมุทรคำ

หมายเลข 242 และ 246 ว่า เปรียบพราย หมายเลข 244 ว่า พรมพราย อาจจะเป็น
 เปรียบพราย ซึ่งแปลว่า คงาม ก็ได้

แพรงน้ำ หมายถึง ละลอกน้ำแยกเป็นทาง ๆ อย่างเวลาที่ละลอกค่อย ๆ

แผ่กระจายออกไป

ผาน้ำ แปลว่า อาการเกินหรือวังวน ๆ ในที่นี้หมายถึง อาการกระเพื่อน

ของเรือควยแรงกระแทกของคน

ผาย เคลื่อนจากที่

ผาวใจ จิกใจเรารอน

โคลงที่ 82 มีเนื้อความในโคลง เป็นเชิงเปรียบเทียบระหว่างความลึกสุดของนา กับ ความทางไกลกับนางแสนโยชน์ เรือถูกแรงคลื่นกระแทกเทียบกับใจซึ่งเราร่อนด้วยแรงแห่งความรัก

83	เย็บมาถึงโลกฟ้า	ฟองฟัด
	สยงสมุทรครางไคร	อยู่ไค
	เย็บมากระบัตต์	ลิวล่าว แลแม่
	เคียนยี่หนาวซักไส	ฉ่ำช่วย ฯ

โคลงนี้มีเนื้อความสำคัญ เพราะบอกให้รู้ว่าเดินทางไปเมื่อเดือนยี่ ตรงกับเดือนมกราคม เป็นฤดูหนาว ซึ่งเป็นระยะที่เหมาะสมแก่การออกคลองช้าง ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 4 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2477 : 280) ว่า "ในเดือน 2 นั้น คำว่า ช้าง เมื่อเดือน 11 นั้น มีผู้ใดเห็นช้างเผือกลูกโหลงกินอยู่ที่ทองทุ่ง แขวงเมืองนครนายก ครั้นจะให้ออกไปสืบดู ก็ เป็นฤดูน้ำอยู่ บัดนี้ตกแลแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา เสด็จขึ้นไปหาช้างต้อนหมอลำถวายโหลงไปเที่ยวคนดู"

ศัพท์

ลึงโลด	ลึง เต้น สะเทือนใจ
สยงสมุทรคราง	หมายถึง เสียงคลื่น
กระบัตต์	แปลว่า ทันใด
ลิวล่าว	ลิว น่าจะเป็นคำเดียวกับ ริว ในภาษาถิ่นใต้ หมายถึง ความรู้สึก

เมื่อลมออกจากผิวหนัง เมื่อหายาร้อน ๆ (วิทยาลัยครูสงขลา, 2514 : 461) โดยปริยาย หมายถึง ความรู้สึกเย็นชาที่ผิวหนัง ล่าว คำเดียวกับ ร่าว หมายถึง ความรู้สึกเหมือนจะแตก ลิวล่าว จึงหมายถึง ความรู้สึกเย็นชาเหมือนจะแตกออกเป็นเสียง ๆ

เคียนยี่	เคียนสอง ตรงกับเดือนมกราคม
ซักไส	ซัก แปลว่า กระตุก จุก ซักไส เป็นเครื่องแสดงความรู้สึกทรมามาก

ทวนวนวนจิตจับใจ

ช่วย	(กระแสดลม) พัด
------	----------------

โคลงที่ 83 ผู้เดินพรหมมาถึงสภาพที่อยู่โน้ทะเล เสียงกลืนรุนแรงจนยากที่ผู้ใดจะทนได้
กระแสมหาสมุทรก็ยิ่งร้ายนัก ประหนึ่งลูกกระซอกจิตใจ หวั่นไหวเย็นยะเยือก ทุกคราวที่ลมพัดถอง

84	เย็บมาน้ำหมาคลาว	กรางกาย ที่แม่
	รยมรทวยคั่นมือ	มีคหน้า
	เย็บแลหใจหาย	หาวหาค
	เงาจรเลไลฟ้า	มายมยง ฯ

น้ำทา	น้ำตา
กลาว	ไหล
รทวย	อศ
มีคหน้า	อาการวิ่งเวียนเวียนเหวี่ยง
ใจหาย	ปรากฏในภาษามักมีใจ หมายถึง ใจหวิว เช่น "เป็นลมใจหาย - หาย"
หาวหาค	คือ หาคทรายที่บนเกยออกไปในทะเล
ใจ	เกือบเสมอกัน
มายมยง	มองไม่มัก

โคลงที่ 84 ถูกลาวถึงการที่เดินมา น้ำตาไหลพราก คร่ำครวญแทบจะขาดใจ มือ
ทำอสน์หน้ามือ มองเห็นหัวผาดอยู่ไกลลิบ ทำให้รู้สึกใจหวิว มองเห็นเงาของฟ้าปรากฏอยู่ไร ๆ
เกาะจางงักอยู่ในทะเล (เห็นแต่หน้ากับฟ้า)

85	เย็บมากระคายทง	ชาวชยา อยู่มา
	วรูสยงลดลง	ถนนไส
	เย็บมาเย็บแลหลย	ชรจ่า
	ชรจ่าออกฟ้าไซ	ชาวครอม ฯ

กระคาย กับไม้วิเศษเลขหนึ่ง มีลูกสี่แฉ่ง มีมากที่เกาะกระคาย จึงหวัดกราด

ก. ๖ ภายอีกชนิดหนึ่ง ใบใหญ่คล้ายใบมอน ใบเป็นกอ ๆ ปกติใบสีเขียว แต่ดาใบแก่แล้ว ถูก แดงจืดจะเป็นสีขาว

ทง	ทง
ขาวขยว	แลเห็นเป็นสีขาวยปนเขียว
วู	เสียงคม
ลนไส	ลัน แปลว่า กัง ไส้ มีไขหลายแห่ง มีไคหมายถึง ลำไส ภูเขาแล้ว
(โคลง ๘3 เป็นคน)	น่าจะหมายถึง จิตใจ ลันไส หมายถึง กังเสียดแทงเข้าไปในหัวใจ
ชรอำ	มีกกรัม

โคลงที่ ๘5 กับบรรยายภาพทัศนกระดานใบสีเขียวและสีขาวเต็มทุ่ง ลมพัดแรงสะเทือน ออกใจ แลไปทางทิศใต้ก็มีครึ้มราวกับฟ้าเป็นไข และรวมมีความครอมใจ(ของเรา)

86	มุงเพนอรรถำทง	ทิวเขา
	เขาโตกอำภิลจอม	แจกฟ้า
	ลรมุทระเงอนเงามุช	มยงมาย
	กุกจุมุชเจาตา	สังกรี่ ๆ

โคลงนี้พรรณนาให้ทราบว่าเรืออยู่ที่ใด หลังจากพรรณนาทะเลมาแล้วหลายโคลง สมุท" ในที่นี้เข้าใจว่าเป็น เขาสามมุข แสดงว่าเรือออกมาทางฝั่งทะเลตะวันออก

เขาโตก น่าจะเป็นชื่อภูเขา แต่ไม่ปรากฏชื่อนี้ในปัจจุบัน โตก แปลว่า พารณะทำ วยไม่เป็นรูปกลม (คณะกรรมการผู้จัดทำ อุดรราชธานี, 2500 : 101) เขาโตก อาจหมาย รัยข้อความลักษณะ ว่าเป็นเขารูปกลม

อำภิล	น่าจะเป็นคำเกี่ยวกับ อาภิล แปลว่า ชุ่มฉ่ำ เกร้าหมอง
จอม	ยอด หมายถึง ยอดเขา
แจกฟ้า	สูงมาก ผ่านทะเลสู่ฟ้า แยกฟ้าออกจากกัน
สมุท	สมุทคำหมายเลข 239 เป็น สมุท น่าจะหมายถึง เขาสามมุข

งอยู่ริมทะเล เขตจังหวัดชลบุรี

เงื่อน ปีกบัง เหมือน ในทันแปลว่า เหมือน
เงามุช มุช แปลว่า ใบหน้า ส่วนต้นออกมา เงามุช หมายถึง เงาของใบ
หน้านาง ในทันเล่นคำว่า มุช กับชื่อเขาสามมุก
มยงมาย ในทันหมายถึง ลับ ๆ ล่อ ๆ แลเห็นไม่ชัด
มุชเจ้าตา ถ้า คือ ทำ แปลว่า คอย มุชเจ้า ใบหน้าของนาง (ยามเมื่อคอย
จะรำลាក់) ในทันก็เล่นคำ มุช
สิ่งงักรี้ สิ่ง แปลว่า ลา สิ่งงักรี้ หมายถึง (นาง) รำล่ำญ์นิพนธ์

โคลงที่ 86 ผู้นิพนธ์กล่าวถึงทุ่งและทิวเขาเขียวมีครึ้ม ยอดเขา (โตก) สลัว ๆ สูง
ราวกับจะแบ่งแยกฟ้าออกจากกัน เขาสามมุกเลื่อนกลาง ทำให้นึกถึงใบหน้า(มุช)ของนางยามเมื่อ
คอยรำล่ำ บานจากกัน

87 มุงเห่นกลายน้ำ	คาตก แฉา
เกาะสรขงชลธิ	โอบอ้อม
บลักเทเนไธรยกรก	เกาะไผ่ พูนแม่
ชยวสระคือล้ายอม	ญอกคราม ๆ

เรือยังกงแล่นอยู่ใกล้ฝั่งทะเลทางตะวันออก เพราะพรทมนมาถึง เกาะสรขง คือ เกาะสีชัง
และเกาะไผ่

แก้บท
กลาย มาจาก ลายลาย แปลว่า เลอะ เปราะเปื้อน กลายน้ำกาตก หมายถึง
น้ำตาไหลเปราะ (แฉม)

บลัก สุ่มคำทุกฉบับเป็น มลัก มลักเทเน คือ เห็น
สรขง เกาะสีชัง อยู่ทางฝั่งทะเลตะวันออก ในเขตจังหวัดชลบุรี
สระคือ สระคือ หมายถึง ใจกลางน้ำนมลงไป (สระคือทะเล)
ญอกคราม ญอก คือ ยอด คราม สีสดทางเขียว ยอดคราม หมายถึง เป็น
เขียวจึก

โคลงที่ 87 กวีพรรณนาความทั้งหน้าตาไหล เล่าถึงภาพที่ปรากฏเฉพาะหน้า คือ
เกาะสีชัง วน้ำลอมรอบ เห็นคนในรายเรียง ที่เกาะไผ่ น้ำทะเลสีเขียวจักรวาลสีคราม โดย
เฉพาะแถบสีก็ทะเล

88	ระภุภณ้องไฉ	ในตา พี่แม่
	เออสมุทรวงกาม	กลอม เหน่า
	เยี่ยงแล่นลึงมา	บางกอม
	ถนัคคอมนอยาเจ้า	ส่งจอนนท์ ำ

ข้อสังเกต

1. โคลงนี้พรรณนาถึง ท่ามกลางกอม แสดงว่าอยู่ใกล้ฝั่งทะเลมาก แต่ยังไม่ว่าท่ามกลางน้ำที่ไกล จึงไม่อาจสรุปได้ว่าอยู่ทางฝั่งทะเลใดใด
2. บทที่ 4 ทำให้นึกถึงธรรมเนียมเดิมในพระราชวัง ที่เจ้านายฝ่ายในนิยมเลี้ยงนกค่อมไว้ช้อย เช่น นางกอมผู้รับใช้ทางจิรประภา ในสุพรรณาคถา ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสาคร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2472 : 15) และนางกอมผู้รับใช้ของนางบุษบาในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา อนุศักดิ์กอกไม่ฉายกริช เป็นต้น และ "นาง" ที่จะมีนางกอมไว้ช้อยไว้ก็ต้องเป็นเจ้านายชั้นสูง เป็นใหญ่ในพระราชวังเท่านั้น นางกอมนี้ปรากฏในกฎมนเฑียรบาลว่ามีกถลินา 50 (กฎสภา, 505 : 222)

ภ
ไฉ คือ รส ในต้นหมายถึง รสรัก
ใน กลด คึก (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 226) ไฉในตา
บายถึง กลดกา "ระภุภณ้องไฉ ในตา พี่แม่" หมายถึง (พี่)ระลึกถึงรสรักทำให้หน้าตาลดตา
เออสมุทรวงกาม สมุกคำทุกฉบับเป็น เออสมุท
อึ่งกาม เอื้องกาม หมายถึง เทหรีอถายทอดความรัก
กลอมเหน่า กลอม หมายถึง ถนอม เล้าโลม เหน่า หมายถึง นาง "เออสมุท
อึ่งกาม กลอมเหน่า หมายถึง เอออันไปตามกระแสน้ำ เหมือนเมื่อยามพี่เล้าโลมนางขณะเมื่อ
ราวมรักกัน

บางคอม

ช่อท่ามกล

คอม

หญิงพิการยิ่งเลี้ยงไว้ในงานในพระราชวัง มีศักดินา 50

ชา

บาว "คณน้อยชาเจ้า" หมายถึง นางกอมตัวเล็กซึ่งเป็นข้าของเจ้า

ส่งจนทน

สั่งให้นำกระแจะจันทน์

โคลงที่ 88 มีเนื้อความกล่าวพรรณนาความรู้สึก (โดยมิได้บรรยายสภาพภูมิประเทศที่
 ไปด้วย) โดยกล่าวถึงความระลึกถึงยามที่อยู่รวมรักกับนาง เหวอนอ่อนแอ ยิ่งเมื่อขณะกองกระแ
 ะส่น ทำให้เกิดความเศร้าสร้อยจนน้ำตาตลอด กรันถึงตำบลบางคอม ก็หวนระลึกถึงนางกอม ชาชวง
 ของนาง ที่เคยใช้ให้หยิบเครื่องหอม (ทำด้วยไม้จันทน์)

89 จากมาแถวเอนอม

หิวใจ แลแม่

ครันกล่าวโหยหนนอม

สุพา

ทนคยวแบ่งกับไท

สองภาคย

รลอกจนนาเจ้า

ทนางหลงง ฯ

หอม

สมุลคำหมายเลข 242, 253 เป็น หอม หมายเลข 239, 244, 246

หวน น่าจะเป็น หอม แปลว่า โอบล้อม ระวังรักษา ในที่นี้หมายถึง เติมไปด้วย

หิวใจ

ใจหิว คือ ใจต้องการ ใจปรารถนา - "หอมหิวใจ" หมายถึง ในใจ

นไปถวายความปรารถนา

กล่าว

รำพัน คร่ำครวญ รำรอน

พา

สวรค์ หมายถึง เทพธิดา

จน

ที่สุดทาง จนน่า หมายถึง มีข้างหน้าเป็นที่สุดทาง

เทววง

ถึง รุ่ง

ความในโคลงที่ 89 ก็กล่าวถึงการที่จากนางมาถวายใจที่เต็มไปด้วยความปรารถนา
 เทคร่ำครวญรำพันความในใจให้เทพธิดารับทราบ ร่างกายถูกแบ่งออกเป็นสองภาค ภาคหนึ่ง
 บัเรื้อ ลอยตามกระแสน้ำไปข้างหน้า แต่อีกภาคหนึ่งเล่าถูกนางทวงใจกลับหึง

๑๐	กมดยวมาจากเจ้า	เวมดก ออเนอ
	เรือกลดกกลางวงงใจ	ชาคชว้า
	จากนางยั้งทนตก	เมรุมาก
	รดกลคำฟ้าฆ่า	งานคิม ฯ

กมดยว	จากนางมาอยู่เกี่ยววณนี้
ออเน	อร นาง หรืออาจเป็น (อก) ออเน หมายถึง เหนื่อยใจ
กลดก	โยก ไกลง
วงง	วัง หมายถึง หวงน้ำ
รดกล	กลืน
คำฟ้า	(กลืน) สูงใหญ่ฟ้า
ฆ่า	เกม อีกที่ อีกคน
งาน	แต่ กระจาย งานคิม หมายถึง (กลืน) นักหาคแล้วไหลข้ามใบคิม

โคลงที่ ๑๐ มีใจความสำคัญว่า กลืนน้ำเรือขึ้นสูงเทียมฟ้า แล้วกระแทกน้ำให้เรือดก

สงวน เปรียบเหมือนการที่ทองจากนางมาอยู่เกี่ยววณ เว้นปวดเหมือนตกจากยอดเขา

๑๑	จากมาสายสวาทิไว	อญุทยา แลนา
	อกเปลวอกสายสินธุ์	หากฐ
	สุกานกนชวาวา -	ถวงใหญ่ แลวแย
	วาลยั้งสารสัมบุ	เสริฐล ฯ

ข้อสังเกต โคลงนี้กล่าวถึง "กานกนชวาวา" ซึ่ง ทัศนัย กระแสสินธุ์ (นายตำรวจเมืองใต้ และกระแสนธุ์, 2502 : 140) ว่าเป็นตำนานอยู่ที่ไกลเขาสามร้อยยอก ทำให้สันนิษฐานว่า การเดินทางที่พรรณนาไว้ในกวีบทนี้ เป็นการเดินทางไม่ปกติ โดยออกไปทางฝั่งทะเลตะวันออก แล้วไหลมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ จึงพักเป็นประจำในฤดูหนาว พักเรือตแวงลงมาวางไถ่ รากฎในจดหมายเหตุลวงดุมสมบัติ (หลวงอุดมสมบัติ, 2515 : 348) ซึ่งพรรณนาการเดินทาง กองทัพเรือที่ออกไปช่วยป้องกันหัวเมืองปัตตานี ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่จดหมายเหตุ

วงศ์คุณสมบัตินี้ ก็ไม่ปรากฏชื่อยานกันชวาวาเลย

ในบาทที่ 4 พรรณนาปลาวาล ความไม่ทอเนื่องกับบาทที่ 3 เว้นแหวะสันนิษฐานว่า
บาทที่ 3 เป็น "ละกานกนชวาวา (ล)วง(ก)ใหญ่ แลวแอ" คือถือว่า กันชวาวา นลวาล
ะเป็นชื่อตำบลแล้ว ยังเป็นการพรรณนาถึง "ปลาวาล" ด้วย โดยแยกศัพท์เป็น คาน - กัน -
วาวา(ล)

คาน คือ คาน แปลว่า ถิ่น

กัน หรือ กัน เป็นภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า คุ้ย

ชวาวา หมายถึง หมู่ปลาวาล

ฉะนั้น คานกันชวาวา(ล) จึงหมายถึง แหล่งที่ปลาวาลคุ้ยหมู่ชุม กว้างจึงจะรับ
บาทสุดท้ายและโคลงถัดไป

พ

ไว

ละไว

อกแปล

จิกใจอ้างว้าง เปลี่ยวแปล

สายสินธุ์

สายน้ำ

หาก

หาก หมายถึง เท่านั้น 'อกแปลอกสายสินธุ์ หาก' ห่วงเข้าเท่านั้น

วาทวางอ้างว้างเป็นอย่างไร

คาน

น่าจะเป็นคำเดียวกับ คาน แปลว่า แคน

กน

น่าจะเป็นคำเดียวกับ กัน ในภาษาถิ่นพายัพ แปลว่า คุ้ย

ชวาวา(ล)

สันนิษฐานว่าเป็น ชวาวาล หมายถึง หมู่ปลาวาล

(ล)วงใหญ่

สันนิษฐานว่าเป็น วงกใหญ่ หมายถึง (ปลาวาล)พันธุ์ใหญ่

สาร

ข้าง

เสรีชล

เสรี แปลว่า ไปข้างไหน (ยังไข้อยู่ในภาษาโหร ตรงข้ามกับ พัก

แปลว่า หยุด) เสรีชล หมายถึง วายแวกกระแสน้ำ

โคลงที่ ๑๑ ผู้พนันพรรณนาความรู้สึกเปลี่ยวเปล่าอ้างว้าง เพราะละทิ้งนางไว้อยู่นา
แต่หวังน้ำอันแจ่มใสเท่านั้นที่จะรู้สึกถึงความเปลี่ยวเปล่าได้ (เหมือนตน) มาถึงถิ่นที่มีปลาวาล
าย ตัวใหญ่ราวกับข้างสาร วายแวกน้ำกระแสน้ำ

๑๒	วาลเลขไลปรัย	ไปมา
	วาววาววาววาว	ลลาว
	วาลโหลประลองปลา	ปลักปลน
	ทางกวากหวาแหวอาว	ปากฟาม ๑

ที่

เลข ในหนังสือ เล็ก วาลเลข หมายถึง ปลาวาลตัวเล็ก
 ปรุย เข้าใจว่าเป็นคำขยายกริยา "วาลเลขไลปรัย ไปมา" หมายถึง
 ลาวาลตัวเล็กว่ายน้ำไล่เล่นกันอยู่ไปมา

วาววาว วาว กือ วาล อ้าว ปรากฏในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า รุนสาว (ละ
 ธรรมเนียมจัดทำ อุบลราชธานี, 2500 : 102) ปรากฏในพจนานุกรมคำหลวง (กรมศิลปากร,
 511 ข : 8) ว่า "นางนงถาวถนิมกาม"

วาววาววาว เวียนว้างวน ว้างวน หมายถึง ห้างน้ำวน หรือ ทองทะเล
 ลลาว หมายถึง กริยาที่คำกวยความหวากกลัว
 วาลโหล โหล คือ โทณ แปลว่า โกล่เกลียว วาลโหล หมายถึง ปลาวาล
 ใหญ่ซึ่งต้องเฝ้าหวากันอยู่ทั่วเกลียว

ประลอง ทดลอง ฝึกหัด

ปลัก แปลง

ปลน หมายถึง บริเวณตอนที่มีฝูงปลา

แหวอาว คำขยาย "ทางกวากหวาแหวอาว" หมายถึง ว่ายน้ำเวียนอย่างรวกเร็ว

างกวากน้ำอย่างแรง จนทางกระพริ้วตัวเอง

ปากฟาม ปะ! แปลว่า ชุ่มควมมือ ชุ่มควมเท้าไป กินอย่างทะกละ

กลาม หมายถึง ไม่ปากงับอย่างทะกละทะกลาม

โคลงที่ 92 กวีพรรณนาปลาวาฬเรียงลำดับความขนาดเล็กมาหาใหญ่

ปลาวาฬตัวเล็ก เล่นไล่กันไปมา

ปลาวาฬรุ่น วายอยู่ในห้วงน้ำวน

ปลาวาฬใหญ่ วายแสดงพลังกำลังอยู่ในฝูงปลา พลังก็ไล่กินปลาเหล่านั้น

กวย

โคลงนี้เป็นอีกโคลงหนึ่ง ที่แสดงถึงความละเอียดในการบรรยายภาพปลาอย่างถนัดอย่าง

เลเห็นจริง ๆ เป็นการยืนยันถึงท่วงท่าของแท่งอันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของกวีท่านนี้

93 เยี่ยมมาเฝ้ามองชาว

ชวายแถมแม่

นอนนั่งจากกวนกาม

แก่งไส

ลูกยืนวังเวงแถม

ลิ่วโลก

คืนนั่งสทอยไต่

น้ำบวง ฯ

ก

ม่าย

ไรครู

ชวลชวาย

กับ ชวนชวาย แปลว่า ไม้ เสาะหา ชวนชวายแถม หมายถึง จิกใจ

ไผ่หา

กวน

รบกวน

แก่งไส

จิตใจแก่งไท ไฉนคอง หวันไท

น้ำบวง

บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

โคลงที่ 93 ความกล่าวมาตั้งแต่จากน้องมาไต่แต่กระถัมกระสายไผ่ค้นหา บุคคลผู้หนึ่ง

वलงนอน แล้วกลับลุกขึ้น แล้วกลับพูดนั่งลงรำไห่ เฝ้ามองานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แสดงถึงความอยู่ไม่

เฉยไม่ว่าจะเป็นอิริยาบถใด

94	พระเออยสรโรชทอง	ธิดา ทานแ
	เชอญเพณมาทรวง	ศรีธน
	แมมเมขลาศรี	เสาวภาคย์ กุเออย
	นาเมอียดเนตรอน	ชากใจขันใจ ฯ

ข้อสังเกต โคลงนี้กล่าวถึงนางเมขลาซึ่งเป็นบุตรหลานหาสมุทร แคว้นว่าได้รับอิทธิพลจาก วิชาชาตก นางเมขลาเป็นเทพธิดาบุตรหลานหาสมุทรในสมุทรโศกชาตก ชาตกเรื่องหนึ่งไปปรากฏใน วิชาชาตก วิชาชาตก (ฉบับพิมพ์สถาน, 2504 : 1 - 24) ต่างกับนางเมขลาในวรรคคดีอื่นเคยมีดวงแก้ววิเศษ ลอ กรวยหรือรามสูร จนเทพอรชุนเข้ามาช่วย ถึงปรากฏในปรกรามาวการ (พระสารประเสริฐ, 10 : 93 - 94)

พระเทพเจ้า ในที่นี้จะหมายถึงพระนารายณ์ ซึ่งประทับอยู่ในสวรรค์ชั้น
ยไปควยสระบัว (เจือ สตะเวทิน, 2516 : 21) รับกับความในมาทรวง

สระโรช แปลว่า เกิดแก่สระ หมายถึง ดอกบัว

"พระเออยสรโรชทอง ธิดา ทานา" กวีหมายถึง พระนารายณ์ ซึ่งสถิตอยู่ในมหาสมุทร
ที่ประทับ พระองค์เดิมไปควยสระบัว มีบัวสีต่าง ๆ

ทับ ประทับ หมายถึง หยุดอยู่ ทับทรวง ประจำใจ (ที่เร้าร้อน)

แมม เทพ

เมขลา จิตเทพธิดาบุตรหลานหาสมุทรในปัทมาชาตกของไทย เป็นผู้ช่วยอุ้ม
สมุทรโศกจากมหาสมุทร ส่วนนางเมขลาในวรรคคดีอื่นเคยมี ปรากฏในปรกรามาวการ อัน
นอวการปางที่พระนารายณ์อวการเป็นปรกราม มีความเพียรเป็นอาวุธไล่ช้างชวานเพื่อแย่งดวง
จากนางเมขลา จนเทพอรชุนเข้ามาช่วยชิงตัวไว้ จึงถูกปรกรามประหารเสีย (พระสารประเสริฐ,
10 : 93 - 94)

ชวน น่าจะเป็น ชอน แปลว่า ปั่นป่วน ไม่สบายใจ

ขันใจ ชน น่าจะเป็นคำเดียวกับ ชน แปลว่า ลำบากยากแค้น ขันใจ

ายถึง เป็นทุกข์เดือดร้อนใจ

โคลงที่ 94 ถูกรักล่าวถึงเทพเจ้าอันมีมหาสมุทรเป็นเสมือนสระบัวของท่าน แก้วอันเจิดจ้าเทพ
พระองค์นั้นมาสถิตในทรวงอกอันเร้ารอนกวนความทุกข์เพราะทองจากนางมา และขอวอนนางเมตตา
พามาช่วยอีกนางหนึ่งด้วย อย่าให้พ้นจากใจกายเสียก่อนเลย

95 ไหว้เจ้ารักนงผกากรอง	นางรักนง พี่รา
พรักพิชิตวายหลังงไกร	บรู
ทงใจเท่าเวาหมัก	ในแม่ พนมแม่
ยยวกลอกกลั่นใจชู	ตากตาย ฯ

๙๕

เจ้ารักนง	เจ้า เป็นคำเรียกอย่างยกย่อง (จ.จ.ส., 2499 : 76) เจ้ารักนง
มาจนถึง เทพธิดารักนง	
นางรักนง	รักนง เป็นคำเดียวกับ รัก นางรักนง หมายถึง นางอันเป็นที่รัก
พรักพิชิตวาย	สุภาษิตหมายเลข 242, 244, 246 และ 253 เป็น พรักพิชิต (หลัง)
รัก เป็นคำเดียวกับ นลัด	หมายถึง แยกกัน พรายหลัง คือ ภายหลัง ภายหลัง ภายหลัง
มายถึง (อยู่) รางหลัง	
บรู	ใบรู ขางกราว ไกรบรู หมายถึง ต่างก็ไม่ใกล้ชิดกัน
ทงใจ	ภาษาถิ่นใต้ แปลว่า ไวใจ หมายถึง ใจคนนั้นคงไว้วางใจได้
เท่า	เทียบ
ยยว	ถาหาก แม่นว
กลอก	กลอน ปา กลมกลิ้ง ไม่คงที่
กลั่นใจ	ก็กลั่นใจ
ชู	ในที่นี้เป็นคำแทนกวีผู้เขียน
ตากตาย	ตาก แปลว่า ทรายอยู่ หนทุกข์ ทร. ประเสริฐ ๓ นคร อธิบายว่า
ตากตาย หมายถึง ลมตาย	หรือ ตายกวนความทุกข์ทรมาน

โคลงที่ 95 ผู้เขียนไหว้เทพธิดารักนงเพื่อฝากนางที่รักของตน เมื่อยามต้องพิศพราก
ก็ถึงนางไว้มองหลัง ต่างก็ไม่รู้อาจะเจอกันและกัน ทั้งที่นางมีใจมั่นคงก็ยังเกิดรอนเจ็บปวด

งเพียงนี้ ถ้าหากนางใจกลั้มกลอกก็คงต้องท้อใจตายเป็นแน่

96	โอดกระแฉก	กมล แม่อา
	เยี่ยพรากพรักเพร่าวาย	เยี่ยแคลว
	พลบค่ำณลุนหา	สายสวาท คั่นแม่
	สยวยิ่งสาวไสแกว	ฉาวเผว ๆ

พ

สระแอ สระ แผลว่า สยว แอ กำเกี่ยวกับ แอ แปลว่า นอง หรือ เล็ก
 เมเด็จพระมหาวีรวงศ์, 2515 : 513) สระแอ หมายถึง นองนอยนุงงงาม
 เยี่ย เยี่ย แลว แล (กร.ประเสริฐ ฅ นคร, 2516 : 232)
 ยาบ เวลากลางวัน
 พลบ เวลาตกค่ำ
 สยว ความรู้สึกวบในหัวใจด้วยกำหนัด ความกลัว หรือความเจ็บ
 ไส้แกว ไส้ กือ ไส้ หมายถึง อวัยวะส่วนหนึ่งในร่างกาย แกว หมายถึง
 คู้ ไส้แกว หมายถึง ไส้ส่วนสำคัญ
 ฉาวเผว ฉาว แปลว่า ร้อน ฉาวเผว หมายถึง เปรี้ยวอย่างยิ่งราวถูกเผา

โคลงที่ 96 กวีรำพึงว่า นางผู้มีรูปอันงามอาจจะตามมา เป้าเกรงว่าจะกลากแคลวไม่
 กันทั้งในยามเช้าเมื่อออก ไป กรันยามเย็น ยามค่ำ ก็วิตถลทางตลอดไปจนถึงกลางคืน เจ็บ
 คเรารอนราว (ไส้ส่วนสำคัญ) ถูกเผา

97	ไกรพรงกววอาจเณ	เห็จเหน
	สาวเชือกชักเรือเรา	พ็อง
	นางนุชแมมววยเพญ	พิโยก ภูเออย
	ยามหนึ่งไกลนงคำ	ขมปี ๆ

ข้อสังเกต คำว่า เพญ มาจากภาษาเขมรว่า เพน แปลว่า ชมวกขึ้นไป (กรมบรรจบ
นฤเมธา) โคลงนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับทรงผมของนางอย่างชัดเจน ว่านางเกล้าผมขึ้นไปเป็นมวย
ระกอบกับความในโคลงที่ 52 แล้ว ทำให้เห็นภาพทรงผมของนางได้ชัดเจน (รายละเอียด ในบท
3 หน้า 57)

ไกรพรง	คือ ไกรพ และ รยง ไกรพ แปลว่า แสงจันทร์ ในที่นี้หมายถึง ระจันทร์ รยง อ่านว่า เรียง หมายถึง เวลาจวนค่ำ
ทวอาจ	ทัวอาจ หมายถึง ผู้สามารถ ผู้มีกำลัง
เห็จเพน	ล่อยขึ้นมาให้เห็น "ไกรพรงทวอาจเพน เห็จเพน" หมายถึง ลาพลบค่ำ พระจันทร์ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า จนแลเห็นดวง (จันทร์)
สาวเชือก	คึงเชือก (ให้เรือหางออกไป)
รอง	กรำครวญ
เพญ	มาจากภาษาเขมร ว่า เพน แปลว่า ชมวก มวยเพน คือ มวยผม
พิโย	วิโยค หมายถึง พลัดพราก ความเศร้าโศกเพราะการพลัดพราก
ยาม	เวลา 3 ชั่วโมง
คำ	เกิน พน
รวม	เวลาหนึ่งปี

โคลงที่ 97 มีเนื้อความสำคัญว่า เวลาพลบค่ำดวงจันทร์ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า พระจันทร์
มารณักสาวเชือกชักเรือให้เราต้องห่างจากกัน (ตามเวลาที่ล่วงไป)

หมายเหตุ โคลงที่ 97 นี้ น่าจะหมายถึงเวลาพลบค่ำจากโคลงที่ 96 จึงจะได้อรรถ
สัมผัสกับบาทที่ 4 โดยเปรียบเทียบระยะทาง (ในบาทที่ 1 และ 2) กับ เวลา (ในบาทที่ 4)

98 ฝ่ายสงฆ์ในกโ	หานาง
ว่องวรกา	นางพ
มาสู่กำลบาง	นายหญ
นายหญเไรเหลาคน	ช้างเไร ฯ

ข้อสังเกต

ภาพที่ 1 พรรณาสีงนกและพรรณาวาไถกินเหลากัน แสดงว่าขึ้นมกที่กำลบางนายหญ
งเป็นคำบริบทะเลในจังหวัดชุมพร ใกล้คลองหลังสวน จึงเป็นคลองใหญ่ (ดูแผนที่ ที่ 4) .

ฝ่าย	ส่วน หรืออาจจะมาจาก ฝ่าย แปลว่า มากมาย ต้นเหลื่อ
สุในก	นก
ว่อง	คำขยาย"วรกา" แสดงอาการหนามี่คงเวียน
วรกา	สมุคคำหมายเลข 244 และ 253 เป็น วรกา ฉบับหมายเลข 239,
42 และ 246 เป็น เวียนตา	
กริ	คำแทนกัญนิพนธ์
นายหญ	สมุคคำหมายเลข 242 และ 244 เป็น นายหญ
เไร	สมุคคำหมายเลข 239 และ 246 เป็น เไร ภาษาถิ่นอีสานว่า โชน
สหายข้างหลัง	(คณะกรรมการผู้จัดทำ อุดมราชานี, 2500 : 84)
เหลาคน	อาจเป็นคำราชาศัพท์ หมายถึง เหลาเฉพาะเจ้านาย หรืออาจหมายถึง
าแรง คือ หัวสุรา เหลาเซม	
ช้างเไร	ถนัดสหาย

โคลงที่ 98 กวีถือเอาว่าสีงนกร่องเงงแม่นั้นคือการเรียกร่องหานาง ทำให้ทนพลอย
ารณวิงเวียนไปควย มาถึงกำลบางนายหญ ๗ กำลนั้นมีคนสหายเหลาเซม(มาชาย)

ถวมน้ำ ถวมน้ำ คือ ถวมน้ำ แปลว่า กลม เกิน ถวมน้ำ หมายถึง กลมหนา
 รากหญ้า ราก แปลว่า อาเจียน รน แปลว่า เสี่ยงถึง ถ้าเป็น รน แปลว่า
 รอน

โถงที่ 99 ความว่ามีหลายคนเมาเหล้ากันยิ่งอล สบายขบขู่เพียง เบียงก็เอาผ้าโพกศีรษะ
 มาเหล้าม้วนรวกับเมาเค้นในคอ เลมาเพิ่มประสมเข้ากาย เขาเหล้านั้นอาเจียนหน้าตาเหมือนเปราะ
 ไปหมด

ขอแจ้งเอก บรรยายการแสดงให้เห็นว่าการเดินทางครั้งนี้ไม่ได้ไปราชการศึกหรือรับทูลนัย
 ภาษาวรรณคดี วมได้แะกับเหล้ากันเมามาย ไม่มีระเบียบนัย

100	เรือมาษาเม่งแก้ว	ภูโกล
โกล	กันท่าบลมา	ลหอย
เมี่ยงมา	เย็บไฟฟู	อกสี นามแม่
ขอไฟ	เทนมานอย	หนึ่งเจ้ายาใจ

๑
 แมง แยก
 บา ชายหนุ่ม หมายถึง ผู้พิพจน์เอง
 ฟู่น กำเคียวกับ ฟู่น แปลว่า ลูก่อ ฟู่น/หมายถึง ไฟเผาผลาญ (หัวใจ
 งไฟ)
 นอย นอย นึกเคียว
 ยา รักษา ยาใจ หมายถึง เป็นเครื่องบำรุงรักษาใจ

โถงที่ 100 มีความว่า เรือยิ่งแล่นไปก็ยิ่งแยกไฟทางโกลไปจากตน โกลลวงไปที่ท่าบล
 ไม่หลับลงได้ มีแก่เราสร้อย การจากมานี้เหมือนถูกไฟเผาอก ขอให้ได้เห็นหน้าบางสักหน่อย
 เยียวบารักษาใจอันร้อนไหม

101	เรือมาบาททาง	สวาโลกน
	กร่นเสด็จโลกนไท	แบเคา
	บเสด็จไปโรน	รูนสวาภิ
	อกลีกลารอนเร้า	ยิงรามไกรราม ฯ

พท

ทาง คือ ทาง
สวาโลกน นี้จะเป็นข้อกำนด แลยังไม่หลักฐานแสดงว่าดยที่ใด สวา มาจาก
ภาษาเขมร แลสว่า ลิง โลกน ภาษาเขมร ว่า ถกล แลสว่า ทั้งขึ้น ก่อขึ้น (อาจารย์ทองส้ม
กรบารก) ทางสวาโลกน หมายถึง ทางกลึงก่อกัน หมายถึง การจองถนนตามพระมัญจ ของ
ระรามาในเรื่องราวเกียรติ

กร่น	คือ กร่น
โลกน	ในมาทล 2 คำไทย หมายถึง ทะโลกน เป็นการเดินคำกัมมา ทล 1
ไท	ผู้เป็นใหญ่ (แสดงฐานะของนางในนิราศนี้)
เคา	ไป หรือ มา ในที่นี้หมายถึง มาหา
โรน	ถ้าเทียบจัม ลน หมายถึง เอาไปเอาแควียว ๆ
รูน	รูน หมายถึง ด้งไม้สูงชัน เจริญให้แรงขึ้น รูนสวาภิ หมายถึง

กตความรักความปรารถนาใจขึ้น

กลด	เกิด บังเกิด
ราม	พระราม ในวรรณคดีเรื่องราวเกียรติ
ไกร	ยิง เหนือ เกิน ไกรราม หมายถึง ยิ่งกว่าพระราม เหนือกว่าพระราม

โคลงที่ 101 ผู้มีนัยกล่าวว่า เรือมาถึงสวาโลกน (ทำให้มาถึงทางที่พวกความรมาของ
นี้ไว้) ถ้าตามดมีกรวดตะโกนเรียกให้ทางมาหา แต่จะร้องเรียกกลึงเท่าใดก็ไม่แลเห็นนางเลย
ไป ยิ่งเร้ารอนราวกับมีไฟลนยิ่งบังเกิดความรักความปรารถนารุนแรงขึ้น ในหัวอกเร้ารอนยิ่ง
โยกกว่าพระราม (จากสี่กา)

102 รามาวีราชไช	พานร
โถกนสมุทรววยาม	ยานฟ้า
จองถนนแปลงศิลป์กร	ฉลาญราฟ(อ)
ไกรอาจมาฆวางษา	กายกอง ฯ

พท

รามาวีราช	พระรามผู้เป็นใหญ่
พานร	วานร คือ ลิง
โถกนสมุทร	การนำ (ก้อนหิน) มาเรียงเป็นชั้น ๆ ในมหาสมุทร (เพื่อให้กองทัพ
พระรามข้ามไปเกาะลังกา)	

ววยาม	พยายาม
ยาน	หมายถึง บริเวณ อาจเป็น ยืน แปลว่า กลัว เกรง ยืนฟ้า หมายถึง
ง ฟ้ายิ่งเกรง (ความพยายามถึงกล่าว)	

จองถนน	การสร้างถนนข้ามมหาสมุทรในเรื่องรามเกียรติ์
แปลงศิลป์กร	แปลง แปลว่า แฉกออก แปลงศิลป์กร หมายถึง แฉกกร
ฉลาญ	ฆ่า ทำลาย
ราฟ	คือ ทหารราฟ หมายถึง ทหาร

โคลงที่ 102 กวีกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ ว่าพระรามใช้ให้วานรจองถนนด้วยความพยายามยิ่งยวด จนเหวตาก็ประหนึ่ง พระรามยังแฉกกรสายกับราย ผู้ใดที่ชักขวางก็ถูกฆ่าลายล้างมากมาย

103 เพรงพรัดนารถสร้อย	นาคา
ยงงชวนคั่นสัสอง	เกกไท
สุพรรณประภาหอง	พักจาก จयरแ
ยงงกอบคั่นห้วยไค	ผู้สัสองสั ฯ

พรัค พลัค แปลว่า แขนง
 บรรณารถ ที่ตั้งแห่งมนุษย์ กับ พระเจ้าแผ่นดิน ในที่นี้หมายถึง พระราม
 สร้อย หมายถึง นาง นรนาถสร้อยปัทมา หมายถึง พระรามกับนางสีดา
 ขวบนั่น สมุคคำหมายเลข 247 เป็น ขอบ และหมายเลข 239 และ 244

นั้น คอม แปลว่า เว้นไปบรรจบถึงกัน (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 82)

สุทนต์ หมายถึง พระสุทนต์ ในวรรณคดีเรื่องสุทนต์จากค อยู่นิพนธ์ชาดก
 เป็นหนังสือนิทานโบราณที่ภิกษุชาวเขมรได้รวบรวมแต่งเป็นชาดกเมื่อราว พ.ศ. 2200 - 2200
 ราชบัณฑิตยสถาน, 2472 : ภาคคำอธิบาย)

ประภา ชื่อเรียกของนาง จิตรประภา มเหสีของพระสุทนต์ ในนิพนธ์ชาดก
 ย่นว่า จิตรประภา

โคลงที่ 103 กล่าวถึงคู่พระคู่นางที่พลัดพรากจากกันในวรรณคดี เมื่อ พระรามกับนาง
 ทั้งคู่ก็ยังได้กลับไปครองกัน สุทนต์ กับ นางจิตรประภา ซึ่งกระแสน้ำพัดพาจนต้องพรากกัน
 ได้กลับไปเป็นคู่ครอง (เหมือนกับพระรามกับสีดา)

104	นางมัทรี	พริ้ง
สองคู่ของ	เสววยรีย	แดนไท
เพลงพินทุ	พรัค	พระโขนง
ชวนชาก	สองหว่านไฉ	จากจыр ๆ

ข้อสังเกต การอ้างถึงวรรณคดีเก่าเป็นเกร็ดเปรียบเทียบเช่นนี้ เป็นธรรมเนียมนิยม
 การแต่งเรื่องประเภทนิราศหลายเรื่อง โคลงนิราศรุ่นหลังเลียนแบบธรรมเนียมอันนี้เข้ามาเสมอ
 น นิราศฉันทน์ โคลงนิราศพระยาตรังคำ เป็ตน นันไควว่า โคลงกล่าวเวลาเป็นแบบฉบับ
 งามธรรมเนียมในการแต่งนิราศโดยพรรณนาเปรียบเทียบวรรณคดีอื่น ๆ

ผยอง ภาษาถิ่นพายัพ แปลว่า เหาะ (กรรมการชุดพิเศษของสภามหา
 ะเทศ, 2515 : 76)

มัทรี ชื่อมาของพระสุทนต์ เรียกกันหลายชื่อ เช่น มัทรีภัก มัทรีภักชะ และ

105	พริ้วมาโนชนอง	นางเมือง
	สองผู้สันทน	แทนแก้ว
	เทามาเปล่าเปลืองอก	ในอน อรแม่
	สองพราหมณ์รักแกล้ว	ข้างอ้อ ๆ

ที่

พริ้ว ทรงกัน พร้อม (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์,
508 : 227) พริ้วม หมายถึง มาพบพร้อมกัน
มาโนชน เกิดแต่ใจ หมายถึง ผู้ที่อยู่ในใจ
นางเมือง นางกษัตริย์ ในลิลิตพระลอให้เรียกพระนางมยุห์เหลือ ในลิลิตยวนพ่าย
เรียกภรรยาแห่งนครนครเมืองเชียงรุ้ง ว่าจะมีชื่อตำแหน่งสตรีผู้เป็นภรรยาของกษัตริย์
นันทน ที่ประทับ
เทา คร.ประเสริฐ ณ นคร แปลว่า แก้วว่า "เทามา" แปลได้ว่า
เทากว้า....

เปล่าเปลืองอก เปลืองใจไปเปล่า "เทามาเปล่าเปลืองอก ในอน อรแม่"
หมายถึง ถัดลงมา แก้วว่าข้าก็ไต่เถรวา รังนางไปเปล่าๆ ไฉนผด้อย่างอ้อ
สอง เราทั้งสอง
ข้างอ้อ คำแฉลบ แปลว่า ป่วย ไข้

106	เทามาแล้วไฉน	ในนาง ไฉน
	กรางอยู่อ้ออ้อ	เล็ดไฉ
	เทามาจากอกกราง	กรวญ
	รบนเทาสวใจให้	แก้กันโดย

ที่

เทามา เทา แปลว่า แก้วว่า มา หมายถึง ผู้แต่ง
แล้ว ปรากฏในภาษามคธีวิธาน แปลว่า โฉมฉกฉวย (คณะกรรมการจัดทำ
ราชานี, 2500 : 160) ในที่นี้หมายถึง พักสวน ปั่นผ่าน แล้วใส่ หมายถึง ความรู้สึกที่ผ่าน

หยอน อาจเป็น ยอน แปลว่า หวน หวนกลับ "หยอนในนาง" หมายถึง หวนกลับ
 สนาง
 ไล ละเือง ตา
 เทา หึ่ง ทอหึ่ง
 แมคั้น คั้น หมายถึง ความรู้สึกก่อกร้อน คั้น หมายถึง นางก็ก่อกร้อน
 โถย ตาม

โคลงที่ 106 มีความสำคัญว่า (พระในฉากกษัตริย์ทุกพระองค์เพราะจำนาง) เทียมไคกับ
 ใจพัวพันของทวี หวนกลับไม่สู่นาง ร่องกรวยทรงร่างจนเฝ้าตาเป็นสายเลือด ฝ่ายนางเล่าก็คร่ำครวญถึง
 ฟ้าเทียมกัน หัวใจที่ละไว้ใต้นางนั้น ก่อกร้อนนัก ทำให้นางก่อกร้อนใจตาม

107 บโกล้ำเขานเต วนนมา
 กลิ่นเตยาญกวาน กิ่งธอน
 รุกกระลาโหม เระนาศ ภูเออย
 ทาลกนหนายเรารอน รากคิ่น ฯ

ที่
 กล้ำ กลิ่น
 เขานเต กิ่งธอน
 ญากู ธารวม หรือ ขณชนิดหนึ่งทำด้วยขาวอ่อนกวนกับน้ำตาล เป็นอาหารปรุงขึ้นพิเศษ
 ชุ่ห้าหับทั่วไป เพราะต้องทำอย่างประณีตตั้งแต่การ เลือกรวมอ่อนได้ขนาดพอดี มีกรรมวิธี

กระลาโหม กระลา แผลงมาจาก กลา แปลว่า กวางจันทร์ พิมะระมาศ กือพิมพมาศ
 หรือ พิมพของ ฉะนั้นความในมาที่ 3 จึงหมายถึง นางผู้งาม (เหมือนกวางจันทร์) หรือควาพิมพของ
 ทาล มังเกิด
 กนหนาย แผลงมาจาก กระพ่าย
 ราก ความกำหนัด

โคลงที่ 107 ผู้เขียนรำลึกด้วยกวีโวหารว่าไม่ได้มีโรคกินดื่มเลยทั้งแคว้นที่จากมา คิดถึงนางขัน
กรวาก็ ก็กลืนไม่ลงคายกันอาหารออกหมด

108	เย็นมาหาให้สาวก	จำรถ
	ถนัดจรวานใจเฝื่อน	ฝากมอง
	ชดสีรักเทกเลื้อน	รลอก
	เรื่อเย็นเตนหน้าทอง	กั้นเฝื่อง ๆ

ก

จำ	จกจำ ระลึกได้ไม่ลืม	จำรถ หมายถึง ระลึกถึงรส(รัก)ได้ไม่ลืม
ถนัดจรวาน	ยังว่าใจเหมือนเพิ่งเกิด	เมื่อวานนี้เอง
รณนค	สิ้น ไหว	
เลื้อน	เพื่อน ไม่รัก	เข้าใจว่าหมายถึง ไม่คงที่ โกลงไปมา
รลอก	ถือ รลอก หมายถึง คลื่น	เลื้อนรลอก หมายถึง (น้ำ) โกลงไปมาตาม
ออกกลลน		
เยบเตน	เตน	
ทอง	ถูก	
กั้นเฝื่อง	กั้น แปลว่า ไม่หลับ หรือ (ใจ)กั้นกัน พยง แปลว่า เสมอกัน	

โคลงที่ 108 มีความว่ายังจำรสสวาทได้แม่นยำราวกับเป็นเมื่อวันวานนี้เอง ต้องเฝ้าใจฝากมอง
ข้างหลัง น้ำระลอกเป็นคลื่นทำให้เรือโกลงไปมาเหมือนใจที่หวั่นไหว(ใจนี้ผ่านเสมอด้วยกระแสน้ำ)

หมายเหตุ โคลงที่ 109 -- โคลงที่ 112 ว่าผู้เขียนพรรณานาสงวาสและการฝากกรสรักให้
จำ เปรียบเทียบโดยไร้อีกกับน้ำเป็นภะนาความคิด แต่ก็อาจมีความหมายอย่างตรงไปตรงมาถึง
ที่เรือต้องหายไปในจริงๆ ก็ได้ โคลงที่ 116 มีความหมายว่าเรือถูกคลื่นพัดไปเกินจะแกคองไปแฉ
งเล็ก "อญนางนอนนาง"

109	โอดกสรวกไส	เสาโซคง
	ถ้โบกไบบินดยง	แล่นผ่า
	ขึงทองรณทคโยง	ลยวแจง
	ถ้รวบขวามายล่ำ	แล่งเรื่อ ๆ

ข้อสังเกต บทที่ 3 ของโคลงที่ 109 นี้ นอกชื่อเรื่อของผู้พิพากษาว่า "ขึงทอง" เป็นเรื่อ
มั่งคั่งเกินทางโดยอาศัยดมเป็น เครื่องนำทาง ชื่อเรื่อนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นชื่อเรื่อของใคร
นสมัยใด

๕๕

โอดก	ถ้ำดูถาน
สรวก	ถ้อง ไม่คิดชัก หรืออาจจะเป็นคำเดียวกับ สะทก ในภาษาดั้นเหนือ

งแปลว่า กระชาก กระแทก (จ.จ.ศ., 2499 : 243)

เสาโซคง	คือ เสากระโคง หมายถึง เสาสำหรับกางไม้เรื่อ ในที่นี้มาจะเป็นความ
เปรียบเทียบกับ ฉวย	ยามเมื่อมีการมขีรารณา
ผ่า	อาการเกินหรือวิ่งอย่างหนัก แล่นผ่า หมายถึง แล่นไปควยอาการกระทบ

ระหัน

ขึงทอง	มานิก วักถ้โลกม สันนิษฐานว่าเป็นชื่อเรื่อ (ม.จ.จันทร์จิรายุ รัตน์,
--------	--

511 : 296)

รณทค	ระทก แปลว่า สันไหว
ลยวแจง	ถ่ยว หมายถึง ไม้ซึ่งไม้เรื่อทั้งบนและล่าง แจง แปลว่า แบ่งแยก

110	สลาทนมกรานหนาแดง	พอยุทธ
	ถ้สเกากัเสื่อ	ทางทอง
	ถ้งคราโซคงทรุด	ปลงยาก
	สายสมุทรไทรอง	รยกรวี ๆ

ข้อสังเกต ถ้าโคลงนี้ความเป็นอุปมาอุปไมยก็เป็นการกล่าวถึงอารมณ์ขีรารณาระหือรุนแรง
ำร่อนนางควยความถวิลถาวร

म

สลากทนน สลากทัน ขัลดมมรสุม เป็นลมที่พัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออก

บงเหนื่อในปลายฤดูฝน

ทราบ คือ ทราบ น่าจะเป็นคำเดียวกับ กราด เหมือนอย่างทศกัณฐ์กับทศกัณฐ์ กรม

! กรม, ทรง เป็น กรม

ข้อ ๓๖. ชื่อของผลิตภัณฑ์ : ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารสมุนไพร

តំបន់ ក្រុង ឆ្នាំ

ครึ่งทศวรรษ ทำใจให้แนบ ผู้ใกล้ชิดแนบ

ผลง **เวลา**

สายสมุทร สายน้ำ สมุดกำหมายเลข 242 และ 244 เป็น สายสมุทร หมายถึง

ឧបសគ្គ

กร^๔ ในที่นี้หมายถึง นาง

โคลงที่ 110 กวีเอยถึงขอลมต่างๆ ที่รักมาก่อนเป็นเสมือนพี่น้า ค่ะ ลมสลาตัน ถอนามีลมสำเภา
เสื่อ ถ่างระคมพัดมา ตรึงเสากระโงกแน่น ยากที่จะปลด(ใบ)ลง เฝียงกลั่นลมอ้ออิงเหมือนหนึ่งจะ
งเวียนนาง

111	น้ำหนาสองฟากฟุ้ง	ผกาแจรง
	โผล่ฟองกามักอก	คั่นเกล้า
	รณชครนแรงถึง	ฉากร
	เร็วยิ่งเฉียดน้ำเข้า	ซากใจขมใจ

ข้อสังเกต ถ้าโคลงนี้มีความได้ในเชิงสัทศาสตร์เป็นโคลงที่มีเทคนิคการแก่งแย้มยลเป็นอย่างถึง
 กงความเป็นอัจฉริยะของกวี โคลงที่แฝงความหมายมีตอนเช่นนี้หลายโคลง มีมาแล้วตั้งแต่
 ชวนให้เข้าใจว่า โคลงที่ 109 - 112 กวีมีเจตนาให้หมายไต่หลายแง่เช่นกัน

34

๒ ๒	๒ ๒ ๒
น้ำหนา	น้ำบางเบา

ធុរកិច្ច ធុរកិច្ច បើការងារសេរី ផ្លាស់ កាត់ដៃ ធុរកិច្ច ផ្លាស់ កាត់ដៃ ធុរកិច្ច ផ្លាស់ កាត់ដៃ ធុរកិច្ច ផ្លាស់ កាត់ដៃ

รณชลรณนแสง ภาษาเขมร แปลว่า กระพกระพังทำให้ปั่นป่วน
 ซากใจชนใจ ใจจะซากเสียให้ไถ่

โคลงที่ 111 กวีแสดงภาพท้องทะเลอันปั่นป่วนกวนกลืนลม น้ำกระจายแตกเป็นเอนงราวกับ
 กโม เสียงกลั่นดังกระดังกละเกลี้ยงกับเสียงคึก คลื่นกระแทกแรงเร็วเอียงจนน้ำไหลบ่าเข้า
 สภาพการ(จะน้ำทำให้)ใจจะซากรอน

112 พนมภูหน้าผา	ทกเพญ มาแม่
เรือกกระเกรงคัมไถ	ซากขว้า
ศักดิ์จงกำเบญจก	พกฟ้ง แลวแ
อกพอกฟ้าขว้า	จวบกรอมรยมครอม ๗

ข้อสังเกต โคลงนี้เป็นการพรรณนาความรู้สึกระหว่างเรือถูกพายไถอย่างทรงไปตรงมา
 หรือเป็นความอุปมาถึงอารมณ์ของกวีในขณะนั้น ก่อเนื่องจากโคล ๑ 110 - 111

บท

พนมภู	พิลึก ยิง
บา	หลาก ลน
พกเพญ	พก ในภาษาดั้งได้ แปลว่า บรรทุก เพญ ถือ เญ แปลว่า เต็ม

กเพญ หมายถึง บรรทุกเต็ม

กระเกรง น่าจะเป็นคำเดียวกับ แกง ในภาษาดั้งอีสาน ซึ่งแดงเป็น ตะแคง ไถ่

แปลว่า ตะแคง (คณะกรรมการผู้จัดทำ ฉบับราชธานี, 2500 : 60) คร.ประเสริฐ ๒ นคร,
 2516 : 213) แปลว่า เอียง โกลง

คัมไถ	ส่วนต่างๆ ภายในร่างกาย
ซากขว้า	หมายถึง (ประหนึ่ง)ใจจะซากรอน
ศักดิ์จง	ภาษาเขมร แปลว่า เรือ
กำเบญ	อาจมาจากคำว่า เบน ซึ่งแปลว่า เบน เอียง เบียง (วิทยาลัยครูสงขลา, 514 : 327)

บก ที่ดอน ที่แห่ง ที่บนจากน้ำ แห่ง ลกลง

พก ไร้เป็นคำกริยา แปลว่า รก มหาชาติคำหลวงใช้คำ พก ในความหมายว่า

รก เช่นกัน ภายหลังมาจึงพราหมณ์ชู้รัก พกมาทรงทอง (กัศิฐ์) พกพ้ง รกไปอาภัย

โคลงที่ 112 น้ำสาครบาลนเข้ามา เรือเหียนน้ำเอียงตะแคงหวาดประหวั่นไปสิ้นทั้งแก้ว ถึงว่า
จะจากลง คองเนนเรือเข้าใกล้ที่ดอนหมายจะไถ่อาภัยแถมเรือ (ไพณกลั่นลม)

113 เสงแดกสิ่งแก่ง

เกลาสาร

นพเพชรรวมทุก

ยานยง

พระเจอยจำรีคราญ

คิมกอบ สัรา

อวยรยกลัให้พลง

พลยกเรือลงเรือ ฯ

เล็งแด

เพงมอง

ถ่วง

คือ ถ่วง หมายความว่า งงงัน เกลิบเกลิ้ม งุนง

แก่ง

ในวรรณคดีหมายถึง การทำกวนความกั้งใจ

เกลาสาร

เขียนหนังสือ เรียบเรียงข้อความ

นพ

คือ นม หมายถึง ไหว

ชัอม

สมุ่กคำหมายเลข 239, 242 และ 246 เป็น ชุมรวม ชุม แปลว่า อยู่

วมกัน มาก ชุม ปรากฏในภาษานิพนธ์สัน แปลว่า เป้าสังเกศ (คณะกรรมการผู้จัดทำ อุนลราชานี,

500 : 75) ชุมรวม หมายถึง (เพน) ผู้คอยดูแลทั้งหลาย

ยง

หยุก หยุกัก

คราญ

แปลว่า สวยงาม น่ารัก ในที่นี้หมายถึง นาง

คิมกอบ

กอบ หรือ ขอบ แปลว่า กัดกิน

ถึ

ลม หมายถึง ไปตรงมา หรือเป็นความแปรผัน คืออารมณ์แปรปรวนอย่างรุนแรง

อนพายุ

พลง

พล้ง แปลว่า เผลอ

พลยก

กำเคี้ยวกับ เบริยก หมายถึง เรียก ร้อง เเดียวกเรือ หมายถึง

ยก(ลม)ลงมาในเรือ

โคลงที่ 113 กรูคิดว่าวาทินตะลึง (ด้วยความตกใจ) พลงไหว้เทพทุกนักษัตรที่เข้ามาและหยุดพัก
 ราชทาง) อธิษฐานขออย่าให้พลังเนลลธทำให้เกิดลมกล้าหักเรือให้มันม้วนอีกเลย จนกว่าจะได้ครองคู่
 มกับนางอีก

114 พระเออยไคฐชอบ	ใจจง ฤาแม่
อย่าเล่นลัฟักเหลือ	พรนกวา
พระเออยรุ่งอรองก	สัพ
อย่าโบกโบยล้นา	เฟื่องเฟืองพุ่มพอง ๆ

ใน

พระ	เทพยดา
ชอบใจ	ถูกใจ
จง	ปรารถนา
เล่น	ไม่ปรากฏคำแปลโดยตรง
พรนกวา	เล่นสนุก แต่ให้ความหมายว่า การหวาดกลัววุ่นวายใจ
รุ่ง	จนกระทั่งว่า
อรองก	หมายถึง นาง
สัพ	อยู่ร่วมกับ

โคลงที่ 114 ความในโคลงนี้คล้ายโคลงที่ 113 ก็อ อ่อนวอนขอให้เทพยดาอย่าเล่นสนุกด้วยการ
 หนีไปวุ่นวายอีก ขวดยอย่าให้เกิดพายุก่อจนกว่าจะได้กลับมาคืนไปสมนางอีก

115 สักขามักม้วยมี	สยงสินธุ แดแม่
สาวสมุทรนองเนือง	เน่งน้ำ
อารักขามรภิรม	อาราบทน แดแม่
ใสสว่างออกฟ้า	กาณทยร ๆ

๗๗

ศักยา	น่าจะย่อมาจากศัยามินฐาน แปลว่า การตั้งความหวังใจเป็นผลกว้าง
บัค	ทันใจ
ม้วยมี	ม้วย แปลว่า ตื่นสุด บี้ แปลว่า เคียงฉีกหัก ม้วยมี หมายถึง เคียงฉีกหัก
อุกวาง	
สาวสมุทร	หวนน้ำ
นองเนือง	(น้ำ) ทวมจน
เน่งน้ำ	เน่ง แปลว่า นิ่ง เน่งน้ำ หมายถึง น้ำสงบ
ต่าง	บรรเทา
กามกยร	ก่อ กามเกียร แปลว่า ทิวไป

โคลงที่ 115 นี้ให้ความสำคัญว่า พันพิณสันถำอนิจฐานเสียงกลั่นก้องของ น้ำจะเลเมาสาครก็
 หนึ่งอง เทนภาดารักมิไถยนิท้าวอวเรนแล้ว น้ำสว่างใสอยู่ทั่วไป จิตใจก็แจ่มใส

116 อัจจรรยโธอำนาจ	สารส้าย ไฉน
พองอย่าพัก'บน	แดนแด
ชนักรากระบึกเขน	โองงเลา
ขาวเหนือเนร็ดกว่าแก่	อูบ่างนอนนาง ฯ

๗๘

พอง	กล่น
อย่า	ไม
พัก	แปลว่า กระแทก (จ.จ.ศ., 2499 : 194) พอน อารเป็นกำ'อนะบน
เจียน	
ภัก	อาจอ่านว่า พัง เหมือนอย่าง สัจจ อ่านว่า สัจจัง ถนนคุ'อ่าน ถักคุง
แล	เพียบ ฉะนี้
ชนักราก	ผูกแน่น ชนัค แปลว่า ชัด ชื่น ชนักราก ชื่นไว้อย่างหนักแน่น

ตะบັค	สะบັค ทำให้หลอ ชักใจ
เขน	ไซ้เป็นกริยา แปลว่า คลี่
โซคง	คำเดียวกับที่ไว้ในโคลงที่ 109 กวีไซ้เป็นความเปรียบเติมก็เป็นที่ได้ใน
ามมีธรรมปรรตนา	
ชาวเพื่อน	เรือที่เป็นเพื่อน เรืออื่นๆ ในขบวน
พริค	แยกกัน
กว่า	ไป
แก	กลาย ทาย
บาง	กลองเล็กแยกจากแม่น้ำ "อู๋บางนอนบาง" หมายถึง ไปพักจอดเรือในบาง

โคลงที่ 116 กวีแสดงความประหลาดในอำนาจแห่งสัจวาจา คลื่นไม่กระแทกจนเรือจะแตก
นั้นอีกแล้ว ที่จริงคิดแน่อนอยู่ก็กลัวกลายออกไปในจิตใจ กลอดจนถึงเสากะโถง ส่วนเรืออื่นๆ ใน
ขบวนพลัดพรากกันไปเกินกว่าจะแก้ไข ไปพักจอดเรือในบาง

หมายเหตุ โคลงที่ 112 - 116 นี้ ถัดความในเชิงสังวาส ก็คือ กวีพรรณาสภาพเรือ
ที่ถูกพายุพัด กระเผลอกับความรู้สึกของกวีที่เกิดขึ้นในจิตใจและส่วนของร่างกาย

117 โอออกกรวญเกรว่าถา	เรือมน มากแธ
ดูรุ่งรางราตรี	โถงกรเกรา
รฤกแมมาฐูร	ทุเรศ ภูเขอย
เอาศในฐูชอย	ทิศทาง ฯ

ข้อสังเกต

บาทที่ 1 ของโคลงที่ 117 แสดงว่ามีเรือเป็นจำนวนมากวิ่งไปในขบวนเรื่อนี้ จนต้องคอยกัน
มือจะเริ่มออกกริยาทางใหม่ภายหลังพายุร้าย

บาทที่ 3 ใจคำเรียบกันว่า "มาฐูร" เหมื่อนกับในโคลงทวาทธมาว่า "ขอธมมิ่งมาฐูร
ธานีศ" (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504 : 82)

แก้

เกรว้า คอยไม้ขึ้นเห็น (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2515 : 93)
 ถา คือ ห่า แปลว่า คอย
 มุม มาก
 รุ่งราง รุ่ง แปลว่า สว่าง ราง แปลว่า จาง - เรือๆ ไม่กระจ่าง
 รุ่งราง หมายถึงเวลาเช้าเมื่อ
 เกรว้า ในที่นี้ เป็นคำแทนกัญนิพนธ์
 มาตุร กำแดงของ มธุร แปลว่า หวาน หรือ ไพเราะ
 ทุเรศ ล้ำยาก ไกล
 สไบ คือ สไบ หมายถึง ผ้าห่มเกรวี่งแก่กายของสตรีสมัยก่อน
 ขอบ สวยงาม
 หั้ หม
 กาง คือ ตาง แปลว่า แทน

โคลงที่ 117 กวีกรว้ากรวญแสดงความในใจระหว่างที่รอคอยเรือต่างๆ ในกระบวน
 ที่แยกแยกกันไป จนกระทั่งรุ่งเช้า แสดงความระลึกถึงนางผู้นอนหวานในยามที่ตนจากมาลำบาก
 กวญการเอาศไหมที่นางให้ มาห่มให้อบอุ่นแทน (แอบอิง)

118 รุกนเอนกรรเกสร้อย	สาวสรวรรค ภูเอย
กรกอดหมอนเหมื่อนนาง	รำไห้
รูกก่าจรจนแทน	ฉายโอบุร พูนดา
ทรงกรรแสงใจใจ	จันจวญ ฯ

ข้อสังเกต โคลงนี้มีที่น่าสังเกต 3 ประการ คือ

1. บาทที่ 1 แสดงให้เห็นว่า นางมีผิวสีเหมือนดอกกระแต คือ สีเหลืองนวล
2. ฉายโอบุร คือ กลิ่นปาก สตรีแก่โบราณรับประทานหมาก มีเครื่องหอมปนเปื้อนอยู่

ทำให้กลิ่นปากหอม

3. 3. บาทที่ 4 ใจร่าชาทักทว่า "ทรงกรรแสง" กับกัญนิพนธ์เอง แสดงให้เห็นว่ากัญนิพนธ์
 เป็นเจ้านาย

ได้

กรรเกบ กือ ออกการะเกก
 ฝอย กอกไม้
 สาวสวรรค นางเภา
 รุก ะลิก
 กัจจร แผลง มาจาก ขจร แปลว่า หอมพุ่ง
 จันทน กือ จันทน์ หมายถึง เกรืองหอมอย่างหนึ่ง สำหรับทาบำรุงผิว
 อายโอมะ กลิ่นระยางปาก เหมือน อายกิน หมายถึง กลิ่นหอมของกิน
 ทรงกรรแสง กรรแสง มาจาก กันแสง ในภาษาเขมร แปลว่า ร้องไห้ ใช้ "ทรง"
 ให้นำไปเป็นคำราชาศัพท์
 ใจใจ เนื่องๆ
 จันจว จวน ปรากฏในภาษาดินไ้ แปลว่า เหม ปะ จัน อาจเป็นคำซ้อน
 เมก้า จันใจ จันจว อาจหมายถึง (บรรณบทที่จะ) ใกล้เคียงกับ

โคลงที่ 149 ผู้เขียนกล่าวว่า "สงความระดังดังนาง" ผู้มีผิวสีออกการะเกก ให้นำไปใช้มือกด
 มอนไว้ทางหางพองรำไท นึกถึงกลิ่นจันทน์อันหอมจรและกลิ่นหอมจากปากนาง ใกล้เคียงให้คร่ำครวญ
 ยุตลอดเวลาจนความปรารถนาจะไ้แก่

119 อาน้องมาโนชเื้อ	นางกระษัตริย์ ี่เอย
กรักระไลเกรงกรวญ	กำเริว
อาวรสยรดยดัก	มาดขมาศ กุเอย
กรักระไลกลวเกล้า	กัณเฑาะ

โคลงที่ 119 นี้ มาที่ 1 เจะจงเอยว่า นางเป็น "เือนางกษัตริย์" กือเป็นกษัตริย์
 ยก่าเนก จึงน่าจะมิใช่กษัตริย์แท้ แต่เป็นกษัตริย์จากตระกูลขุนนาง

มาโนธ แปลว่า เกิดแต่ใจ หมายถึง เป็นผู้ครองดวงใจ
 เกร ในที่นี้เป็นคำเรียกตนเอง
 กระไล คำโบราณ แปลว่า เกย
 เกรงกรวญ เกรง แปลว่า เสี่ยงอีกทีก็กกก้อง กรวญ แปลว่า รำรำพัน เกรงกรวญ
 ายถึง กรำกรวญรำพัน
 ฐา คำอุทาน
 าวร หมายถึง ทั่วนาง (กร.ประเสริฐ ๒ นกร, 2516 : 242)
 วยร หมายถึง ภิระของนาง
 สยคัท อานว่า เสียดคัท เสียด แปลว่า แทรกเข้าไป ในที่นี้เป็นคำประกอบ
 ว่า "คัท" ซึ่งหมายถึงการไขคอกไม้เพิ่มเติม
 มาลยมาก มาลย แปลว่า คอกไม้ มาล แปลว่า ทอง
 กลว ผสม ปนเป

โคลงที่ 119 ความสำคัญกล่าวถึงนางกษัตริย์โดยกำเนิดแท้จริง ซึ่งก็ว่าครวญหาอยู่
 เขากำ นางยอมประคัมเกี่ยวเกล้าด้วยคอกไม้ และผู้นิพนธ์ก็กลืนหอมคอกไม้เหล่านั้นปนกับกลิ่นม
 ามเวษมนาง)

120 อาทาวอาทาส์แกม เปรมปราง
 กรีกระไล เรอขร รางย่า
 วาวระละไมยนาง นวนารด ภูเวอย
 ยวากนัถเนื้อห่า ที่ถนอม ฯ

อาทาว อา คำว่าทวน ทาว คำเรียกผู้เป็นใหญ่ อาทาว เป็นคำเรียก
 ราง แสดงวานาง เป็นเจ้านายผู้ใหญ่ เหมือนนุอย่างพระสมุทโรหม์ เรียกนางสุรสูกา - ราชยา
 อาทาส คือ อาทาส แปลว่า ผู้ถือเอา ผู้
 เปรมปราง เปรม แปลว่า นายนก นาวะใจ ปราง คือ แกม
 อาทาสแกม เปรมปราง" หมายถึง (นาง) ผู้เป็นกม (งกงาม) เป็นที่นาเวใจ
 กรี ในที่นี้เป็นคำเรียกตัวผู้รักเอง
 กระไล เกย กระไล เรอขร หมายถึง เคยเขยชม (แกมทวนนาง)
 อวร ทอนทวน
 ละไมย คือ ละไม แปลว่า งามชวนดู
 นวนารด นวน แปลว่า ผิวผ่อง ผุดผ่อง นารด นาวะเป็น นาว
 หมายถึง หญิงงาม นวนารด ในที่นี้เป็นคำเรียกนางผู้งดงามผุดผ่อง
 ยว หากว่า ถา

121 กวงคือนากัทนอง นางสวรรด ภูเวอย
 กระแตนวแนวนากี ฟักัน
 ไกรเทนอรเอววรร ไกรวาม วาภา
 ปานปิกนอยนอญิน ฤาภางกลวคาย ฯ

กวงคือ สะคือ
 นากัท ทอง
 กระแตนว แดง

กั้น มีไรมาก หมายถึง ความรู้สึกเดือดร้อนทุกข์ทรมานใจ
 เฉววรร วรร กือ วัลย์ หมายถึง เฉววัลย์ เฉววรร หมายถึง

เฉววรรณ เหมือน เฉววัลย์

วาม ความรู้สึกเสียใจ ใจหายวับ

วางดา ไม่ยอมดะ

ริน แผลงชนิกหนึ่ง มีขนาดเล็ก

โกดังที่ 121 กวีพรรณนาถึงนางงามกึ่ง เทพธิดา ผู้มีสี่มือและหน้าทองขาว
 หัวใจเดือดกั้น ส่วนเฉวของนาง เฉากัถนอทั้ง เฉววัลย์ งามนัก ไกร เห็นยอมหลงใหล
 นวาม ถึงจะตายก็ยอม ไม่กลัวตายสักเท่าปี่กริน

122 คั่นทองลงแกนเตน ตามหลง

หลงใดตามชมองไกรย คั่นเตน

บงกงทุกงจลลาม เชนโท

จวงจลลามากถูกเกดากเถณ เชนโพง ๗

ข้อถึงเกด ปลาเหล่านี้เป็นปลาทะเลขนาดเล็ก (นอกจากรูปร่าง มีไ้ทุก

ขนาด) แสดงว่า ขตนี้เรืออยู่แถวชายฝั่ง ไม่เห็นปลาใหญ่อย่างปลาวาฬเล็กแล้ว

บงกง ชื่อปลานิลหนึ่ง

ทุกง เป็นชื่อปลาน้ำเค็มชนิดหนึ่ง

เชนโท โท ปรากฏในภาษาจีนอีสาน แปลว่า เชนโตกันไม่มา

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, 2515 : 465) เชนโท หมายถึง แลเห็นไปกันเป็นฝูง ๆ

จวงจลลามาก จวง หมายถึง สิ่งที่ยื่นออกมาจากส่วนบน (สภเถวระมหา

ธีรวงศ์, 2515 : 99) จลลามาก เป็นชื่อปลาน้ำเค็มชนิดหนึ่ง ตัวคล้ายปลาดุก ปากบน

นอออกไปเป็นท่อนยาว กล่าว "จวง" จึง เป็นคำประกอบลักษณะ เชนของปลาดุกมาก

ถูกเกดากเถณ ปะปนอยู่ในกระแสน้ำ

โกดังที่ 122 ผู้เขียนพรรณนาปลาต่าง ๆ หลายชนิด เช่น ปลาคีน ปลา

มองไกรย ฯลฯ ปลาเหล่านี้ล้วนสวยงามและกิน

123 เรือมาสองสองฟอง กตหงษ์
 วงงกุกตางคีนกวัค แกว่งน้ำ
 กางโงกงยรรยงกค กางปึก
 คยงศมฺพตรล่ำเอน ยานยาว ฯ

ข้อถึง เกด ความหมายของโกดงนี้ ท่านองว่ายังไคยิ่นเสียงทะเลถึงมาโกด
 แสดงว่าเรือใบไคยู่ในทะเลแล้ว

ศัพท์

ฟอง ภา กราย ไค เข้าใจว่าเป็นการเค้นกำ ในบาทที่ ๑
 ฟอง หมายถึง คอยล่ำ (ฟอง - ภา) บาทที่ ๔ แปลว่า ไค
 กตหงษ์ ประหนึ่งหงส์ หมายถึง งามสงาราวกับหงส์
 วงงกุก ภาษาเขมร หมายถึง หางเสือเรือ
 กวัค วัค
 กางโงกง จโง แปลว่า ใบเรือ กางอโง หมายถึง กางใบ
 ยรรยง งามสง่า
 คยงศมฺพตร เสียงกลั่น
 ล่ำ เกิน
 เอน ในบาทที่ ๔ หมายถึง ไค
 ยานยาว ยาน หมายถึง บริเว ยาว หมายถึง ไค ยานยาว
 หมายถึง บริเวทางไค แลยแบงน้ำที่ยาวตรงไปไค

โกดงที่ 123 กล่าวถึงเรือดดยต่างงดงามราวกับหงส์ มีหางเสือ เบี่ยงเบน
 ไปมาตัดท้ายเรือ กางใบงามสงาราวหงส์กางปึก ยังไคยิ่นเสียงกลั่นในทะเลถึงมาโกด ฯ

124 เจบจากเจบวิคฺคุม อกเรือ
 เจบจากสาวสากร เกดอวนคีน
 เจบจากเฝ้าเจบเหลื่อ อกอวน งาม
 อกอวนอกฟาลัน เปลาใจ ฯ

ศัพท์

เจ็บจาก	เจ็บ เพราะการขาดอากาศ
อึก	เต็ม
อุม	คือ อุม หมายถึง เกี้ยว
สาวสากร	เพชฌิกาแห่งน้ำ หมายถึง สายน้ำ หวงน้ำ
เก๋อ่นกิ้น	อาการ เก๋อ่นไหวของน้ำซึ่งมีกลิ่นวิค
อกถอน	ใจรอน ๆ เบี่ยงระชาด
ปลิ้น	เปลี่ยนแปลง ปลอก ฟ้าปลิ้น หมายถึง ฟ้าไรเมฆ
เปลาไว	อว่างว้าง วาเหว เปลาเปลี่ยน

โคลงที่ 124 กวีพรรณนาว่า ไม่ว่าจะรู้สึกเกิดร้อนเจ็บปวด (เพราะการวากกัน) สักเท่าใด สายน้ำก็ถึงโอบอุ้มเร็วไว และไหลต่อไป กรำกรวดจนฉีกโรย วิตใจว้าง เปลาเหมือนทองฟ้าปราศจาก เมฆ

125	รอมมาเร็วร้อนท่ง	บางสบ
	ถนัคสบบงใบ	แมเรน
	รอมรักนญุโคยตุ	สายสวาดี
	มายอมหลายชู้เหลม	เขื่อนคน ฯ

ศัพท์

ท่ง	ท่ง
บางสบ	ชื่อตำบล แต่ยังไม่พบหลักฐานว่าอยู่ที่ใด
สบ	ชื่อต้นไม้ เขาใจว่าเป็น สบ
บงใบ แมเรน	(ราวกับ) นางชอนอยู่ที่โคยสบ
โคยตุ	โคย แปลว่า ตาม โคยตุ หมายถึง มองตาม
สายสวาดี	คำเรียกนาง
เขื่อนคน	เป็นเพื่อน (นาง)

โคลงที่ 125 เรือแล่นมาถึงทุ่งบางสน ด้วยความรู้สึกรอนรน ก็ไปว่านางอาว
 ผงใบสน เรนกายอยู่ ก็จรรวจากมาอยู่ทางโน้นจะหาสรักมาเป็น เพื่อน เล่นมากบ้าย ถูก
 ะนิกตามที่รักนางยิ่งนัก

126 . กระโกเอวอาตมแก้ว ตรีเพา ไชแม่
 จยรวากขางกลกรวญ ไชนอย
 กระโกเงื่อนเงาเคื่อน โถยบ่าง
 นวนนงนางพรองถอย ลูกกขว ฯ

กระโก กระโก เกบ
 เว วัย ถือเวา บักเวา
 อาตม ทั่วตน ร่างกาย
 แก้ว หมายถึงนาง อาตมแก้ว หมายถึง ร่างกายของนาง
 ตรีเพา ตรี งาจาก ตรี ซึ่ง กร.ประเสริฐ ๓ นคร แปลว่า นี

(จร.ประเสริฐ ๓ นคร, 2516 : 226) เพา แปลว่า งาม "ตรีเพา ไชแม่"
 หมายถึง นางผู้งดงามนี้ไซ

ขางกล ทั่วตำบลแต่ยังไม่พบหลักฐานว่าอยู่ที่ใด
 กรวญ กรวกรวญ รำกัน รำรอง
 โถยบ่าง ขาง หมายถึง เคียน โถยบ่าง หมายถึง ไม่ไถนก็ตามไป
 พรอง ทั่ว
 ถอย ทั่ว
 ลูกกขว รวกับ เป็นคนเดียวกัน

ขอสัง เกต ผู้เขียนชักชวนถึงการติดตามกันไปทุกฝั้ว มีอากัฏฐิยาเหมือนกัน
 ไปวาวะนัง นวน ยืน เคียน บำความ เป็นคู่กรวกันอย่าง เป็ด แผ แดงว่ามีใจด้วยรัก
 เป็นคู่กัน

โคลงที่ 126 กวีเคยถือน เวาร่างกายอันงดงามของนาง เป็นของคม เบี้ยวมา
 ด้วงวากไกลกัน จึงกรวกรวญถึง เป็นอันมาก ไม่เคยกล่าวจากกัน เคยรวกับ เป็น เงา

หล ^๕ ก็ ^๕ แปลว่า ลับ กาย
 เชนาง ^๕ เชน แปลว่า เชน เชนาง หมายถึง เชนางนางนา
 ดาญ ^๕ แดก
 บางสุตยา ^๕ บาง คือ บางอัน หรืออาจเขียนว่า บาง บัง แปลว่า ปัก กัน
 ตาย ^๕ ศันนิษฐานว่า คือ สุตา หมายถึง บาง
 ภาค ^๕ คือ ภาค แปลว่า ส่วน หมายถึง ตัวบาง
 บาง ^๕ คือ รวง แปลว่า ปัก บัง หรือ คือ บาง แปลว่า เฝือก
 โถงที่ 128 ^๕ สมมติว่ากันว่า ถึงจะไกลลิบตาแล้ว แต่ระลึกถึงบางนั้น
 รั้งไถวจะหอยหาแตกแยกแตก นึกถึงนางไถ้ถ้เจนราวกับตัวบางบางปรากฏแตก

๑๒๙	สารสินชัยไว้	ในหมอบ
ฉวยอวยวาทกร เว		ฉวยอวย
ชายฉวยนารถฉวยอน		ฉวยอวย
ถิ่นกำถาโกเว		วางใจ

ข้อสังเกตุ โกลงมีเตง เป็นโกลงตันที่อยู่ตรงตามฉันทักกาศที่สุด ส่วนภาวมา
เห็นโกลงว่าใหม่กว่าโกลงอื่น ๆ ถึงแต่ตอนมาบัก กว้างถึงยบตรงไปตรงมา บิด
ากเว้งกว้าในถอบตน ๆ กว้าง เป็นของแก่งว้าใหม่ มีโกลงของของโกลงกำกรวดๆ
กลองกำกรวดากว้างโกลงหลายไปหลายโกลง และโกลงท้ายสุดที่เข ก้อโกลง 128
นเอง

เทียบ กับ เณ
 นารถ กับ นาง หมายถึง นาง
 เวทวาท ชากไป

ตอนที่ 129 ทวีตลาพำนดงสั่งว่า ให้เก็บสารแสดงความรักไว้ในหีบ และนำ
 กะโหลกมาวางบนลานสนาม (ใบเถาเรตถกวารักความอาลัยของหญิงคน) ขอใ
 ราชนี้ เป็น เว้นนอนทุกถากัน อย่าให้ขาดไม่ได้

บทที่ 5

สมัยที่แกงโคลงกำรเวด

โคลงกำรเวด ไม่ได้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือสมัยพระเพทราชา

โคลงกำรเวด ได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่ามีโคลงบางโคลงบ่งว่าพรรณนาถึงสิ่งที่เพิ่งจะมีขึ้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้แก่

โคลงที่ 4	ตระการหน้าวิคแหวัน	วงพระ
	บำบวงหญิงชายแซง	ขึ้นไหว
	บุรพาทานสรวาสระ	สรงโสทรค
	ควงคอกไม้ไม้แก้ว	เบ่งบาล ฯ

โคลงที่ 9	ยามพลบสงกีกกอง	กาหล
	สงแสงสงสาวทรอ	ขาวฐ
	อยุทธยาอิงเมืองหล	มาโนช ภูเออย
	แกรตระหลบขาวฐ	ขาวยาม ฯ

โคลงที่ 4 บทที่ 3 นั้น ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื่อว่าหมายถึงการชุกสรวาน้ำพุในพระมหาราชวัง ซึ่งเป็นของใหม่ที่ชาวฝรั่งเศสนำเข้ามาเผยแพร่ ดังปรากฏในจดหมายเหตุรายวันของท่านบาทหลวง เกอ ซาลี (หลวงสันธานวิทยาลัย, 2482 : 54) ว่า "... ซากลับก็เดินเป็นชบวนทำนองเดียวกับเมื่อขามา ในที่สุดก็มาถึงที่พักแรมต้องเดินชบวนแทรกมากลางชุมนุมชนมองเห็นแต่ศีรษะคนสละออกไป เมืองนี้มีผู้คนล้นหลามแต่ยังไม่เหมือนกรุงปารีส อาณาเขตใหญ่ไอรโหรานงามสง่า สถานที่กว้างใหญ่มีเสารอบ ๆ ปลายยอดทาสีเหลือง ภูคัลคล้ายคลึงอาคารจะทำด้วยทองคำ กำแพงสีขาวมีช่อง ประตูประค้ำด้วยเครื่องลายครามสีต่าง ๆ มีสีขาว สีเหลือง และสีน้ำเงิน เป็นกัน สลับสีกันเป็นลวดลายงดงาม อีกสองวันน้ำพุก็จะเสร็จแล้ว กำลังทำพระที่นั่งน้ำที่จะ

ส่งไปยังน้ำพุ เร่งรักหักกันทั้งกลางวันกลางคืน คุณท่าน คนเหล่านี้รอบคอบไม่ละสิ่งอะไรเลย
ข้างซ้ายมือมีตึกใหญ่ ท่านราชทูตมีห้องพิเศษติดต่อกับห้องนอนและห้องไว้ช่อง ห้องสนทนาและ
ระเบียงกว้างขวาง ข้าพเจ้ามีแต่ห้องเดียวเท่านั้น แต่ก่อนข้างจะสวยงามอยู่สักหน่อย ..."
แต่เมื่อพิจารณาข้อความที่ท่านมาจดลงบันทึกไว้โดยละเอียด ปรากฏว่าท่านมาจดลงพรรณนาถึง
บ้านพักคณะทูต มีใช้พระบรมมหาราชวังซึ่งที่ฉันติชัย กระแสสินธุ์ ยืนยันไว้ ผู้เขียนจึงเห็นว่ายัง
ไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะยืนยันว่าโคลงกำถวลา แต่งในสมัยใกล้เคียงกับจดหมายเหตุรายวัน
ดังกล่าว เนื่องจากธรรมเนียมการชดสละเป็นวัฒนธรรมของชาวตะวันตกนอกในประเทศที่มีอากาศร้อน
ส่วนโคลงที่ 9 กล่าวถึงการใช้ "แตร" เป็นเครื่องบอกเวลา ซึ่งฉันติชัย กระแสสินธุ์
เห็นว่า เป็นวัฒนธรรมที่ได้จากฝรั่งเศส ผู้เขียนได้หลักฐานเกี่ยวกับ "แตร" ไม่ตรงกับความเห็น
ข้างต้น ดังนี้

"แตร" เป็นชื่อเรียกเครื่องดนตรีปากบาน อันมีมาแต่ดั้งเดิม ดังปรากฏภาพสลักนูนที่
นครวัด ซึ่งเป็นศิลปะสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ตรงกับ ค.ศ. 1113 - 1150 (Groslier,
1957 : 107)

ปรากฏในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุดแห่งชาติ, 2512 : 60) ว่า "แตรตระหลบกองหล้า
ส่งสง" แสดงว่ามี "แตร" มาแต่ในสมัยอยุธยาตอนต้น ระหว่าง พ.ศ. 2016 - 2017 ซึ่ง
เป็นช่วงเวลากรุงศรีอยุธยาพบกับเชียงใหม่ตามที่ปรากฏในลิลิตยวนพ่าย มีใช้ว่าเพิ่มได้จาก
ฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 74 (พ.ศ. 2091) ว่า "ยามแตรจักใกล้เที่ยงวัน" และหลัก
ที่ 76 (พ.ศ. 2124) ว่า "ยามแตรรุ่งแล้วสองลูกนาถิ" (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์, 2508 : 202, 210) แสดงว่าประเพณีการเป่าแตรบอกเวลานั้นมีมาก่อนสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นเวลานาน คืออย่างน้อยก็มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2091 หรืออาจก่อน
หน้านั้น

สรุปได้ว่า การชดสละเป็นวัฒนธรรมของชาวตะวันตกมานานก่อนรับวัฒนธรรมฝรั่งเศส แตรและการใช้แตรบอกเวลาก็มีมาก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุฉะนั้นเรื่องเกี่ยวกับการชดสละและเรื่องแตรจึงมีหลักฐานว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งในสมัยพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น

นอกจากเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนได้พิจารณาโคลงกำสรวลฯ ในคานการพรรณนาเส้นทาง การเดินทางและสิ่งที่มีอุปนิสัยผ่านพบและบันทึกไว้ มีข้อแสดงถึงหลักฐานสำคัญที่จะชี้ได้ชัดว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งในสมัยใด ทั้งนี้

เรื่องเรือสินค้าของชาวต่างชาติ

ปรากฏในภาพที่ชาวต่างประเทศเขียนไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและพระเพทราชา (กรมศิลปากร, 2514 : 72 - 73) ว่าบริเวณใต้ของเกาะเมืองอยุธยาตอนที่เรียกว่า "บางกะจะ" และบริเวณชนอนหลวงมีเรือสินค้าของชาวต่างชาติทอดสมอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งเรือสำเภาของจีน และเรือกำปั่นของฝรั่งชาติต่าง ๆ แม้ในโคลงกำสรวลฯ จะกล่าวถึงบางกะจะ แต่ผู้บันทึกไม่ได้พรรณนาถึงเรือต่างชาติไว้ในโคลงกำสรวลฯ เลย จึงเป็นที่เข้าใจว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งก่อน สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือก่อนระยะที่มีการติดต่อค้าขายกับชาติต่าง ๆ

เรื่องหมู่บ้านชาวต่างชาติ

ยังเมืองอยุธยาที่ลาดูแบร์ หุกฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรมศิลปากร, 2514 : 72 - 73) เขียนไว้ (แผนที่ ที่ 8) ปรากฏว่าบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งสองฝั่งนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เป็นที่อยู่ของชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในขณะนั้น แต่ไม่ปรากฏว่าพรรณนาถึงถิ่นที่อยู่ของชาวต่างชาติตามริมฝั่งแม่น้ำไว้ในโคลงกำสรวลฯ เลย แสดงว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งก่อนเวลาที่ชาวต่างชาติจะมีถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตามที่ลาดูแบร์พรรณนาไว้

เรื่องพระราชวังบางปะอิน

ขบวนเรือในโคลงกำสรวลฯ ล่องลงมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านปฐมธานี - นนทบุรี - กรุงเทพมหานคร - สมุทรปราการ จนออกปากอ่าวไทย ถ้าโคลงกำสรวลฯ แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือหลังจากนั้น ขบวนเรือจะต้องผ่านบางปะอิน ซึ่งตามพระราชพงศาวดาร

ฉบับความสมเด็จพระปฐมยุทธิคิโนรส (คฤสกา, 2504 : 302) กล่าวว่า พระเจ้าปราสาททอง พระราชบิดาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่นั่น มีพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์อันงดงาม ผู้พนมขี้ไม่แน่ว่าจะเว้นที่จะพรวดมาถึง เพราะเป็นสิ่งก่อสร้างอันงามที่เฝ้าจะสร้างขึ้นไม่นานนัก แต่ไม่ปรากฏว่าผู้พนมขี้ได้พรวดมาถึงพระราชวังแห่งนี้เลย ทั้งที่แม่แคว้นเมืองร้าง ผู้พนมขี้ยังไม่เว้นที่จะพรวดมาถึงในโคลงที่ 27 "เมืองมิ่งหลายเจ้าไว้ รยกโรย" ทำให้เข้าใจว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งก่อนที่จะมีพระราชวังบางปะอิน คือแต่งก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และอาจจะแต่งก่อนสมัยพระเจ้าปราสาททองด้วย

เรื่องเมืองบางกอก

ปรากฏในแผนที่ของลาตูแบร์ (Hutchanson, 1940 : 181) เขียนไว้ (แผนที่ที่ 4) ว่า บางกอกเป็นเมืองท่าใหญ่และสำคัญมาก และในแผนที่ที่นักท่องเที่ยวยาวฮอลันดา (กรมศิลปากร, 2514 : 72 - 73) เขียนไว้ตั้งแต่สมัยพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. 2233 (แผนที่ที่ 5) ปรากฏภาพของเมืองบางกอก แสดงว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและพระเพทราชา บางกอกเป็นเมืองสำคัญมาก ถ้าโคลงกำสรวลฯ แต่งในระยนั้น ผู้พนมขี้คงจะไม่ละเว้นที่จะกล่าวถึงแต่ในโคลงกำสรวลฯ มิได้กล่าวถึง "บางกอก" เลย ทั้งนี้เข้าใจว่าเนื่องจากโคลงกำสรวลฯ แต่งก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นเวลานาน ตั้งแต่บางกอกยังไม่เจริญและไม่มีสิ่งใดเด่นพอจะนำมากล่าวถึงไว้ในนิราศ

เรื่องคลองลัดในแม่น้ำเจ้าพระยา

ราชบัณฑิตยสถานได้เขียนแผนที่แสดงแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมและตอนที่ขุดใหม่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2507 : ไม่ปรากฏหน้า (แผนที่ที่ 6) ซึ่งมานิต วัลลิโภคม (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี, 2511 : 296 - 309) ได้ศึกษาค้นคว้าประวัติของคลองลัดต่าง ๆ เหล่านั้น ดังปรากฏในแผนที่ที่ท่านเขียนขึ้น (ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี, 2511 : 300, 302) จากการศึกษาค้นคว้าของมานิต วัลลิโภคม สรุปผลได้ว่าขบวนเรือไม่ไค้ผ่านคลองลัด 3 คลอง คือ

- คลองลัดปากเกร็ด ขุดเมื่อ พ.ศ. 2151 ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม
- คลองลัดที่ตลาดขวัญ ขุดเมื่อ พ.ศ. 2178 ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

– คลองลี้ระหว่างคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ ชุกเมื่อราว

พ.ศ. 2085 ในสมัยพระไชยราชา

จากหลักฐานข้างต้น สรุปได้ว่าคลองกำสรวัดฯ แต่งก่อนสมัยพระไชยราชา หรือก่อน

พ.ศ. 2085 อย่างแน่นอน

จากเหตุผลทั้งหมดข้างต้น ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่าคลองกำสรวัดฯ ไม่ได้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือสมัยพระเพทราชา ส่วนการศึกษาค้นคว้าว่าคลองกำสรวัดฯ เป็นวรรณกรรมในสมัยใดนั้น ผู้เขียนสรุปจากการศึกษาโคลงกำสรวัดฯ ในด้านภาษา, ลักษณะคำประพันธ์ และประเพณีบางประการที่ผู้พิมพ์ได้พรรณนาถึง ดังจะได้อธิบายตามลำดับดังนี้

1. หลักฐานด้านภาษา ผู้เขียนได้ศึกษาภาษาในโคลงกำสรวัดฯ เทียบกับวรรณคดีในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยอยุธยาตอนกลาง (สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) (รายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 37 ถึง 43) ปรากฏว่าโคลงกำสรวัดฯ ใช้ภาษาเก่าใกล้เคียงกับวรรณคดีต่อไปนี้

1.1 ลิลิตพระลอ ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิกุล (ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิกุล, 2488 : 115 – 119) ว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

1.2 โคลงทวาทศมาส ยังไม่มีผู้ศึกษาค้นคว้าว่าแต่งเมื่อใด

1.3 มหาชาติคำหลวง พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (คุรุสภา, 2504 : 9) บันทึกว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. 2025

1.4 ลิลิตยวนพ่าย แต่งราว พ.ศ. 2017 เมื่อเสร็จศึกกับเชียงใหม่

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าโคลงกำสรวัดฯ ใช้ภาษาเก่าใกล้เคียงกับวรรณคดีในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ภาษาก่อนวรรณคดีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างเทียบกันไม่ได้ (รายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 44)

2. หลักฐานด้านลักษณะคำประพันธ์ วรรณกรรมสมัยเดียวกันย่อมมีแนวโน้มที่จะใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวกันและมีวิธีการแต่งคล้ายคลึงกัน วรรณกรรมยิ่งเก่ามาก กำหนดกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการแต่งก็น้อยลง ผู้เขียนจึงได้เทียบลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นและอยุธยาตอนกลางในตารางที่ 4 ดังนี้

ตาราง 4 เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ระหว่างวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น
และสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมัยอยุธยาตอนต้น		สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	
ชื่อวรรณคดี	ลักษณะคำประพันธ์	ชื่อวรรณคดี	ลักษณะคำประพันธ์
ลิลิตโองการแข่งหน้า	ร่ายกัน โคลงห้า (กัน)	โคลงสุภาพ พระราชนิพนธ์	โคลงสี่สุภาพ
มหาชาติคำหลวง (7 กัณฑ์ ที่แต่งในสมัย สมเด็จพระบรมไตร- โลกนาถ)	ร่ายยาว โคลงโบราณ 3 โคลง	เสื่อโกคำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ อิริยบทคำฉันท์	} กาพย์และฉันท์ กาพย์และฉันท์ ร่ายสุภาพ กาพย์ยานี
พิณพิณพ่าย	ร่ายกัน โคลงกัน	กาพย์ห่อโคลง พระศรีมโหสถ	
ลิลิตพระลอ	ร่ายสุภาพ ร่ายโบราณ โคลงโบราณตามตำรา กาพย์สารวิลาส	โคลงเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช นิราศนครสวรรค์	โคลงสี่สุภาพ โคลงสี่สุภาพ

ตารางข้างบน สรุปได้ว่าวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงกัน
มากกว่าโคลงสุภาพ ส่วนลิลิตพระลอแม้จะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสุภาพ แต่ก็ยังมีลักษณะ
ของโคลงกันปนอยู่ (รายละเอียดพบที่ หน้า 29 ถึง 30) ส่วนวรรณคดีสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชนั้น นอกจากฉันท์แล้วก็นิยมแต่งโคลงสี่สุภาพ และโคลงสี่สุภาพในสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชนั้นไม่มีลักษณะของโคลงกันปนอยู่เลย

จากจดหมายเหตุราชทูตฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรมศิลปากร,
2511 ข : 298 หน้า) แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงรับแบบแผนของทาง

ตะวันตกมาไหล่ายประการ สำนักรู้เรียนไทยไปศึกษาในประเทศฝรั่งเศส ในทางวรรณกรรม
ก็มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น โปรรคาไทพระโหราธิบดีรวบรวมจดหมาย เหตุของ เกา
มา เขียน เป็นพระราชนิพนธ์การ (คือพระราชนิพนธ์การฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ซึ่งถือ
ว่าเป็นพระราชนิพนธ์การที่มีหลักฐาน เป็นที่เชื่อถือที่สุด) เขียนแบบ เรียนภาษาไทย คือ
วิวัฒนาการ เพื่อวางแบบแผนของภาษาไทยและวางรูปแบบของคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ
กฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ มากกว่าวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น ตัวอย่าง เช่น โคลงสุภาพนิ
พระราชนิพนธ์ 3 เรื่อง โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ ของพระศรีมหาโพธิ์
และอนิรุทธคำฉันท์ของศรีปราชญ์ ส่วนโคลงคำกรวดลานั้น เห็นได้ชัดว่าแต่งโดยไมไ่
อยู่ในกรอบของฉันทลักษณ์เท่าใดนัก รายละเอียดที่ 2 หน้า 29) ผู้พิมพ์ถืออารมณ์
และความรู้สึกของกวี เป็นสำคัญ แนวโน้มนี้ทำให้เกิดความคิดว่า โคลงคำกรวดลานั้นได้
เป็นวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

3. หลักฐานการประพันธ์ วรรณกรรมย่อมสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมใน
สมัยที่แต่งวรรณกรรมนั้น และวัฒนธรรมย่อมเป็น เครื่องชี้สมัยที่แต่งวรรณกรรม เช่น เกี่ยวกับ
ผู้พิมพ์โคลงคำกรวดลานั้นที่ก่ประพันธ์บางอย่างไว้ ก็จะใกล้เคียงมาแสดงให้เห็นต่อไปนี้

โคลงที่ 52

รศ.โลกาพนาจุ

รศ.แม่เลย

ฉม.เทพสาวอัมพร

รูปแพ

พระเออย เมื่อสองสี่

สุเกษ นางนา

บนวอกกลาง กลาแ

จำเลย ๖

โคลงที่ 97

ไกรพรบงควาวาแ

เห็จ เหน

สาว เชือกหัก เรือเรา

พริ้ง

นางนุชแมมวญ เพญ

พิโยก ญเออย ๖

ยามหนึ่ง ไกลนองค่า

ชวบปี ๖

โคลงที่ 119	อ่าน้องมาโนชเนื่อ	นางกระษัตริ พื่อเออย
	ศรีกระโคเครงครวญ	คำเช่า
	อ้าวรศยรศยคัค	มาลยมาศ ญเออย
	ศรีกระโคกล้วเกล้า	กลั่นฉ ๗

โคลงที่ 52 บาทที่ 4 และโคลงที่ 97 บาทที่ 3 นั้น แสดงว่าสตรีในสมัยที่แต่งโคลงกำสรวลฯ ไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย และขยายความเพิ่มเติมในโคลงที่ 119 บาทที่ 3 ว่านางประดับผมด้วยดอกไม้ ทรงผมดังกล่าวไม่ตรงกับทรงผมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งสตรีไว้ผมทักสั้น (ภาพที่ 1, 2, 3) ต่างกับสตรีในสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย (ภาพที่ 4)

อนึ่ง กรมศิลปากรได้พบเครื่องประดับศีรษะสตรีจากกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (วัดราชบูรณะนี้ ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์บันทึกว่า สร้างในรัชกาลพระเจ้าสามพระยา เมื่อ พ.ศ. 1967) เครื่องประดับศีรษะนี้ (ภาพที่ 5) เป็นหลักฐานยืนยันว่าสตรีในสมัยอยุธยาตอนต้นไว้ผมเกล้าเป็นมวยเหมือนที่กล่าวไว้ในโคลงกำสรวลฯ

นิราศเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งโดยเฉพาะ ผู้แต่งย่อมพรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ รอบตัวด้วยความรู้สึกที่แท้จริง มิได้สร้างขึ้นจากจินตนาการของผู้แต่ง ทรงผมของนางที่กล่าวไว้ในโคลงกำสรวลฯ จึงเป็นทรงผมของสตรีในสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้จริง ๆ

อาจสรุปได้ว่าทรงผมของสตรีที่กล่าวในโคลงที่ 52, 97 และ 119 เป็นทรงผมสตรีสมัยอยุธยาตอนต้น เป็นหลักฐานว่าโคลงกำสรวลฯ ไม่ได้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่แต่งในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้นใกล้เคียงกับสมัยเจ้าสามพระยา พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

3.1.2 เครื่องนุ่งห่ม โคลงที่ 117 กล่าวถึงสไบว่า "เฮาสไบฐ้อย ห่ต่าง" แสดงว่านางใช้สไบเป็นผ้าห่มกาย แต่ถือเป็นหลักฐานแสดงสมัยที่แต่งโคลงกำสรวลฯ ยังไม่ได้ เนื่องจากสตรีไทยห่มผ้าสไบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3.2 ทรงผมของชาย ในโคลงกำสรวลฯ ได้พรรณนาให้เห็นทรงผมของชาย ในโคลงที่ 99 ดังนี้

โคลงที่ 99	หลายผู้คลั่งกลิ้ง	จำยาม
	เมามือยงไอนทว	ผูกผ้า
	ถนัดสาวสมุทตาม	ทวงแพง
	ชาวพิพยงถวมนหน้า	รากรณ ฯ

โคลงที่ 99 บาทที่ 1 และ 2 นี้ แสดงว่าชายไทยในโคลงกำสรวลฯ ไว้ผมยาวเกล้าขึ้นไว้
เป็นมวย เป็นทรงผมผู้ชายในสมัยอยุธยาตอนต้น ไม่เหมือนทรงผมชายไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช (ภาพที่ 3, 7) กรมศิลปากรได้พบเครื่องประดับผมชายจากกรุวัดราชบูรณะ และเครื่อง
ประดับศีรษะนี้ทำให้สันนิษฐานว่าผู้ชายไทยในระบายนั้นเกล้าผมสูง (ภาพที่ 6) ตรงกับที่กล่าวไว้ใน
โคลงที่ 99

เหตุผลที่ยกมาแสดงทั้งหมดนี้ ทำให้กล่าวได้โดยสรุปว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งก่อนสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช เป็นวรรณกรรมสมัยเครือหรือสมัยใกล้เคียงกับลิลิตยวนพ่าย มหาชาติคำหลวง
โคลงทวาทศมาส และลิลิตพระลอ และแต่งก่อนระยะเวลาที่พระไชยราชาโปรดฯ ให้ขุดคลองลัด
ระหว่างคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ใน พ.ศ. 2085

โคลงกำสรวลฯ แต่งเมื่อไร

ผู้เขียนสรุปและเสนอความเห็นว่าเป็นว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ยังครองราชสมบัติอยู่ และอยู่ในระหว่างระยะเวลาหลัง พ.ศ. 2025 และก่อน พ.ศ. 2085 ด้วย
เหตุผลดังต่อไปนี้

1. โคลงชมบ้านชมเมือง (โคลงที่ 1 – 6) พรรณนาปราสาทราชวังระคนกับวัด
(คำอธิบายละเอียดมีในบทที่ 4) ดังนี้

โคลงที่ 1	อุยฺหฺรบายศัยฺงฟ้า อำนานบุญเพรงพระ เจกึลลออินทร โนทาบทองแล้วเนื้อ	ลงคิน แลฤา ก่อเกื้อ ปราสาท นอกโสรม ฯ
โคลงที่ 2	พรายพรายพระธาตฺเจ้า ไตรโลกยเลงคือโคม พิหารรเบียงบร ทุกแห่งทองพระเจ้า	จยรจนนทร แจมแ คำเช่า รุจิเรช เรืองแ นงเนื่อง ฯ
โคลงที่ 3	ศาลาอเนขสร้าง ธรรมาตฺจุงใจเมือง พิหารยอมฉลักเจลา พระมาศเลื่อมเลื่อมหล้า	แสนเสา โสคแ ฐัฟ้า ฉลุแผ่น ใส่นา หลากสวรค ฯ
โคลงที่ 4	ตระการหน้าวิกแหวัน นําวงหญิงชายแรง บุรพาทานสวรคสระ ควงคอกไม้ไม้แก้ว	วงพระ ขึ้นไหว สรงโสทรค แบ่งบาล ฯ
โคลงที่ 5	กุ่มิฎุไซคิซ้อย เต็มร่าสวรคฤาปาน เรือนรัตนพิริยปรางค แสงยอดแย้มแก้วเกา	อาศัร แผ่นเฝ้า สุริยปราสาท เจกโฉม ฯ

โคลงที่ 6	สนั่นสนวนสากดั่ง	ตรึมข
	อร่ามเรืองเสาสโสร	มาศไฉ
	เรือนทองเทพแปลงปลุก	บินยาก
	ยวพ่ายไฉ	ช่วยคืน ฯ

โคลงกำถวลา

โคลงที่ 1 พรรณณาเจดีย์และปราสาทปนกันอยู่ และเรียกชื่อปราสาทว่า "อินทรปราสาท" คือ ปราสาทของพระอินทร์ ซึ่งน่าจะหมายถึงพระที่นั่งไพศยนครมหาปราสาท

โคลงที่ 2 - 3 พรรณณาถึงวัด และใจความหมายถึงวัดมหาธาตุ (คำอธิบายรายละเอียด มีในบทที่ 4)

โคลงที่ 4 ใช้คำ "วัด" และ "วังพระ (พระราชวัง)" คู่กันอยู่

โคลงที่ 5 บาทที่ 1 - 2 พรรณณาถึงวัด แต่บาทที่ 3 - 4 กลับพรรณณาถึงปราสาท พร้อมทั้งเอ่ยชื่อปราสาทถึง 2 องค์ ซึ่งเมื่อนำมารวมกับชื่อปราสาทในโคลงที่ 1 แล้ว สันนิษฐานว่าเป็นชื่อปราสาท 3 องค์ที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างขึ้น (อินทรปราสาท - พระที่นั่งไพศยนครมหาปราสาท, เรือนรัตน - พระที่นั่งไพศยุริยมหาปราสาท, สุริยปราสาท - พระที่นั่งไอศวรรยมหาปราสาท) ซึ่งอยู่ในพระราชวังเดิม ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ถวายพระราชวังเดิมที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างให้เป็นวัดในพระมหาราชวัง (คุรุสภา, 2504 : 43) ดร. ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถวายวังเป็นวัดแล้วจึงเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก คือ เมื่อ พ.ศ. 2206 (ดร. ประเสริฐ ณ นคร, 2514 : 85)

โคลงที่ 6 กลับมาพรรณณาพระราชวังอีก

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าโคลงกำถวลา เป็นงานชิ้นเอกอันแสดงความเป็นอัจฉริยะอย่างยิ่งของสุนทรภู่ สุนทรภู่มีโชกว่าที่หลงลืมสับสนเป็นแน่ การพรรณณาความเรื่อง "วัง" และ "วัด" กลับไปกลับมาปะปนกันเช่นนี้ น่าจะต้องมีเหตุผลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในขณะนั้น การที่สุนทรภู่พรรณณาพระที่นั่งที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างปน ๆ กันไปกับวัดดังกล่าวย่อมชวนให้เราคิดว่าน่าจะเป็นสถานที่แห่งเดียวกัน แสดงว่าสุนทรภู่ต้องการจะเน้นกล่าวถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวังเดิมของพระเจ้าอู่ทอง พระราชวังเดิมนี้สมเด็จพระบรม-

ไตรโลกนาถได้ถวายเป็นวัดไปแล้ว เมื่อ พ.ศ. 2006 (คร. ประเสริฐ ณ นคร, 2514 : 85) แสดงว่าข้อความในโคลงตอนนี้อยู่ในพนัสมิเจตนาจะพรรณนาถึงสถานที่ที่เป็นพระราชวัง และมาเปลี่ยนแปลงเป็นวัดในตอนหลัง และอาจกล่าวได้ว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งหลัง พ.ศ. 2006 ไม่นานนัก ผู้นิพนธ์ประสงค์จะสวดถวายพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกด้วย ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ น่าจะเป็นบุคคลในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้รู้เรื่องและพรรณนาได้ละเอียดดีกว่าพระราชพงศาวดาร ทั้งยังเป็นผู้มีความเคารพนับถือพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นเป็นอย่างยิ่ง

2. วรรณกรรมที่ปรากฏชื่อในโคลงที่ 72 ซึ่งมีข้อความว่า

โคลงที่ 72	ปารน้อยรเข้าแม่	เกลืองค์ อยู่ญา
	ต่งกรคานจตุรงคมยง	มายมา
	ถาวางสกาลง	หายบาท
	ถากล่าวคำหลวงอ้า	อ่อนแกลังเกลานนท ฯ

บาทที่ 4 ผู้นิพนธ์เอ่ยถึง "คำหลวง" ซึ่งเป็นหลักฐานว่าหมายถึง "มหาชาติคำหลวง" ห้ายกัณฐ์ทศพรซึ่งเป็นกัณฐ์หนึ่งใน 7 กัณฐ์ที่แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (อีก 6 กัณฐ์เป็นการแต่งซ่อมแซมในสมัยรัตนโกสินทร์) เรียกมหาชาติคำหลวงว่า "คำหลวง" ตรงกับคำในโคลงนี้ (กรมศิลปากร, 2511 ช : 22)

มหาชาติคำหลวงนั้นมีหลักฐานแน่นอนในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ (คุรุสภา, 2504 : 9) ว่า "ศักราช 844 (พ.ศ. 2025) ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีวิรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์" นั่นคือมหาชาติคำหลวงแต่งจบบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 2025

โคลงกำสรวลฯ น่าจะต้องแต่งขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2025

ข้อสังเกตทั้ง 2 ประการข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้เขียนสรุปได้ว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งหลัง พ.ศ. 2025 ในระยะใกล้เคียงกับที่มิงงานฉลองวัดมหาธาตุ ซึ่งอาจจะได้แก่ตอนที่บรรยายว่า "บำบวงหญิงชายแซรง ขึ้นไหว้" นั่นคือหลัง พ.ศ. 2025 ไม่นานนัก "ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีวิรัตนมหาธาตุ" ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

น่าจะตรงกับ "พรายพรายพระธาตุเจ้า จयरจนทร แจ่มแฮ" แสดงว่างานฉลองวัดมหาธาตุ เป็นงานสำคัญยิ่งสำหรับกรุงศรีอยุธยา ผู้บันทึกแลเห็นความสำคัญนั้นและยังตั้งใจในงานนั้นเป็นอย่างยิ่ง จึงได้นำมาพรรณนาไว้ในโคลงต้น ๆ ดังกล่าว

นั่นคือโคลงกำสรวลฯ แต่งหลัง พ.ศ. 2025 แต่ก่อน พ.ศ. 2085 ซึ่งเป็นปีที่ชุกคคลองลัด ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

การที่ผู้บันทึกพรรณนาถึงการถวายวังเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2006 และเรื่องมหาชาติคำหลวง ซึ่งแต่งในปี พ.ศ. 2025 ครั้นถึง พ.ศ. 2031 เป็นปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต จึงอนุมานได้ว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งระหว่าง พ.ศ. 2025 - 2031

แต่โคลงกำสรวลฯ จะแต่งในปีใดนั้น จะได้พิจารณาพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิติ ว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าอยู่หัวหรือเจ้านายสำคัญพระองค์ใดได้เสด็จไปที่ใดบ้าง ในระหว่าง พ.ศ. 2025 - 2031 ที่บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร โดยเฉพาะการเดินทางลงไปทางตอนใต้ของกรุงศรีอยุธยา ปรากฏว่ามีบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่าดังนี้

ศักราช 845 เภาะศึก (พ.ศ. 2026) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปวังช้าง ตำบลไทรน้อย

ศักราช 850 วอกศึก (พ.ศ. 2031) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไป เหาเมืองทวาย อนึ่ง ในปีเดียวกันนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกเสด็จจันทพาน ณ เมือง พิศณุโลก

การตัดสินใจว่าผู้บันทึกเดินทางไปที่ใด พิจารณาได้จากเส้นทางการเดินทาง ปรากฏตามผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 (รายละเอียด หน้า 19 ถึง 21) ว่าผู้บันทึกออกเดินทางจาก กรุงศรีอยุธยา ล่องตามลำแม่น้ำเจ้าพระยามาออกปากอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ แล่นเลียบ ชายทะเลตะวันออก ผ่านเกาะสีชัง เกาะไข่ แล้วให้ลมหัพัตต์ท้องทะเลไปอ่าวไทยมาทางภาคใต้ ที่ตำบลคลองวาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มาถึงตำบลบาง (นาย) ยี่ ที่จังหวัดชุมพร ต่อไปพรรณนา สถานที่ซึ่งมี "บาง" นำหน้าชื่อทั้งสิ้น และมีความในโคลงที่ 113 พรรณนาถึงทางเสื่อเรือว่า "จงงูกต่างตื่นกึก แกว่งน้ำ" และ "สงสมุทรล้าพ้อน ย่านยาว" ทำให้สรุปได้ว่าเรือเสื่อ แวะเข้าไปตามลำแม่น้ำโคแม่น้ำหนึ่งใกล้ ๆ บาง (นาย) ยี่ ซึ่งปรากฏตามแผนที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (SHEET 4840 IV series L708) (แผนที่ 4) ว่าลำแม่น้ำดังกล่าวก็คือคลอง

หลังสวน (บางแห่งเรียกแม่น้ำหลังสวน)

เส้นทางข้างต้นไม่ใช่ทางไปเมืองทวาย ถ้าเดินทางไปทวายขบวนเรือจะต้องแวะที่คลองวาฬ แล้วกรีซาทัพทก่น่านล่องเรือออกไปทวาย แต่ขบวนเรือในคลองกำสรวลา ไม่ได้แวะที่คลองวาฬไป ค่านสิงขร แต่คงเดินทางเลยไปจนถึงบาง (นาย) ยี่ แสดงว่าจุดหมายปลายทางมิได้อยู่ที่เมืองทวาย ในพระราชพงศาวดารสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (หอสมุดแห่งชาติ, 2505 : 198 – 199) บันทึกว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงกรีซาทัพเรือไปตีทวาย โดยเดินทางไปตามลำแม่น้ำน้อย จังหวัดกาญจนบุรี ไปขึ้นบกที่ค่ายหลวงแม่น้ำน้อย แล้วกรีซาทัพยกไปจนถึงทวาย เป็นการเดินทาง ไปทวายได้อีกทางหนึ่ง แต่เส้นทางไม่สะดวกผู้คนได้รับความลำบากมาก และเป็นคนละทางกับที่ พระรณาวังในคลองกำสรวลา จุฬามายปลายทางของคลองกำสรวลา จึงมิใช่เมืองทวาย

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือบรรยากาศที่ผูกพันพระรณาวังในคลองกำสรวลา มิได้เคร่งเครียด ราบรื่นเหมือนการยกทัพไปรบ (รายละเอียดมีในบทที่ 3) ถูกเรือแะคีมเหล้ากันจนเนมามาย ไม่มีระเบียบวินัยเคร่งครัดอย่างเช่นการไปทัพ ไม่มีข้อความแสดงความกังวลใจว่าอาจแพ่งครามไม่ได้ กลับมา และไม่กล่าวพาดพิงไปถึงการรบแม่เพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบกับโคลงนิราศนรินทร์และ นิราศตามเสด็จล้านน้อย ซึ่งแต่งเลียนแบบโคลงกำสรวลา แต่วรรณคดีทั้งสองเล่มดังกล่าวเป็น การเขียนขณะไปทัพ จึงมีโคลงพรรณนาพาดพิงถึงการไปรบด้วย เช่น

โคลงที่ 14	เรียบจากจักเน้น้อง	จงเนา นะแม่
	ศรีสวัสดิ์เทอญเยาว์	อย่าอ่อน
	อำนาจสัจย์สองเรา	คืนร่วม กันแม่
	การณรงคราชการรอน	เร่งแล้วเริ่มลา

โคลงที่ 29	ไปศึกสุกมั่งม้วย	หมายเป็น ตายเลย
	ศูนย์ชีพไชนุชเห็น	หากลี้
	อรเอยลับหลังเอน	ดูนัก นะแม่
	โอโอะไกลกันก็	เมื่อใช้จักสม

นายนรินทร์ธิเบศร์

โคลง 6	ปางแสงงกฤษักราชเบื่อง	เบาราม
	สนุก ฌรงคราไชย	เชียวกล้า
	ชั้นสังสุรทวยหาร	เหมเสร์จ
	พองพหลหนานอม	แหหลัง

โคลง 33	สร์จ.สิกสมเกล้าไ้	แคนเวียง ทวนา
	ฌอนงคคน	นั้บรอย
	สารสตัยไปเอนเอียง	อายโษฐ์ อ่อนเอย
	ไ้จะแล่นน้ำอ้อย	อีกเคียว

(พระยาตรัง, 2505 : 76, 82)

อนึ่ง ถ้าเป็นการไปเพราะถูกเนรเทศตามประวัติของศรีปราชญ์ ก็อาจไม่กล่าวถึงการรบ
ไ้เพื่อนกัน แต่ลักษณะการพรรณนาในโคลงกล่าวรวลา ก็ไม่ไ้แนะให้คิดว่าผู้แต่งถูกเนรเทศ
(รายละเอียดบทที่ 5 หน้า 65 - 69)

ด้วยเหตุผล 3 ประการที่ยกมาแสดงข้างต้น ผู้เขียนจึงสรุปว่าโคลงกล่าวรวลา แต่งขึ้นใน
ระหว่างเดินทางไป "วังช้าง" ที่ตำบลไทรน้อย เมื่อ พ.ศ. 2026

ตามแผนที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (SHEET 4840 IV series L708) เมื่อ
เข้าไปตามลำคลองหลังสวนแล้วจะพบตำบลเพนียด (คุณเชตร กริยาภย์ ให้คำชี้แจงว่าเป็นชื่อ
ดั้งเดิมแต่โบราณ แดงว่าบริเวณนั้นเคยเป็นที่จับช้าง คำเพนียดเป็นคำทางเมืองหลวง ส่วนคน
นั้นบ้านเรียกว่า "คอก" ไม่เรียกว่าเพนียด) เป็นหลักฐานว่าบริเวณนั้นเคยเป็นที่ตั้งเพนียดหรือคอก
จับช้าง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2504 : 82) ทรงอธิบายว่าการจับช้างด้วยเพนียดนี้ตรงกับ
ในกฎหมายเรียกว่า วางช้าง หรือ วังช้าง (คุรุสภา, 2505 : 88)

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายขยายความ
ถึงวิธีการจับช้างว่ามี 3 วิธี คือ

ที่หนึ่ง) วังช้าง" หมายถึง การต้อนรับเอาเข้าจับในคอก
 "โพนช้าง" คือการไล่กลุญจับในที่แจ้ง
 "ทิ้งเชือกบาศ" หมายถึง การโยนเชือกซึ่งทำเป็นมวงบาศเข้าครอง

เฉพาะช้างป่าตัวสำคัญ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์,
 2504 : 119 - 120)

ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ว่าเมื่อ พ.ศ. 2026 สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปวังช้าง ตำบลไทรน้อย เป็นการเสด็จไปจับช้างด้วยวิธีที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระวินิจฉัยว่า "วิธีวังช้างต้องลงทุนและใช้ผู้คนมากจึงมักเป็นแต่การหลวง หรือการของเจ้าบ้านพานเมือง" (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2504 : 119) และการวังช้างครั้งนี้ยังสอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือขณะนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีสงครามอยู่กับเมืองเจียงใหม่ ต้องการให้ช้างเป็นกำลังในการสงครามเป็นจำนวนมาก จึงต้องมีเจ้านายเสด็จไป "วังช้าง" ทางตอนใต้มาช่วยในราชการสงคราม และต่อมาใน พ.ศ. 2031 ก็มีสงครามกับพวกล้านนาเมืองไม่งบ ยังมีการสงครามติดพันอยู่ จึงต้องออกวังช้างเพื่อเตรียมไว้ใช้ในสงคราม

ปัญหาในตอนนี้คือ "ไทรน้อย" อยู่ที่ใด ผู้เขียนได้พบชื่อ "ไทรน้อย" ในนิราศกลาง ของพระยากรังถุภนิบาต กวีสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คุณนิจ หิณชิรันนท์ หัวหน้ากองแผนผังเฉพาะแห่ง สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ได้ค้นหาให้ตามเส้นทางที่พระยากรังถุภฯ ได้พรรณนาไว้ (เส้นทางในนิราศกลางเป็นเส้นทางเดียวกับคลองกำพร้า ทางกันแต่ชื่อสถานที่ในนิราศกลางมีมากกว่าคลองกำพร้า) พบว่า "ไทรน้อย" เป็นชื่อหมู่บ้าน เรียกว่า "บ้านไทรน้อย" อยู่ตรงแหลมคอกวาง ปากน้ำจังหวัดชุมพร (SHLIT 4842 I series L708) ก่อนนาง (นาย) ยี่ และจลลงหลังสวนเป็นอันมาก จึงมีข้อความขัดแย้งกับเนื้อเรื่องในคลองกำพร้า ขอนี้สันนิษฐานได้เป็น 2 ประการ คือ

-- ขบวนเรือมีจุดหมายจะไปวังช้างที่ตำบลไทรน้อย ปากน้ำชุมพร แต่เรือถูกพายุพัดเลยไปจนถึงตำบลบาง (นาย) ยี่ ผู้นิพนธ์ได้พรรณนาถึงลมพายุพัดแรงกล้าในคลองที่ 109 - 116 ตรงกับในจดหมายเหตุอุคมสมบัติ (หลวงอุคมสมบัติ, 2515 : 186) บันทึกว่า "ได้ใช้ใบ

ออกจากสามร้อยยอด ก็วิ่งเรื่อยไปเป็นลมสาเกาบ้าง ลมสลาคันบ้าง ก้าวลงไปถึงเขาเวียง แล้วเลี้ยวรอบกลับมาที่เขาเวียงอีก หาพื้นแหลมปะทิวไค้ไม้ (แหลมปะทิวอยู่เหนือชุมพร) ครั้น ๗ วัน เดือน 5 ขึ้น 14 ค่ำ เพลาเช้ามีก เป็นลมพายุพัดค่อนข้าง ๆ แล่นก้าวลงไปพอแลเห็นอ่าวปากน้ำ เมืองชุมพร เพลาเช้า 3 โมง ลมเป็นลมสลาคันจัดหนักถูกพายุฝน หอคอยู่ 2 วัน ก้าวเรืออยู่ หลายวัน ๗ เดือน 5 แรม 5 ค่ำ จึงเข้าปากน้ำเมืองชุมพรได้” ขรอยขบวนเรือในโคลงกำสรวลฯ จะถูกพายุพัดเลยที่หมายจนต้องเข้าหลบพายุอยู่ใน “บาง” ทั้งความในโคลงที่ 110 และ 116 ว่า

สถาปนตรารัษหน้าแดง	พลยุทธ์
ลัสภาลลือ	ต่างตอง
ตริงตราขโคงทรุก	ปลงยาก
สายสมุทรไทรอง	รยกศรี ฯ
อัศจรรย์ไ้อ่านาจ	สารลิตย ไช้แม่
พองอัยาพิศพนก	แล่นแล
ชนัคตราคระบัคเซน	โขคงเล่า
ชาวเพื่อนพรักกว่าแก่	อยู่บางนอนบาง ฯ

— คุณนิจ พิณศิริพันธ์ ได้อธิบายว่าชื่อตำบลไทร้อย (และตำบลอื่น ๆ ที่ตั้งชื่อตามชื่อต้นไม้ที่มีในตำบลนั้น เช่น ตำบลบางพุท ตำบลลสาโรง เป็นต้น) มีหลายแห่ง จะยกแห่งใดเป็นชื่อที่ตรงกับที่อ้างไว้ในประวัติศาสตร์ก็ได้ บางครั้งชื่อเดิมเรียกกันตามชื่อต้นไม้ที่มีในตำบลนั้น ต่อมาอาจเปลี่ยนเรียกใหม่ตามภาวะเหตุการณ์อื่น ๆ ได้ ดังนั้นตำบลไทร้อยในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ อาจจะมีไทร้อยที่บ้านไทร้อยที่แหลมคอกวาง ปากน้ำชุมพร ดังกล่าวแล้วก็ได้

จากการศึกษาค้นคว้าเท่าที่มีหลักฐานในขณะนี้ ผู้เขียนสรุปว่าโคลงกำสรวลฯ เป็นวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 เสด็จไปวังช้างที่ตำบลไทร้อย ซึ่งเชื่อว่าอยู่ในบริเวณบ้านเพนียด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เมื่อวันอังคาร เดือน ๕ ปีเถาะ พ.ศ. 2026

ผู้พิมพ์วรรณคดีเรื่องโคลงกำสรวล

วรรณคดีเรื่องโคลงกำสรวล นี้ ในต้นฉบับสมุคคำทั้ง 6 ฉบับที่หอสมุดแห่งชาติ มีชื่อ
ซึ่งเรียกต่างกันไปเป็นสองอย่าง คือ โคลงกำสรวลและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ และมีสมุคคำ
3 ฉบับ (หมายเลข 244, 247, 253) มีโคลงบานแพนกว่า

กำสรวลศรีปราชญ์ร่าง	แรมสมร
เสาะแต่ปางนคร	ลแล้ว
ไปพบไปพานกลอน	โคลงท่าน จมนา
จวบแต่กลนปลายแคว	หนึ่งน้อยยืมถวยา

โคลงนำข้างต้นใช้คำประพันธ์ต่างจากโคลงในเนื้อเรื่องโคลงกำสรวล คือใช้ภาษา
ง่ายกว่าเป็นอันมาก ทั้งยังแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ ทำให้ผู้ศึกษาแน่ใจว่าเป็นของใหม่ที่มีผู้เขียน
เพิ่มขึ้นทีหลัง โดยได้รับอิทธิพลจาก "ตำนานศรีปราชญ์" หรือจากคำบอกเล่าอื่น ๆ

โดยทั่วไปเชื่อกันว่าศรีปราชญ์แต่งโคลงกำสรวล นั้นเป็นบุตรพระโหราธิบดี และได้เป็น
กวีในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในวัยหนุ่มได้ทำความผิดอันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องธิดากับ
พระสนมเอก จนต้องโทษถูกเนรเทศไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช และในที่สุดถูกเจ้าเมือง
นครศรีธรรมราช สั่งให้ประหารชีวิตด้วยความผิดเดียวกัน นักศึกษาวรรณคดีบางท่านเชื่อว่า
ศรีปราชญ์แต่งโคลงกำสรวล ส่งมาให้สุริภักดิ์ คือพระสนมเอกที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา แต่บางท่าน
เชื่อว่าศรีปราชญ์แต่งโคลงกำสรวล มาเยาะเย้ยถากถางพระสนมเอกผู้เป็นเหตุให้ต้องถูกเนรเทศ
ไป

การศึกษาพิจารณาเทียบสำนวนโคลงในโคลงกำสรวล กับอนิรุทธคำฉันท์ และโคลง
เบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์ ทำให้เห็นได้ว่าเป็นสำนวนของกวีคนละคนและคนละยุคสมัยอย่างแท้จริง
ผู้เขียนได้เปรียบเทียบโคลงกำสรวล กับอนิรุทธคำฉันท์ โคลงเบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์ในตำนาน
ศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา และโคลงเบ็ดเตล็ดของศรีปราชญ์ที่พระยาตรังคำ จำไว้
ดังนี้

1. ในคำภาษา ภาษาในอนิรุทธคำฉันท์และโคลงเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ เป็นภาษาที่อ่าน
เข้าใจง่าย ผิดกับโคลงกาพย์รวดา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาที่เข้าใจยาก เช่น

พระเอยน้ำหน้าหลัง	เหลือสินธุ์ โสภแอ
ยากอยู่หงวนจ่า	จวกเจ้า
พระเอยจงเตือนกิน	เตือนอยู่ บ้างฮา
เจ็บจรเทอญทนเส้า	สุดหมอง ฯ
รักเนื้อชรว่อนเนื้อ	เขม่นเขมา อยู่นา
แดงงาคมคคากัก	คอกไม้
คำแดงบักเจ้า	วยรมาศ เจอมนา
เทอรุจลวงใส่	ร่ายน ฯ
	โคลงกาพย์รวดา

น้ำหน้าสรสรคือชลพร	ษแลพาษปะชาร
อำพอมำจุทุกชทุกชา	ครเคือกฤดับคง
แตกอนบเคยนฤบตีจาก	จิตตเทารุสีผง
ฤพอมเชื้อฤทยทรง	ทุกชชากำสรวลศีลย์
	อนิรุทธคำฉันท์

เรียมให้ชลเนกรถว	ถึงพรหม
พาหุสัศจวมจน	จีพม้วย
พระสุเมรุเปื่อยเป็นตม	ทบทาว ลงแอ
อักษิณฐมหาพรหมนัย	พิไวจึงคง

โคลงเบ็ดเตล็ดในตำนานศรีปราชญ์

เจ้าอย่าย้ายหัวให้	เรียบเหงา
ดูจนนายพรานเขา	ล่อเนื้อ
จะยิงก็ยิงเอา	อกพี่ รามเ
เจ็บไปปานเจ้าเงื่อ	เงือกแล้วราดอย

จากโคลงเบ็ดเตล็ดที่พระยาตรังคำ จ่าไว้

คำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้น เป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงว่าอนิรุทธคำฉันท์ก็ดี โคลงเบ็ดเตล็ดในตำนานศรีปราชญ์ก็ดี หรือโคลงเบ็ดเตล็ดที่พระยาตรังคำ จ่าไว้ก็ดี ล้วนเข้าใจได้ง่าย ส่วนโคลงกำสรวลฯ ศัพท์และวิธีการเรียบเรียงนั้นทำให้เข้าใจได้ยากอย่างยิ่ง เช่น ในโคลงแรกที่ยกมาให้พิจารณา คำ "จวค" ไม่ทราบว่าหมายถึงอะไร โคลงที่สองนั้นเราแทบไม่เข้าใจเนื้อเรื่องทั้งโคลงได้แต่การเน้นเพียงภาพเลื่อน ๆ เท่านั้น

๒. ลักษณะคำประพันธ์ โคลงกำสรวลฯ แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดโคลงต้นบาททฤษฏี แต่มีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกับโคลงโบราณ ดังนี้

สร เหนาะนิราษนอง	ลงเรือ
สาวส่งเลว เต็ม	ฝั่งเฝ้า
สระเหนาะพิหลยเหลือ	อกส่ง
สาวท่งชาส่งเจ้า	ส่งตน ฯ

โคลงกำสรวลฯ โคลงที่ 16

โคลงที่ 16 นี้ ทุกบาทมีคำเพียง 7 คำ และลักษณะบังคับวรรคชุกต์เอก - โท ยังไม่เป็นที่แน่นอน ใกล้เคียงกับโคลงวิษุมาลีในตำราภาพยวิลาสิณี (รายละเอียดมีในตาราง 2 หน้า 29)

นอกจากนี้ยังมีบางโคลงที่บาทที่ 4 มี 9 คำ เข้าลักษณะโคลงโบราณที่ชื่อว่า "มหาวิษุมาลี"

เช่น

สายารักอยู่เหนื	อย่าไป
ยวจรจับแขนขึ้น	เคอดคั้น
สายากล่าวเอาใจ	โถมสวาสคิ
สาวบารุไชนลัน	ลันใจโถมใจ

โคลงกำสรวลฯ โคลงที่ 12

พระไภยาราศแก้ว	งุมมา
มายานขวางขวางกาย	ก่งนี้
จากมาเลือกตาทก	<u>เตมยัน</u>
<u>เตมยัน</u> บฏัก	ก่งแถม ฯ

โคลงกำสรวลฯ โคลงที่ 22

โคลงข้างต้นมีสองคำสุดท้ายของบาทที่ 3 ซ้ำกับสองคำแรกในบาทที่ 4 ตรงกับโคลงห้าในลิลิตโองการแช่งน้ำตามพระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รายละเอียดอยู่ในบทที่ 2 หน้า 31)

จากตัวอย่างข้างต้น สรุปได้ว่าโคลงกำสรวลฯ แต่งเป็นโคลงก้นที่มีลักษณะบางประการใกล้เคียงกับโคลงโบราณ ทั้งในด้านลักษณะบังคับเอก – โท จำนวนคำในแต่ละบาท และลักษณะการซ้ำคำในบาทที่ 3 และบาทที่ 4 ต่างกับอนิรุทธคำฉันท์ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ชนิด ฉันท์ กากย และร่าย ปนกัน ส่วนโคลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ของศรีปราชญ์นั้นเป็นคำประพันธ์ชนิดโคลงสี่สุภาพ ซึ่งมีลักษณะเคร่งครัดตรงต่อฉันทลักษณ์ ทำให้สรุปว่าน่าจะเป็นผลงานคนละยุคสมัยและของกวีคนละคน

3. สำนวนโวหาร ผู้ศึกษาจะขอเปรียบเทียบเฉพาะโคลงกำสรวลฯ กับอนิรุทธคำฉันท์ เนื่องจากมีความยาวมากพอที่จะได้เห็นสำนวนได้ชัดเจน

3.1 สำนวนพรรณนาโวหาร สำนวนพรรณนาโวหารที่ปรากฏในโคลงกำสรวลฯ และอนิรุทธคำฉันท์ แสดงให้เห็นว่าเป็นสำนวนของกวีคนละคน โคลงกำสรวลฯ พรรณนาให้เห็นลักษณะรวมของสิ่งที่พรรณนาถึง หรือความรู้สึกที่ผู้พรรณนารับได้จากสิ่งที่พรรณนาถึงนั้น เช่น

จากมานักนั้นเนื้อ	นอนหนาว
หนาวเหน้อยเพราะลัชาย	ซาบซึ้ง
จากมาพระนางนาว	น้แม่
หนาวเหน้อยมือแก้ว	มุนเมื่อ ฯ

โคลงกำสรวลฯ โคลงที่ 20

ส่วนบทพรรณนาในอนิรุทธคำฉันท์นั้น ผู้แต่งใช้วิธีอุปมาอุปไมยให้เห็นภาพแต่ไม่ได้ความรู้สึก
และลักษณะรวมถึงเช่น โคลงกำสรวลฯ เช่น

อกเสมอประเล่ห์ฐาน	สีหราชเปรียบปาน
สองถันกรพุ่มกาย	จนเมณมาเลขา
ดวงคือประเล่ห์พิพ	ยสระสร้อยสโรชา
แถวกลมคืออก ฃ	มาแกลัง เกลาอนงค์ยง
	อนิรุทธคำฉันท์

3.2 วิธีอุปมาอุปไมย ในการเปรียบเทียบ ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ มีวิธีเปรียบเทียบ
โดยอ้อม (metaphor) ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ เช่น

อยู่ทชยาไฟโรชไต้	ตรีบูร
ทวารรุจिरยงหอ	สรลัย
อยู่ทชยายังแมนสุร	สุระโลก รงงแธ
<u>ถนัคคจสวรคคาลัย</u>	<u>แกตา ฯ</u>
เยียมมาเยียมจากเจ้า	ภูเจีบ
เจียรหนโทยหา	จใจ
เยียมมาเยียมนามเห็น	ออกอยู่
ออกอยู่เพราะน้องไ้	ตากตน ฯ

โคลงกำสรวลฯ โคลงที่ 8, 30

ส่วนอนิรุทธคำฉันท์นั้น ใช้วิธีเปรียบเทียบโดยตรง (simile) เหมือนนำวัตถุมาวางเปรียบเทียบกันเป็นคู่ ๆ ได้แก่ภาพพจน์ไม่ได้จินตนาการ เช่น

นางจรัลโครนจรวจรี	เชิงเทินคือศิริ
ศิรินทร เรืองรอบคอบ	
ไชยลีนุสมุทรแขวงขอบ	เรียบรัตนเรียงรอบ
คือฝั่งสมุทรเขาระชะเระ	
โกมุทอุบลบานฉะกะ	ปทุมกุสุมสรละ
สรลมสรลอนเลื่อนนภา	
โอ้เจ้าภูเร้งเจ้า	คือเหินห์เสี้ยนเสียดกลาง
ใจจากประจากปาง	ประลองกามกามิ
โอ้เสียงสำเนียงสัด	วรวงในพนาลี
โอ้ออกรอุชิ	วิตเพียงพินาศน เศ
	อนิรุทธคำฉันท์

3.3 อนิรุทธคำฉันท์นิยมทอคำข้ามวรรค เช่น

แสนสำส่ำแสน <u>แสนยา</u>	<u>กร</u> <u>ร</u> <u>ด</u> <u>พ</u> <u>ล</u> <u>พ</u> <u>า</u>
<u>หน</u> <u>ค</u> <u>ช</u> <u>ร</u> <u>า</u> <u>ช</u> <u>ย</u> <u>ร</u> <u>ร</u> <u>ย</u> <u>ง</u>	
พลรกรถย้ายยัก	จักรคือกงจัก
รจักรี	
พลรกรถราชี	นายชำนาญวิ
ยแผลงศร	
	อนิรุทธคำฉันท์

ลักษณะการทอคำข้ามวรรคเช่นนี้ไม่ปรากฏในโคลงกำสรวลฯ เลย

3.4 ผู้พนงโคลงกำศรวลา เป็นกวีที่นิยมธรรมชาติและมีความเชื่อตรงในการ

พรรณนาภาพธรรมชาติได้ชัดเจนตามที่ได้เห็นมา จนทำให้ผู้อ่านเห็นภาพนั้นอย่างชัดเจน และบางครั้งก็แทบได้ยินเสียงและได้กลิ่นจากธรรมชาติในโอกาสนั้น เช่น

เนื้วเบื้อละไล้ล้า	สงขยา
ควายประชลเพราะพรยา	คิ่นเต้น
กวางทรายประนงหา	หวงเถื่อน
บ้างลวนบ้างเหลนบ้าง	งาเงย ๗
มุง เหนคยรคาสร้อย	แสนส่วน
แม่มวงขนุนไวยรง	รุนสร้อย
กหิงทองรำคาวโร	รศออน พี่แม่
ปรางประเหลแกมช้อย	ซาบพนน ๗
โกกิลกรวิษ้อย	ยุงยาง
จับถึงยุงยางเยาว	เพื่อนพร้อง
พระลบกลัโทยกลาง	โลมกุ่ม
จับถึงยางแล้วร้อง	ไร้เณอ ๗

โคลงกำศรวลา

เมื่อเทียบกับบทพรรณนาธรรมชาติของอนิรุทธคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์พรรณนาธรรมชาติ
 ความธรรมเนียมนิยมของการแต่งที่กวีมีกนิยมแต่งตามกวีอยู่ก่อนตนขึ้นไป จึงทำให้ขาดความจริงใจ
 เช่น

บุษบารายรัตนซ้อนเขรง	ภูธรแลเลง
ก็คาลรูลงลงใน	
บัวตูมติดข้าวบงใบ	บงใบท้าวไท
ว่าเต่าสุคาควงมาลย์	
ควงมาลย์บงกชเบิกบาน	เบิกบานเปรมปาน
ประกาศยพัศครพิมล	
พิมลเลงนิโลตบล	นิโลตบลยล

3.5 ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ เป็นผู้มองเห็นค่าของความเป็นธรรมชาติ จึงพรรณนา
 ความงามของธรรมชาติทั้งได้กล่าวไว้ในข้อ 3.4 และทำให้ผู้อ่านแลเห็นความรู้สึกจริงใจที่ผู้นิพนธ์
 มีต่อธรรมชาติ ส่วนผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์พรรณนาธรรมชาติด้วยความรู้สึกผิวเผิน ไม่แสดงว่าแลเห็น
 ค่าของธรรมชาติลึกซึ้งนัก เช่น

ทุ่งกว้างข้างหลายเหลือไกร	โคควายย้ายไป
คคล้ำทุกแห่งแพ่งพาย	
สิ่งหลื้หนีแรดแผดผาย	เสื่อสางวางทราย
บรู๊ก็สำเคียรคง	
ข้างสรวหาญใหญ่ดุยง	กติงสิ่งทสง
บรู๊ก็หมู่โจษจรร	
อนิรุทธโนมน้าวเกาทัณฑ์	ผาคแดงศรีศัลย์
ควยเคชอ่านาจรศัลป์	
ปลายศรีสองต่ายองยิน	ยวนตานถบดิน
ทรคาลรลวยลิมหนี	
แดงศรีสงศรีแลที่	ศรีศรีภักดิ์ริย์
คือศรีพระสรภังค์	
ตองกว้างทรายต่ายเหลือตรัง	กิกกองไพรกรัง
สะพานสะเหื่อนคงคร	
เหม้นหนีหมู่เถื่อนชอกซอน	ต่ายคือตุกมรณ
กติงทั้งห้องหิมพานต์	

อนิรุทธคำฉันท์

3.6 ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ มีความประณีตในการเลือกใช้คำอย่างยั้ง เลือกใช้คำ
 ที่ทำให้เกิดความรู้สึกละเอียดอ่อน เช่น "หนาวเหน้อยมือแก้ว" "มุนมือ" "ปรางประเหลแก่มช้อย
 ขาบพนน" และละเอียดในการเลือกใช้คำให้ตรงกับความเป็นจริงและได้ความรู้สึก เช่น
 "กติงทองร่าควรโคร รศ่อน พี่แม่" ซึ่งลักษณะเช่นนี้หาไม่ได้ในอนิรุทธคำฉันท์และโคลง เบ็ดเตล็ด
 อื่น ๆ ของศรีปราชญ์

3.7 ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ เป็นกวีที่มีแบบแผนของการแต่งคำประพันธ์ ใช้ร้อย

และโคลงตามแบบลิลิตโองการแข่งน้ำ ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งมีลักษณะเป็นวรรณคดีแบบฉบับ ขึ้นต้นด้วย ร่ายและมีโคลงตามมาเป็นทำนองบทไหว้ครู ชมบ้านชมเมือง และดำเนินเรื่องด้วยโคลงไปจนจบ ส่วนอนิรุทธคำฉันท์มีลักษณะแปลกไปจากค่านิยมดั้งเดิม คือ บทไหว้ครูอยู่ข้างท้ายแทนที่จะอยู่ตอนต้น ใช้ร้อยเข้ามาสลับกับฉันท์และกาพย์ซึ่งโบราณไม่นิยม แต่งพรรณนาถึงเรื่องที่กวีไม่นิยมกล่าวถึง ได้แก่ "เสร็จสว่างเสร็จตื่นจากผิม เสร็จเสียอาจุม แล้วก็เสด็จโสจรสรอง" ซึ่งไม่ปรากฏเคย ในโคลงกำสรวลฯ ทำให้เห็นบุคลิกภาพของศรีปราชญ์ผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ว่าเป็นผู้มี ความเชื่อมั่น ในตนเอง ไม่นิยมประพาดิระเบียบแบบแผน ต่างกับผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ

3.8 ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ เป็นผู้มีความรู้สูง รู้ศัพท์นานาภาษาอย่างลึกซึ้ง

(รายละเอียดมีในบทที่ 4) รู้จักแบบแผนการแต่งวรรณคดีสันสกฤตเป็นอย่างดี เช่น ทำนองการ แต่งนิมาศ (ซึ่งเข้าใจว่าจะได้แบบจากวรรณกรรมสันสกฤตทั้งชื่อและกลวิธีการแต่ง)

นอกจากนั้นผู้นิพนธ์ใช้ภาษาเขมรมาก แสดงว่าแต่งในระบะที่ยังมีอิทธิพลขอมอยู่มาก ต่างกับอนิรุทธคำฉันท์ซึ่งแต่งขณะที่ได้รับอิทธิพลพราหมณ์ จึงใช้ภาษาบาลีสันสกฤตมากโดยเฉพาะ ศัพท์สันสกฤตแผลง

4. บุคลิกภาพของกวี อนิรุทธคำฉันท์มีลีลากระชั้น รวดเร็ว แสดงให้เห็นว่ากวีผู้แต่ง เป็นคนใจร้อน พอใจพรรณนาอย่างรวดเร็ว ว่องไว เช่น

สองท้าวตื่นตรึงรองใจ	ว้ารอยพระไท
ใหญ่ล้นบันจวยสองสม	
สองสว่างนิทรารื่นชม	ขึ้นฐเสวยรมย์
ก็บานกมลเจษฎา	
ชลจรรจรชฌามากมี	ในทองสระศรี
สโรชแหล่งเหลือตรา	
ราหูเทราก็อรา	หูกจับจันทรา
แลจันทร์ เมฆมณฑล	

ส่วนลีลาในโคลงกำสรวลฯ นั้น แม้จะแต่งด้วยโคลงสั้นซึ่งมีคำน้อย ลักษณะการแต่ง
แบบโคลงสั้นนั้นในโคลงหนึ่ง ๆ มีความเข้มข้น เนื้อความแน่นกระชับ มีลีลาวิจิตร ก่อนข้างจะห้วน
ไม่เยิ่นเย้อ แต่เสียงของคำและลีลาจังหวะอ่อนหวาน อ่อนสรวล และนุ่มนวลมากกว่าเสียงและลีลา
จังหวะของอนิรุทธคำฉันท์ ขอยกตัวอย่างแสดงให้เห็นจริงดังนี้ เช่น

เยียมมาล่คอกแห่ง	ฤทัย ชื่นแฮ
เครื่องยอมดงวลดงอก	คำเช่า
เยียมมาเยียมไกลกลาย	บางกรูจ
ณัฏกรูจเจ้าสระเกล้า	กลื่นขจร ฯ
รศิโคดาวหน้าจุก	รศิย์ แม่เลย
ผมเทพสาวอัมพร	รูปแพ
พระเออยเมื่อสองลี	สุเกษ นางนา
บนชอคกลางเกล้าแก	จำเลย ฯ
สนนูลงสองซุกฟุ้ง	มกาสลา
โครลอบอบตาง	กลื่นเกล้า
รอยมือแม่ชารทา	หอมหื่น ยงเลย
จนทนกระแจะรศิเร้า	รวจขจร ฯ

โคลงกำสรวลฯ

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ เป็นคนละคนกับผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์และ
โคลงเปิดเตลิดในตำนานศรีปราชญ์และในโคลงกวีโบราณ

ผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ เป็นคนละคนกับศรีปราชญ์ในตำนานศรีปราชญ์

ตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) (ม.จ. จันทบุรีรายุ รัชนี้,
2511 : 22 - 71) กล่าวว่า ศรีปราชญ์เป็นบุตรพระโหราธิบดีผู้แต่งเสื่อโคคำฉันท์และสมุทโฆษคำฉันท์
ศรีปราชญ์แต่งอนิรุทธคำฉันท์ขึ้นเพื่อแสดงว่ามีฝีมือ ต่อมาเมื่อเรื่องกับพระสนมจนถูกเนรเทศไปอยู่เมือง

นครศรีธรรมราช ไปแต่งโคลงเกี้ยวพาราสีส่งให้ภรรยาเจ้าเมือง เจ้าเมืองนครฯ จึงให้ประหาร
ศรีปราชญ์เสีย ศรีปราชญ์แต่งโคลงแข่งไว้นบถราย ว่า

ชรณีนพนี้เฟื่อง	ทิพยวณ หนึ่งรา
เราก็ดูกอาจารย์	หนึ่งบาง
เราผิดทานประหาร	เราชอบ
เราบ่ผิดทานมล้าง	ความนี้คั่นสนอง

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงศรีอยุธยาเรียกหาตัวศรีปราชญ์ ครั้นทรงทราบว่า
เจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้ล่อลวงประหารศรีปราชญ์เสียแล้ว จึงกริ้วและให้ประหารเจ้าเมือง
นครฯ ให้ตายตามสมดังคำในคำแข่งของศรีปราชญ์ ส่วนโคลงกำสรวลฯ นั้น ศรีปราชญ์แต่งขณะถูก
เนรเทศ ยังไม่ทันจบก็รีบฝากมาให้หญิงคนรัก ตอนท้ายจึงขาดไป

ตามประวัติของศรีปราชญ์ เชื่อว่าศรีปราชญ์แต่งโคลงกำสรวลฯ ในขณะที่ถูกนำตัวเนรเทศ
ออกจากกรุงศรีอยุธยาไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการเดินทางจากบ้านเกิดเมืองนอนและ
หญิงที่รักของตนโดยไม่มีหวังจะได้กลับมาอีก แต่ปรากฏว่าผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ ได้พรรณนาว่า
"ปางจากอยุธยา นาน จึง เฝ้า" หมายถึงว่าการเดินทางครั้งนี้แม้จะต้องจากกรุงศรีอยุธยาไป
เป็นเวลานาน แต่ก็จะได้กลับมาอีก เมื่อเรือถูกพายุกระหน่ำอย่างรุนแรง ผู้นิพนธ์ได้อธิษฐานว่า

เลงแลตลิ่งแก่ง	เกลาสาร แม่น้ำ
นพเทพฯ ชอมทุก	ย่านยัง
พระเออยจำศรีคราญ	คืนคอย สักรา
อวยารยกลิให้หลัง	พลยกเรือลงเรือ

โคลงกำสรวลฯ

โคลงข้างต้นเป็นหลักฐานยืนยันว่า ผู้นิพนธ์หวังอยู่เสมอว่าจะได้กลับมาอยู่ร่วมกันนาง
อีก ฉะนั้นโคลงกำสรวลฯ จึงมิใช่เป็นงานนิพนธ์ของศรีปราชญ์ผู้รับพระราชอาญาให้เนรเทศไปอยู่ที่
เมืองนครศรีธรรมราช

นอกจากนี้ในโคลงกำสรวลฯ ให้พระฉมา ถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้นิพนธ์กับนางในฐานะสามีภรรยา มีใจซึ่งมั่งลอบรักกันอย่างมิดเม้นในฐานะที่นางเป็นพระสนมของพระเจ้าแผ่นดิน เหมือนสัมพันธ์ภาพระหว่างกวีปราชญ์กับพระสนม (ดูรายละเอียดเรื่อง "หางเสียงของผู้แต่ง" ในบทที่ 3) จึงเป็นหลักฐานแน่ชัดว่าศรีปราชญ์มิได้เป็นผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ

ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ มีชื่อศรีปราชญ์กวีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามประวัติวรรณคดี

ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ คือพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

มีหลักฐานเกี่ยวกับคำศัพท์บางคำที่แสดงว่าผู้นิพนธ์เป็นเจ้านายหรือพระมหากษัตริย์ เช่น

เยียมมาเรือล่องไกล	กรย่นสวาย
สวายสวาสศิรินาง	มิ่งไม้
เพ็ญพวงกุจวง <u>ถวาย</u>	ทุกกิ่ง ไซ้แฮ
แม่ม่วงรศฟ้าไฉ	ลูกหวาน ฯ
กล้วยอ้อยเหลืออันอ้าง	ฉกนาง
จรทลาคเลขคนหนา	ผ่อง <u>เฝ้า</u>
เยียมมาจุคลบาง	รมาต
ถนัตรมากเตนเต้า	ไถฉนยร ฯ

โคลงแรกพรรณนาว่าถึงมะม่วงโน้มลงมาราวกับจะ "ถวาย" พวงมะม่วงแก่ผู้นิพนธ์ ไซ้กำ "ถวาย" ซึ่งเป็นคำราชาศัพท์ แสดงว่าผู้นิพนธ์เป็นเจ้านายหรือพระมหากษัตริย์ ส่วนโคลงหลังพรรณนาถึงตลาดที่ขบวนเรือผ่านไป มีผู้คนมานั่งคอย "เฝ้า" อยู่ตามริมฝั่งเป็นอันมาก แสดงว่าเรือขบวนนี้เป็นขบวนของเจ้านายหรือพระมหากษัตริย์ จึงมีผู้คนมาคอยเฝ้ารับเสด็จ

รฤกรคชอยุธยา	พระทนต์
ฮวายปากไบนารศ	รจเร้า
มิละแสงคนเปน	สองซีก
ซีกหนึ่งไวน้องเห่นา	หนึ่งมา ฯ

ผู้พนัธิ์ใช้ "พระทนต์" กับตนเอง อันเป็นคำราชาศัพท์ที่แสดงชัดเจนนว่าผู้พนัธิ์เป็น
เจ้านายหรือพระมหากษัตริย์อย่างแน่นอน
นอกจากนั้น ผู้พนัธิ์ได้พรรณนาถึงนางไว้ว่า

หน้าเจ้าชู้ชอยฉาบ	แรมรักษ
สาวลือมาพลางลิม	เล่นให้
<u>บาศรีจุฬาลักษณ์</u>	เสาวภาคย์ ภูเออย
รยมรยกยุงเข้าไกล	ส่งเทา ฯ
เทศานภาพเรื่อง	อารักษ์ ทานฮา
รักเทพจำสารโดย	บอกบ้าง
<u>บาศรีจุฬาลักษณ์</u>	ยศยั้ง พูนแม่
ไปยอมโหยให้อ้าง	โอสาร ฯ
อาน้องมาโนชเนื่อ	<u>นางกระษัตริ</u> ฟ้าเออย
ศรีกระไลเครงควญ	คำเช่า
<u>อาอวรศยรสยคัท</u>	<u>มาลยมาศ</u> ภูเออย
ศรีกระไลกล้วเกล้า	กลืนนั ฯ

"ศรีจุฬาลักษณ์" เป็นพระนามของพระอัศรมเหสีแห่งกรุงสุโขทัย (รายละเอียดมีในบทที่ 3
หน้า 63-65 และผู้พนัธิ์ได้พรรณนาไว้หลายตอนว่านางเป็นชัตติยนารีโดยแท้จริง โดยยัธยศาคา
ว่า "นางกระษัตริย์" ตกแต่งร่างกายประณีตอย่างฝ้ายในด้วยดอกไม้และเครื่องหอม ("อาอวรศยรสยคัท
มาลยมาศ ภูเออย" และ "จนทนกระแจะรศเร้า รวจจร") นอกจากนี้ยังพรรณนาให้เห็น
ว่า นางเป็นผู้ทรงความรู้อย่างยิ่งในโคลงที่ 72 ว่า "ถากล่าวคำหลวงอ้า อ่อนแกลงเกล้าฉนหน"

ทั้งหมดเป็นเครื่องยืนยันว่านางเป็นพระมเหสีของผู้นิพนธ์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ใด
พระองค์หนึ่งแห่งกรุงศรีอยุธยา

ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวล คือพระมหากษัตริย์พระองค์ใด

คงได้กล่าวไว้ในบทที่ 5 ว่าโคลงกำสรวล เป็นวรรณกรรมในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
แต่งหลัง พ.ศ. 2025 อันเป็นปีที่แต่งมหาชาติคำหลวงฉบับปฐม และเป็นที่จัดงานฉลองวัดมหาธาตุ
ผู้นิพนธ์จึงกล่าวถึง "คำหลวง" ไว้ในโคลงที่ 72 กล่าวถึงวัดมหาธาตุไว้ว่า "พรายพรายพระธาตุแท
จยรจนนทร์ แจ่มแสง" และกล่าวถึงงานฉลองไว้ว่า "บ่าววงหญิงชายแซรง ชื่นไหว" นอกจากนั้น
ผู้เขียนได้สันนิษฐานไว้ว่าการเดินทางครั้งนี้เป็นการเดินทางครั้งสำคัญ เพราะมีผู้คอยรอส่งเสด็จและ
รับเสด็จเป็นอันมาก มีเรือเสมียงออกแจกจ่ายอาหารแก่เรือในขบวน ฉะนั้นการไปครั้งนี้จะได้
บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ซึ่งเป็นพระราช
พงศาวดารฉบับที่เป็นที่เชื่อถือมากที่สุดฉบับหนึ่ง ได้บันทึกการเดินทางหลัง พ.ศ. 2025 ไว้ดังนี้

ศักราช 845 เกาะศก (พ.ศ. 2026) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไป
วังช้างค้ำลไทรน้อย

ศักราช 848 มะเมียศก (พ.ศ. 2029) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าไปวังช้าง
ค้ำลสาธุทิมูรณ์

ศักราช 850 วอกศก (พ.ศ. 2031) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไป
เอาเมืองทวาย อนึ่ง ในปีเดียวกัน สมเด็จพระบรมไตรโลกเสด็จจุฬาน ณ เมืองพิษณุโลก
(ครุสภา, 2504 ก : 9 - 10)

การเดินทางที่น่าจะตรงกับโคลงกำสรวล คือการเดินทางไปคล้องช้างที่ตำบลไทรน้อย
(รายละเอียดในบทที่ 5) และผู้ที่ผู้นำขบวนไปคล้องช้างครั้งนั้นก็คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3
ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาในระหว่าง พ.ศ. 2008 - 2031 ขณะที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไป
ครองเมืองพิษณุโลก เพื่อทำสงครามกับเมืองเชียงใหม่ ส่วนกรุงศรีอยุธยานั้นให้พระบรมราชาธิราชที่ 3
ผู้เป็นพระราชโอรสเป็นผู้ครอง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 นี้ พระราชพงศาวดารฉบับความ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในรัชสมัยนเรศวรเรียกพระนามว่า "สมเด็จพระอินทราชาที่ 2" เข้าใจว่าเป็น

องค์เดียวกับพระอินทราชาพระราชโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งได้โดยเสด็จสมเด็จพระ
พระราชบิดายกทัพออกไปรบกับทัพเชียงใหม่นียกมาตีกรุงสุโขทัย จนถูกเป็นที่พระพักตร์ ตามที่ปรากฏ
ความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (คุรุสภา, 2504ก : 3 - 4) ✓

✕ ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ คือ สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 เสด็จไปคล้องช้างเพื่อนำมาใช้
เป็นกำลังในสงคราม ตามที่ปรากฏว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีสงครามติดพันอยู่กับ
เชียงใหม่ จนพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาต้องเสด็จไปปกครองเมืองพิษณุโลกอันเป็นเมืองหน้าด่านทาง
เหนือเพื่อป้องกันพระนคร ช้างเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการสงคราม นอกจากจะใช้เป็นพาหนะใน
ขณะเดินทัพแล้วยังใช้เป็นกำลังจู่โจม (ดังปรากฏใน "จตุรงคินีเสนา" แปลว่า กองทัพมีกำลัง
สี่เหล่า คือ เหล่าช้าง เหล่าม้า เหล่ารถ เหล่าราบ) ดังที่พรรณนาไว้ในลิลิตยวนพ่าย (หอสมุด
แห่งชาติ, 2512 : 47 - 54) การคล้องช้างเพื่อใช้ในการสงครามจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับ
เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์ทางบ้านเมืองทวายก็ไม่สงบ ชัดแจ้งกันอยู่ ปรากฏในพระราช
พงศาวดารว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยาออกไปปราบทวายเมื่อ พ.ศ. 2031 แสดงว่าเหตุการณ์บ้านเมือง
ในระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังไม่สงบหลายด้าน พระราชโอรสจึงทรงเป็นกำลัง
สนับสนุนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยการร่วมรบข้าง ในการทำสงครามกับเมืองสุโขทัยจนถูกเป็นที่
พระพักตร์ เมื่อ พ.ศ. 2006 ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และทรงจัด
กำลังรบส่งให้ คือเสด็จไปคล้องช้างถึงสองครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2026 ครั้งหลังเมื่อ
พ.ศ. 2029 จึงเป็นการสมเหตุสมผลที่จะสรุปกล่าวว่า

1. โคลงกำสรวลฯ เป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอินทราชา โอรสองค์ใหญ่
ในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเสวยราชย์ในกรุงศรีอยุธยาขณะที่สมเด็จพระราชบิดาเสด็จขึ้น
ไปครองเมืองพิษณุโลก ทรงมีพระนามปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า "สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3"
2. ทรงพระราชนิพนธ์โคลงกำสรวลฯ เมื่อ พ.ศ. 2026 ขณะเสด็จไปคล้องช้าง
ที่ตำบลไทรย้อย
3. แดงหลัง พ.ศ. 2025 อันเป็นปีที่แต่งมหาชาคิคำหลวงจบบริบูรณ์ จึงพรรณนา
ถึง "คำหลวง" ไว้ในโคลงที่ 72

4. แดงหลัง พ.ศ. 2025 เล็กน้อย เนื่องจาก พ.ศ. 2025 มีงานฉลอง
วัดมหาธาตุ ผู้นิพนธ์ยังประทับใจในงานฉลองครั้งนั้น จึงพรรณนาถึงวัดมหาธาตุและงานฉลอง
ไว้ในโคลงชมบ้านชมเมือง

5. ผู้นิพนธ์พรรณนาให้เข้าใจว่าการไปครั้งนั้นเป็นการไปดีมีโชคอย่างยิ่ง สมเหตุ
สมผลที่จะเป็นคำพรรณนาในขณะเสด็จไปคล้องช้าง มากกว่าจะเป็นการไปทำสงครามหรือไปปฏิบัติ
ภารกิจอื่นใด

6. ขณะที่แดงยังมีสงครามติดพันกับทางเหนือ จึงต้องเดินทางลงไปจับช้างทางใต้
เพื่อนำมาเป็นกำลังในการสงคราม

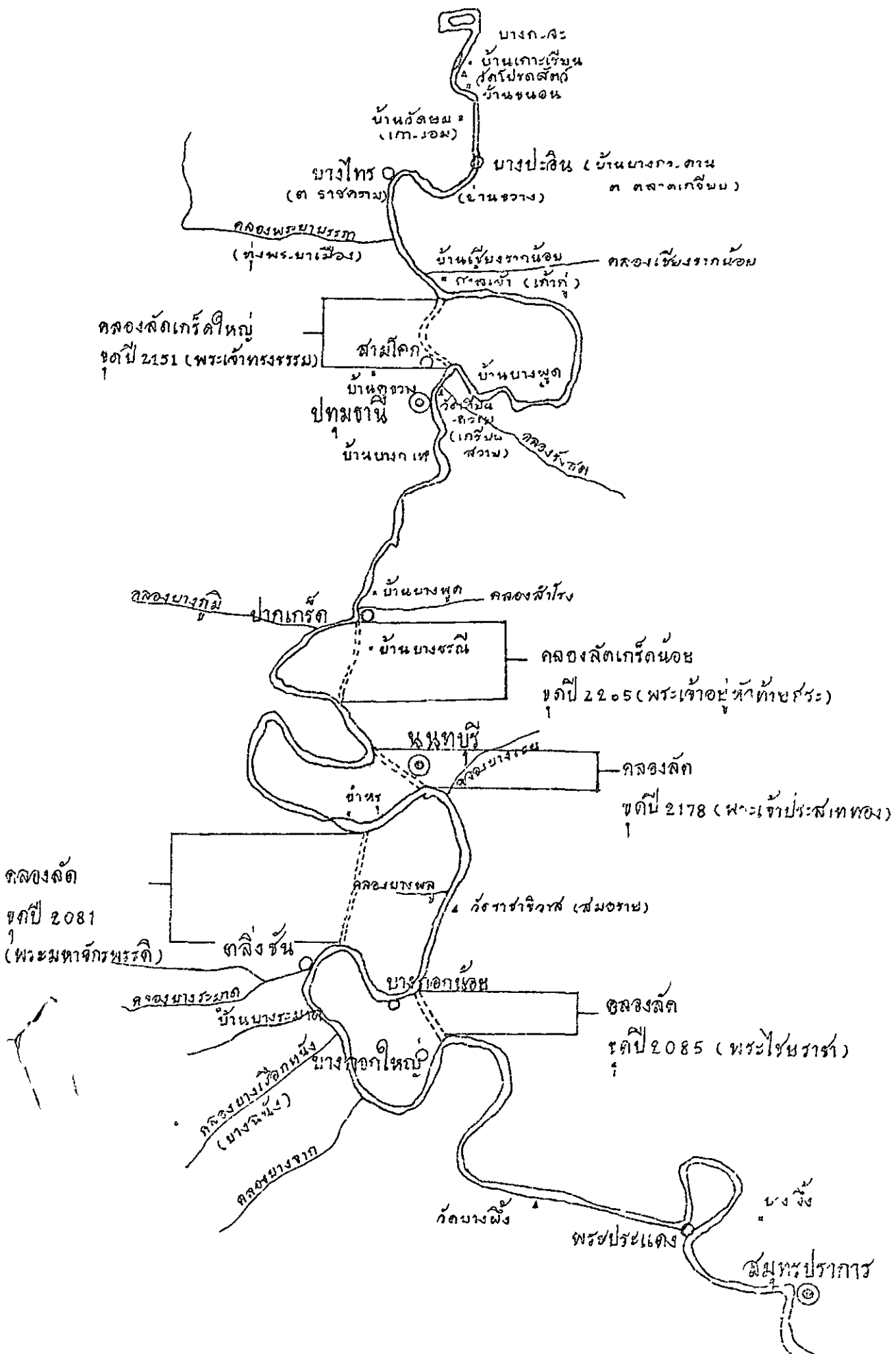
7. ผู้นิพนธ์เป็นพระมหากษัตริย์ จึงใช้คำราชาศัพท์และพรรณนาถึงสิ่งที่เป็นเรื่อง
เฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ ได้แก่การมีผู้นางใน (รยมรยกผู้งเข้าใกล้ ส่องเทา) และการ
มีนางคอยคอยรับใช้ (ถนัคค่อมน้อยข้าเจ้า ส่องจนทน)

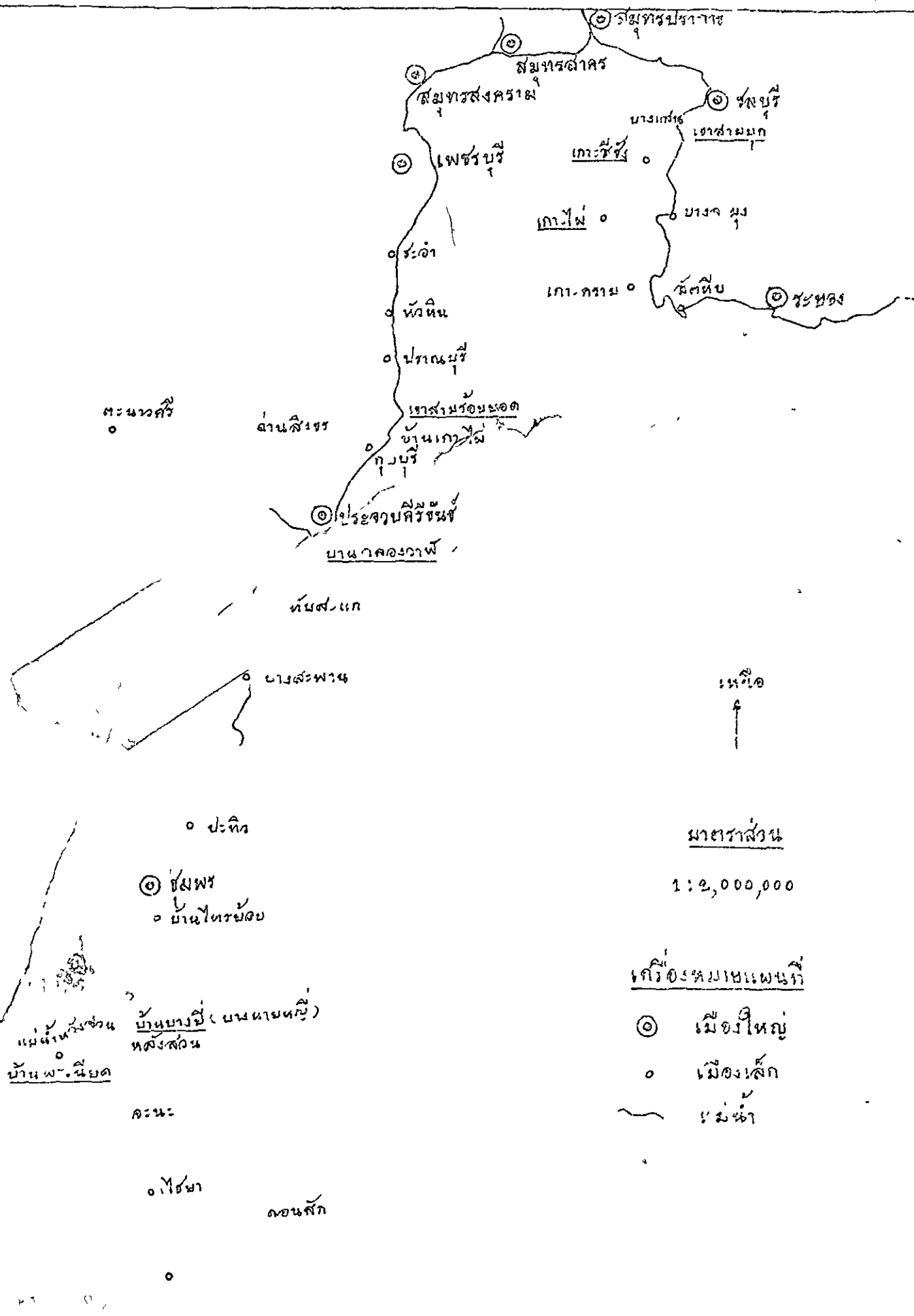
8. ผู้นิพนธ์เป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา เพราะพรรณนาว่าจะต้องจาก
กรุงศรีอยุธยาไปนาน และต้องทิ้งนางไว้ที่กรุงศรีอยุธยา แสดงว่าผู้นิพนธ์มีใจสมเด็จพะบรมไตรโลกนาถ
เพราะสมเด็จพะบรมไตรโลกนาถครองเมืองพิษณุโลกจนสวรรคต

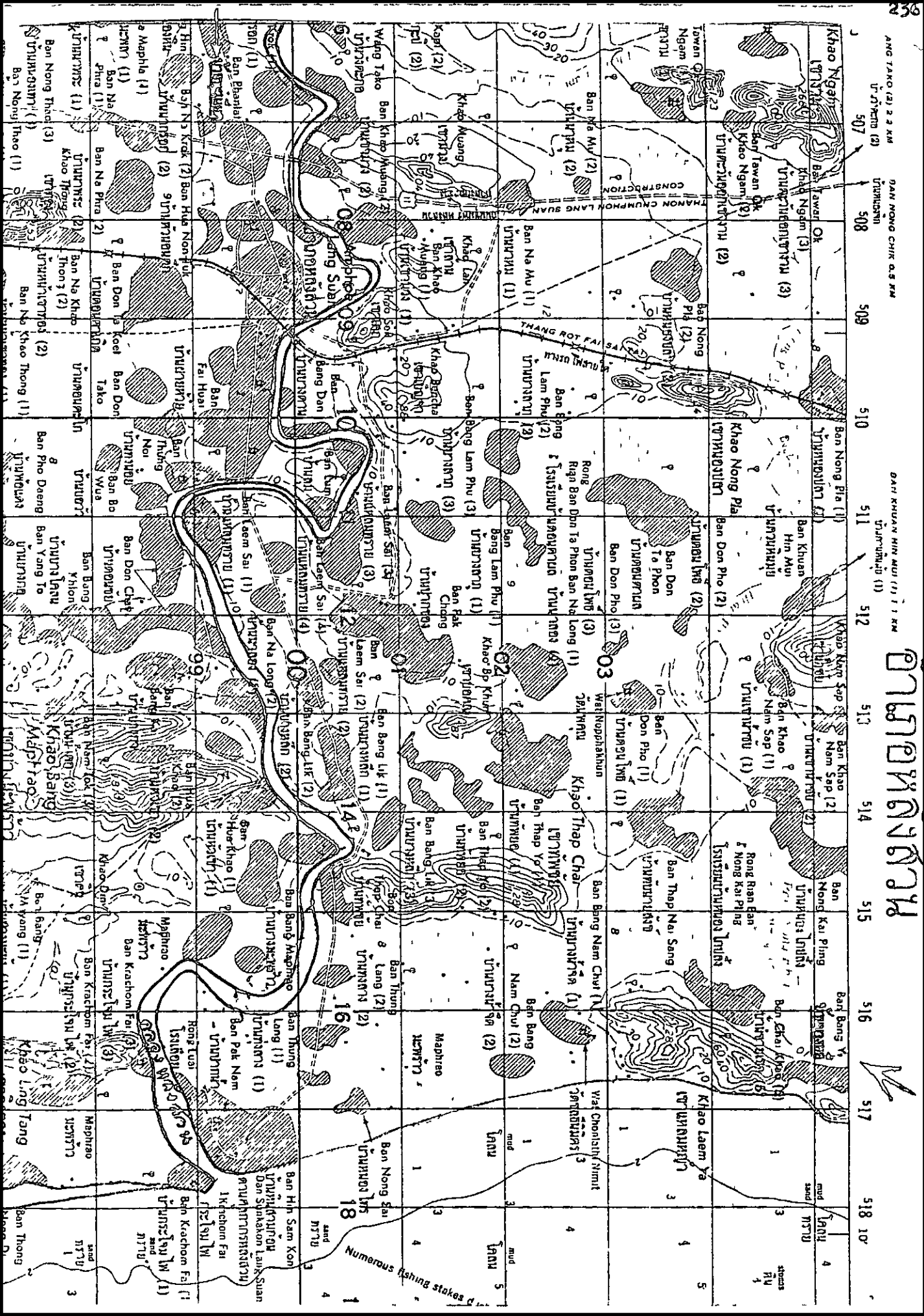
ผู้นิพนธ์โคลงกำสรวลฯ คือสมเด็จพะบรมราชาธิราชที่ 3 ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จไป
วังช้าง เมื่อ พ.ศ. 2026

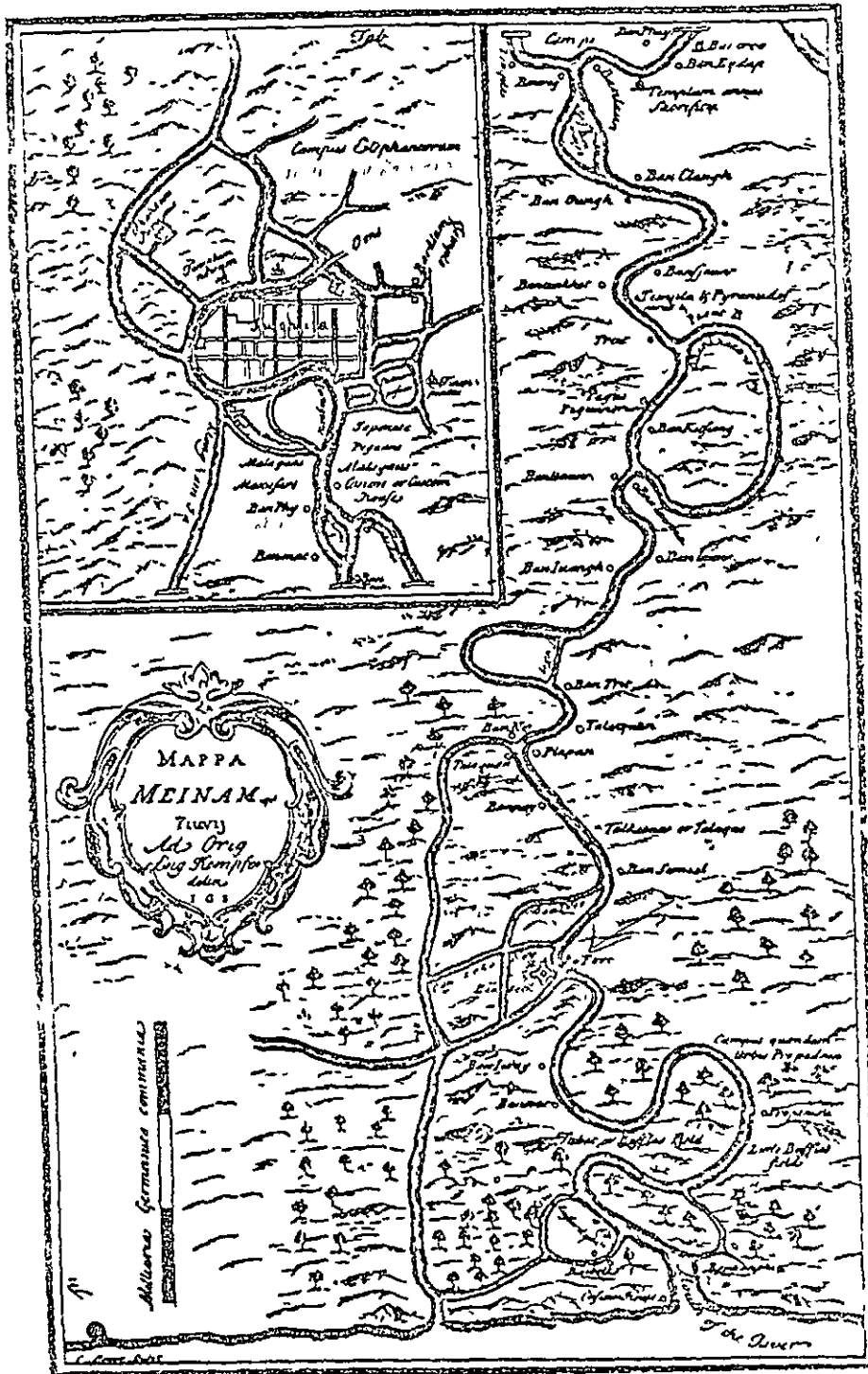
ลุ่มน้ำ
ตะวันออกเฉียงเหนือ

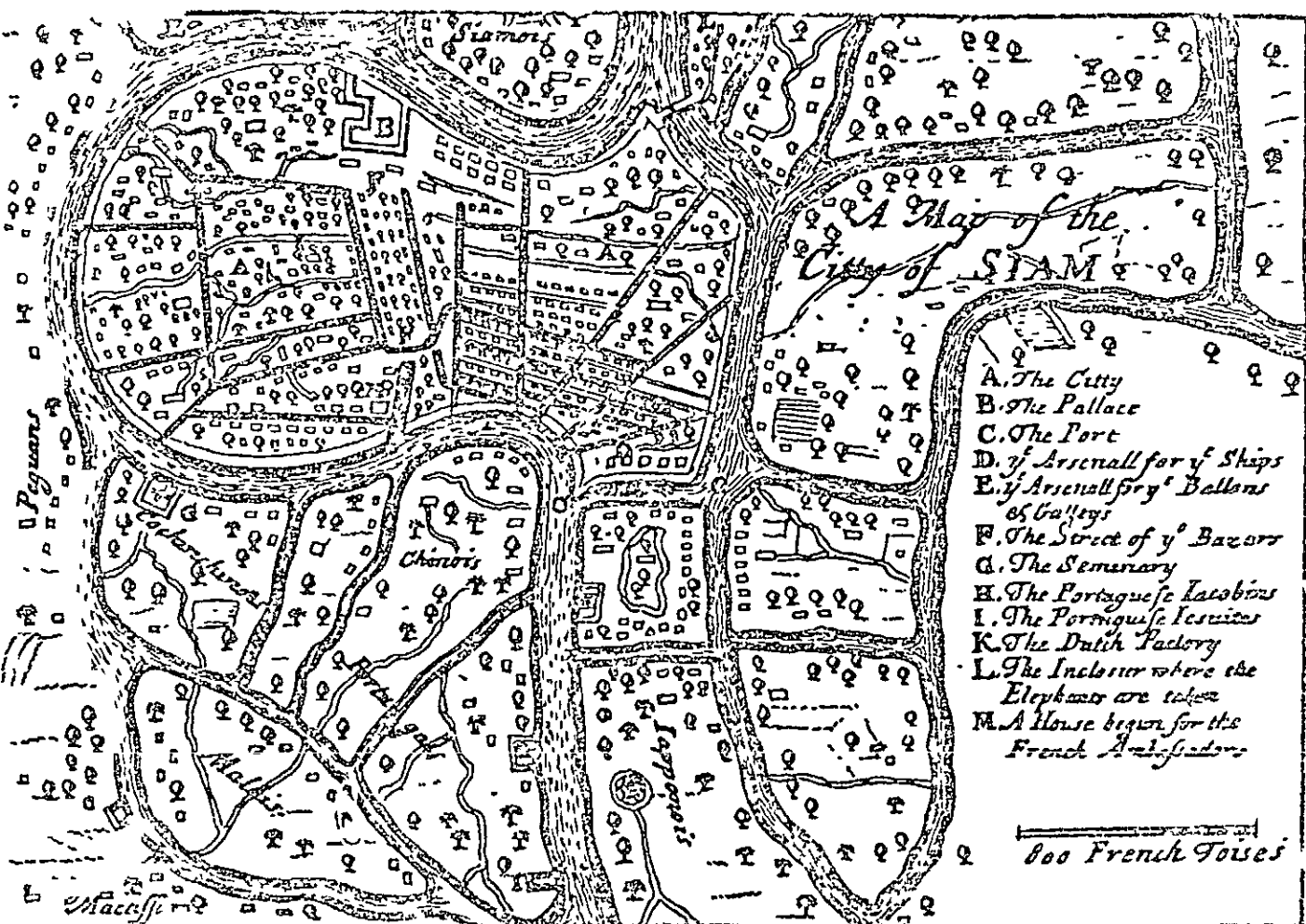

แผนที่ที่ 6 แสดงแม่น้ำเจ้าพระยาและป้อมที่เมืองบางกอก
นักทองเหียวชาวฮอลันดาเขียนไว้ใน พ.ศ. 2233 แผนดินสมเด็จพะเพทราชา

แผนที่ ที่ 8

ผังเมืองพระนครศรีอยุธยาและที่อยู่ของชาวต่างชาติรอบ ๆ เกาะ ซึ่ง ลา ลูแบร์ ทูตฝรั่งเศสก็เข้ามาในรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เขียนไว้ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑

ภาพที่ 1

ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากหอเขียนวังสวนผักกาด (รูปที่ 6)

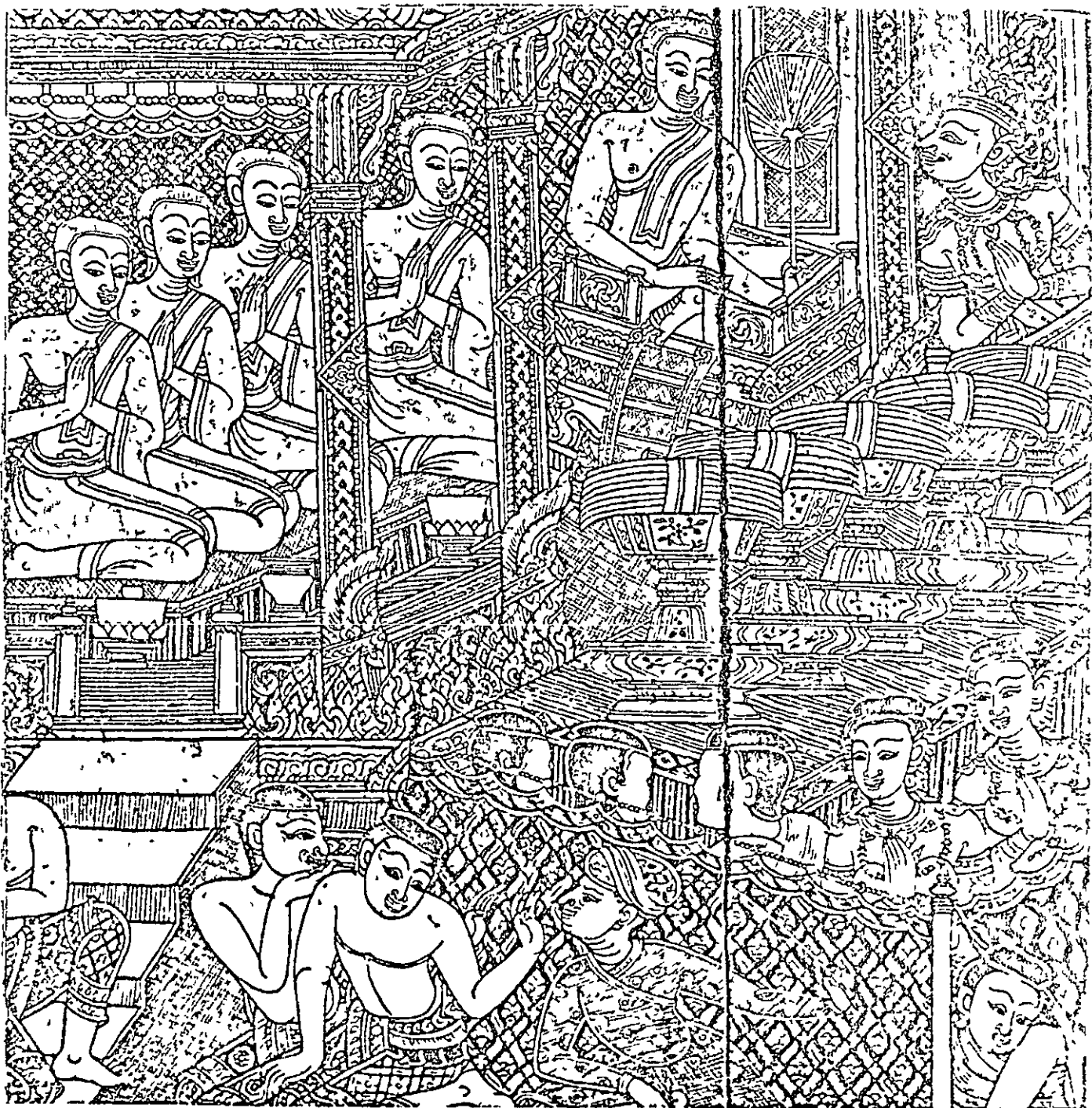
แสดงทรงนมัสการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เนื้อเรื่องในพุทธประวัติ ตอนเหล่านางมัลลิกษัตริย์แห่งกุสินาราไปเฝ้าเยี่ยมประชวร

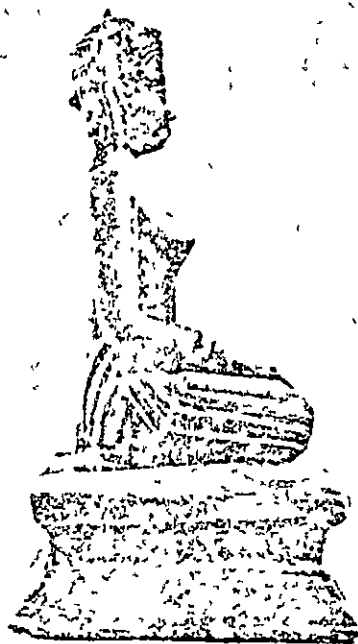
ภาพที่ 2

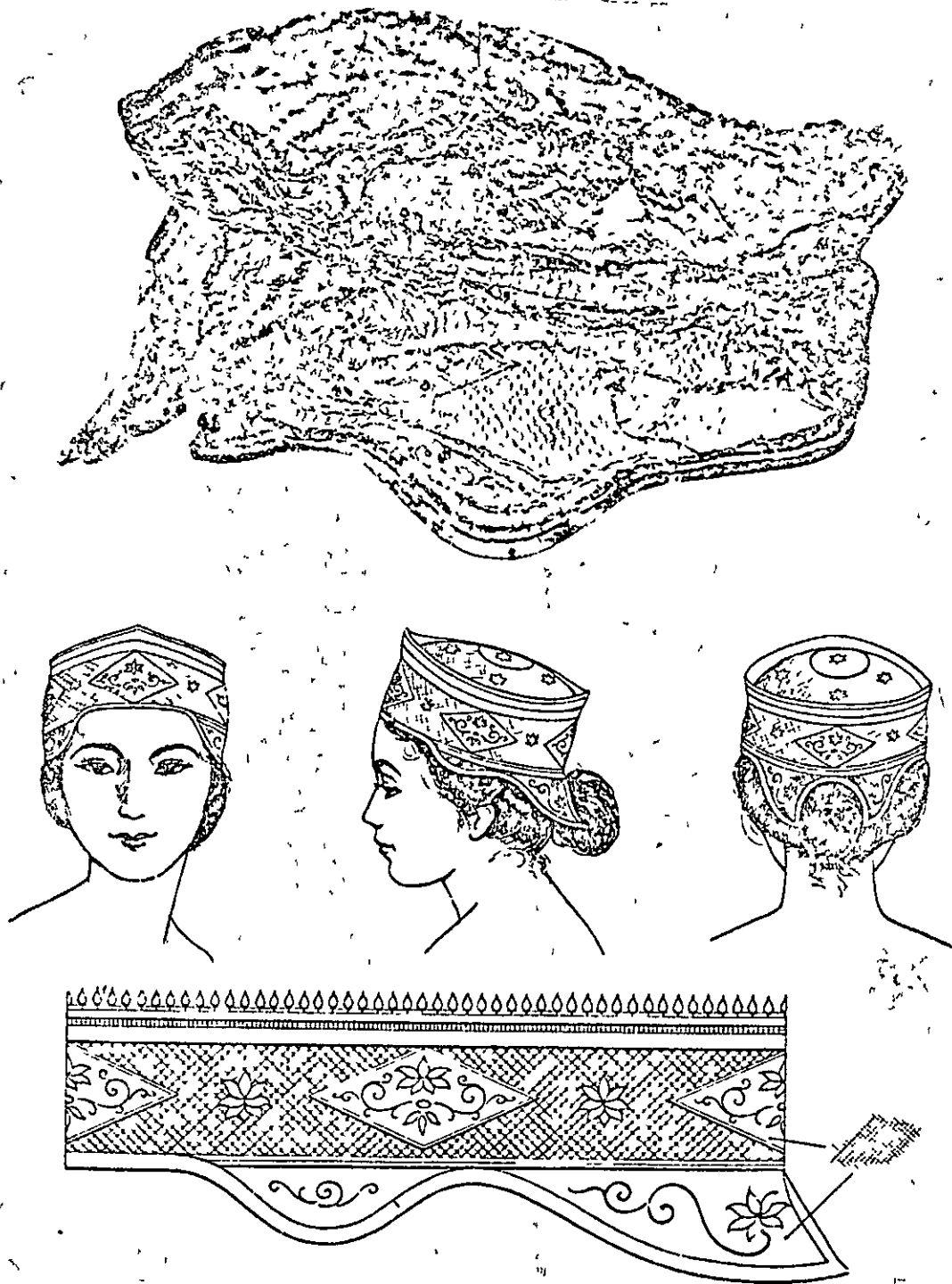
ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากหอ เขียนวังสวนผักกาด (รูปที่ ๑)
 เนื้อเรื่องในพุทธประวัติ แสดงพุทธกิจประจำวันคือ เสด็จไปทรงรับบาตรทุกเช้า
 แสดงทรงนมของชายและหญิง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ภาพที่ 3

ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากหอ เขียนวังสวนผักกาด (รูปที่ 19)
 เนื้อเรื่อง พระเทศน์ในวัง พร้อมทั้งพระสวกรับเทศน์อีก 4 รูป
 แสดงทรงผมเจ้านายและสามัญชนทั้งหญิงชาย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

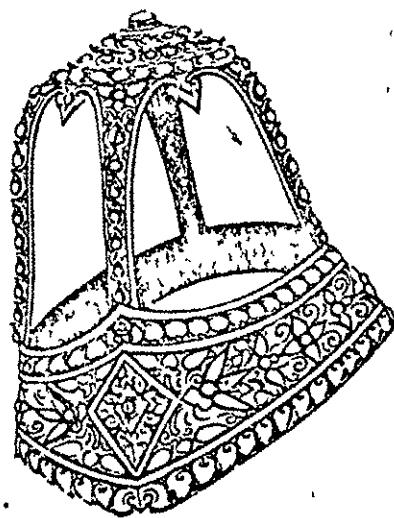
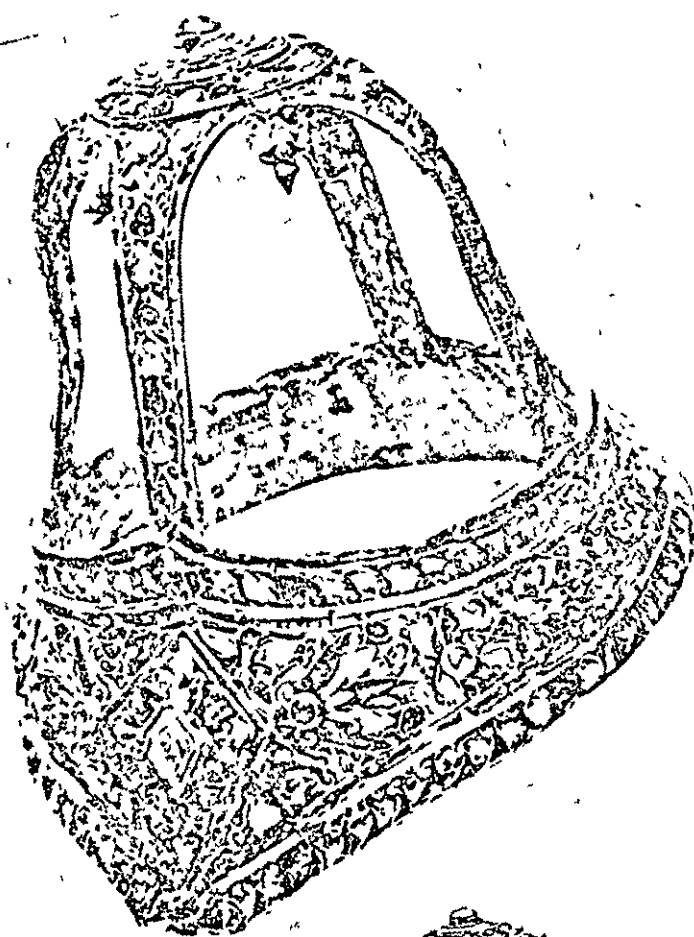

ภาพที่ 5

เครื่องประดับศีรษะ ที่ได้จากกรวักราชบุรณะ

(บน) เครื่องประดับศีรษะที่ทำด้วยลวดทองคำ

(กลาง) แสดงวิธีประดับศีรษะของสตรี โดยสันนิษฐาน

- (บน) เครื่องประดับศีรษะทองคำสลักลงดลย ประดับพลอยมณีสีต่างๆ
 (กลาง) เขียนเป็นลายเส้น
 (ล่าง) ชายและขา-แสดงวิธีแต่งผมของชาย โดยสันนิษฐาน

ภาพที่ 6
 เครื่องประดับผมชาย ที่ได้จากกรุวัดราชบูรณะ

ภาพที่ 7

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่หอเขียนวังสวนผักกาด (รูปที่ 16)

เนื้อเรื่องในพุทธประวัติ ตอนพวกมัลลกะทริบไปเฝ้าเยี่ยมประชวรยังศาลาโนทยาน
แสดงทรงนมชายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

บทย่อ สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การทำความเข้าใจวรรณคดีให้แจ่มแจ้งชัดเจนนั้น ผู้อ่านต้องรู้ภูมิหลังเกี่ยวกับวรรณคดีเล่มนั้น เป็นต้นว่า ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นในสมัยใด เหตุการณ์บ้านเมืองและลักษณะของสังคมในขณะนั้นเป็นอย่างไร ประวัติวรรณคดีไทยระยะแรก ๆ ยังมีความบกพร่องอยู่มาก มีวรรณคดีหลายฉบับที่ไม่ทราบว่ามีผู้ใดแต่ง แต่งในสมัยใด และที่มีประวัติเชิงสันนิษฐานชวนให้คิดว่าไม่ถูกต้องก็มี ผู้เขียนจึงคิดจะศึกษาค้นคว้าหาผู้แต่งและสมัยที่แต่งวรรณคดีเอกของไทย เพื่อจะทำความเข้าใจวรรณคดีเล่มนั้นให้ดียิ่งขึ้น

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ปรากฏในประวัติวรรณคดีว่าเป็นงานนิพนธ์ของศรีปราชญ์ บุตรพระโหราธิบดี กวีเอกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่มีบางท่าน เห็นว่าโคลงกำสรวลฯ ไม่น่าจะเป็นวรรณกรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือสมัยหลังจากนั้น เนื่องจากใช้ถ้อยคำเก่าแก่และเข้าใจยากกว่าวรรณคดีเล่มอื่น ๆ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมากนัก ผู้เขียนจึงได้ศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานมาประกอบการพิจารณาว่า ผู้ใดเป็นผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ และแต่งขึ้นในสมัยใด โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า และมีวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าต้องการจะพิสูจน์สมมุติฐานต่อไปนี้

1.1 โคลงกำสรวลฯ ไม่ใช่ผลงานของศรีปราชญ์กวีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นบุตรพระโหราธิบดี และเป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ และโคลง เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ที่ปรากฏในตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปรียัติกรรมาธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และโคลง เบ็ดเตล็ดที่พระยาตรังคภูมิบาลว่าไว้

1.2 ผู้แต่งโคลงกำสรวลฯ คือ พระอินทราชา โอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาได้ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ และโคลงกำสรวลฯ มี

มาก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประมาณ ๒๐๐ ปี

2. วิธีดำเนินการ

ผู้เขียนได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเป็น 5 ตอน คือ

2.1 ศึกษาสมุดคาลายมือเขียนที่ปรากฏในหอสมุดแห่งชาติ โดยศึกษาลักษณะของตัวอักษรในสมุดแต่ละฉบับเทียบกับศิลาจารึกสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา ความแตกต่างของคำบางคำที่ปรากฏในสมุดแต่ละฉบับ และการเรียงลำดับโคลงของสมุดแต่ละฉบับ

2.2 วิเคราะห์เนื้อหาในโคลงกำสรวล เพื่อหาจุดมุ่งหมายของการเดินทาง เส้นทาง หรือสถานที่ที่ควรมาถึง บรรยายภาพ หรือความรู้สึกที่มีต่อการเดินทางครั้งนั้น ฐานะของผู้พนมและนางที่ปรากฏในเรื่อง เป็นต้น

2.3 ศึกษาศัพท์และความหมายของคำประพันธ์ ผู้เขียนได้อาศัยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมเทียบภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษามาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร พจนานุกรมภาษาถิ่นต่าง ๆ ได้แก่ภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นอีสาน และภาษาถิ่นใต้ เทียบความหมายของคำจากวรรณคดีอื่น ๆ เช่น มหาชาติคาถาลวง ลิลิตพระลอ ลิลิตยวนพ่าย โคลงท้าวพมาส และนิราศหริภุญชัย นอกจากนั้นยังได้เรียนถามท่านผู้รู้ทางภาษา ได้แก่ รองศาสตราจารย์กุลหลาบ มัลลิกะมาส ดร. บรรจบ พันธุเมธา นายทองสืบ ศุกรमारค ดร. ประเสริฐ ณ นคร และ นายประจักษ์ สายแสง

2.4 ศึกษาค้นคว้าหาสมัยที่แต่งโคลงกำสรวล โดยการเปรียบเทียบถ้อยคำกับวรรณคดีอื่น ๆ ในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ศึกษาค้นคว้าจากจดหมายเหตุชาวต่างประเทศเขียนไว้ ศึกษาจากศิลาจารึกสมัยต่าง ๆ ศึกษาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ศึกษาจากแผนที่กรุงศรีอยุธยา และแผนที่อื่น ๆ และนอกจากนั้นยังได้ศึกษาจากงานศิลปะต่าง ๆ ได้แก่ ภาพเขียน และรูปปั้นในสมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

2.5 ศึกษาค้นคว้าว่าผู้ใดแต่งโคลงกำสรวล โดยศึกษาจากการเปรียบเทียบสำนวนโคลงกำสรวล กับอนิรุทธคำฉันท์ ของศรีปราชญ์ พระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา เส้นทางเดินทาง เนื้อความในลิลิตยวนพ่าย และเนื้อความในโคลงกำสรวล ศรีปราชญ์เอง

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

1. ลักษณะการเขียนตัวอักษรในสมุดคำโคลงกำสรวลบางฉบับคล้ายคลึงกับตัวอักษรในศิลาจารึกสมัยอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 1917 - พ.ศ. 2031 (ศิลาจารึกหลักที่ 41, 42, 45, 48, 64 และ 67) โดยเฉพาะการเขียนพยัญชนะบางตัวเหมือนศิลาจารึกหลักที่ 45 (พ.ศ. 1935)

2. เนื้อหาในโคลงกำสรวล ให้ความรู้อย่างนี้

2.1 ไม่ได้แสดงจุดมุ่งหมายในการเดินทาง แต่กล่าวเป็นทำนองว่าไปครั้งนี้จะมิใช่โชค จึงมิใช่การไปเพราะถูกเนรเทศตามประวัติของศรีปราชญ์

2.2 เส้นทางที่ผ่านออกจากอยุธยา ล่องตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ไม่ผ่านคลองลัดต่าง ๆ โดยเฉพาะคลองลัดระหว่างคลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งชุดเมื่อ พ.ศ. 2085 ในสมัยพระไชยราชา แสดงว่าแต่ก่อนสมัยพระไชยราชาออกปากอ่าวไทยแล่นออกชายฝั่งทะเลตะวันออกถึงเกาะไผ่ แล้วเข้าใจว่าจะให้ลมพัดกลับมาทางฝั่งทะเลตอนใต้พรหมมาถึงบาง (นาย) หยี่ ในตอนท้าย ๆ ซึ่งพบว่าอยู่ที่ปากแม่น้ำหลังสวน จังหวัดชุมพร ต่อจากนั้นพรรณนาชื่อสถานที่ว่า "บาง" ทั้งสิ้น สันนิษฐานว่าจะเข้าไปในแม่น้ำหลังสวน

2.3 การใช้ศัพท์ใกล้เคียงกับ ลิลิตพระลอ มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย และโคลงทวาทศมาส และสำนวนบางอย่างก็คล้ายคลึงกันด้วย ทำให้เข้าใจว่าจะเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยกัน

2.4 ผู้เขียนสรุปว่าโคลงกำสรวล แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อเดือนนี้ ปีเถาะ พ.ศ. 2026 เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 เสด็จไปวังช้าง ที่ตำบลไทรน้อย กล้วยเหตุดลัดจ์ต่อไป

2.4.1 สมัยที่แต่ง

2.4.1.1 จากการศึกษาเปรียบเทียบความเก่าของภาษา ปรากฏว่าโคลงกำสรวล ใช้ภาษาเก่ากว่าวรรณคดีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เทียบเคียงไค้กับวรรณคดีในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ ลิลิตยวนพ่าย และมหาชาติคำหลวง

2.4.1.2 โคลงกำสรวลว่ากล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ การถวายวังเดิมของพระเจ้าอู่ทองให้เป็นวัดในพระบรมมหาราชวัง งานฉลองวัดมหาธาตุ และการทอผ้าหาคำหลวง ซึ่งแต่งจบบริบูรณ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. 2025

2.4.1.3 ลักษณะคำประพันธ์เป็นโคลงคั่นสมโคลงโบราณใกล้เคียงกับโคลงในลิลิตยวนพ่าย บางโคลงใกล้เคียงกับโคลงห้าในลิลิตอองการแข่งน้ำ ซึ่งแต่งในสมัยพระเจ้าอู่ทอง และบางโคลงมีลักษณะคล้ายโคลงสี่สุภาพสมโคลงโบราณใกล้เคียงกับโคลงสี่ในลิลิตพระลอ ต่างกับโคลงสี่สุภาพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

2.4.1.4 ประเพณีการแต่งกายของชายและหญิงที่กล่าวไว้ในโคลงกำสรวล เป็นประเพณีในสมัยอยุธยาตอนต้น

เหตุผลข้างต้น ทำให้สันนิษฐาน

2.4.2 ผู้พนัน

2.4.2.1 ผู้พนันใช้การราชาศัพท์หลายครั้ง และเรียกนางว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" อันเป็นพระนามพระมเหสีแห่งกรุงสุโขทัย และเป็นตำแหน่งพระสนมเอกแห่งกรุงศรีอยุธยา เขาใจว่ากรุงศรีอยุธยาจะรับวัฒนธรรมการเรียกพระนามพระมเหสีว่า "ศรีจุฬาลักษณ์" มาจากกรุงสุโขทัย หรืออาจได้เจ้าหญิงแห่งราชวงศ์สุโขทัยมาเป็นมเหสี ผู้พนันโคลงกำสรวลจึงต้องเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

2.4.2.2 ผู้พนันพรรณนาว่าจะต้องจากกรุงศรีอยุธยาไปนานถึงนางไว้ที่กรุงศรีอยุธยา ทำให้เขาใจว่าผู้พนันเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา

2.4.2.3 ผู้พนันได้กล่าวเป็นทานองสุคติสรรเสริญพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แสดงว่าผู้พนันมีเชื้อวงศ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเอง หากเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ขณะที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก ในระหว่างทรงทาสงครามกับเมืองเชียงใหม่

2.4.2.4 ผู้นิพนธ์พรรณนาถึงงานฉลองวักมหาชาติอย่างประทับใจ
แสดงว่าแต่งหลัง พ.ศ. 2025 อันเป็นปีที่มีงานฉลองวักมหาชาติ และหลัง พ.ศ. 2025 เพียง
เล็กน้อย

2.4.2.5 จากพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์
บันทึกว่า เมื่อ พ.ศ. 2026 สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าที่ 3 เสด็จไปวังช้างที่ตำบลไทรน้อย
ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าที่ 3 (โอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) จะได้
นิพนธ์โคลงกำสรวล ขณะเสด็จไปวังช้างเพื่อส่งไปใช้ในราชการสงคราม ที่ตำบลไทรน้อย
จังหวัดชุมพร เนื่องจากวันเวลา จุดมุ่งหมายในการเดินทาง และเส้นทางที่ไป สอดคล้องกับ
หลักฐานที่ผู้ศึกษาได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

1. จากการศึกษาเปรียบเทียบในคำศัพท์ และลักษณะคำประพันธ์ ทำให้เห็นลักษณะ
วรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น และสรุปได้ว่าวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น น่าจะเป็นวรรณคดี
ต่อไปนี้ ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย กำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทศมาส
ลิลิตพระลอ นิราศหริภุญไชย
2. โคลงกำสรวล เป็นงานนิพนธ์ที่ไพเราะลึกซึ้ง และแต่งด้วยความรู้สึกจริงใจอย่างยิ่ง
นับเป็นวรรณคดีเอกของไทย แม้กรุ่นหลังจะเลียนแบบได้อย่างไพเราะ แต่ก็ขาดความรู้สึกจริงใจ
ดังที่ปรากฏในโคลงกำสรวล
3. วรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้นใช้ศัพท์โบราณ และภาษาเขมรเป็นอันมาก
4. จากการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์ของวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น และ
ตอนกลาง ได้เห็นแนววิวัฒนาการของคำประพันธ์ประเภท "โคลง" ดังนี้
 - 4.1 โคลงคั่น เกิดก่อนโคลงสุภาพ
 - 4.2 โคลงโบราณ ไม่เคร่งครัดวรรคยุดเอก – โท
 - 4.3 โคลงคั่นเปลี่ยนเป็นโคลงสุภาพ โดยการเติมคำอีกสองคำในวรรคหลังของ
บาท 4 ทำให้บาทนั้น มี 9 คำ

4.4 โคลงโบราณ แม้ลักษณะจะคล้ายโคลงสี่สุภาพ แต่ก็ยังมีโทษ ในบาทที่ 4
วรรคแรก คล้ายโคลงคั่น ดังปรากฏในลิลิตพระลอ

5. โคลงทวาทศมาส มีศัพท์ และสำนวน คล้ายคลึงกับโคลงกาศรวลา และใช้คำประพันธ์
ลักษณะเดียวกันด้วย ทำให้เราสงสัยว่าผู้แต่งจะเป็นกวีท่านเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้ศึกษาขอเสนอให้พิจารณาโคลงกาศรวลา ในฐานะเป็นวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น
เพื่อจะได้ทำความเข้าใจวรรณคดีเล่มนี้ และเกิดความซาบซึ้งยิ่งขึ้น
2. ผู้ศึกษาเห็นว่าศัพท์บางคำในโคลงกาศรวลา อาจจะได้ประโยชน์แก่การใช้ศึกษาวรรณคดี
อื่น ๆ ต่อไป
3. ผู้ศึกษาขอเสนอให้ผู้สนใจศึกษาวรรณคดีได้ศึกษาวิเคราะห์โคลงทวาทศมาส และ
อนิรุทธคำฉันท์ เพื่อคนควาอย่างละเอียดให้ได้ประโยชน์แว่ล้อม ยืนยันหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับ
วรรณคดีอื่น ๆ ที่เข้าใจว่าอยู่รวมสมัยหรือต่างสมัยกัน.

๖

วิสุทธิทางอิง

วัสดุอ้างอิง

กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" ภาษาและหนังสือ 4 : 76 ตุลาคม 2515.

กองสำรวจภายใน สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย แผนที่บ้านดอนกา
SHEET 4840 I series L 708 2509.

กองสำรวจภายใน สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย แผนที่สถานีตะโก
SHEET 4841 III series L 708 2508.

กองสำรวจภายใน สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย แผนที่อำเภอหลังสวน
SHEET 4840 IV series L 708 2509.

กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณคดีบางเรื่อง เอกสารนิเทศการศึกษาศึกษา กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 56 โรงพิมพ์บรรหาร 2504, 60 หน้า.

คณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กระทรวงมหาดไทย เฉลิมพระราชอนุสาวรีย์สมเด็จพระ
พระรามอินทรีที่วัดพระบรมมหาราชวัง ภิรมิตการพิมพ์ 2513, 236 หน้า.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, สำนักนายกรัฐมนตรี
ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2508, 253 หน้า.

✓ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, สำนักนายกรัฐมนตรี
ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2513, 280 หน้า.

คณะกรรมการจัดทำ อุดมราชธานี การแก้พิพาทสัน ฉบับปดิสานสมเด็จพระ มหามกุฏราชวิทยาลัย
2500, 275 หน้า.

คณะกรรมการอภิธานศัพท์ "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" ภาษาและหนังสือ 1 : 138
ธันวาคม 2512.

✓ กุสุมา กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 โรงพิมพ์กุสุมา 2505, 327 หน้า.

✓ กุสุมา พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ เล่ม 1 โรงพิมพ์กุสุมา
2504 ก. 328 หน้า.

- ครุสภา พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ เล่ม 2 โรงพิมพ์ครุสภา
2504 ๗, 406 หน้า.
- โครงการพัฒนาการศึกษา โคลงนิราศหริภุญชัย ทวาทมาส นิราศสุพรรณ โรงพิมพ์ส่งเสริม
อาชีพ 2504, 118 หน้า.
- จ.จ.ส. (นามแฝง) พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2499, 480 หน้า.
- จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ. กำถวิลศรีปราณี นิราศฉนวนรินทร์ แพร่พิทยา 2511, 415 หน้า.
- จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ. ประชุมนิราศกำโลง วัชรินทร์การพิมพ์ 2513, 455 หน้า.
- เจริญ ไชยชนะ ภูมิ - ประวัติศาสตร์ ไทยวัฒนาพานิช 2504, หน้า 62.
- เจ้า สตะเวทิน ตำรับวรรณคดี ศิลปวรรณาคาร 2516, 399 หน้า.
- ฉำ ทองคำวรรณ หลักภาษาเขมร ราชบัณฑิตยสถาน 2503, 72 หน้า.
- คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ประชุมพระราชนิพนธ์บางเรื่อง
หน้า 153 - 192 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายปานจิตต์ อเนกวัน
3 เมษายน 2515.
- คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา พระราชพงศาวดารฉบับพระราช
หัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1 โรงพิมพ์ชาญชัย 2495, หน้า 169 และ 180.
- เคอ ขวาลี, บาทหลวง จดหมายเหตุรายวันของท่านบาทหลวงเคอ ขวาลี หลวงสันฐาน
วิทยาสีห์ แปล หน้า 188 พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ค.ช.กำเน็ค
กลางกูร 2482.
- คำรา ณ เมืองไต และกระแสนันธุ์ (นามแฝง) ประชุมวรรณคดีไทย ภาค 1 กำถวิล
ศรีปราณี ไทยวัฒนาพานิช 2502, 237 หน้า.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 หน้า 238
พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสาร (อบ บุญนาค)
17 กุมภาพันธ์ 2477.

ทรง, พระยา โคลงแก้วโบราณ (รวบรวม) โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2467, 46 หน้า.

จรัส รัตนวิชาญ เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง หน้า 142 - 186 อนุสรณ์ในงานพระราชทาน

เพลิงศพ นางเพิ่ม สุมวรงค์ 28 ธันวาคม 2507.

นิรันทร นวมารค และคณะ ประวัติวรรณคดีไทย โรงพิมพ์วิริยกิจ 2499, หน้า 47.

บรรจบ พันธุเมธา, ดร. กาเลหมานไท สมาคมภาษาและหนังสือ 2504, 364 หน้า.

แบรคเลย์, แคนเบ็ช, ดร. อักษรวิธานกรัณฑ์ กุรุสภา 2514, 828 หน้า.

ประยูร อรุชาติ หาเกื่อนกลางจากอุปัชฌาย์ที่อุยฮยา น ๓ ปากน้ำ (นามแฝง) กิจนิคสยาม 2511, หน้า 39 - 41.

ประเสริฐ ๗ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. โคลงนิราศทวิภุชย์ ฉบับสอบทานกับต้นฉบับเขียนใหม่
โรงพิมพ์พระจันทร์ 2516, 244 หน้า.

✓ ประเสริฐ ๗ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. ผลงานกนกวรรณคดีไทย 124 หน้า พิมพ์
เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ๗ นคร 2514.

แปลก สนธิรักษ์ เจนนุกรม บาลี - ไทย ไทยวัฒนาพานิช 2506, 358 หน้า.

พระมหาวิรวงศ์ เจนนุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง ไทยวัฒนาพานิช 2515, 525 หน้า.

พันธุ์ทิพย์ บริพัตร, ม.ร.ว. หอเขียนวังสวนผักกาด 76 หน้า (มีภาพประกอบ) พิมพ์เป็น
ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ -
ถักกนิพนธ์ 2502.

บุญญ จิตต์ธรรม โนรา โรงพิมพ์รุ่งนุกุล หน้า 5 โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา
พิมพ์เพื่อหาทุนเผยแพร่มูลนิธิ จ.ป.ค. 2508.

บุญญ จิตต์ธรรม เพลงพื้นเมืองภาคใต้ : ร่องเรือ ส.การพิมพ์ 2509, หน้า 65, 82.

✓ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ เทพาวเมืองพระร่วง กิลปาวรรณาคาร 2504,
697 หน้า.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ลิลิตนารายณ์สิบปาง กิลปาวรรณาคาร 2509,
หน้า 491.

มนตรี ตราโมท เครื่องดนตรีไทย ห.จ.ก.ศิริพร 2510, 88 หน้า.

มหาดไทย, กระทรวง "ประวัติกรุงศรีอยุธยา" อนุสรณ์นางทองสุข จำปีรัตน์ 95 หน้า

บรรณาธิการในงานสถาปนากิจศพ นายทองสุข จำปีรัตน์ 2514.

รอง ศึกษามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราชบัณฑิตยสถาน 2500, หน้า 30 - 31.

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม โรงพิมพ์การศาสนา 2493, 1053 หน้า.

ราชบัณฑิตยสถาน ปัญญาสาตก ภาค 1 : สมุทรสาตก กัมพูชาตก 71 หน้า พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนากิจศพ นางไต้ วัฏะสิงห์ 2504.

ราชบัณฑิตยสถาน ปัญญาสาตก ภาคที่ 2 : สุนทรสาตก ภาคคำอธิบาย และหน้า 15

พิมพ์ในงานปลงศพของ คุณ นางแสง ภักดีสมบัติ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2472.

ราชบัณฑิตยสถาน อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย โรงพิมพ์พระจันทร์ 2507, 3 เล่ม.

ลลิตนา กิริเจริญ มอคำกรวดกรัปราชญ์ กุรุสภา 2513, 103 หน้า.

ลาอุแบร์ จดหมายเหตุลาอุแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 สันต์ ท. โกมลบุตร แปล ก้าวหน้า
2510, 639 หน้า.

✓ วรรณคดี, พระ หนังสือมอคำกรวดกรัปราชญ์ 78 หน้า พิมพ์แจกในงานกุศลพระราชนิพนธ์
8 พฤศจิกายน 2501.

✓ วัฒนธรรม, กอง สำนักงานปลัดกระทรวง การแต่งกายของไทย สื่อการฯ 2514, 40 หน้า.

วิจิตรวาทการ, หลวง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์พระจันทร์
หน้า 11 - 85 พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชนิพนธ์ 14 พฤศจิกายน 2480.

วิรุฒ โสภางค์ สายอักษร หน้า 116 - 123 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนากิจศพ
นางสายสนิท โสภางค์ 7 มิถุนายน 2516.

วิทย์ กิระกริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ สมาคมภาษาและหนังสือ 2504, 372 หน้า.

วิทยาลัยครูสงขลา พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ โรงพิมพ์เมืองสงขลา 2514, 610 หน้า.

ศรีมโหสถ, พระ บทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ ห.จ.ก.ศิวพร 2502, 60 หน้า.

- กิลปากร, กรม คำให้การของชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดาร
ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ คดงวิทยา 2507, 472 หน้า.
- กิลปากร, กรม จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุงพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 ห.จ.ก.กวิพร 2501, 88 หน้า (มีภาพประกอบ).
- กิลปากร, กรม นางนพมาศ หรือคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กิลปาวรรณการ 2513, 159 หน้า.
- กิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่ม 29 : ภาคที่ 48 - 50 กุรุสภา 2511 ก,
 297 หน้า.
- กิลปากร, กรม มหาชาติคำหลวง 339 หน้า พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานอาปนกิจศพ
 นางสาวบุญ วังสุกุล 2 เมษายน 2511 ข.
- กิลปากร, กรม พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา : พร้อมทั้งรูปถ่าย
และแผนผัง โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2511 ค, หน้า 27 -
 29.
- กิลปากร, กรม อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์
เรื่องศิลปและภูมิสถานกรุงศรีอยุธยาและจังหวัดพิจิตร 190 หน้า พิมพ์เป็นอนุสรณ์
 ในงานอาปนกิจศพ นางแดง แซ่วัง 20 กันยายน 2514.
- กิลปากร, กรม อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์
ฉบับชำระครั้งที่ 2 หน้า 15 - 39 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 นายบุญรินทร์ สิมพะลิก 24 พฤษภาคม 2509.
- กวีศักดิ์ วลัยโกตม "กรุงอโยธยาในประวัติศาสตร์" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ :
ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทยตามทัศนะคติสมัยปัจจุบัน 3 : 64 - 77 มิถุนายน
 2509.
- กัญญาธิการ, กระทรวง สังคม - ไทย - อังกฤษ อภิธาน กุรุสภา 2510, 32 หน้า.
- กัญญาธิการ, กรม โบราณคดี ร.ก. 129, 35 หน้า.

สงวน อันคง สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ โรงพิมพ์อักษรบริวาร
2504, 476 หน้า.

สุนนชาติ สวัสดิ์กุล, ม.ร.ว. สุนนชาตินิพนธ์ หน้า 144 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กุล 2507.

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ อนิรุทธคำฉันท์ ฉบับกรมพระราชวังบวรมหาดัทธิพลเสด็จ โรงพิมพ์
กัทธิประกิจ 92 หน้า พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 80 ทศ นางหนูบาง
พันธุ์พิทยแพทย 2500.

สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" วารสารภาษา
และหนังสือ 4 : 50 - 81 ธันวาคม 2515.

สารประเสริฐ, พระ สมญาภิธานรวมเกียรติ แพรวพินยา 2510, หน้า 93 - 94.

หอพระสมุดวชิรญาณ ชุมนุมตำรากลอน คุรุสภา 2504, 323 หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ ไตรภูมิพระร่วง คลังวิทยา 2504, หน้า 2.

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมเพลงยาว คลังวิทยา 2507, 423 หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ ลิลิตยวนพ่าย คลังวิทยา 2512, 64 หน้า.

อนุমানราชชน, พระยา การก่อกำเนิดประเทศไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน เสริฐโยโกเศศ
(นามแฝง) คลังวิทยา 2515, 478 หน้า.

อนุমানราชชน, พระยา การก่อกำเนิดวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ ราชบัณฑิตยสถาน 2507,
176 หน้า.

อนุমানราชชน, พระยา นิรุกตเวสตร์ ภาค 1 ราชบัณฑิตยสถาน 2514, 141 หน้า.

อนุমানราชชน, พระยา เลาเรื่องในไตรภูมิ เสริฐโยโกเศศ (นามแฝง) หน้า 1 - 3
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพนักจิตร นางเชษฐ โสคติกรกุล 28 ธันวาคม
2511.

อุดมสมบัติ, หลวง จดหมายเหตุอุดมสมบัติ 348 หน้า พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกื้อ เมธูจากาญจน์ 24 กรกฎาคม 2515.

Brough, John, Poems From The Sanskrit, Penguin Classics, 1968,
p 38.

Groslier, Bernard, Angkor: Art and Civilization, Thames and
Hudson, London, 1957, p 107.

Hudchinson, E. W., Adventurers in Siam in the Seventeenth
Century, The Royal Asiatic Society, London, 1940,
p 181.

Wellek, René and Austin Warren, Theory of literature, Harcourt,
Brace and Company, 1949, p 403.